1200 YILLIK SÜRGÜN

"Türk" Sözünün Hazin Serüveni

D. AHSEN BATUR

SELENGE

1200 YILLIK SÜRGÜN

D. Ahsen BATUR

Selenge Yayınları
İstanbul 2013

Selenge Yayınları No: 69
Tarih Serisi: 56

Kapak-Sayfa Düzeni
Ahmet Yanar

Tashih ve Redaksiyon
Mehmet Efendioğlu

Baskı-Cilt
Step Ajans Matbaacılık
Tel: 0212 446 88 46

ISBN 978-975-8839-88-9

Selenge Yayınları
Ticarethane Sok. No: 41/24 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: 0212 514 45 73 Faks: 0212 511 09 35
www.selenge.com.tr
e-mail: selenge@selenge.com.tr

Tarih, bir anlamda halkların kutsal kitabıdır.

M. İ. Karamzin

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Dedeler ve Torunlar

Dünyadaki etnik toplulukların çok büyük çoğunluğunun iki veya ikiden fazla ismi vardır. Bu isimlerden biri, o etnik topluluğun yayıldığı topraklardaki genel adı olabildiği gibi, içlerinden herhangi bir grubun adı olmakla birlikte, tamamı için kullanılanları vardır. Halkların birden fazla adlarının olması, öncelikle herhangi bir halkın kendisini çevresine takdim ederken kullandığı isimle, komşularının onlara verdikleri farklı isimlerden kaynaklanır. Örneğin, Adıgeler kendilerini dünyaya "Adıge" adıyla tanıtmalarına rağmen, biz onlara "Çerkes" deriz.

Günümüzde dünya coğrafyasında yer alan tüm halkların ön atalarının kullandıkları isimle onların torunlarının kullandıkları isimler çoğu kez birbiriyle örtüşmez. Üstelik de atalarla torunların çoğu kez aynı coğrafyada hayatlarını sürdürmelerine rağmen, aynı ismi taşımamaları, tam anlamıyla bir anakronik olmakla birlikte, inkâr edilemeyecek bir vakıadır. Bu konuda verilebilecek örnek bir hayli fazladır ve esasen bu kuralın dışında kalan halklar neredeyse parmakla sayılabilecek kadar azdır. Şaşırtıcı olmakla birlikte, bu konudaki istisnai örneklerden birisi Araplardır. Çünkü Araplar, tarihleri boyunca değişik devletler ve hanedanlar kurmuş olsalar da, kendilerini başka halklara karşı daima "Arap" olarak takdim etmişlerdir.

Torunların ataların ismini taşımamaları konusunda birkaç örnek vermeye çalışalım. Türk tarihiyle ilgili örnekleri en sona saklayarak komşu halklardan başlayalım. Günümüzde Gürcü dediğimiz halkın ön atalarının adı Kartli/Kartvel idi. Keza bugün Laz dediğimiz etnik topluluğa geçmişte Kolh, ülkelerine Kolheti deniliyordu. Komşuları

Gürcüler ise onlara "Egri", ülkelerine de "Ergisi" diyorlardı. Şimdilerde dünya tarih literatürüne Ermeni olarak geçen halkın atalarının ismi Hay, ülkelerinin adı Hayastan idi. Gürcülerse onlara Somehi derlerlerdi.[1] Yunanlıların eski atalarının adı İonyalılardı. Onlara belki de dilleri dönmediği için İonya kelimesini tahrif ederek Yunan ve Yunanlı adını verenler Acemler, Araplar ve Türkler olmuştur. Bu üç halkın dışında onlara Yunan adını veren başka bir halk yoktur. Bulgar adı tarihen çok eskilere dayanan bir isimdir, ama bu ismin de bugünkü Bulgarlarla bir ilgisi yoktur. Çünkü tarihte tanıdığımız Bulgarlar, Kama ve Tuna Bulgarları olarak ikiye ayrıldıktan sonra, biri Kazan Tatarları dediğimiz halkın bel kemiğini (ki ikinci ağırlıklı unsur Kıpçaklardır) oluşturmuş, diğerleri Tuna tarafına giderek Slav kökenli halklarla kaynaşarak yalnızca "Bulgar" adını muhafaza etmekle birlikte, Türk'e ve Türklüğe düşman bir halk olarak karşımıza çıkmıştır. Fas, Tunus, Cezayir, Moritanya vb. ülkelerde yaşayan halklar, tarihi dönem içinde değişik atalar ve farklı diller kullandıktan sonra Arapçada karar kılarak, daha doğrusu dillerini Arapça ile değiştirerek Araplaşmış halklardır. Nitekim antropolojik açıdan incelendiğinde onların Sami Araplarla çok az fizyolojik benzerliklere sahip oldukları görülür. Bu farklılık onların dil ve lehçelerinde de görülür, ama din unsuru zamanla diğer unsurları bastırdığı için Araplık ruhu galip gelmiştir. Mısırlılar da bu cümledendir.

Asurîleri sahiplenen tek halk Süryanîler olmuştur. Ama Süryanîlerle Asurîlerin yaşadıkları topraklar birbirine yakın olmakla birlikte, aynı değildi ve Biruni'nin işaret ettiği gibi Süryanîler Suristan (daha sonraki Suriye) denilen topraklarda Asurîlerden yüzlerce yıl sonra ortaya çıkmış bir halktır.

Asıl vatanları Irak olan Berberilerin torunları bugün Tavarık (Batı dillerinde Tuareg) adını taşımaktadır. Vikinglerin torunlarına şimdilerde Dan (Danimarkalı) denilmektedir. Angle ve Saksonların karışımından oluşan İngilizler atalarının adını kullanmamaktadırlar. Buzantion denilen Bizanslı halkın adını kullanan hiçbir temsilci kalmamıştır. Hatta Rum dediğimiz halk dahi bugün kendini Grek olarak

1 Berdzenişvili-Canaşia, *Gürcüstan Tarihi*, s. 59.

tanıtmaktadır. Şimdilerde Rus dediğimiz halk, Slavyan ve Ruslardan oluşmasına rağmen, Slavyan adını kullanmadıkları gibi, ataları kabul ettikleri Ant, Sklaven ve Venedlerin adını da kullanmamaktadırlar.

Çok uzun süreli bir imparatorluk kuran Romalıların varisleri İtalyanlar, kendilerini dünyaya Romalı olarak değil, İtalyan olarak takdim etmektedirler (1861'den itibaren).

Latin Amerika'da yaşayan halklar, Avrupalı atalarının isimlerini bırakıp yeni isimler aldılar. Korsikalılar, asıl ataları olan Etrüsklerin belki adını dahi hatırlamamaktadırlar ve İtalyan kimliğini benimsemiş durumdadırlar. Arnavutlar (Albanlar), ataları Pelasgları yalnızca uzak ataları olarak kabul ederler, ama Pelasg adını kullanmazlar...

Bu anlatılanları yüzlerce örnekle çoğaltmak mümkün.

Türklere gelince, pek çok devlet, pek çok hanedan kurmuş olmalarına rağmen, tarih boyunca açıkça "Türk" kelimesini kullanan yalnızca iki halk ve iki devlet olmuştur. Birisi bizim "gök" kelimesini ilave ederek yazdığımız Gök-Türk Devleti, diğeri ise Osmanlı hanedanı mirası üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti'dir ve dikkat edilirse onun dahi adı Türk Cumhuriyeti değil, Türkiye Cumhuriyeti'dir. Bu ikisinin dışında halk adı olarak *Türk* kelimesini içeren iki topluluk vardır: Türgişler (veya Türkiş) ve Türkmenler. Halbuki kendilerini Afrasyab'ın ve Gök-Türklerin doğrudan varisleri sayan Karahanlılardan sonra kurulan Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bânileri, Türk kelimesini hiç kullanmadıkları gibi, bu kelimeyi neredeyse öcü gibi telakki etmiş ve kendilerine Türk denilmesini adeta bir tür tahkir gibi algılamışlardır.[2] Allah'tan Selçukluların ve özellikle Osmanlı'nın Türk kelimesini tahkir sıfatı olarak kabul ettikleri dönemde, başka halkların tarihçi ve coğrafyacıları onlardan Türk olarak bahsediyor, Türklüğü kabul etmek istemeyen ve bu kelimeyi hatırlamayı dahi arzu etmeyen bu devletlerden Türk devleti olarak

2 Jorga, I/43. Örneğin Jorga şöyle der: "Halktan bir Türk, sadece Müslüman olduğunu,ailesi ve mal varlığı; köylü ise sahip olduğu toprakla birlikte Osmanlı hükümdarına ait olduğunu bilir ve "Türk" adını sevmez."; "Bugünkü Türkler, kendilerini Osman tarafından kurulan bir devlette, Osman'ın soyundan gelenlerin mutlak hakimiyeti altında yaşayan Müslümanlar olarak görüyorlar; bu da onlara yetiyor."

söz ediyorlardı. Hatta Avrupalılar ve özellikle İtalyanlar çocuklarını korkutmak için "Anneciğim, Osmanlılar!" değil "Mamma li Turchi! (Anneciğim, Türkler!..) diyorlardı.[3]

İşte Türk kelimesinin adeta sürgün hayatı yaşadığı bu dönem, Gök-Türk Devleti'nin nihai olarak yıkılışından Jön-Türkler adını taşıyan elitlerin oluşmasına ve Osmanlı mirası üzerine "Türk" damgasının vurulmasına kadar geçen 1200 yıllık bir süredir ve bu kitabın konusunu oluşturacaktır. Demek ki Türkler, 1200 yıllık bir mankurtluk süreci yaşamışlar ve kendilerini komşularına başka isimlerle takdim etmişlerdir. Bu durum, elbette onların Türk kelimesini bilmediklerinden değil, başkalarının "tarih şuuru" dediği, benimse "etnik hafıza" dediğim milli hafızadan ve şuurdan yoksun oluşlarından kaynaklanmıştır. Bu etnik hafıza bugün dahi tam olarak yerine gelmiş değil. Eğer aksi varit olsaydı, kurulduğu günden bu yana Türklüğü kendisine sancak yapan siyasi bir partinin mutlak iktidarda olması gerekirdi. Hâlbuki o parti (MHP) yıllarca meclise dahi girememiş, son yıllarda ise seçim barajını aşma tesellisiyle yetinmek zorunda bırakılmış; buna karşılık soysuzlar mektebi Enderun'da yetişenlerin torunları baş tacı edilmiş, Osmanlı dönemi gibi çok uzun bir dönemden sonra merhum Atatürk'le yaşanan kısa süre hariç, yine dönme-devşirmelerin devr-i devranları başlamıştır ve hâlâ da sürüp gitmektedir. Çünkü benim mankurt milletim, sandıktan seçip çıkardığı insanların etnik kökenine asla bakmaz, Müslümanlık gibi her türlü kamuflajın yegâne vasıtası olarak kullanılmaya müsait İslam kimliğini kullananların maskelerinin arkasındaki iğrenç suratlarını görmez; böylece hem kendini yakar hem de beni yakar!

Bu satırları okuyanlar, eserin yazarının ırkçı bir fanatik olduğunu düşünebilirler; ama öyle değil. Çünkü ırkçılık, yalnızca kendine hayat hakkı tanımak, sadece kendini en üstün (arya), diğerlerini en alçak (parya) olarak görmek, onlara hayat hakkı tanımamak, yok etmek istemek, horlamak ve aşağılamaktır. Hâlbuki ben bir Türk olarak, diğer halklara mensup insanların da Tanrı tarafından yaratıldığını, onların da benim gibi yeryüzünde yaşama hakları olduğunu peşinen

3 Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri*, I/1.

kabul ediyor, onları kendimden üstün veya alçak görmüyorum. Ama yeryüzündeki tüm halklar kendi adlarını gururla telaffuz ederken, hatta tarih boyunca bir devletleri dahi olmamış etnik topluluklar köklerini binlerce yıl öncesine bağlamaya çalışırken, birilerinin her metresi atalarımın kanlarıyla sulanmış kendi ülkemde, "Türk'üm" dediğimde bana "alien"miş (uzaylı yaratık) gibi bakmaları, sanki İslam dini etnik mensubiyeti belirtmeyi yasaklamış gibi, - ki aksine teşvik etmiştir, - beni İslam dairesi dışına almaya çalışmaları, doğrusunu söylemek gerekirse, ağırıma gidiyor ve hatta kanımı donduruyor! Aksine ben "Türk'üm" dediğimde bana karşı suratını ekşitenlerin kendileri soysuz kişilerdir. Çünkü onların soyu-sopu belli olmadığı için, karşısında soyu-sopu belli birini görmeye tahammül edemezler. Son zamanlarda *anası belli babası yüz elli* olan bazı türedi kişiler, televizyonlarda ve basında açık açık "ben kendimi asla Türk olarak takdim etmem" demek suretiyle, güya zemzem kuyusuna işeyerek meşhur olmak, tartışma başlatıp gündemde kalmak istemektedirler. Onlar merak etmesinler, Türklerin de zaten onların kendilerini Türk olarak takdim etmelerine ihtiyaçları yoktur. Soysuz ve şuursuz alienler zaten Türk olamazlar.

Türk kelimesi, gerçekten çok uzunca bir süre kesif bulutların arkasında, bir gün birilerinin o bulutları aralayacakları gün gelinceye kadar sürgün hayatı yaşamıştır. Bu satırların yazarı Oğuzların Avşar boyuna mensup, tipik bir Türkmen köyünde dünyaya gelmiş ve büyümüştür. Annesi babası halis bir Oğuz Türkü olmasına rağmen, ne onların ne de köylülerinin ağzından bir kez olsun "Türk" kelimesini işitmemiştir. Hatta Avşar boyuna mensup olduğunu dahi daha sonraları kendi araştırmaları sonucunda keşfetmiştir. Peki, bunun sorumlusu kimdir? Yıllar önce bir televizyon kanalında takriben 70 yaşlarında birinin konuşmasını işitmiştim. Bu kişi, bir bayram günü annesine kim olduklarını sormuş. Annesi "Oğlum, biz Osmanlıyız" cevabını vermiş. Delikanlı, "iyi ama anne, bak şu komşumuz Çerkes olduğunu, öteki Kürt olduğunu, beriki Arnavut olduğunu söylüyor, biz kimiz?" diye sormuş, annesi yine "Oğlum, biz Osmanlıyız!" cevabını vermiş. Şimdi o yaşlı kadını suçlamak gerekir mi?

Hayatında Osmanlı'dan başka bir kelime duymamış yaşlı bir nineyi bu sözlerinden dolayı suçlamak gerçekten insafsızlık olur. O nineye "Peki, Osmanlı kimdir?" diye sorsanız, alacağınız cevap "Osmanlı işte, Osmanlı!"dan başka bir şey olmazdı. Hâlbuki tarihte "Osmanlı" adında ne bir kabile vardır, ne etnik bir grup, ne de ulus.

Aslında bu kitabın adını Ziya Gökalp'in "Bu milletin yakın zamana kadar kendine ait bir adı bile olmamıştı" sözünden hareketle "Türk'ün Adı Yok" koymak da mümkündü, ama o zaman da sadece Osmanlı hanedanı döneminde Türk kelimesinin kullanılmadığı, ondan önce kullanıldığı düşünülebilirdi.

1200 yıllık bir süreç, gerçekten Türk kelimesinin sürgünde yaşadığı bir dönemdir ve eserin takip eden sayfalarında bu sürgün hayatının hikâyesini okuyacaksınız.

D. Ahsen Batur

I. İLK TÜRK DEVLETİ'NİN DOĞUŞU

Kitabımızın konusu Türk tarihi olmadığı için, Türklerin ataları Hunların, Sakaların, Masagetlerin... tarihlerine girmeyeceğiz. Ayrıca Türk kelimesine yakın sesler içeren ve Milat öncesi yazarların eserlerinde geçen kelimeler üzerinde durarak, Türklerin Milattan çok önceleri var oldukları konusuna da değinmeyeceğiz. Bir halk, bir çırpıda gökten zembille indirilmiş gibi ortaya çıkmadığına veya çıkamayacağına göre, elbette yakın atalarının yanı sıra uzak ataları da vardır ve bu durum günümüzde dünyada varlığını sürdüren halkların çok büyük bir kesimi için geçerlidir. Herodot'un doğu kavimleri arasında zikrettiği Targitalar, İskit topraklarında oturdukları belirtilen Tyrkae (Yurkae)ler, Yafes'in torunu Togarma, Hint kaynaklarında geçen Turkha veya Turuşkalar, Thraklar ve Ön Asya çivi yazılı kitabelerde geçen Turukkuların ve keza Çin kaynaklarında M. Ö. I. Binyılda yaşadıkları belirtilen Tik (Di)lerin doğrudan Türk adını taşıyan Türk kavimleri oldukları ileri sürülmüş,[1] ama linguistik açıdan doğruluğu ispat edilememiştir.[2]

Dolayısıyla bu eserde Türk kelimesinin devlet ve millet adı olarak ortaya çıktığı tarihten XX. Yüzyıl başlarında Türk adını taşıyan Jön-Türklerin ortaya çıkışına kadar geçen uzun tarih diliminde "Türk" sözcüğünün serüveni üzerinde durulacağından, konuya doğrudan bizim kendi ilavemizle Gök-Türk dediğimiz devletin doğuşu, yükselişi, birinci ve ikinci hakanlık dönemi, Türk kelimesinin yazılı

1 Bu saydığımız isimleri doğrudan Türk kelimesiyle özdeşleştirmek isteyen batılı Türkologlar sırasıyla J.v. Hammer, W. Tamaschek, V. de St. Martin, J. Marquart, H.Z. Koşay ve De Groot'tur.

2 İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s. 43.

metinlere kazınmasıyla başlayıp, daha sonraki yaklaşık 1200 yıllık döneminde adeta yaşadığı sürgün hayatından söz edeceğiz.

Gök-Türklerin menşei konusunda ortaya çıkan en belirgin ve isabetli sonuç, 542 yılına kadar Altay dağlarının güney eteklerinde yaşadıkları, Hunlardan inme oldukları ve onların kuzeyinde bulunduklarıdır.[3] Diğer bir ifadeyle Gök-Türkler Hunların bir kolu idiler. Önceleri kuzeyde yaşarken daha sonra Altay dağlarının güney eteklerini 450'den itibaren yurt edindikleri anlaşılmaktadır.[4]

Pek çok halk gibi, Türklerin de türeyiş efsaneleri vardır. Efsaneler, elbette halkın mahayyilesinde uydurduğu hikaye ve destanlardır; ama birtakım tarihi gerçekleri de içerirler. Türklerin türeyişleriyle ilgili olarak karşımıza iki efsane çıkmaktadır. Çin kaynaklarında anlatılan bu efsanelerden birine göre Aşina veya Açina kabilesi Etsin Göl bataklıklarının kuzey kesiminde yaşarken komşu bir devletin saldırısına uğrar. Açina kabilesi savaşı kaybeder ve bütün fertleri kılıçtan geçirilir. Yalnızca askerlerin acıyıp öldürmeye kıyamadıkları on yaşlarında bir çocuk sağ kalır. Ama onu da kollarını ve ayaklarını keserek bir bataklığa atarlar. Tam o sırada bir dişi kurt ortaya çıkar; çocuğa alıp kendi inine götürür ve orada onu etle besleyip büyütür. Çocuk büyüyünce bu dişi kurtla temas kurar ve kurt hamile kalır. Komşu ülkenin hükümdarı çocuğun hayatta kaldığını öğrence öldürmeleri için adamlar gönderir. Ruhlar bu durumu kurda haber verirler. Oraya gelenler çocuğun yanında bir kurdun olduğunu görünce, ikisini de alıp götürmek isterler. Ama kurt kaçarak Turfan ülkesinin kuzeybatısındaki dağa gider. Dağın yukarısında bir mağara vardır. Mağaranın içine girince düz, geniş ve bol otlu bir yerle karşılaşır. Düzlüğün dört tarafı dağlarla çevrilidir. Kurt burada saklanarak on erkek çocuk doğurur. Bu çocuklar büyüyünce dışarıdan kadınlarla evlenirler. Bundan sonra her birinin bir soyadı olur. Bunlardan biri de Açina'dır. Açina'nın nesli çoğalıp birkaç yüz aile olunca, üç dört nesil daha geçtikten sonra mağaradan çıkıp Juan-Juanların[5] hakimi-

---

3 Taşağıl, A., *Gök-Türkler*, I/9.

4 Age., s. 10.

5 Juan-juan, Ju-ju, Jui-jui, Ju-jan, Cucen gibi değişik şekillerde yazılan bu halkın Avarlar olup olmadıkları tartışmalı bir konudur.

yetine girerler. Altay dağlarının güney eteklerinde demircilikle uğraşıp, Juan-Juan (Cucen) hanına demir döküp vermeye başlarlar. Altay (Kin-şan) dağları miğfere benzediği ve onlar da miğfere Tu-küe dedikleri için, kendilerine Tu-küe adını koyarlar.[6]

İkinci türeyiş efsanesi So (Şu) veya Suo efsanesidir. Buna göre Tüküelerin ataları, Hunların kuzeyinde bulunan So Devleti'nden gelmektedir. Kabilenin şefi, on yedi erkek kardeşi olan A-pang-pu idi. Bir dişi kurt tarafından dünyaya getirilen erkek kardeşlerinin birinin adı İ-çi-ni-şi-tu'dur. Kardeşlerin hepsi, A-pang-pu ile erkek kardeşleri, uzuvları eksik olarak dünyaya gelmişlerdi. Bu yüzden sonunda devletleri saldırıya uğrayarak yıkıldı, yok edildi. Fakat bir peri, İ-çi-ni-şi-tu'ya dokunarak onu öyle bir yetenekle donattı ki, yağmurlar yağdırabiliyor, rüzgarlar estirebiliyordu. İki kadınla evlendi. Rivayete göre kadınlardan biri yaz tanrısının, diğeri kış tanrısının kızıydı. İçlerinden biri dört oğlan çocuk dünyaya getirdi. Oğlanlardan biri beyaz bir kuğuya dönüştü. Diğeri, A-fu[7] ile Kien[8] nehri arasında kalan topraklarda bir devlet kurdu. Devlete K'i-ku[9] denildi. Üçüncü oğlu Ç'u-çê (Yenisey) nehri kıyısında hüküm sürmekteydi. Dördüncüsü Tsien-Sse-ç'u-çê-şi[10] dağının eteklerinde yaşıyordu. Bu oğlan, dört çocuktan en büyüğüydü. Bu dağın tepesinde A-pang-pu kabilesinin başka kolları da yaşıyorlardı. Oralarda hava çok soğuk olduğundan, oğlanların en büyüğü, kabile insanlarının ısınmaları ve hayatta kalabilmesi için ateş yakıyordu. Böylece hayatta kalmayı başardılar ve en büyük oğlanı reis tayin ederek ona Tu-küe adını verdiler[11]..

Görüldüğü gibi ikinci efsane birincisinden birazcık farklı olmakla birlikte, dişi kurttan türeme motifinin aynı olması dikkat çekicidir.

Efsanenin devamında No-tu-lu Şad'ın on karısı olduğu, oğullarının annelerinin soyadını aldıkları, A-çi-na'nın gayr-ı resmi ilişki

6 Liu-Mau Tsai, *Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri*, s. 13-14.

7 A-fu'nun neresi olduğu da tartışmalıdır. Kimine göre Ubssa Gölü, kimine göre Abakan'dır.

8 Kien nehri, Ulukem de denilen Yenisey'in yukarı akımıdır.

9 Kırgız kelimesinin Çin kaynaklarında geçen yazılış şekillerinden biri.

10 Batı Sayan dağları (?)

11 Liu-Mau Tsai, s. 15-16; Biçurin, *Sobraniye svedeniy*, s. 226.

kurduğu odalığından dünyaya geldiği; No-tu-lu'nun ölümünden sonra oğullardan birini reis seçmek isteyen annelerin bir ağacın altında toplandıkları ve en yükseğe sıçrayan oğlun reis seçilmesini kararlaştırdıkları ve A-çi-na'nın oğlu en küçükleri olmasına rağmen en yükseğe sıçradığı, böylece onu reis seçtikleri ve onun de kendisine A-hien Şad adını verdiği anlatılıyor.

İşte bu A-hien Şad'ın torununun adı T'u-men (Bumın) idi[12] ve Türk Hakanlığı'nın bânisi de odur. Başka kaynaklarda ise A-hien Şad'la T'u-men aynı kişidir.[13]

Yukarıda verdiğimiz iki versiyon, yalnızca bir efsanedir. Gerçekte ise Gök-Türklerin temelini atan aile, Kansu bölgesindeki P'ing-liang dağının eteklerinde yaşayan Kü-çü (Güçlü) Meng-sun'un soyundan inmedir. Çin kayıtlarına göre "Türkler, önce Kansu'daki P'ing-liang'ın çeşitli Hu (Hun)larındandır. Tabgaç hükümdarı T'ai-wu 439 yılında Kü-çü ailesinden Mu-kien'i yenilgiye uğratınca liderleri Açina, beş yüz aileyle Altaylara gelip Juan-juanlara sığındı.[14] Ancak bu bilgiyi veren yazar, Tabgaçların önünden kaçan Açina ve beş yüz ailesinin çölü geçip geçmedikleri konusunun kesin olmadığını, aksine Türklerin önceden beri Altaylarda bulunduklarını ileri sürmektedir.[15]

Öyle veya böyle, Türkler Altayların yerli halkı olsun olmasın, neticede Türk Kağanlığı kurulduğunda orada idiler. Efsanelerindeki bozkurt motifinin Wu-sun, Kao-küi (Uygur) ve Moğollarda da benzeri şekillerde görülmesi dikkat çekici bir noktadır. Yalnızca birinde dişi kurt bir çocuktan hamile kalır, diğerinde, örneğin Uygur efsanesinde, Hun yabgusunun kızı bir erkek kurtla birleşir, Moğollarda Çingiz-han'ın annesinin bulunduğu çadırın üst deliğinden mavi bir duman halinde içeri süzülüp, kurda dönüşür vs..

Türk halklarının efsanelerinde kurt önemli bir yer tuttuğu için, Çin kaynaklarında Türk hakanından bahsedilirken "hakan" ile "kurt" kelimesinin eşanlamlı olarak kullanıldığı belirtilmektedir. Zaten Açina (veya Aşina) da anlam itibariyle "kurt" demektir. Kelimenin

12 Age., s. 16.
13 Taşağıl, I/12.
14 Aynı yerde.
15 Taşağıl, I/13.

aslı "çino"dur ve başına getirilen "A" takısı Çincede "saygıdeğer, vefalı" anlamındadır ki, buna göre "Açina" saygıdeğer kurt veya vefalı kurt demektir.[16] Türk halklarının pek çoğunda kurda karşı saygı duyulur. Bu gelenek günümüzde Gagauzlarda hâlâ canlı olarak yaşatılmaktadır. Türk'le kurdu eşdeğer tutma olayı yalnızca Çinliler döneminde görülen bir hadise değildir. Bunu Hammer'in eserinin birinci cildinde "Macarlar Türkleri daha uzaktan görünce "Kurt geliyor" diye haykırmaya başlıyorlardı" ifadesinden de anlamak mümkün.[17] Bir diğer örnek Frygya bölgesinde Mablanis (Kaplan) komutasındaki Türk ordusu ile karşılaşan VII. Louis'nin onlar için "Kurt yavruları" ifadesini kullanmış olmasıdır.[18] Bir Arap şairinin ise Türklerden "yırtıcı kurdun oğulları" diye bahsettiği kaydedilmektedir.[19] Kıpçak hanı Bonyak'ın bir savaşa girmeden önce, ordusundan ayrılıp bozkırda tenha bir yerde kurt gibi ulumaya başladığı, başka kurt seslerinin bu ulumaya karşılık vermesi üzerine, bunu kurtların bir zafer müjdesi olarak telakki edip savaşa girdiği ve muzaffer olduğu çok iyi bilinen bir olaydır.[20] Ayrıca altın kurt başının Gök-Türklerden itibaren Türk tuğlarının ve bayraklarının ucunu süslediği,[21] Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra 1960'lı yıllara kadar devletin bastığı ders kitaplarının başında bir kurt kellesi resminin konulduğu malumdur. Demek ki kurt, Türklerin türeyiş efsanesinde primajenitor yani hamile veya dölleyici atadır. Buna rağmen Türklerin kurda taptıklarını gösteren herhangi bir kayıt yoktur. Yani kurttan türemiş olma inancı yalnızca bir efsaneden kaynaklanmaktadır. Bunda şaşılacak bir şey yok. Başka halklarda da primajenitor ata motifleri vardır. Örneğin Çinlilerde kaplumbağa, daha sonra ejderha, Ruslarda ayı, Fransızlarda horoz, İngilizlerde leopar, Romalılarda kurt hep primajenitor ata olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte Selçuklulardan itibaren özellikle han ve bey isim veya unvanlarında kurttan ziyade "arslan" kelimesinin kullanılmaya başlaması da dikkat çekicidir. Al-

---

16 Gumilev, *Eski Türkler*, s. 36.
17 Hammer, I/482.
18 Adem Tülüce, *Öteki Selçuklu Kimliği*, s. 136.
19 Togan, *Umumi*, s. 108.
20 Ahincanov, *Kıpçaklar*, s. S. 274.
21 Gumilev, age., s. 17.

parslan, Kılıçarslan isimlerinde olduğu gibi. Ancak belki de hanedan ismi olarak biri Tog-Tekin'in kurduğu Böri Atabeyliği (yahut yalnızca Böriler yani Kurtlar) veya diğer adıyla Dımaşk Atabeyliği'nin başında bulunan Böri (b. Tog-Tekin)[22] ile Muzafferüddin Gökböri adından alınarak Gökböriler olmak üzere "kurt/böri" kelimesinin son kez kullanılışını görüyoruz.

Böri veya börü kelimesi Türklerde ayrıca bazen "ordu" anlamında da kullanılmıştır. Örneğin Gök-Türk kitabelerinde "Tanrı güç verdiği için babam kaganın askeri börü gibi, düşman koyun gibi imiş" denilmektedir.[23] Meşhur Tabgaç hükümdarı T'ai-wu'ya göre "Kurt sürüsünü andıran Türk ordusu karşısında Çin askeri taydan ve düveden farksız"dı.[24] İbnü't-Tevazi ise "Türk ordusu ceylana benzer fakat savaşta kurtlar gibidir" der.[25]

Türk tarihçiler Gök-Türk Hakanlığı'nın kuruluşunu genel olarak 552 yılına bağlarlarsa da, Rus tarihçisi L. N. Gumilev, Batı Wei imparatoru Wen-ti'nin taraftar bulmak amacıyla Türklere elçi gönderdiği 545 yılını esas alarak, devletin kuruluşunu da bu tarihten başlatır.[26] Devletin kuruluş tarihinin 545 veya 552 yılı olması çok da önemli değildir. Çünkü tarihlerin tam olarak tespiti ancak kronoloji yazarlarına gereklidir. Sonuçta Türk Hakanlığı VI. Yüzyılın ortalarında kurulmuştur.

Tabgaçların önünden kaçanların geldikleri Moğolistan Altaylarının etekleri Hunlardan türeyen ve Türkçe konulan kabilelerle meskundu. Prens Açina'nın yerli halklarla dostluk kuran savaşçıları onlara "Türk", Çinliler ise "r" harfini kullanmadıkları için T'u-küe (Türkler) adını verdiler.[27]

Gumilev, Prens Açina'nın Gobi çölünü geçerken ve Türk dilli Hun kabileleri arasına geldiğinde Moğolca konuştuğunu, fakat kendisiyle beraber gelen 500 ailenin Türk denizinde bir damla mesabe-

---

22 Alptekin, *Dımaşk Atabegliği (Tog-Teginler)*, s. 1.

23 Kitabeler I, doğu, str. 12.

24 İbrahim Kafesoğlu, *Türk Kültür Tarihi*, s. 288.

25 Aynı yerde.

26 Alptekin, *Dımaşk Atabegliği* (Tog-Teginler), s. 41.

27 Age., s. 38.

sinde olduğu için kısa zamanda dillerini Türkçeyle değiştirdiklerini ileri sürmekte; ayrıca yalnızca Açina çevresinde toplanan halka Türk denildiğini, diğer kabilelerinse başka isimlerle anıldığını, fakat Arap fetihleri zamanında Orta Asya Türk dilli halklarla karşılaşan Arap coğrafyacıların ayrım yapmaksızın tüm kabileleri Türk olarak adlandırdığını belirtmektedir.

Türk'ün anlamı ve farklı söyleniş şekilleri

Türk kelimesi anlam itibariyle Gök-Türk, Uygur ve Karahanlı metinlerinde "*güç, kuvvet, kudret, olgunluk; güçlü, kuvvetli, kudretli, yetişmiş, kemale ermiş, olgunlaşmış*" manalarında kullanılmıştır.[28] Göktürk kitabelerinde geçen *Türük Bilge Kagan* ibaresi "güçlü, bilgili kağan"; yine Tonyukuk kitabesindeki *Türk Bögü Kagan* ibaresi "güçlü akıllı kağan" anlamındadır. Ayrıca başlangıçta *türük* şeklinde kullanılan kelime daha sonraları doğrudan *türk* şeklinde geçmektedir.[29] Demek ki Türk kelimesi bir dönem iki heceli, daha sonra tek heceli olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Kaşgarlı Mahmud, Türk kelimesini sıfat olarak "olgun, olmuş, yetişmiş, güç, kudretli" şeklinde tespit etmiştir. Örneğin, *Türk üzüm üdi* (ترك ازم اودي) yani üzümün en olgunlaşmış olduğu zaman; *Türk kuyaş üdi* (ترك قياش اودي) yani Güneşin en tepede olduğu zaman, *Türk yigit* (ترك يكت) ibaresini ise "güçlü genç" anlamında vermiştir.[30] Kaşgarlı eserinde ayrıca Türk kelimesini bu halka bizzat Tanrı'nın verdiğini belirterek "*Çünkü onlara ad vermeyi Tanrı kendi üzerine almıştır; onları yeryüzünün en yüksek yerinde, havası en temiz ülkelerinde yerleştirmiş ve onlara "kendi ordum" demiştir*" demektedir.[31] Yüzlerce yıl sonra İdrisi Bitlisî'nin Türk kelimesine nazire olsun diye Kürd kelimesine de "güçlü, kuvvetli" anlamını yüklemesi[32] ise hiçbir lengüistik veriye dayanmamaktadır. Muhtemelen İdrisi Bitlisî Kürd ke-

28 Sertkaya, *Göktürk Tarihinin Meseleleri*, s. 2.
29 Aynı yerde.
30 Kaşgarlı, DLT, I/353.
31 Age., s. 351.
32 İdrisi Bitlisi, *Şerefnâme*, s.

limesi ile Gurg (güçlü/kurt) (ki Gurgân kelimesi de çoğul olarak aynı kelimeden gelir) birbirine karıştırmış veya bilerek bir anlam saptırmasına tevessül etmiştir. Çünkü Kürd asıllı olmakla birlikte eserini Farsça yazan birinin bu farkı görememiş olması mümkün değildir. Kaldı ki, İbni Tagrıberdi'nin en-Nücûmu'z-Zâhire adlı eserinde "kürd" veya "kürt" kelimesinin "kıllı, çok kıllı" anlamında olduğu belirtilmektedir.[33]

Türk halkına Çinliler *Tu-ki-yu (Tu-küe)*, Tibetliler *Du-rug-gu*, Hintiler *Turukha* veya *Turuşka*, Ural kavimlerinden Macarlar *Török*, Ruslar *Tork* (çoğul Torki fakat Uzlar anlamında) dediler.[34] Tacikler ise *Hanîd* (Hanlılar yani Karahanlılar) diyorlardı (çünkü onların zamanında Türk kelimesi sürgün hayatına çoktan başlamıştı).[35] Şino kelimesini hiç üzerinde durmadan "şâne" (kurt) şeklinde yazan Arap coğrafyacılar, Türk kelimesini aynen muhafaza ettiler ve çoğul şeklinde "etrâk" olarak kullandılar. Genel kanaat, Türk kelimesinin *etnik bir terimden ziyade siyasi bir terim olduğu* şeklindedir ve bu siyasi terimi halk ve devlet adı olarak ilk kullananlar da Gök-Türkler olmuştur.[36] Ama merhum M. Ergin hocanın bu görüşüne katılmak mümkün değildir. Eğer öyle olsaydı Selçuklu ve Osmanlı kelimelerinin de siyasi bir terim olarak kullanılmaya devam etmeleri gerekirdi. Selçuklu ve Osmanlı etnik bir terim değil, bir hanedan adı olduğu için hanedanın zevaliyle birlikte adı da kullanılmaz olmuştur, ama Türk kelimesi Selçuklu ve Osmanlı imparatorlukları yıkıldıktan sonra dahi kullanıyor ve Türkiye başta olmak üzere diğer Türk cumhuriyetlerinde insanlar "ben Türk'üm" diyorlarsa, o kelime artık siyasi bir terim değil, bir etni adıdır.

Gök-Türklerden sonra kurulan devletlerde devlet adı olarak doğrudan Türk kelimesi kullanılmamıştır. Aksine kabile, hanedan veya hanedan kurucularının adları (Karahanlı, Selçuklu, Osmanlı gibi) ön plana çıkmış; Selçukluların ilk dönemlerinde görülen Oğuz adı

33 İbni Tagrıberdi, en-Nücûmu'z-Zâhire", 15/71
34 Sertkaya, s. 3.
35 Gumilev, *Hazar Çevresinde Bin yıl*, s. 320.
36 *Türk Dünyası El Kitabı*, s. I/128.

sonradan yerini Türkmen'e bırakmış, bilâhare Türkmen kelimesi de kullanılmaz olmuş, hatta Türkmen ve Türk kelimesi tahkir sıfatı olarak geçmeye başlamıştır. Selçuklular aslen Oğuz (sonradan Türkmen) asıllı olmalarına rağmen, adeta asıllarını inkâr edercesine, bu kelimeyi imparatorluk bünyesindeki belli gruplar için kullanmayı tercih etmişlerdir. Osmanlılar döneminde ise "ekrâd" kelimesi dağlı, göçebe, "etrâk" ise tahkir amaçlı olarak "köylü" anlamında[37] kullanılacaktır ki, üzerinde ayrıca durulacaktır. Osmanlılar Türk'e ve Türklüğe o kadar yabancı kalmışlardır ki, sarayda şehzâdelere hocalık yapanların yazdıkları tarih kitaplarında (örneğin Tâcü't-tevarih) sık sık Türklere hakaret edilmiş; hatta Fatih Sultan Mehmet, sanki kendisi başka bir halka mensupmuş gibi, Uzun Hasan'a gönderdiği mektupta "yine o aşağılık Türkmen seciyeni sergileyerek.." türünden ifadeler kullanarak, Türkmen'i yani aslında kendini, tüm Anadolu halkını aşağıladığının farkına dahi varmamıştır.

I. Türk Hakanlığının Kuruluşu

Türklerin henüz Juan-juanlara demir döküp verdikleri dönemlerde, Kuzey Çin'de Doğu ve Batı Wei hanedanları arasında şiddetli çarpışmalar oluyordu. Doğu Wei hanedanı hükümdarı Kao Huan, Juan-juan hanı Anahuan ve Togon hükümdarı K'ua-lü ile ittifak yaparak Batı Wei hanedanına ağır bir darbe indirmiş, ama taraflar yenişememişti. Batı Wei hükümdarı Wen-ti, müttefik aramak amacıyla Soğd asıllı An Nuo-p'an-t'o'yu iyi dileklerini iletmek için Türk prensi Bumın'a göndermişti.

545 yılında Türklere gelen elçi büyük bir coşkuyla karşılandı. "Ordada herkes 'şimdi bize büyük devletten elçi geldi; yakında bizim de devletimiz yükselecek' diyerek birbirini tebrik etmeye başladı.[38] Bumın da ertesi yıl karşı bir elçilik heyeti göndererek bu dostluk teklifine olumlu cevap verdi. Esasen büyük bir imparatorluk tarafından tanınmış olması kendisine bir resmiyet kazandırmasına rağmen, Bumın henüz kendini Juan-juanlarla boy ölçüşebilecek ka-

---

37 Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatlar, Oymaklar*, I/XXIII.
38 Gumilev, *Eski Türkler*, s. 42.

dar güçlü görmüyordu.[39] Belki de Juan-juanlarla ilişkilerini hemen kesmemesinin sebebi bu idi. Fakat aynı yıl meydana gelen tesadüfi bir olay, Türklerle Juan-juanlar arasındaki ipleri koparmak için yeterli oldu.

Batı Töles kabileleri yani (genel anlamıyla) Uygurlar Juan-juanların hakimiyeti altındaydılar ve çok kötü muamele görüyorlardı. Sonunda sabırları öylesine taşmıştı ki, ciddi bir hazırlık dahi yapmadan metbularına bir sırt darbesi indirmek için Batı Cungarya'dan Kalka'ya doğru kıvrıldılar. Ama henüz yolu yarılamadıkları bir sırada Gobi Altay dağlarının eteklerinde uzun mızraklı, besili atlara binmiş ve zırh levhalara bürünmüş Türk süvarileri beliriverdi.[40] Uygurlar, Türklerle savaşmak için yola koyulmamış olduklarından Bumın'ın itaat teklifini itirazsız kabul ettiler. Yaklaşık 50 bin çadırdılar.

Hem kendi halkının, hem de itaatini bildiren Uygurların yani Töles kabilelerinin Juan-juanlarla savaşmayı istemeleri karşısında Bumın da kararını verdi. Ama önce karşı tarafı diplomatik yönden tahrik etmeyi uygun buldu ve Juan-juan hanı Anahuan'a bir elçi göndererek kızını istedi. Anahuan bu istek karşısında çılgına döndü ve Bumın'a şu cevabı gönderdi: "*Sen benim demir dökümcümsün. Bana karşı böyle bir isteğe nasıl cür'et edersin?*" Bumın'ın da aradığı böyle bir fırsattı. Barış yolunu tıkamak amacıyla teamüle aykırı olarak Juan-juan elçisini öldürttü. Arkasından Batı Wei imparatoruyla ilişkilerini sıklaştırarak, saraydan bir gelinle evlenmeyi başardı ve böylece diğer Türk kabileleri arasında itibarı hayli yükseldi.

552 yılında Bumın beklenmedik bir şekilde Juan-juanlara saldırdı. Savaş, Juan-juanların yenilgisiyle sonuçlandı ve Anahuan kendini savaş meydanında öldürdü. Bu olaydan sonra Juan-juanlar dağıldılar. Bir kısmı Kuzey Ch'i devletine sığınırken, bir kısmı yerlerinde kalmayı tercih ettiler.[41]

Türk prensi Bumın, kazandığı bu büyük zaferden sonra İl Kagan yani halkın veya devletin hanı unvanını aldı. Böylece 552 yılında I. Türk Hakanlığı resmen kurulmuş oldu.

---

39 Taşağıl, I/17.

40 Gumilev, age., 42.

41 Taşağıl, I/18.

Türk Hakanlığı'nın bundan sonraki yükseliş dönemi, sınırlarının genişlemesi, dinleri, kültleri, kadının durumu, sosyal tabakalar vs.. konumuz Türk tarihi olmadığı için bizi ilgilendirmiyor. Keza 581-593 yılları arasındaki sonu gelmez taht kavgaları, devletin doğu ve batı olarak ikiye ayrılması ve bunların Çinlilere kolay lokma oluşları üzerinde de durmayacağız. Sadece şunu belirtmekle yetineceğiz: Bugün aramızda ne kadar hain çıkmışsa ve bunların neredeyse tamamı yeniçerilerin, dönme devşirmelerin torunları ise, o gün de Türkler arasında hainler çıkmış, Çin'le işbirliği yapan, ikbal ve taht uğruna hem devletini, hem kendi halkını satan hainler hiç eksik olmamıştır. Ama gerek Gök-Türklerde ve gerekse Osmanlı hanedanında kendi devlet ve halkına yabancılaşanların ortak bir noktası vardı. Göktürklerde kendi halkına yabancılaşan prenslerin anneleri Çinli, Osmanlı'da ise Rum, Macar, Slav vb. halklardandı. Kendi içinden hainlerin çıkması, bunların kendi devlet ve halkını düşmana satmaları olayı yalnızca Türklere has bir olay değildir. Bu kural hemen hemen tüm halklar için geçerlidir. Moğol istilası döneminde, Moğol ordularına Rusya içlerinde kılavuzluk edenlerin tamamının Rus prensleri olduğunu söylersek, ne demek istediğimiz daha iyi anlaşılır. Aslında Moğollara rehberlik eden bu Rus prensleri, onları sevdikleri için değil, "bana yar olmayan taht başkalarına da yar olmasın" felsefesiyle hareket etmişlerdi. Aynı manzarayı Moğollardan daha önce Selçuklu prenslerinde, onlardan sonra Osmanlılarda ve Anadolu beyliklerinde, Bizanslılarda da görüyoruz.

I. Türk Hakanlığı'nın doğu ve batı olarak ikiye bölünmesini, yalnızca Gök-Türk prenslerinin ikbalperestliklerine bağlamak yanlış olur. Çünkü Gök-Türklerde Hunların aksine takip edilen taht tevarüs sistemi, iktidarın babadan oğula değil, babadan yeğene geçmesini öngörüyordu. Mukan-han'ın koyduğu bu yasaya göre, han öldüğü zaman taht oğluna değil, ailedeki ekber evladın bir küçüğü veya küçük amcanın ekber yeğenine kalıyordu. Yönetici ailenin diğer prensleri çeşitli eyaletleri yönetirken, sabırla sıranın kendilerine gelmesini bekliyorlardı. Bu sistemin en iyi yanı, hanın ölümü halinde henüz çocuk yaştaki veliaht prenslerin tahta geçmelerini önlemiş

olmasıydı. Bildiğimiz kadarıyla bu sistem, Gök-Türklerden sonra Uygurlarda, Kırgızlarda, Karahanlılarda, Gaznelilerde, Selçuklularda, Harezmşahlarda, Timurilerde, Anadolu Selçuklularında ve Osmanlılarda uygulanmamıştır. II. Yüzyılda Güney Hunları'nda uygulanan taht tevarüs sistemini, Gök-Türklerin uyguladığı sistemin belki de bir prototipiydi.[42] Gök-Türklerde çıkan isyanlara baktığımızda, bu isyanların hanedanın kuruluşu sırasında hakana yardım eden ve sonradan önemli mevkilere gelen kimseler tarafından değil, aksine teginler veya şadlar tarafından çıkarılmış olduğunu görüyoruz.

Türk Hakanlığı'nın ikiye ayrılmasında tegin ve şadların ikbalperestliği kadar, bir yandan Çin'in, diğer yandan silah zoruyla itaat altında tutulan ve isyan etmek için sürekli fırsat kollayan Tölesler in yani Uygurların rolü büyük olmuştur. Üçüncü yandansa iç isyanların Çin, Kao-ch'ang, Soğd ve İran gibi milli şuura sahip halkların veya devletlerin güçlü oldukları dönemlere rastlamış olması da bir tesadüf değildir. Devletin önce ikiye ayrılıp, sonra yıkılmasında rol oynayan dördüncü bir unsur ise, Çin sarayından alınan gelinler ve o gelinleri bahane ederek Türk hakanının otağında hiç eksik olmayan Çinli diplomat ve casusların entrikalarıdır. Osmanlı'da bu rol yabancı halklara mensup gelinler ve devşirme paşalar tarafından oynanmıştır.

Turgun Almas'ın dediği gibi, Çinli yöneticilerin başka ülkelerin hükümdarlarına gelin göndermekten güttükleri bir diğer amaç da, bu kadınlardan dünyaya gelecek çocukların ileride ülkenin başına geçmesi halinde onlardan faydalanmak, o ülkeleri kendilerine bağlamak veya birleştirmekti. Ayrıca bu taht varisleri taht müddeileri olarak kullanılabilir, böylece o ülkelerde iç savaş çıkarılarak, ülke ikiye bölünüp ortadan kaldırılabilirdi.[43] Örneğin M.Ö. 50 yıl boyunca Usun devletinde yaşayan Çinli Prenses Jih-yü, sırasıyla üç Usun hakanıyla evlenmiş ve Çin imparatoruna sürekli bilgi vermiştir. Bir başka misal, 758 yılında Prenses Ning-kuo'nun Karabalgasun'a gelin giderken ".. devlet işi önemli, ölsem de gam yemem"[44] demesi son

42 Gumilev, age., s. 81-82.
43 Turgun Almas, *Uygurlar*, s. 149.
44 Age., s. 148.

derece önemlidir. Türk hakanlarına gelin gelen Çinli prenseslerin tamamı aynı zamanda birer casustu. Mesela Şibir-han'ın Sui hanedanı imparatoru Yang-ti'yi ortadan kaldırmak üzere harekete geçtiği sırada, hakanın hatunu olan Çinli prenses imparatora çoktan haber uçurmuştu.[45] Halbuki henüz Hunlar döneminde Tabgaç hanı T'o-pa Kui (386-409), *veliaht prensi doğuran annenin mutlaka öldürülmesini* emreden bir kanun çıkarmıştı. Bu kanun yüzünden Tabgaç beyleri saraya kızlarını esirgerken, haremin Çinli kadınlarla doldurulması kaçınılmaz olmuştu. Çin hükümeti bile, öleceğini bile bile kızlarını Tabgaç sarayına gönderiyor, kızlar da bile bile bunu kabul ediyorlardı. Sonuçta yönetim halktan kopmuştu. Sebebi ise bu kadınların çevirdikleri entrikalardı.[46]

Yazılı kaynaklardan bildiğimiz kadarıyla Türk tarihinde saraya Çinli gelin getirme geleneği Batur Tanrıkut (Mo-tu, Mete) han tarafından başlatılmış, ondan sonra da yabancı gelin getirme geleneği Osmanlı'nın yıkılışına kadar sürmüştür. Bununla birlikte, yine bildiğimiz kadarıyla, İskitlerde bu gelenek yoktu ve hatta İskitler başkalarındaki hanın yabancı gelin alması şöyle dursun, hanlarından biri kıyafet değiştirdikten sonra gizlice Yunan şehrine gidip, Yunan elbisesi giyerek, başına zeytin dalından örülmüş taç giyip, bira içerek eğlenmesini kendi gözleriyle gördükten sonra, şehre dönüşüyle birlikte hemen öldürmüşlerdi.[47] İşte alkışlanması gereken milli tavır budur. Batur Tanrıkut (Mete-han)ın başlattığı bu kötü geleneğin Gök-Türkler, Uygurlar ve Kırgızlarda aynen sürdürüldüğünü görüyoruz. Karahanlılarda çok az, Gaznelilerde kesinlikle yoktur. Sonraki Selçuklularda ve Harezmşahlarda da bu gelenek fazla yaşatılmamıştır. Ama Selçuklularda, özellikle Anadolu Selçukluları'nda ve Osmanlılarda yabancı geline karşı aşırı bir düşkünlük vardır. Anadolu Selçukluları'nda ilk başlarda ve hatta Osmanlıların ilk dönemlerinde veliaht prensin anasının mutlaka Türk asıllı olması geleneği sıkı sıkıya korunmasına rağmen, daha sonra bu gelenek bozulmuş

45 Gumilev, age., 251.
46 Gumilev, *Hazar Çevresinde Bin Yıl*, s. 123.
47 Grakov, *İskitler*, s. 78-80.

ve devletin başına doğrudan doğruya bazen dinini dahi değiştirmesine gerek görülmeyen Hıristiyan ve gayr-ı Türk analardan doğan veliaht prensler gelmiştir. Hammer Fatih Sultan Mehmed'in bir cariyenin çocuğu olduğunu söylerse de,[48] bu doğru değildir.

II. Türk Hakanlığı

Birinci Türk Hakanlığı'nın Çin tarafından yıkılıp yutulmasından ve Türklerin çok ağır şartlar altında olmasa da esaret altında geçen elli yıllık bir süreden sonra birden isyan etmeleri, Rus tarihçisi Gumilev tarafından şu şekilde değerlendiriliyor:

"Kıyam zor iştir. Özellikle sınırsız güce sahip bir yönetime karşı ve hiçbir yerden yardım alma imkanı bulunmayan kuşatma altındaki bir bölgede..."[49]

Gumilev'in en çok hoşuma giden cümlesi "*Türkler köle edilecek, hafife alınacak bir millet değildir*" cümlesidir. Abdulkadir Geylani hazretlerinin çocukluğunda çift sürdüğü bir gün, öküzün kendisine dönerek "sen bunun için doğrulmadın!" dediği rivayet edilir. Galiba Tanrı da Türklere "Ben sizi köle olmanız için yaratmadım!" demişti ki, Türkler birden Kutlug-han yönetiminde Çinlilere karşı hiçbir hazırlık yapmadan isyan ediverdiler.

Çin kronikleri bu Türk isyanını yalnızca "isyan ettiler" diye geçiştirmektedir, ama Orhon abideleri isyanın sebeplerini gayet güzel izah etmektedir:

"*Bey olacak evlatların Tabgaç halkına kul oldu; hatun (prenses) olacak kız çocukların cariye oldu. Türk beyleri Türk isimlerini bırakıp Tabgaç beylerin Tabgaçca isimlerini alıp, Tabgaça bağlandı. Elli yıl gücünü ve emeğini ona verdi... Türk halkı, bütün fertleri şöyle dedi: Devletli halk idim, şimdi devletim nerde? Devletimi kime verdim ben? Hakanlı halk idim, hani hakanım nerde? Gücümü, emeğimi hangi hakana sarf ediyorum? dermiş. Böylece deyip Tabgaç hakanına karşı çıkmış.*"[50]

T'ang hanedanı tarihini anlatan T'ang-shu'daki kayda göre Aşide adlı bir bey isyan bayrağını açtıktan sonra 24 boyun bütün bey-

48 Hammer, *Osmanlı Tarihi*, I/524.

49 Gumilev, age., s. 335.

50 Malov, *Pamyatniki*,i 1951, s. 37.

leri ona katılmış. Aslında Çin İmparatorluğu Çinlilerle bozkırlıları kaynaştırma çabası içindeydi, fakat bu isyan böyle bir kaynaşmanın imkansızlığını göstermişti. Çin'in tam göbeğinde, hiçbir yerden yardım alma imkanı olmadan isyana girişen Türklerin durumu gerçekten ümitsizdi, fakat imkansız olan şeyi Türkler başardılar ve bağımsızlıklarını ilan ettiler. Türkler, Çin hükümetinin üzerine gönderdiği tüm kuvvetleri tek tek mağlup ettiler. 680 yılında Türkler üzerine başka bir ordu sevk edildi. Zafer geçici olarak Çin kuvvetlerinde kaldıysa da, sonunda galip gelen yine Türkler oldu. Ama bu da geçici bir zaferdi. Aşide'nin yerine han ilan edilen Fu-nien, düşman tarafından yok edilme korkusuyla kuzeye çekildi. Burada aç ve susuz kalan isyancılar karşılarında silahlı Uygurları bulunca, iki ateş arasında kaldıkları için, af vaatlerine inanarak teslim oldular. Ama Çinliler sözlerinde durmadılar ve teslim olanları astılar. Eğer Sarı-su (Huang-ho) vadisindeki Uygurlar Çin'in paralı fedaileri durumuna düşmemiş olsalardı, belki de bu isyan daha kısa zamanda başarıya ulaşacaktı. Fakat tüm ihanetlere rağmen isyan yine devam etti.

Fu-nien'in teslim olup asılmasından sonra Kutulu yani Kutlug-han isyan sancağını eline aldı ve ilk önce Tokuz-guzları yani Uygurları yağmaladı. Amacı savaş atlarının sayısını artırmaktı. Kutlug-han, savaş ve devlet tecrübesi olmayan şuursuz kitleler yerine, savaş tecrübesi olan kitleleri hareke geçirdi. Vaktiyle Çin'de eğitim görmüş A-shih-te Yüan-chen ve Tonyukuk gibi önemli kişileri yanına aldı. Onlar sayesinde düşmanın zayıf yönlerini, onlarla nasıl mücadele edileceğini öğrendi.

Kutlug-han, teşkilatlanma işini 682 yılında tamamladı ve bir sonraki yıl fiili olarak harekete geçti. Türk süvarileri vur-kaç taktiğiyle Ordos'un doğusunda Büyük Sed'de mevzilenen askeri hedeflerin neredeyse tamamını tarumar ettiler. Fakat düzenli ordularla hiçbir zaman cephe savaşına girmediler. Artık Çinli memurlar yollarda rahatça seyahat edemiyorlardı. Çin'de de iç karışıklıklar baş göstermişti. Türkler üzerine sevk edilen ordu Shan-si yakınlarında Türklerden ağır bir darbe aldı ve beş bin kayıp verdi.

Daha sonraki Çin saldırıları da Türkler lehine ağır kayıplarla sonuçlandı. "Asileri Sarı Nehir'den Altay dağlarına sürmek, balığı suya

bırakmakla aynı şeydi. Türkler kolay lokma olmadıklarını, dayanıklı ve hezimetle tükenmeyip aksine birbirlerine kenetlendiklerini ispat etmişlerdi."[51] Çinliler hiç olmazsa baskı altında tuttukları diğer müttefikleri ellerinden kaçırmamanın çarelerini aramaya başlamışlardı ve elbette ilk sırada Uygurlar vardı.

Çin'in elinde uzak seferler için eğitilmiş süvari orduları olduğu halde Türkleri takip etmemeleri, bir noktada Bizans'ın ilk başlarda Selçuklular karşısında âciz kalmalarıyla kıyaslanabilir. Çünkü nasıl Peçenekler Anadolu'nun fethi sırasında Bizans ordusunu adam akıllı hırpalayarak eli kolu bağlı hale getirmişlerse, Çin süvari birlikleri de Tibet ordusu tarafından adeta kılıçtan geçirilmiş ve etkisiz hale getirilmişti ki, bu da isyancı Türklerin işini kolaylaştırmıştı. Dahası, Çin, kuvvetlerinin önemli bir kısmını 693 yılına kadar Batı ucu denilen bölgeyi istila etmiş olan Tibet ordusuna karşı seferber ettiği için Türklerle uğraşacak halde değildi ve Kutlug-han'ın başarısının sırrı da buradaydı.

Doğu Türklerinin Kutlug-han'ın önderliğinde isyanı sürdürdükleri sıralarda Batı Türkleri de isyan bayrağı açtılar. Asilerin başında Kibu-çur adında biri vardı. Açina ḥanedanından olmakla birlikte tahta geçme hakkı olmayan Kibu-çur, Çinlilerin müttefiki durumundaki Kung-yü Türk kabilesini itaat altına aldıktan sonra Yenmien Töleslerini de kendi safına çekmeyi başardı. Hakanlığın batı bölgesinde de Çin ordusuyla isyancılar arasında çarpışmalar olmuştur, fakat bu savaşlarda Türkler her zaman galip gelemediler ve isyanları bastırıldı.

Neyse ki, bu arada İmparatoriçe Wu'nun ülkede bir takım entrikalar çevirmesi ve Budistlerin Çin'de etkin hale gelmeleri, onları bir süre Türklerle uğraşmaktan alıkoydu. Fakat Çinlilerin yapamadıkları işi diğer Türk kabileleri üstlendi.

Türklerin Kalka vadisine gelişleri, burada sürülerini huzur içinde otlatan ve Çinlilerden hediyeler alan Tokuz-guzları ve diğer Töles kabilelerini tedirgin etmişti.

Türkler kaçak durumundaydılar ve aç idiler. Ama komşularını yağmalayamazlardı; çünkü hepsi Çin'in tebaası idi. Kısacası Türkler

51 Gumilev, age., s. 344.

dört bir yandan düşmanla çevrelenmiş durumdaydılar. Tonyukuk bu durumu "Geyik yiyerek, tavşan yiyerek oturur idik. Milletin boğazı tok idi. Düşmanımız etrafta kuş gibi idi, biz hazır[52] idik" diye tasvir etmektedir. Bu düşmanların kimler olduğu Yollıg Tegin'in diktirdiği kitabede şu şekilde anlatılıyor: "Sağdan (güneyden)[53] Tabgaç halkı düşmanımızdı. Soldan (kuzeyden) Tokuz-Oğuzların hakanı Baz-kağan düşmanımızdı. Kırgızlar, Kurıkanlar, Otuz-Tatarlar, Kıtay (Kıtanlar) ve Tatabı'lar (Hi'ler) – hepsi düşmanımızdı."[54]

Gumilev, bundan sonrasını şu satırlarla anlatmaktadır: "T'ang-shu'da Pi-li ismiyle zikredilen Baz-kağan (Tokuz-Oğuzların hakanı) inisiyatifi ele almıştı. Çin ve Kıtan'a elçi göndererek Kutlug'a karşı kombine saldırılar gerçekleştirmeyi teklif etti. Buna göre Çinliler güneyden, Kıtanlar doğudan ve Uygurlar kuzeyden saldırmalıydılar. Batıda ise Batı Türkleri'nin On Ok denilen kalıntıları vardı. Fakat onlar öyle politik bir bunalım içindeydiler ki ciddi bir savaşta onları hesaba katmak zordu."[55]

Fakat Türkler de casusları vasıtasıyla olup bitenleri önceden haber alıyorlardı. Örneğin Tonyukuk kitabesinde "Böylece oturur iken Oğuzlardan haberci geldi..";[56] "Az çölünden bir adam buldum.."[57] gibi ifadeler Türklerin istihbarata önem verdiklerini göstermektedir.

Türkler, düşman koalisyon güçlerin toplanmasına fırsat vermeden yıldırım hızıyla harekete geçtiler. Önce Uygurlara saldırdılar ve hakanlarını (Baz-kağan'ı) öldürüp, birçoğunu kılıçtan geçirerek itaat altına aldılar. Çinlilerin buluşma yerine geç kalmaları da Türklerin işini kolaylaştırmıştı. Türkişler henüz güçlenmeye başlamışlardı. Ba-

52 Malov, bu cümleyi "düşmanlarımız çevreyi kuzgunlar gibi sarmışlardı ve bizler onlar için leş idik.." şeklinde çevirmiştir. Malov, *Pamyatniki*, 1951, s. 65.

53 Hunlardaki yönlerle Gök-Türklerdeki yönler farklıdır. Hunlarda kuzey ve güney, Gök-Türklerde ise sağ ve sol kavramları kullanılıyordu. Bu yüzdendir ki, Hunlarda hakan huzurundaki protokolde sol taraf, Gök-Türklerde ise sağ taraf en itibarlı yer sayılırdı.

54 Malov, *Pamyatniki*, 1951, s. 38.

55 Gumilev, age., s. 348-349.

56 Orhon, *Eski Türk Yazıtları*, s. 102.

57 Age., s. 108.

tıya bir orduyla sevk edilen A-shih-te Yüan-chen, Türkişlere saldırıp etkisiz hale getirdi. Böylece Kutlug-han otağını Ötüken-yiş'e taşıdı. Türkler buradaki ormanlarda imparatorluk kuvvetlerine karşı gizleniyor ve zaman zaman gerçekleştirdikleri saldırılar için üs olarak kullanıyorlardı. Tola nehri zaferi aşağı yukarı bütün Kalka'yı Türklerin hakimiyeti altına vermişti. Fakat kurulan II. Türk Hakanlığı'nın durumu hâlâ ümitsizdi. Çünkü yeni tebaaları Uygurlar, eskiden beri Türklere diş gıcırdatıyor ve isyan etmek için zayıf bir anlarını kolluyorlardı. Doğu, güney ve batı tarafları Çin İmparatorluğu tarafından kuşatılmıştı. Kuzey kesimi ise Sibirya'daki Kırgız Hanlığı'nın kıskacı altındaydı. Daha da kötüsü Türklerin önemli bir kısmının Ordos'ta mahsur kalmış olmasıydı. Kutlug-han'dan sonra tahta geçen Kapagan-han, bu konuda oldukça ciddi gayretler sarf etmiştir. Nitekim 694 yılında Türkler Çin sınırına bir yıldırım baskın düzenlediler. Pek çok savaşçıyı kılıçtan geçirip, birçok esir aldılar. Kapagan-han aynı sıralarda İmparatoriçe Wu'ya kendisini tebaalığa kabul etmesi teklifinde bulundu; fakat imparatoriçe, bunun hakanlığı resmen tanımak anlamına geleceğini düşündüğü için teklifi reddetti.

Bu sıralarda Türklerin başarıları Moğol kabileleri Kıtanları ve Tatabıları ümitlendirmişti. Önce Kıtanlar isyan etti. Çin onların isyanıyla uğraşırken, Türklerin desteğini alan Tatabılar isyan bayrağı açtılar. Halbuki bu iki halk, kısa süre öncesine kadar Türklerin azılı düşmanlarıydılar.

Kapagan-han bu durumdan faydalanmayı becerdi. İmparatoriçeye isyancıları bastırma teklifinde bulunarak bir anlaşma önerdi. Anlaşmaya göre Çin hükümeti Kapagan'a askeri bir unvan ve prenslik payesi vererek han olarak tanıyacaktı. Kapagan-han, bir yıldırım hareketiyle Kıtanları darmadağın edip, kesif ormanlara sığınmaya mecbur etti.[58] İmparatorluk sonuçtan memnun olduğu için Türk hanına Ulu Şan-yü (yabgu) unvanı vermek istedi, fakat Kapagan-han daha unvanı almadan 697'de Çin sınırlarına saldırıp Ling-chou ve Shen-chou şehirlerini yağmaladı. İmparatorluk, Türkleri ancak sınır boyundaki halkların yardımıyla uzaklaştırabildi. Fakat bu defa Tonyukuk dev-

58 Gumilev, age., s. 355.

reye girerek "yirmi üç şehri yerle bir etti."[59] Çinlilerin gözü yılmıştı. İmparatoriçe sonunda bir anlaşma yapmaya mecbur kaldı. Türklerin sunduğu şartlara göre imparatoriçe hanı evlatlığa kabul edecek, saraydan bir prensesi gelin olarak gönderecek, Ordos'ta kalan Türkleri serbest bırakacak, 100 bin çuval darı, 3 bin tarım aleti ve baltalık demir gönderecekti. Tabii ki bu teklif reddedildi. Bunun üzerine Türkler de Kıtan topraklarındaki savaşçıları geri çekerek, onları serbest bıraktılar. Kıtanlar ormanlardan çıkıp hızlı bir şekilde Çin şehirlerine defalarca saldırdılar. Onların bu başarıları karşısında imparatoriçe Türklerin anlaşma şartlarını kabul etti. Türklerin müttefikleri Tatabılar Çin ordusuyla birleşerek Kitanlara saldırdılar. Sonuçta Kıtanlar yenildi ve hayatta kalanlarsa Çin'in hâkimiyeti yerine Türklerin vassalı olmayı kabul ettiler ve Çin'le savaşmayı sürdürdüler. Böylece Türkler Mançurya'yı da hakimiyet alanına katmış oldular.

Türklerin Çin sınırlarına saldırıları 702 yılına kadar devam etti. Bu arada batıda Türkişler güçlenmişlerdi. Türkiş hanı U-çi-le (Üç illi?) dağınık vaziyetteki halkını birleştirmeyi başarmış, Çin'le tarafsızlık anlaşması imzalamış olmakla birlikte, Türklerle sıhri yönden akraba olmuştu. U-çi-le'nin 140 bin kişilik bir ordusu vardı. Bu yüzden ne Türkler Türkişlerle dalaşmak istiyor, ne de Türkişler Türkleri tahrik etmeyi düşünüyorlardı.

Fakat sonraki günler durumu iyice gerginleştirdi. Çünkü Çin yönetimi, hâkimiyeti altındaki toprakların elinden kayıp gitmesine göz yummak taraftarı değildi. Bu yüzden kurnazlığa dayalı Çin diplomasisi devreye girmiş ve yine Türklere karşı bir koalisyon oluşturma girişimi başlatılmıştı. Nitekim Tonyukuk 709 yılındaki durumu gayet güzel tasvir etmektedir:

".. *Tabgaç hakanı düşmanımız idi. On Ok hakanı düşmanımız idi. Bundan başka Kırgız'ın kudretli hakanı düşmanımız oldu. Bu üç hakan fikirleşip Altın ormanlarına ordu gönderelim demişler. Biz ona saldırmazsak, o öfkelendiğinde bizi yok eder. Hakanı cesurmuş, veziri bilge imiş. Üçümüz birleşip ordu sevk edelim, onu öldürelim demişler..*"

---

59 Malov, *Pamyatniki*, 1951, s. 66.

Bu satırlardan o sıralar Türklerin çevresindeki hiçbir halkın tek başına onların karşısına çıkmaya gücünün yetmediği anlaşılıyor.

Fakat bu sıralarda devreye üçüncü bir partner girecekti: Araplar. Bundan sonraki dönemde Araplar, Türkler, Tibetliler ve Çinliler arasındaki savaşların hikâyesi oldukça uzundur ve konumuz Türk tarihi olmadığı için bu savaşların detaylarına girmeyeceğiz.

Sona Doğru

I. Türk Hakanlığı döneminde cereyan eden taht kavgaları II. Hakanlık döneminde yani 741 yılında bir kez daha tekrarlandı. Türkler arasındaki iç kargaşa 742 yılında Uygurlar, Karluklar ve Basmılların aynı anda isyanıyla kesilmişse de, artık çok geçti. Çıkan savaşlar Türklerin hezimetiyle sonuçlandı.

"Müttefikler elde ettikleri zaferlerden faydalanarak, hemen kendi devletlerini kurdular. Basmıl kumandanı han olurken, Uygur kumandanı doğu, Karluk ilteberi ise batı yabgusu oldu. Türk beyleri yeniden toparlanıp P'an-Kul'un oğlunu Ozmış unvanıyla başlarına han kotardılar. Çin İmparatorluğu Türklerin iyice köşeye sıkıştığını sezmekte gecikmedi ve Ozmış-han'a kendisinin vassalı olması teklifinde bulundu. Ozmış-han bu teklifi reddetti, fakat Basmıl, Uygur ve Karlukların birleşmiş olması, onu ordayı bırakıp kaçmaya mecbur etti. Türklerin bir kısmı (5 bin çadır) hanın oğlunun idaresi altında imparatorluğa boyun eğmeyi ümitsiz bir savaşa tercih etti.

"Artık Türkler yakın geçmişteki şanlı zaferlerini ve ihtişamlı günlerini yad ederek iç geçirmek zorundaydılar"[60]

744 yılında Basmıllar Ozmış-han'ı öldürüp kellesini Çin başkentine gönderdilerse de, teslim olmayı kabul etmeyen Türkler, silahlarını bırakmayarak kendi halindeki Baymey-han'ın kardeşi Kulung-beg'i tahta geçirdiler. Çarpışmalar tekrar başladı. Bu arada müttefiklerin birbirlerine düşmeleri de Türklerin durumunu kurtarmaya yetmedi. Çin hükümeti Türkler üzerine bir ordu sevk etti. Türkler Çin ordusundan kaçarken, Karluk ve Uygurların saldırılarına uğradılar. Uygur beyi Pei-lo, ağır bir yenilgi alan Türklerin hanı Baymey-han'ın

60 Gumilev, age., s. 441.

kellesini keserek Çin başkentine gönderdi ve kendisini imparatorun vassalı ilan etti. Geride kalan Türkler Tonyuyuk'un kızı ve aynı zamanda Bilge-han'ın dul karısı P'o-beg idaresinde teslim şartlarında anlaşarak Çin'e geçtiler. Elbette Çin'e geçip diğer Türk kabilelerinin hışmından kurtulanlar, Gök-Türklerin tamamı değildi. Bunların bir kısmı Karlukların, bir kısmı Uygurların, bir kısmı Türkişlerin ve diğer kabilelerin bünyesine karışmışlar; Türklüklerini yine muhafaza etmişler, ama artık yeni bir devlet ve ordu kuracak güç olmaktan çıkmışlardı.

Artık vahşi kurtlar gibi takip edilen Türkler yakalandıkları her yerde öldürülüyorlardı ve altın kurt başlı tuğlar bozkırlarda bir daha görülmeyecekti. O şanlı Türk kelimesi için böylece tam 1200 yıllık bir sürgün dönemi başlamıştı.

Eski Türklerin tarih sahnesinden çekilmesinden sonra, özelikle kendileriyle aynı kandan olan Türk halkları, Türk olup olmadıklarını akıllarından bile geçirmeyerek, bu kelimeyle ilgili tüm hatıraları ebediyen silmek istediler. Uygurlar, düşmanlarının Çin'e sığınmak suretiyle hışımlarından kurtulmuş olmasının intikamını kitabelerden aldılar. Türk bahadırlarının suretlerinin oyulduğu kayaları yerlerde sürüyüp, Köl-tigin'in kitabesini parçaladılar. Heykelini kırdılar. Amaçları bu kitabelerle bağlantısı olan Türklerin yeniden toparlanmasına vesile olacak herhangi bir yadigâr bırakmamaktı.

Böylece II. Türk Hakanlığı da tarihe karıştı ve Açina hanedanının temsil ettiği Türkler, Türk dilli birçok kabile ve halka isimlerini miras bırakarak tarih sahnesinden çekildiler.

Ama Ongin kitabesinde belirtildiği gibi "*Üstteki Tanrı, Türk kavmi batmasın, feda olmasın demiş*".[61] Belki de o yüzdendir ki, aradan geçen 1200 yıllık uzun bir dönem boyunca Türk kelimesi hiç kullanılmamasına rağmen, bugün Türk denilen bir halk var ve Türk ismini yaşatmaktadır. İnşallah kıyamete kadar da bu kelime yaşayacak ve yaşatılacaktır...

Türk Hakanlığı'nın yıkılıp tarih sahnesinden çekilmesinde, a) Türklerin kendi aralarındaki taht kavgaları; b) Çinlilerle yapılan

61 Orhon, *Eski Türk Yazıtları*, s. 128.

savaşlar ve Çin entrikaları ve c) Türklerle aynı kandan, aynı soydan gelen, ama *etnik hafızaya sahip olmayan* diğer Türk halklarının darbeleri önemli rol oynamıştır.

Türk Hakanlığı'nın yıkılmasında Çin'den daha fazla rol oynayan Uygurları, Kırgızları, Karlukları (Özbeklerin ataları) vb. Türk kabilelerini bugünkü şartlara göre suçlamamız elbette mümkün, ama o günkü şartların ne olduğunu bilmiyoruz. Bizim tuhafımıza giden, aynı ataların çocukları olmalarına rağmen, hiçbirinin daha sonra kurdukları devletlerde ve hanedanlarda Türk ismini hiç kullanmamış olmalarıdır. Acaba bunun sebebi, bir dönem hakimiyeti altında yaşadıkları Türklerden nefret etmeleri ve kendilerini tamamıyla başka bir halk olarak görmeleri miydi? Sanmıyorum. Aksine Türkler, yaratılıştan başka birinin hakimiyetinde yaşamayı kabullenemeyen insanlar olduklarından, kendi kanından ve soyundan da olsa başka birinin tebaası olmayı sindiremeyen insanlardır. Burada kabilecilik gayretinin yanı sıra aşırı egoistlik de rol oynamıştır.

Fakat Türklerin ahı yerde kalmadı. Türk Hakanlığı'nın yakılmasında en büyük rolü üstlenen Uygurların devleti Kırgızlar, Kırgız Hanlığı Kıtaylar, Karahanlılar Selçuklularca hırpalandıktan sonra Kara Kıtaylar, Gazneliler[62] Selçuklular tarafından yıkıldılar. Türkişler Araplar tarafından ortadan kaldırıldılar. Basmıllar ve Tatabıların ise yeryüzünde temsilcisi kalmamıştır. Selçuklular kendi iç çekişmeleri yüzünden parçalanıp tarih sahnesinden çekildiler; onların yerini alan Osmanlılar, Türklüğünü yüksek sesle haykıran Timur'un uyarı tokadına rağmen, Türkleri it yerine bile koymamanın bedelini koca bir imparatorluğu heba etmekle ödediler. Vaktiyle Türk Hakanlığı'nın yıkılmasında rol olan Türk halklarının bizzat kendileri veya torunları ya devletleri yıkılarak, ya Çinlilerin ve özellikle Rusların tahakkümü altına girerek bedelini ödediler ve sonunda yine vaktiyle kötülük ettikleri Türklerin himmetine muhtaç hale geldiler. Kaşgarlı Mahmud'un ifadesiyle "*adını bizzat Tanrı'nın koyduğu Türk milleti*"ne

62 Gaznelilerin ve Karahanlıların elbette Gök-Türklerle doğrudan bir ilgileri yoktur; ama Karahanlıların Uygur ve Karluk; Gaznelilerinse yine Karluklardan olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir.

dokunanlar cezalarını çektiler. Gerçi şimdilerde Türk devletlerinin aydınları Özbek yerine Özbek Türkü, Kazak yerine Kazak Türkü, Kırgız yerine Kırgız Türkü, Uygur yerine Uygur Türkü demeye başladılar; ama bunu zamanında yapmak ve söylemek gerekirdi.

Şimdi bu ilahî cezanın tecelli ediş şekline bakalım.

—

II. UYGUR HAKANLIĞI VE TÜRKLÜK

Çin kaynaklarında çok eskiden beri Hoei-ho, Wei-ho, Yüen-ho, Hui-hu, Hu-ho, Heui-hu adıyla zikredilen Uygurlar, yine aynı kaynaklarda Hunların dolaysız torunları olarak gösterilir.[1]

Eski Çin tarihçisi Sih-ma Ch'ien, "Tarih Notları" adlı eserinin Hunlarla ilgili bölümünde Uygurların atalarını "Ting-ling"ler olarak gösterirken, Pan-ku (M. S. 32-92) "Han-shu" isimli eserinin Hunlardan bahseden bölümünde bu kelimeyi "Di-li" olarak vermektedir. Turgun Almas, her iki kelimenin "Tura" sözcüğünün çeviriyazımı olduğunu, sözü edilen Turaların Milattan birkaç yüz yıl önce şimdiki Baykal Gölü civarında yaşayan Doğu Uygurlarının ataları olduklarını belirtmektedir.[2] Aynı yazar, Çinli tarihçilerin Baykal Gölü'nün batı kesiminde yaşayan Batı Uygurları hakkında bilgi sahibi olmadıkları için onlardan bahsetmediklerini, buna karşılık şimdiki Cungar havzasında yaşayan Oğuzlardan "Hu-yie" veya "Wu-yie" adıyla bahsettiklerini; bu Oğuzların Milattan birkaç asır önce şimdiki Altayların güneybatısında ve Çugucak civarında yaşadıkları belirterek, Türkolog Ma Ch'ang-shou'nun şu sözünü nakletmektedir: "Sui ve T'ang hanedanları döneminde Wu-hu ve Wu-he şeklinde adlandırılan ve genel olarak Cungar havzasında yaşayan bu halk Oğuzlardı. Han sülalesi döneminde onlara Wu-yei deniliyordu."[3]

Batur Tanrıkut (Mo-tu), M. Ö. II. Yüzyılda Baykal Gölü civarında yaşayan Turaları ve o civardaki 26 beyliği itaat altına aldıktan sonra Han imparatoru Wen-di'ye mektup yazarak zaferini bildirdikten başka, "yay çeken halkların hepsi bir aile oldu" demekteydi.

---

1 *Türk Dünyası El Kitabı*, s. 182.
2 Almas, *Uygurlar*, s. 21.
3 Age., s. 22.

VI. Yüzyıldaki Çin kroniklerinde Tie-le=Di-li=Töles= Hoei-hu=Uygur kabilelerinden yeni bir isimle söz edilmektedir: Yüksek Tekerlekli Arabalılar (Kao-kui). Ayrıca "Wei Hanedanı Yıllığı"nda bu Uygurlar "Yüksek Arabalı Turalar" şeklinde de geçmektedir.[4] Onlara bu ismin verilmesi Moğolistan'ın tabii şartlarına uygun olarak yüksek tekerlekli arabalar kullanmış olmalarıdır.

Hun İmparatorluğu'nun ikiye ayrılıp yıkılmasından sonra onların yerine geçen Siyenpiler döneminde Uygurlar, onlara bağlı olarak hayatlarını devam ettirdiler. Siyenpilerden sonra kurulan To-pa ve Avar hanlığı döneminde de Uygur kabilelerinin durumunda bir değişiklik olmadı ve hatta özellikle Avarlardan yani Juan-juanlardan çok kötü muamele gördüler. Doğu Uygurlar Avarlara karşı isyan bayrağı açarak 120 bin çadırlık bir kitle halinde Moğolistan'ın batı kesimine göç edip, Altay dağları üzerinden Cungar havzasına, İli nehrinin doğusuna, Turfan ve Karaşar civarına yerleştiler. Bunlar, Avar hanının arkalarından gönderdiği orduyu da mağlup edip bir hanlık kurdular, fakat bu hanlık atmış yıl gibi kısa bir zamanda yıkıldı.

Gök-Türklerin henüz devletlerini kurmaya çalıştıkları sıralarda tıpkı diğer Türk halkları Uygurlar da birlikten yoksun, dağınık vaziyette idiler. Sui Sülalesi Yıllığı'nın yazarı Wei-Zhing (M.S. 580-643), Hingan dağlarından başlayıp Aral Gölü'ne kadar uzanan sahada yaşayan Uygurlar ve diğer Türk halkları hakkında şöyle demektedir: "Turaların ataları Hunların torunlarıdır. Onların boy ve oymakları çoktur." Aynı yazar Türk halklarının yaşadıkları yerleri de şu şekilde göstermektedir:

1. Baykal Gölü'nün güneyinde Tubalar;

2. Moğolistan'ın Selenge, Tola ve Orhon nehirleri sahillerinde "erkin" adı verilen Buku, Tongra, Uygur, Bayırku ve Börkliler. Ayrıca Moğolistan'da Munçin, Turugur ve Khugursu gibi kabileler de yaşamaktadır;

3. Cungarya'nın doğusunda İli vadisine kadar olan topraklarda Cebniler, Burclar, Azlar, Sığınaklar, Oğuzlar, Kırgızlar ve Onugurlar;

4 Age., s. 25.

4. Altay dağlarının kuzeybatısında Sir-Tarduşlar, Caruklar, Zabenderler ve Türgişler.."[5]

Yine Sui Sülalesi Yıllığı'nda Turalardan bahsedilirken "Turaların örf-ü âdetleri Türklerinkine benzer" denilmektedir ve daha da enteresanı Çin kaynaklarında VII. Yüzyıldan itibaren yalnızca "Uygurlar" şeklinde yazılmaya başlandığı için, Tura ve Yüksek Arabalı kelimesi ortadan kaybolmuştur.

Yukarıda Türklerin türeyiş efsanesinde yer alan bozkurtun Uygurlarda da aynı olduğunu belirtmiştik. Tek farkı, Türklerin dişi kurttan, Uygurların erkek kurttan türemiş olmalarıdır. Bunun dışında her iki halkta da Oğuz Kağan efsanesi yaklaşık aynı motifleri içerir. Sadece Uygurların destanındaki Oğuz Kağan yine Afrasyab veya Alp Er Tunga olarak kalmış, Türklerde veya daha sonra Türkmen adını alan Türk kabilelerinde ise Oğuz Kağan peygamber durumuna yükseltilmiştir.[6]

Uygurların türeyiş efsaneleri kısaca şöyledir:

"Vaktiyle Hun kağanının iki güzel kızı varmış, Kızlar öyle güzelmiş ki, kağan onları insanoğluyla evlendirmeye kıyamamış ve tanrıyla evlendirmeye karar vermiş. Kızlarını insanlardan uzak tutmak için ülkesinin kuzey bölgesinde insan ayağı basmamış yere yüksek bir kale yaptırmış ve kızlarını oraya yerleştirmiş. Aradan birkaç yıl geçitken sonra anneleri kızlarını görmek istemiş, ama kağan insanların kızlarıyla görüşmesinin yanlış olacağını belirterek izin vermemiş. Daha sonra kale çevresinde bir erkek kurt peyda olmuş ve kale surunun dibini kazarak orayı kendine mekan edinmiş. Kızların küçük olanı kaleden çıkıp kurtla evlenmek istemiş, fakat ablası "Kurt bir hayvandır, bir hayvanla nasıl evlenirsin? Böyle yaparsan atalarımızın şerefini lekelemiş olursun" demiş. Ama o "O kurt değil, kurt kılığına bürünmüş bir tanrıdır, ben onunla evleneceğim" diyerek aşağı inmiş ve kurtla çiftleşip çocuklar doğurmuş. Bu çocuklar zamanla çoğalmışlar ve onların torunları 'Yüksek tekerlekli arabalılar' diye adlandırılmış. İşte Uygurlar böyle ortaya çıkmıştır."[7]

5 Age., s. 27.
6 Ebu'l Gazi, *Rodoslovnaya istoriya o tatarax*, Gumilev'e atfen, s. 86.
7 Almas, s. 46-47.

Gök-Türkler ve Uygurlar

Töles kabilelerinin bel kemiğini oluşturan Uygurların Juan-juanlara bir sırt darbesi indirmek için Gobi Altay dağlarını geçerken Gök-Türklerle karşılaştıkları ve itaat arz ederek Türklerin hakimiyetine girdiklerini yukarıda belirtmiştik.

Birinci Gök-Türk Hakanlığı döneminde 627 yılına kadar Uygurlar Gök-Türklerin gönülsüz tebaası olarak kağanlığa karşı vazifelerini yerine getirdiler. Sözü edilen yılda Seyanto (Sir-Tarduş) kabileleri Batı Türk Hakanlığı'nın hakimiyetinden çıkıp Doğu Türk Hakanlığı'na bağlanınca, Doğu Türkleri bünyesindeki Töleslerin durumu eli güçlenmiş ve Seyanto prensi İ-nan ile Uygur prensi P'u-sa birbirlerini karşılıklı desteklemeye başlamışlardı.

Bu durum esasen Türklerin hoşuna gitmemişti. Çünkü Uygurların nüfusu 100 bin kişiye ulaşmıştı ve bunun yarısı savaşçıydı. Seyantoların nüfusu ise yaklaşık 70 bin çadırdı.[8] Yani Seyantolar daha kalabalıktılar.

627 yılında kışın çok şiddetli geçmesi üzerine sığır ve at sürülerinin çoğunun telef olması kıtlığa yol açınca, artırılan vergiler Uygur ve Seyantoların isyan etmeleri için yeterli oldu. Uygur prensi P'u-sa, topu topu beş bin kişilik ordusuyla üzerine gönderilen Gök-Türk ordusunu mağlup etti ve birçoğunu esir aldı. 629 yılında ise Seyanto prensi İ-nan kendini han ilan etti ve Ch'ang-an'ı (Çin başkentine) bir elçi göndererek unvanının tastik edilmesi ricasında bulundu. İki yıl sonra ise Seyantolarla Uygurlar arasında hakimiyet kavgası başladı. P'u-sa'nın yerine geçen Uygur prensi Tumidu Seyantoları mağlup edip göçebe oymakları kendine bağladı. Sonra o günkü modaya uyarak Çin sarayına bir heyet gönderdi. Çin imparatoru Uygur heyetini gayet iyi karşılayıp, ikramda bulunduysa da, timbal ve sancaklar taşıyan bir heyeti Seyanto kumandanı İ-nan'a göndererek unvanını onayladı. İmparator galiba Uygurların güçlenmesini istemiyordu. Böylece Uygurlar da kaderlerini Seyantolara bağlamayı tercih ettiler, fakat hâlâ kendilerini Türk Hakanlığı'yla hesaplaşacak kadar güçlü görmüyorlardı. Fakat bu arada beklenmedik bir şekilde Seyanto Han-

---

8 Gumilev, age., s. 249.

lığı ile Çin imparatorunun arası açıldı ve çıkan savaş Seyantoların mağlubiyetiyle sonuçlandı. Bu çarpışmalarda Türkler de Çin ordu saflarında yer almışlardı.

İkinci Gök-Türk Hakanlığı'nın kuruluşuna kadar Uygurlarda dikkati çeken bir hareketlilik görülmüyor. Fakat Çin İmparatorluğu'yla birlikte Uygurların da Türklerin düşmanları arasında yer aldığı, kitabelerde geçen "*Tokuz-Oğuzların hakanı Baz-kağan düşmanımızdı*" ifadesinden anlaşılıyor.

Peki, Bilge Kağan kitabesinde "*Tokuz-Oğuzlar benim halkım idi; gök ve yer karıştığı ve ödüne haset değdiği için bana düşman oldu*" diye sözü edilen bu Tokuz-Oğuzlar yani Uygurlar, Gök-Türklerle aynı atadan yani Hunlardan inmiş olmalarına, türeyiş efsaneleri küçük nüanslarla aynı olmasına, gelenekler, dil vb. yönlerden aynı özelliklere sahip bulunmalarına rağmen neden Türklere düşman kesilmişlerdi? Sebebi gayet basit: İktidar hırsı! Bu durumu, bir noktada, günümüzde aynı devlet içindeki siyasi partilerin iktidara gelebilmek için birbirlerine çelme atmalarına benzetebiliriz. Tek farkı, günümüzde demokrasi çerçevesi dahilinde partiler birbirlerinin eteklerini kaldırmakla yetinirken, o günkü şartlarda bu çekişmenin kanlı savaşlarla sonuçlanmış olmasıdır. Yani Uygurlar, o günkü şartlarda Gök-Türk Hakanlığı yönetiminin karşısındaki muhalefet partisi durumundaydılar ve iktidarların el değiştirmesi şimdiki gibi sandık başında oy hesabıyla değil, er meydanındaki kılıç gücüyle sağlanıyordu.

Sonuç itibariyle Uygurlar, Gök-Türk Hakanlığı'nın kuruluş ve yükselişinde önemli roller üstlendikleri gibi, yıkılışında da büyük rol oynamışlardır.

Uygur Hakanlığı'nın Kuruluşu

İkinci Gök-Türk Hakanlığı'nın yıkılmaya yüz tuttuğu günlerde Orhon nehri sahillerinde On Uygur Hakanlığı kurulmuş ve bu hanlık Kutluk Bilge Kagan zamanında (742-747) gücünün zirvesine ulaşmıştır. Gök-Türkler, bu hakanlığının kuruluşunu önleyecek durumda değillerdi. Onlar artık yalnızca mevcut durumu muhafaza etmenin peşindeydiler, ama tarihi kader hiç de onların istediği gibi

gelişmedi. 742 yılında Kutluk Bilge Kağan, Karluk ve Basmıllarla birleşerek Doğu Türkleri'ne saldırdı.

Karluklar, Türk kabileleri arasında sayıca en kalabalık olanlardı. Onlara bu ismi veren efsanevi rivayete göre Oğuz-han'dı. Xenefon'un "Anabasis" adlı eserinde geçen Karduklarla bu Karlukların aynı halk olup olmadığı ciddi olarak tartışılması gereken bir konudur. Çünkü Karluklar Milat öncesinde dahi varlıklarından sözü edilen büyük bir kabiledir.

Başlangıçta Altay dağlarının güneybatı kesiminde yaşayan Karluklar, daha sonraları Ötüken dağlarına doğru saçılıp Doğu Uygurlarla yakın temasa geçmişlerdi. Kutluk Bilge Kağan'ın 742'de Karluk ve Basmıllarla birleşerek Doğu Türk hakanı Ozmış'ı ortadan kaldırmalarından sonra, bu defa Basmıllar isyan etmiş ve tahtı ele geçirmişlerdi; fakat Uygur beyi Kutluk Bilge-han bu durumu kabul etmedi ve Basmıl hanını ortadan kaldırmak için harekete geçti.

Tarihi kayıtlarda Basım adıyla da geçen Basmıllar, önceleri Ötüken bölgesinde Kırgızların güneydoğusunda ve Baykal Gölü'nün güney sahilinde yaşıyorlardı. Vaktiyle onlara "Cede atlar" (Yedi atlar) derlerdi. Gök-Türkler zamanında hakanın tayin ettiği bir tudun tarafından yönetilirlerdi. Üçlü koalisyonun Doğu Türkleri'ni ortadan kaldırmasından sonra, Kutluk Bilge Kağan Basmıl hanı Asinas'a saldırarak onu öldürdü ve Basmılları itaat altına aldı. Daha sonra Doğu Türkleri'ni de itaat altına alan Kutluk Bilge Kağan, 744'de on dokuz kabileden oluşan Doğu Uygurlarını On Uygur ve Dokuz-Uygur (Tokuz-Oğuz) adıyla ikiye böldü.[9]

Bu on Uygur kabileleri şunlardı:

1. Yağlakar; 2. Kuturgur; 3. Bugaskır; 4. Avçağ (Avşar?); 5. Hazar-Kasar; 6. Khugursu; 7. Yağma; 8. Ayavir; 9. Turlam Vibur, 10. Ediz.

Dokuz-Oğuzlar yani Uygurlar ise şu kabilelerden oluşuyordu:

1. Uygur; 2. Bayırku; 3. Kun; 4. Buku; 5. Tongra; 6. Cebni; 7. İzgil; 8. Karluk; 9. Basmıl.

Uygur Hakanlığı dönemi üç kısma ayrılabilir.

---

9 Almas, s. 132-133.

Birinci dönem, bağımsız devletin oluşum dönemidir ki, yaklaşık yüz yıl sürmüştür ve tamamıyla Gök-Türk-Uygur ilişkileri içinde değerlendirilmesi gereken kuluçka dönemidir. İkinci dönem, Uygur devletinin Doğu Asya topraklarının tamamını sınırları içine alan büyük ve güçlü Orhon Uygur İmparatorluğu'na dönüşme dönemidir ki, Kutluk Bilge Kağan'dan (744) başlayıp Alp Bilge Tanrı Uygur-han'ın (825-832) iktidarı sırasında seksen yıl varlığını sürdürmüştür. Bu devletin başlangıçta 50 bin olan savaşçı sayısı 221 bine çıkmıştır.

Doğu Uygurları, şark tarafından Kıtanları, kuzeyde Kırgızları, batıda Tarım Uygur Beyliği ile Fergana ve Yedisu'daki Türk kabilelerini itaat altına almışlardı. Kutluk Bilge Kağan, 646'da Tumidu'nun kurduğu devletin teşkilat yapısını sağlamlaştırmış ve başkentini Karabalgasun'a taşımıştır.[10]

Üçüncü dönemse elbette ki zayıflama dönemidir. On yıl süren bu dönemde devletin başkenti Ötüken şehrinden Tanrı Dağları eteklerine taşınmıştır.

Uygurların kurduğu imparatorluk, her ne kadar sınır genişliği ve güç ve ihtişam açısından Gök-Türklerin İmparatorluğu ile boy ölçüşecek durumda değilse de, devlet yıkılıncaya kadar Uygur hanları Çin imparatoru ile eşit statüde olmuşlar ve hatta biraz sonra göreceğimiz gibi Çin'i yıkılmaktan kurtarmış, Tibetlileri dizginlemişler ve bölgeye geçici de olsa bir huzur getirmişlerdir.

Uygurlar, devletlerini Türklerinkinden tamamıyla başka prensipler üzerine kurmuşlardı. Dokuz boy, yönetici olmayan fakat ana unsurları oluşturan Tokuz-Oğuz'u meydana getiriyordu. İtaat altına alınan Basmıllar ve Doğu Karlukları da Tokuz-Oğuzlarla aynı statüye sahiptiler.[11] Halbuki Gök-Türklerde yalnızca Açina hanedanı üyeleri ve Türk beyleri imtiyazlı sınıfı oluşturuyorlardı.

Karlukların bir kısmı Uygur Hakanlığı'na katılmış, ama önemli bir kesimi Türgişlere iltihak etmişlerdi ve bunlarla Uygurlar arasındaki sınır, 745 yılındaki çarpışma sonunda belirlenmişti. Karluklar bu savaşta yenilmişlerdi, fakat İrtış nehri boylarında göçebe halde yaşayan Karluklar kaderlerini Uygurlara bağlamışlardı.

---

10 Age., s.134.

11 Gumilev, age., s. 449.

Uygurlar, devletleri Kırgızlar tarafından yıkılıncaya kadar Gök-Türklerin bakiyelerini, Kıtan ve Tatarları, hangi etnik gruba ait olduğu bir türlü çözülemeyen ve bugün temsilcisi kalmamış bulunan Çikleri, Basmılları ve Kırgızları birkaç kez yenip dağıtmak zorunda kaldılar.

Uygurlar başlangıçta Hunlar ve Gök-Türklerle aynı dine mensuptular. Gök-yer kültü onlarda da vardı, fakat daha sonraları yerini Maniheizme bırakacaktı. Kısaca geçiştirmek istersek Uygurlar, tarihleri boyunca gök-yer kültünden başka Hıristiyanlık (Nesturilik) ve Buddizmi kısmen, Maniheizmi geniş kitleler halinde kabul etmişler, belli bir dönem Mani dini devlet dini ilan edilmiş ve bu durum Karahanlılara kadar devam etmiş, Karahanlılar döneminde de dahi İdikut hanları Şamanist inancı sürdürmüşler, fakat zaman içinde o da yerini İslam'a bırakmıştır.

An Lu-shan İsyanı

An Lu-shan, Çin'in tebaalığına geçmiş göçebe bir ailenin çocuğu idi. Etnik mensubiyeti ihtilaflıdır. Grumm Grjimaylo onun Hun asıllı olduğunu iddia ederken, H. Cordier Kıtan kökenli olduğunu ileri sürmektedir. Pulleyblank da babasının Soğd asıllı, annesinin bir Türk beyinin kızı olduğunu belirtmektedir. Kimi rivayetlere göre ise, babası güneyli bir çobandı ve oğlu Soğdiyanalı bir bey tarafından evlat edinilmişti. Gençliğinde bir toprak ağasına saldırmış, ölüm cezasına çarptırılmış, fakat asker olmayı kabul etmesi şartıyla cezası affedilmişti.[12]

Askeri kariyer basamakları hızlı bir şekilde tırmanan An Lu-shan, 755 yılında devlete karşı isyan ettiğinde çevresinde 150 bin kişilik bir gönüllü ordusu bulmuştu. Bir yıl zarfında üzerine gönderilen Çin ordularını ardı ardına mağlup eden An Lu-shan'la baş edemeyeceğini anlayan Çin imparatoru sonunda Uygur hanından yardım istemek zorunda kalmıştı.

756 yılında Uygurlar Çin'deki isyanı bastırmak için geldiler; fakat ne asilere acıdılar, ne de Çinlilere. Zaten asıl amaçları Çin'e

12 Gumilev, age., s. 469, dn. 13.

Birinci dönem, bağımsız devletin oluşum dönemidir ki, yaklaşık yüz yıl sürmüştür ve tamamıyla Gök-Türk-Uygur ilişkileri içinde değerlendirilmesi gereken kuluçka dönemidir. İkinci dönem, Uygur devletinin Doğu Asya topraklarının tamamını sınırları içine alan büyük ve güçlü Orhon Uygur İmparatorluğu'na dönüşme dönemidir ki, Kutluk Bilge Kağan'dan (744) başlayıp Alp Bilge Tanrı Uygur-han'ın (825-832) iktidarı sırasında seksen yıl varlığını sürdürmüştür. Bu devletin başlangıçta 50 bin olan savaşçı sayısı 221 bine çıkmıştır.

Doğu Uygurları, şark tarafından Kıtanları, kuzeyde Kırgızları, batıda Tarım Uygur Beyliği ile Fergana ve Yedisu'daki Türk kabilelerini itaat altına almışlardı. Kutluk Bilge Kağan, 646'da Tumidu'nun kurduğu devletin teşkilat yapısını sağlamlaştırmış ve başkentini Karabalgasun'a taşımıştır.[10]

Üçüncü dönemse elbette ki zayıflama dönemidir. On yıl süren bu dönemde devletin başkenti Ötüken şehrinden Tanrı Dağları eteklerine taşınmıştır.

Uygurların kurduğu imparatorluk, her ne kadar sınır genişliği ve güç ve ihtişam açısından Gök-Türklerin İmparatorluğu ile boy ölçüşecek durumda değilse de, devlet yıkılıncaya kadar Uygur hanları Çin imparatoru ile eşit statüde olmuşlar ve hatta biraz sonra göreceğimiz gibi Çin'i yıkılmaktan kurtarmış, Tibetlileri dizginlemişler ve bölgeye geçici de olsa bir huzur getirmişlerdir.

Uygurlar, devletlerini Türklerinkinden tamamıyla başka prensipler üzerine kurmuşlardı. Dokuz boy, yönetici olmayan fakat ana unsurları oluşturan Tokuz-Oğuz'u meydana getiriyordu. İtaat altına alınan Basmıllar ve Doğu Karlukları da Tokuz-Oğuzlarla aynı statüye sahiptiler.[11] Halbuki Gök-Türklerde yalnızca Açina hanedanı üyeleri ve Türk beyleri imtiyazlı sınıfı oluşturuyorlardı.

Karlukların bir kısmı Uygur Hakanlığı'na katılmış, ama önemli bir kesimi Türgişlere iltihak etmişlerdi ve bunlarla Uygurlar arasındaki sınır, 745 yılındaki çarpışma sonunda belirlenmişti. Karluklar bu savaşta yenilmişlerdi, fakat İrtış nehri boylarında göçebe halde yaşayan Karluklar kaderlerini Uygurlara bağlamışlardı.

---

10 Age., s.134.
11 Gumilev, age., s. 449.

Uygurlar, devletleri Kırgızlar tarafından yıkılıncaya kadar Gök-Türklerin bakiyelerini, Kıtan ve Tatarları, hangi etnik gruba ait olduğu bir türlü çözülemeyen ve bugün temsilcisi kalmamış bulunan Çikleri, Basmılları ve Kırgızları birkaç kez yenip dağıtmak zorunda kaldılar.

Uygurlar başlangıçta Hunlar ve Gök-Türklerle aynı dine mensuptular. Gök-yer kültü onlarda da vardı, fakat daha sonraları yerini Maniheizme bırakacaktı. Kısaca geçiştirmek istersek Uygurlar, tarihleri boyunca gök-yer kültünden başka Hıristiyanlık (Nesturilik) ve Buddizmi kısmen, Maniheizmi geniş kitleler halinde kabul etmişler, belli bir dönem Mani dini devlet dini ilan edilmiş ve bu durum Karahanlılara kadar devam etmiş, Karahanlılar döneminde de dahi İdikut hanları Şamanist inancı sürdürmüşler, fakat zaman içinde o da yerini İslam'a bırakmıştır.

An Lu-shan İsyanı

An Lu-shan, Çin'in tebaalığına geçmiş göçebe bir ailenin çocuğu idi. Etnik mensubiyeti ihtilaflıdır. Grumm Grjimaylo onun Hun asıllı olduğunu iddia ederken, H. Cordier Kıtan kökenli olduğunu ileri sürmektedir. Pulleyblank da babasının Soğd asıllı, annesinin bir Türk beyinin kızı olduğunu belirtmektedir. Kimi rivayetlere göre ise, babası güneyli bir çobandı ve oğlu Soğdiyanalı bir bey tarafından evlat edinilmişti. Gençliğinde bir toprak ağasına saldırmış, ölüm cezasına çarptırılmış, fakat asker olmayı kabul etmesi şartıyla cezası affedilmişti.[12]

Askeri kariyer basamakları hızlı bir şekilde tırmanan An Lu-shan, 755 yılında devlete karşı isyan ettiğinde çevresinde 150 bin kişilik bir gönüllü ordusu bulmuştu. Bir yıl zarfında üzerine gönderilen Çin ordularını ardı ardına mağlup eden An Lu-shan'la baş edemeyeceğini anlayan Çin imparatoru sonunda Uygur hanından yardım istemek zorunda kalmıştı.

756 yılında Uygurlar Çin'deki isyanı bastırmak için geldiler; fakat ne asilere acıdılar, ne de Çinlilere. Zaten asıl amaçları Çin'e

12 Gumilev, age., s. 469, dn. 13.

yardım etmek değil, fırsattan faydalanıp zengin olmaktı. Neticede Uygurlar amaçlarına ulaştılar; An Lu-shan'ı öldürüp isyanı bastırdılar ama isyan An Lu-shan'ın oğlu tarafından devam ettirilirken, Kırgızlar Uygurların arka bahçesinde isyan edince, Uygur ordusu geri çekilmek zorunda kalmıştı. Çin imparatoru buna rağmen çaresizlik içinde tekrar Uygur hanının kapısını çaldı. Uygurlar büyük tavizler ve yüklü bir servet kopararak bir kez daha Çin sınırlarından içeri daldılar. İsyan tamamen bastırıldı, ama Çin de harabeye dönmüştü. Gumilev'in kaydına inanmak gerekirse, Uygurlar halkı yağmalamış, köylerde evler yakılıp yıkılmış, canını kurtarabilenler ise bütün elbiseleri alındığı için kağıtlara bürünmek zorunda kalmışlardı. Ölü bilançosu daha da korkunçtu. Çünkü 754 yılında yaklaşık 53 milyon olan Çin'in nüfusu, 764 yılında isyan tamamen bittiğinde 17 milyona düşmüştü.[13]

Uygur Hakanlığı'nın Yıkılışı

IX. Yüzyılın ortalarına doğru Uygur Hakanlığı'nın gücü artık mazide kalmıştı. Şa-to Türkleri henüz 794'de Uygurlardan kopmuş, 835'da Tatabılar itaatten çıkmıştı, ama en tehlikelisi Kırgızların isyanıydı.

Gumilev, Eski Türkler adlı eserinde bu durumu Biçurin'e istinaden şu satırlarla tasvir etmektedir:

"Bağımsızlık için kılıcını kuşanan Kırgız prensi, Arap, Tibet ve Karluklarla yazışmaktaydı. 818 yılında Kırgız prensi A-jo, kendini han ilan etmişti. Annesi Türgiş hanlığına mensuptu; hanımı ise Tibet başkumandanının kız kardeşiydi. Dolayısıyla her iki tarafla da akrabalık bağları vardı. Uygur hanı Pao-i'nin (Ay Tengide Kut Bolmış Alp Bilge Kağan) isyanı bastırma denemesi başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Yabancı boyunduruğundan kurtulmakla iktifa etmek istemeyen A-jo, düşmanının kayıtsız şartsız teslim olmasını da talep etti. "Senin devrin geçti" diye yazdı Uygur hanına. "*Yakında senin altın ordanı ele geçirip, önüne atımı bağlayacağım ve tuğumu dikeceğim. Eğer benimle boy ölçüşebileceksen gel; değilsen hemen çek git.*"

---

13 Gumilev, age., s. 479.

Aynı günlerde güneyde kendi savaşçıları olan Şa-to kuvvetleri isyan etmiş ve Uygurları tehdit etmeye başlamışlardı.[14]

Çarpışmalar belli fasılalarla 840 yılına kadar devam etti. 840 yılında Apa komutasındaki yüz bin kişilik Kırgız süvari ordusu Uygur kağanının başkenti Karabalgasun'u ele geçirdi. Kırgızlar ayrıca Uygur kağanı Kiçik Tekin ve Kara Bölük'ü öldürdüler. Kağanın otağını ateşe verip, küllerini göğe savurdular ve tüm servetini yağmaladılar.

Yaklaşık iki asır varlığını sürdüren Uygur Hakanlığı, iç savaşlar, salgın hastalıklar, tabii âfetler ve Kırgızların istilası sonucunda ortadan kaldırılmıştı. Bu olaydan sonra Doğu Uygurların çok büyük kesimi batıya, Tanrı Dağları'nın kuzey ve güney eteklerine, kalanlarsa güneye, Çin'in kuzeyindeki Ho-pei ve Shan-si bölgesine göç ettiler.[15]

Böylece Uygurlar dönemi de resmen kapanmış oldu.

Gerçi onlar da kurttan türeme efsanesine istinaden mızraklarının ucunda kurt başı taşıyorlardı; ama ne devlet adında, ne teşkilatlanma şekillerinde, ne de komşu halklarla yazışmalarında asla "Türk" kelimesini kullanmamışlar; adeta Türk başka Uygur başka felsefesini yürütmüşlerdir. Zaten Gök-Türk Hakanlığı yıkılıncaya kadar Türklerin en şedit düşmanları arasında en ön safta yer almışlardı.

Halbuki her ikisi de Hunların torunlarıydı!

Uygur Hakanlığı'nın yıkılmasından sonra dağılan Uygurlar değişik yerlerde iki küçük hanlık daha kurmuşlardır, ama konumuz genel Türk tarihi olmadığı için onlar üzerinde durmayacağız.

---

14 Biçurin, *Sobraniye*, I/355. Gumilev'e atfen.

15 Almas, s. 162.

III. KARAHANLILAR VE TÜRKLÜK

İlk başlarda batı literatüründe "İlik Hanlar Hanedanı", "Hakanlar Hanedanı", "Hanlar Hanedanı", "Tavgaç Hanlar Hanedanı" ve "Afrasiyab Hanedanı" gibi adlarla anılan, 1874'den beri ise Rus müsteşrik W.W. Grigoryev'nin "Karahanlılar Hanedanı Tarihi" adlı makalesiyle birlikte Karahanlılar olarak adlandırılan[1] bu halkın Türklüğü konusunda kimsenin en ufak bir şüphesi yok; ama hanedanın ve devleti oluşturan kabilelerin kökeni konusunda çeşitli tartışmalar yapılmış ve ittifaken kabul edilen bir sonuca ulaşılamamıştır. Yani yapılan tartışmalar, Karahanlıların Türklüğü konusunda değil, Uygur mu, Karluk mu yoksa başka bir Türk kabilesi mi meselesinde yoğunlaşmıştır.

Karahanlıların kökeniyle ilgili ilk defa Deguignes'in Türkçeye de çevrilen meşhur eserinde ele almasıyla başlamış, yazar onları Uygur asıllı olarak göstermiş, fakat daha sonra başka tarihçiler bu konuda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

H. Yakup Anat, bu konudaki görüşleri şu şekilde sıralamaktadır:

1. Uygur görüşü (J. Deguignes, 1756);
2. Türkmen görüşü (J.v. Hammer-Purgstal, 1835);
3. Yağma görüşü (W. Barthold, 1898);
4. Karluk görüşü (F. Gerenard, 1900);
5. Karluk-Yağma görüşü (M. F. Köprülü, 1927);
6. Çiğil görüşü (W. Barthold, 1927);
7. Türk görüşü (Z. V. Togan, 1939).

Bundan başka yine yıllardan beri revaçta olan başka görüşler de var:

1. Yağma ve Çiğil görüşü (B. Gafurov, 1972);
2. Türk, Uygur görüşü (Wang Chihlazi, 1977);

---

1 Anat, *Karahanlılar Tarihi*, s. 31.

3. Karluk, Uygur görüşü (Ma Yung, Wang Ping Hua, 1978);

4. Karluk, Yağma, Dokuz Oğuz görüşü (Kuo Ping Liang, 1980).[2]

Aslında bu konu, elinizdeki eserde tartışılması gereken konulardan değildir. Çünkü yukarıda sıralanan görüşlerde adları geçen halkların veya büyük kabilelerin hepsi zaten Türkçe konuşan Türk kabileleridir. Tuhaf olan tarafı, Karluklar Açina han soyunun bir kolu gösterilmesine rağmen, Açinalar kendilerini Türk olarak takdim ederken, Karlukların bu kelimeyi neden rafa kaldırdıkları ve üstelik Gök-Türk Devleti'nin yıkılmasında önemli rol oynamış olduklarıdır.

O. Pritzak bu konuda yayınladığı geniş makalesinde şöyle der: "Karahanlıların han soyunun kökeni Karluk hanları han soyundan olup, Türk Açina han soyunun bir koludur; Çiğil ve Yağmalar, Karlukları oluşturan üç kabile (ki bu yüzden onlara Üç Oğuzlar ve Üç Karluk da denilmektedir) içinde en önemli olanlarıdır. Karluklar 744'den 840 yılına kadar Uygur ittifakı içindeki bir üye idiler. Dolayısıyla onların siyasi adı Türkmen'dir... Uygurlar şehir kültürünü ve onun yeni etkilerini benimsedikleri için, kendi eski geleneklerine itibar etmediler. Dolayısıyla yine de Şamanizm'e inanan Karluk yabgusu Açina büyük kağan soyunun halefi olarak bozkırın hükümdarı oldu ve hem de Karahakan [veya Karahan] unvanını kullandı."[3]

Gök-Türk tarihi konusunda önemli çalışmalara imza atmış olan Prof. Dr. Ahmet Taşağıl da Karlukların Töles kabileleri listesinde gösterilmediğini, aksine onların ilk görüldükleri yerin Altay dağlarının güney etekleri olması ve Gök-Türklerin de önce orada neşet etmiş olmaları sebebiyle Karlukların Gök-Türk hanedanına yakın boylar arasında yer aldıklarını, ayrıca tıpkı Türgişler gibi Gök-Türk hanedanından olduklarını belirtmektedir.[4] Nitekim Wen-Hsien T'ung-K'ao adlı Çince kaynakta da Karlukların (Ko-lo-lu) Türklerin çok sayıdaki boylarından biri olduğu kaydedilmektedir.[5]

---

2 Anat, age., s. 38-39.

3 Pritsak, *Die Karachaniden*, ...

4 Taşağıl, *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları*, s. 63.

5 Age., s. 149.

Yakup Anat, Pritsak'a itirazda bulunarak, Çiğil ve Yağma boyunun Karlukları oluşturan üç boy arasında yer almadığını ileri sürmektedir ki, haklıdır. Çünkü Karlukları oluşturan üç boyun adları şu şekildedir:

a) Mu-lo veya Mu-la; b) Ç'e-si veya P'o-fu; c) Ta-şi-li[6].

Çince kaynakta Ötüken dağında oturup Uygurların vassalı olan Karlukların Chih-te saltanat devresinin sonunda çok kuvvetlendikleri; Uygurlarla toprak için savaştıkları; onlarla sınırdaş oldukları ve artık Çin sarayına gelmedikleri kaydedilmektedir. Muhtemelen Yakup Anat da - kendisi Uygur kökenli olduğu için, - bu kayda istinaden "Karahanlı hanedanının kökeni Uygurlar olup, han soyu da Uygurlardan gelmektedir. Daha da açık söylersek, Karahanlı hanedanı 840 yılında batıdaki Karluklara kaçan Uygur hanları soyundan Pan Tekin tarafından kurulmuştur"[7] demektedir.

Vakıa Anat'ın ileri sürdüğü görüşler mesnetsiz görüşler değildir; ama bunlar neyi değiştirir? Herhalde Karahanlı devletini kuran Karluk veya Uygurların yahut Yağmaların veya Türkmenlerin ya da Çiğillerin Türk oldukları gerçeğini değil.

Yukarıda Karahanlı devletinin kurucularıyla ilgili farklı görüşlerden yalnızca ikisini verdik. Diğerleri üzerinde durmaya dahi gerek görmedik. Çünkü kitabımızın konusu değildir. Kaldı ki günümüzde Karluk, Yağma ve Çiğil boylarının temsilcileri kalmamış; bu boylara mensup olanlar zaman içinde başka boyların, başka kabilelerin bünyesine karışıp gitmişlerdir. Dolayısıyla bu meseleye burada nokta koyup, Karahanlı devletinin kuruluşuna geçelim.

Karahanlı Devleti'nin Kuruluşu

T'ang-shu'da, Kırgızların Uygur şehirlerine hücum ederek kağanı öldürdükleri, otağını ateşe verdikleri, baş vezir ve Pan Tekin'in 15 kabile ile Karluklara sığındığı; bir kısmının Tübüt (Tibetli)lere, bir kısmının Beşbalık'a gittiği; 13 kabileden oluşan başka bir gru-

6 Chavannes, *Batı Türkleri*, s. 116, dn. 199.

7 Anat, age., s. 42.

bun Üge Tekin'i han seçerek güneydeki Ts'o-tzu dağında savunmaya çekildiği anlatılmaktadır.[8]

Kendisi de Uygur olmakla ve temel olarak Çin yıllıklarından faydalanmakla birlikte Karahanlıların Uygur asıllı Yağma kabilesi tarafından kurulduğunu ileri süren Turgun Almas da esasen farklı bir görüş belirtmemekte ve devleti Pan Tekin'le birlikte Karluklara sığınan kabilelerin kurduğunu, yalnızca bunlara Yağmaların önderlik ettiğini kaydetmektedir ki,[9] buna göre Karahanlı devletini Uygur Orhon Devleti'nin devamı olarak kabul etmek gerekir.

Kırgızların hışmından kaçan Uygurlar, Pan Tekin idaresinde Karaşar ve Kuça'ya yerleşip biraz toparlandıktan sonra, Turfan ve Beşbalık'ı hakimiyet altına alarak Uygur İdikut Devleti'ni kurdular. Onların bu başarısı daha sonra 870'de Yağlakar boyu şehzâdeleri tarafından Uygur Kansu Hanlığı'nın temelinin atılmasına öncülük etmiştir.

Tarihçilerin ağırlıklı kesimi Karahanlı devletinin kuruluşunda en önemli rolü Yağma kabilesinin oynadığı görüşündedir. Bunda şaşılacak bir şey de yok. Çünkü her devletin kuruluşunda herhangi bir kabile baş rolü üstlenir, ama bu diğer kabilelerin katkıları olmadığı anlamına gelmez. Örneğin Hun devletinin kuruluşunda Lan, Kuyan ve Su-pu boyu rol almasına rağmen, Hun yabguları Lan boyundandı ve bunlar ancak Kuyan ve Su-pu boylarından kız alabilir, kızlarını da ancak o kabile beylerinden biriyle evlendirebilirlerdi. Bu tür gelenekler, bildiğimiz kadarıyla daha sonra kurulan Türk devletlerinde terk edilmiş; örneğin Osmanlılarda, Osmanlı şehzâdeleri hem diğer Türk beyliklerinden hem de Türk ve Müslüman olmayan başka halklardan bol miktarda kız almışlardır.

Hudûdu'l Âlem'de de Yağmaların Yulduz, Tekes, Kunas, Issık-göl ve Kaşgar civarında yaşadıkları; Karahanlı yönetici ailenin bu boydan olduğu belirtilmektedir.[10] Ancak, Yağmalar Karahanlı devletini kurarken yalnız değillerdi. Devletin kuruluşunda (850'de) Karluk ve Çiğiller de onlar kadar aktif rol oynamışlardı.[11]

---

8 Anat, s. 43.
9 Almas, s. 222.
10 Hudûdu'l Âlem, s...
11 Almas, s. 224.

Mevcut bilgilere göre, kesin olmamakla birlikte, ilk Karahanlı hanı Kül Bilge Karahan'dı (Cemal Karşi'de Kadırhan) . 850-880 yılları arasında otuz yıl boyunca Karahanlı hanedanının temelini atan, hükümet ve askeri teşkilatı kuran kişi Kül Bilge Karahan'dı. Uygurların yeni devlete "Karahan", kurucu hanedana da "Karahanlı" demelerinin elbette bir sebebi vardı.

Bilindiği gibi Şamanist inanç sisteminde en yüce tanrının adı Bayülken'dir. Bayülken, dokuz katlı altın dağdaki köksarayda yaşardı ve yedi oğlu vardı: Yaşigan, Karşıthan, Bahtagan, Karahan, Koşhan, Kaynimihan, Yayıkhan. Rivayete göre bunlardan Karahan babasının ihtişamlı sarayından kaçmıştır. Yıldız tanrısı olan Karahan, Arapların Zuhar, Batılıların Satürn ve Türklerin İskender dedikleri yıldıza benzermiş.[12] Bu, elbette halk arasındaki inanışın bir tezahürüdür. Çünkü "kara" kelimesinin Türkçede çok değişik anlamları vardır. Bildiğimiz "siyah, kötü" (kara sakallı/kara haber gibi) anlamındaki renk ve durum bildiren manasından başka "kara" kelimesinin "kuzey" (Karadeniz=Kuzey Denizi; Akdeniz=Güney Denizi; Kara Koyunlu ve Ak Koyunlu); "güçlü", "ulu", "büyük" anlamları da vardır. Bundan başka Gök-Türkler döneminde haraçgüzar halka "kara bodun" deniliyordu. Bazı tarihçiler bu noktadan hareketle Uygurların Gök-Türkler döneminde "kara bodun" grubu içinde yer aldığını, dolayısıyla "karahan"ın da (sıradan halkın hanı) anlamına geldiğini ileri sürmekte iseler de, bu yalnızca bir yakıştırma olsa gerektir. Büyük ihtimalle "karahan" mecazi anlamda "göğün oğlu" demektir. Çin imparatorlarının aynı unvanı aldıklarını, Hun yabgularının "tengrikut", Uygur hanlarının "gökte kut bolmış... -han" unvanları aldıklarını düşünürsek, bu pek de şaşırtıcı değildir. Dolayısıyla "karahan"ı "tengrikut" ve "gökte kut bolmış.." unvanlarıyla aynı kabul etmek gerekir. Bununla birlikte Kansu Hanlığı'nın güneyde, İdikut Hanlığı'nın kuzeyde yer aldığı noktasından hareketle "karahan"a "kuzey hanı" anlamı da yüklenebilir. Fakat bu yalnızca bir tahmindir.

Karahanlılar bütün tarihleri boyunca Sâmânîler, Selçuklular ve Gaznelilerle savaşmışlardır. Sâmânî devletinin halkının yarısı Soğd asıllı ise, yarısı Türk'tü. Selçuklular Oğuz=Türkmen, Gaznelilerse

12 Almas, s. 225.

Karluk Türkleriydi. Karahanlıları tarihten silenlerse Beğdili boyuna mensup Harezmşahlardı.[13] Halbuki Karahanlılar, ardı ardına çevrelerindeki Türk halklarından aldıkları darbelerle zayıflayıp yıkılmadan önce, henüz güçlerinin zirvesinde iken yani 1010 yılında sınırları Kaşmir'in doğu ucuna, Batı Harezm'e, Kuzey Balkaş'a, Aral Gölü'ne, güneyde Merv'e kadar üç milyon km. karelik bir alanı kapsıyordu ki, bugünkü Fransa'nın beş misli büyüklüğünde bir devletti.[14]

Yakup Anat, Hudûdu'l Âlem'deki "Geçmişte Karluklara bağlı olsa da şimdi onun hükümeti Dokuzguz hanı tarafından temsil edilmektedir"[15] kaydına istinaden Karahanlı hanedanının bütünüyle Uygur asıllı olduğunu belirtmektedir. Çünkü Dokuzguzların Uygurlar olduğu ittifaken kabul edilmiş hususlardandır.

Dikkat edilirse, Karahanlı Devleti'ne çeşitli adlar verilmesine rağmen, hiçbir şekilde Türklüğüne vurgu yapılmamıştır. Karahanlılar 960 yılında kitleler halinde Müslümanlığı kabul ettiler ve İbnü'l Esir, onların Müslüman oluşundan bahsederken "iki yüz bin çadırlık Türk kitlesi toplu halde İslam'a geçti" demesine rağmen, Karahanlılar kendilerini hanedan adıyla takdim etmeyi tercih ediyorlardı.

Karahanlılarla zaten zayıflamaya başlayan Sâmânîler arasındaki mücadeleler döneminde de, Türk kelimesi hiç geçmez. Sâmânîler Karahanlılara karşı Oğuzlardan yardım isterler ve onlardan paralı asker olarak faydalanırlar, ama onlardan bahsederken yalnızca "Oğuz", bazen de Türkmen kelimesini kullanırlar. Karahanlılardan ise "Hanîd" (Hanlar) olarak söz ederler. Nitekim Karahanlı ordusu Buhara'ya geldiğinde Sâmânî hanedanı üyeleri halkı kendilerine yardımcı olmaya çağırmış, fakat halk şehri fethetmek için gelenlerin de Müslüman olması sebebiyle tereddüde düşmüş ve şeriatın bu konuda ne emrettiğini öğrenmek için kadılara müracaat ettiklerinde, kadılar şu cevabı vermişlerdi: "Eğer Hanîd (Hanlar) Sâmânîlerle din uğruna savaşıyor olsalardı, onlara yardım etmek vacipti. Ama ortada dünya işleriyle ilgili bir mücadele var ve dolayısıyla Müslümanların birbirlerini

13 Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s. 60.

14 Almas, s. 228.

15 Hudûd, s. 98.

kırmamaları için böyle bir mecburiyet söz konusu değil."[16] Genelde Türkler kendilerini Türk olarak değil de, hanedan veya kabile adlarıyla takdim ettikleri hallerde, komşuları onlardan "Türk" olarak bahsederlerdi. Ama burada gördüğümüz gibi artık Türk yerine doğrudan hanların unvanı veya hanedan adı geçmektedir.

İlerleyen sayfalarda göreceğimiz gibi, Karahanlılarla Gazneliler, yine Karahanlılarla Selçuklular, Selçuklularla Oğuzlar, daha sonraları Selçukluların kendi aralarındaki taht kavgalarında ve iç savaşlarda, Atabeylikler döneminde, Anadolu Selçuklularında, Osmanlılarda, Osmanlı'nın Anadolu'da Selçuklu enkazı üzerinde kurulan beyliklerle olan mücadelesinde, hep hanedan yahut boy veya aşiret adı ön plana çıkarılmış, ama asla Türk kelimesi kullanılmamıştır. Bu durum yalnızca halkın değil, onun başındaki yönetici kesiminde "etnik hafıza"dan zerrece nasibini almadığının bir kanıtıdır. Örneğin Gazneli sultanı Mesut, hükümdarlığı sırasında biri Bağdat halifesine Arapça, diğeri Karahanlı hanına Farsça olarak yazılan iki mektubu mühürlenmek üzere huzuruna sunulduğunda, hiç tereddüt etmeden mührünü basmıştır. Halbuki Sultan Mesut zerrece etnik hafızaya sahip olmuş olsaydı, bu iki mektup huzuruna getirildiğinde, divan reisini çağırtır ve "Şu mektup Bağdat halifesine yollandığı için Arapça yazılmış, diplomatik kurallar gereği doğrudur; ama şu berikisi benimle aynı ataların soyundan gelen eldaşım Karahanlı hanına yazılmıştır. Ben Türk'üm ve o hanla Türkçe konuşuyorum, neden ona gönderilecek mektubu Farsça yazdınız?!" diye çıkışır ve hatta boynunu vurdurur yahut en kötü ihtimalle hapsettirirdi.

Bu nasıl bir gaflet, nasıl bir mankurtluktur? Kimi kaynaklara göre her ikisi de Karluk kabilesinden olan iki Türk hükümdarı, birbirleriyle Fars dilinde yazışıyorlar! Aynı mankurtluk örneğinin Timur-Bayezid yazışmalarında da göreceğiz. Ne yazık ki bu iki çılgın Türk hükümdarının yazışmalarında da yalnızca Arapça ve Farsça kullanılmıştır!

Ama Türklük şuuruna bu denli bigane iki hükümdarlığı yıkan da, Türkmen adını taşımalarına rağmen, Türklük şuurundan mahrum Selçuklular olmuştur.

16 Özbekistan SSSR Tarihi, I/271.

Kısaca özetlemek gerekir ki, Gök-Türklerden sonra Uygurlarda olduğu gibi, kendilerini bazen Afrasiyab'ın, bazen Gök-Türklerin soyundan olduğunu iddia eden Karahanlılar döneminde de "Türk" kelimesi sürgün hayatına devam etmiştir. O dönemde Karahanlılardan Türk olarak söz eden tek kişi, bildiğimiz kadarıyla, bir çağa damgasını vurmuş olan Ebû Reyhan el-Biruni'dir. Biruni'nin henüz bulunamayan eserlerinden birinin adı "Et-tahzîr min kıbeli't-türk التحذير من قبل الترك) (Türk İstilasına Karşı Uyarı) şeklindedir. Eser henüz bulunmamış olmakla birlikte Z. V. Togan, Biruni'nin burada "Türk"le Karahanlıları kastettiğini düşünmektedir; fakat bizim kanaatimiz yazarın bu eserinde etnik yükseliş safhasına henüz girmiş olan Selçukluları kastettiği şeklindedir. Kitap bulunamadığı için kesin bir şey söylemek mümkün değil.

IV. GAZNELİLER VE TÜRKLÜK

Tarihte bazı devletlerin kuruluşuna başka bir halk veya devlet bilerek yahut bilmeyerek yardım eder ve kurulan yeni devlet de zahmetsizce nimet sofrasına kurulur.

Örneğin Araplar İran'ı fethettiklerinde, Pers devleti zaten Bizans tarafından çiğnenmiş ekin tarlasına döndürülmüş, Araplar da fazla zorlanmadan İran'ı yutmuşlardır. Çünkü Bizans-İran savaşı, her iki tarafı da bitirmiş, bütün gücünü alıp götürmüştü.

Moğollar Rusya'ya geldiklerinde Rus knazları birbirinin gırtlağını sıkmakla meşgullerdi ve hatta tahtından edilen bazı knazlar Moğollara kılavuzluk etmiş, kimileri bizzat kendi halkına karşı Moğolların safında yer almış; Moğollar da çok zorlanmadan bu dağınık prenslikleri itaat altına almışlardı. Zaten Moğollardan önce de Kıpçaklar Rusları şiddetli şekilde tekmelemişlerdi.

Selçukluların Anadolu'ya çok kolay girmelerine zemin hazırlayanlar, aslında Peçeneklerdi. Bizans'ı neredeyse bitme noktasına getiren Peçeneklerin, Selçukluların işini son derece kolaylaştırdıklarını kaydeden N. Akdes Kurat, haklı olarak bu konuda Peçeneklerin takdir edilmesi gerektiğini belirtmektedir.[1] Tıpkı bunun gibi, Gazneli devleti kurulmadan önce Sâmânîleri adeta ayakları altında çiğneyen Karahanlılar da kendilerinden yaklaşık yüzyıl sonra kurulacak, ama aslında kendi sonlarını hazırlayacak olan Gazne Sultanlığı'nın önündeki tüm engelleri kaldırmış, Gaznelilere devletlerini kurmaları için her türlü şeraiti hazırlamışlardı. Öyle ki, Sâmânî hükümdarı I. Abdülmelik 955 yılında Oğuzların Kınık boyundan olan Alp Tekin'i Horasan genel valisi olarak atamış, Alp Tekin 961 yılında bağımsızlığını ilan ettiğinde, Sâmânîlerin ona karşı parmaklarını kıpırdatacak mecalleri kalmamıştı.

---

1 Kurat, *Peçenek Tarihi*, s. IX.

Alp Tekin, 961 yılında Gazne Sultanlığı'nın temelini attıktan iki yıl sonra öldü. Ondan sonra ise sultanlığın başına Bilge Tekin ve onu müteakiben Piri Tekin geçti.

977 yılında ise aslen Türklerin Karluk boyundan[2] ve azatlı bir köle olan Sebük Tekin, Alp Tekin'in damadı olmanın verdiği avantajlı tahtı diğer varislerin elinden yolup aldı. Gerçi hem kendisi hem de oğlu köle ve köle çocuğu denilerek diğer hükümdarlar arasında küçümsenmişse de, baba ve oğul bu makama bileklerinin hakkıyla geldiklerini fazlasıyla ispat etmiş, o dönemin en güçlü Müslüman Türk devletini kurup yüceltmişlerdir.

Gazne Sultanlığı denilince akla ilk gelen isim şüphesiz Sultan Mahmud'tur. 997 yılında babası Sebük Tekin'in ölümü üzerine 27 yaşında tahta geçen Sultan Mahmud zamanında, Gazne Sultanlığı o dönemin en güçlü devletlerinden biri olmuştur. Hindistan'a 17 sefer düzenleyecek olan Sultan Mahmud, bir yandan İran'ın iç kesimlerine doğru genişlemek, diğer yandan Pencap ve Kaşmir'e uzanmak için arkasını sağlama almak zorundaydı. Bu yüzden Karahanlılarla iyi geçinmeye gayret ediyordu ve 1000 yılında Nasır İlek-han'a elçi gönderdi. İlek-han gelen elçiyi saygıyla karşıladı. Yapılan müzakereler sonunda iki devlet arasındaki sınır ihtilafları tatlıya bağlandı ve Amu-derya iki taraf arasında sınır kabul edildi. Aynı yıl Sultan Mahmud, İlek-han'ın kızıyla evlendi.

Sultan Mahmud böylece arkasını sağlama aldıktan ve güçlü bir ordu teşkil ettikten sonra, artık Hindistan'ı hedef tahtasına oturtabilirdi. Öyle de yaptı ve 1001 yılında 300 fil ve 42 bin kişiden oluşan Hint ordusunu yenerek Pencap'ı işgal etti. Ele geçirdiği çok zengin ganimetleri Gazne'ye gönderdikten sonra Sistan'ı işgal etti. Daha sonra 150 bin kişilik Hint ordusunu tarumar etti. 1025 yılında Gazne Sultanlığı artık bölgenin en zengin ve en güçlü devletiydi.

Ama onun bu gücü Karahanlıları endişelendiriyor, sahip olduğu büyük servetler ise bölgeye ilk başlarda zararsız sığınmacılar olarak gelen, fakat aslında şahin pençeleri her geçen gün güçlenen ve Sultan Mahmud'un hazinelerine göz diken yeni bir partnerin, Oğuz-Selçukluların iştahını kabartmaktaydı.

2 Almas, *Uygurlar*, s. 252.

Gerek Karahanlılar ve gerekse Gazne Sultanlığı için potansiyel bir tehlike teşkil eden Oğuz-Selçuklular, bir kenara çekilip olayların gelişmesini beklerken, - çünkü onlar, bir kına iki kılıcın sığmayacağını, aynı bölgede iki güçlü devletin birbiriyle anlaşamayacaklarını bildikleri için, onların birbirini zayıflatmasını beklemeyi tercih etmişlerdi, - birden Karahanlılarla Gazneliler arasına kara kediler giriverdi. İhtilafın sebebi, Karahanlıların Gaznelilerden toprak talebinde bulunmalarıydı. Esasen Karahanlılar haklıydı; çünkü Sâmânî devletini onlar fethetmişlerdi ve tabii olarak toprakları da onlara kalmalıydı; halbuki Gazneliler bu topraklara bedavadan konmuşlardı. Dahası Sultan Mahmud, Horasan ve Afganistan'ı sınırlarına ilhak etmişti. Benzeri bir ihtilaf vaktiyle Gök-Türklerle İranlılar arasında yaşanmıştı. Bilindiği gibi Gök-Türklerin yükselme çağında İranlılar Ak-Hunlara yani Eftalitlere vergi ödüyorlardı. Sonra güçlerini Gök-Türklerle birleştirerek Ak-hunların işini bitirdiler ve Eftalit toprakları iki devlet arasında taksim edildi. Fakat bir süre sonra Gök-Türkler İranlılara, "siz vaktiyle Eftalitlere vergi veriyordunuz; bizim sayemizde bu yükten kurtuldunuz, şimdi aynı vergiyi bize ödeyeceksiniz" dediler. Böylece üç gün önceki müttefikler arasına kara kedi girdi ve savaşlar çıktı. Burada tarih bir kere daha tekerrür ediyordu. Fakat gerçek şu ki, o dönemde Gök-Türkler haklıydılar; çünkü onlar olmasa İran belki daha yıllarca Eftalitlere vergi ödemek zorunda kalacaktı. Karahanlılar da haklıydılar, çünkü onlar olmasa bir Gazne Sultanlığı'nın kurulması mümkün değildi.

Sonuçta 1006'da Sultan Mahmud Hindistan seferiyle meşgulken Karahanlılar Horasan ve Afganistan üzerine yürüdüler. Saldırının gerçekleştiği sırada Sultan Mahmud Hindistan seferiyle meşguldü. Horasanlılar Karahanlıları oldukça iyi karşıladılar ve hatta Tus şehrinde Nasr İlek-han adına hutbe okundu. Karahanlı ordusunun diğer bir kolu da Belh'e girdi, fakat halkın şiddetli mukavemetiyle karşılaştı.

Sultan Mahmud olayı öğrenince, hemen geri döndü ve Karahanlılar üzerine yürüdü. Karahanlı ordusunun Çağrı Tekin komutasındaki kolunu Termiz'e geri çekilmeye mecbur bırakan Mahmud, diğer kolu da Amu-derya üzerinden Mâverâünnehr'e çekilmeye zorladı.

Nasr İlek-han bir sonraki yıl yeni bir sefer hazırlığına başladı ve bu defa Hoten valisi Yusuf Kadırhan'dan da yardım istedi. Sonra 1007'de 50 bin kişilik bir orduyla Belh'i kuşatma altına aldı. Sultan Mahmud büyük bir ordu ve 500 fille Nasr üzerine yürüdü. Savaş, yine Karahanlıların yenilgisiyle sonuçlandı. Bazı tarihçiler Karahanlıların yenilgisini, ordunun artçı kuvvetlerinin komutanı Ahmet Togan-han'ın savaş alanından çekilmesine bağlamaktadırlar. Belki de Sultan Mahmud'la Ahmet Togan-han gizli bir anlaşma yapmışlardı ve olayların sonraki gelişimi de bunu doğrular niteliktedir. Sultan Mahmud savaşın tekrar başlamasını istemediği için Kaşgar hanları Ahmet Togan-han, Nasr İlek-han ve Yusuf Kadırhan'a ayrı ayrı elçiler göndererek barış sağlanmasının yollarını aradı.

Burada Karahanlılarla Sultan Mahmud arasında Harezm'i ele geçirme konusunda sergilenen ayak oyunları ve çatışmalar üzerinde durmayacağız. Fakat Karahanlı hanlarından Mansur Arslan-han zamanında önemli olaylar oldu. Çünkü onun tahta çıktığı 1017 yılında Gazneli Mahmud Harezm'i ele geçirmiş, Karahanlıların 1019'da Horasan'a düzenledikleri sefer de yenilgiyle sonuçlanmıştı. Bunu fırsat bilen Karahanlı Ali Tekin, bölgeye çoktan sokulmuş olan Oğuzların yabgusu İsrail'le anlaşarak Mansur Arslan-han'a saldırdı ve Buhara'yı ele geçirdi. Mansur Arslan-han, Oğuzlar tarafından desteklenen Ali Tekin karşısında yenilgiye uğradı. Daha sonraki günlerde Mansur Arslan-han tahttan feragat edince yerine II. Ahmet Togan-han geçti. O, bu isyanı bastırmakla uğraşırken, 1025 yılında amcası Yusuf Kadır-han Karahanlıların ulu hakanı oldu ve aynı yıl Kaşgar'dan hareket ederek Togan-han'ın üzerine yürüdüyse de, yenildi. Onun yenilgisi Ali Tekin'i Karahanlıların hakan-ı kebiri olma konusunda ümitlendirdi.

Kısacası Karahanlılarda bir taht kavgası başlamıştı, ama Sultan Mahmud onlar arasındaki iç savaşa ne kadar seviniyorsa, Oğuzların gittikçe güçlenmesini de endişeyle izliyordu. Fakat Oğuzlar artık yıkılmaya yüz tutmuş olan Karahanlılarla uğraşmayı bırakacak ve bu defa "ya canını ya malını" değil, "ya canını, ya ülkeni" talebiyle Sultan Mahmud'un karşısına dikileceklerdi.

ÜÇÜNCÜ PARTNER: OĞUZLAR

Başlangıçta Oğuz, sonra Türkmen adını alan bu halkın kurduğu Selçuklu İmparatorluğu üzerinde daha sonra durmak şartıyla, önce Oğuzlar üzerinde kısaca durmaya çalışalım ve bilâhare onlara neden Türkmen adının verildiğine kısaca bir göz atalım. Çünkü bu halkın Horasan'da giderek güçlenmeleri, iki Türk devletinin sonunu hazırladığı gibi, yaklaşık bin yıl boyunca yalnızca bölgenin değil, dünya tarihinin de seyrini değiştirmiş; ortaçağı kapayıp yeniçağı açmıştır. Oğuzlar veya diğer adlarıyla Türkmenler, 648 yıl devam eden Osmanlı İmparatorluğu'nun enkazı üzerinde yeni bir Türk Cumhuriyeti kurmuş ve bu cumhuriyet günümüzde varlığını sürdürmektedir.

Oğuz adı

Oğuz kelimesinin anlamı günümüze kadar hâlâ tam olarak çözülebilmiş değil. Aşağıda bu konuyla ilgili değişik görüşleri vereceğiz. Ama daha önce Oğuzların çok eski dönemlerde Asya'nın kuzey kesiminde, Göktürk İmparatorluğu'nun kuzeyinde yaşadıkları; Çin kaynaklarından "Tarih Notları"nda, "Han Hanedanı Tarihi"nde M. Ö. II. Yüzyıldan itibaren, Sui Hanedanı Tarihi'nde ise Miladi VI. Yüzyıldan itibaren zikredildiklerini belirtmemiz gerekiyor.

Adları Gök-Türk kitabelerinde de geçen Oğuzların başbuğu Urigin Alp Turan'ın genç yaşta vefat ettiği belirtilmektedir.

Orhon Uygur Hakanlığı döneminde On Uygurlar ve Tokuz-Oğuzlar, Göktürklerin hakimiyeti altında yaşamaktaydılar. Doğu Uygurları (aralarında Oğuzlar da olmak üzere) 840 yılında Moğolistan topraklarından batıya kaçtıklarında, Oğuzların büyük bir kısmı daha batıya yönelerek Aral Gölü ve Hazar Denizi'nin kuzeyine yerleştiler.

Moğolistan'dan kaçan Oğuzlar İtil ve Yayık nehirleri sahillerine saçılmışlar ve 850-965 yılları arasında Hazar Hakanlığı'na komşu olarak yaşamışlardır.

Oğuzların Moğolistan'dan batıya kaçmalarından sonra başlarında bulunan hükümdarların isimleri tespit edilenleri şunlardır: Toksurmış Elçi, Tuganbek (İbni Fadlan'da Lokman-bek), Ertuğrulbek ve Takak yahut Tugak.

Bunlar arasında bizi ilgilendireni yalnızca Takak veya Tugak'tır. Çünkü bizi ilgilendiren Oğuz=Türkmenlerin hikayesi bu Tugak Bey'le başlamaktadır, ama öncelikle şu Oğuz kelimesi üzerinde biraz durmaya çalışalım. Çünkü Oğuzların kaderi tarihin bu noktasından sonra iki farklı yönde gelişecek; güneye inenleri Türkmen adını olarak Müslümanlığı kabul edecek, kuzeye, Güney Rusya bozkırlarına giden ve Rus vakayinamelerinde "Tork" (Türk) adıyla anılacak olan pagan Oğuzların tarihî kaderleri tamamıyla başka türlü gelişecektir.

Oğuz adının ne anlama geldiği tam olarak çözülememiş olmakla birlikte, bu konuda değişik görüşler ileri sürülmüştür. Prof. Dr. Faruk Sümer, "Oğuzlar" adlı eserinde bu görüşleri aşağı yukarı derlemiştir.[3] Onun verdiği bilgiye göre:

a) Oğuz kelimesi ok+uz kelimelerinden gelmektedir; burada ok bildiğimiz ok, uz ise adam anlamındadır ve okçu insan demektir (J. Marquart'ın görüşü; fakat bu görüş bilim dünyasında kabul görmemiştir; çünkü Türkçede adam anlamına gelen "uz" kelimesi yoktur);

b) Oğuz kelimesi öküz'le bağlantılıdır; kelime Toharcadaki okus veya "ökes" kelimesinden Türkçeye geçmiş ve hep böyle kullanılmıştır (D. Sinor'un görüşü);

c) Oğuz kelimesi *tosun* anlamındadır (L. Bazin'in görüşü; fakat Türkçede iki yaşında boğa anlamında kullanılan öküz kelimesi yoktur);

d) Oğuz kelimesi *oğuş*'tan gelmektedir (J. Hamilton'un görüşü; fakat Gök-Türk kitabelerinde bazen Oğuz kelimesiyle aynı cümlede geçen *oğuş* akraba ve aile anlamındadır);

e) Oğuz kelimesinin ana öğesini "og"- boy, kabile teşkil eder; dolayısıyla eski Türklerdeki "o"- ana kelimesiyle ve ayrıca "o uk" – "torun, oğul" ve "o uş"- "akraba" ile doğrudan bağlantılıdır. (A.N. Kononov'un görüşüdür);

f) Oğuz kelimesi ok+z'den oluşmaktadır. Burada ok=oymak anlamındadır ve "z"de çoğul ekidir. Buna göre "oymaklar" demektir. (J. Nemeth'in görüşü. Fakat k'nin ünlü ile başlayan bir ekle birleştiğinde

3 Sümer, *Oğuzlar*, s. 19-22.

g'ye dönmediği ifade edilerek Nemeth'in görüşüne de itirazda bulunulmuştur).

Diğer görüşler arasında Nemeth'in görüşünü gerçeğe en yakın bulduğunu belirten Sümer, ok+uz'daki "k"nin zaman içinde "g"ye dönüştüğünü ileri sürmektedir. Bununla birlikte "oğuz" – "ağız" kelimesinden geldiği şeklinde görüşler de var. Nitekim Divanu Lügati't-Türk'de ilk süt anlamında "ağuj" ve "aguz" kelimeleri geçmektedir.[4] Gerçekten Anadolu'da, özellikle köylerde "inek veya koyunun doğurduktan sonraki ilk sütüne" ağız dendiği gibi, bazen ineği sağmadan önce bir-iki dakika kadar buzağıya emdirilir ve buna "sütün ağzını almak" veya yalnızca "ağzını almak" denilir. Ayrıca bazı bölgelerde, özellikle bey ailelerinde ilk doğan çocuğa da "oğuz" denilmektedir. Örneğin Kürtleşmiş bir beyin "Bizde ilk doğan erkek çocuğa oğuz denilir. Ben yirmi birinci oğuzum" demesi dikkat çekicidir.

Rus tarihçisi L. N. Gumilev de aşağı yukarı Nemeth'le aynı görüştedir.[5] Gumilev bu konuda şöyle diyor:

"Hemen hiçbiri ana boylarla özdeşleştirilmesi mümkün olmayan ve birbirine yakın olarak yaşayan küçük kabileler kendi aralarında birleşerek ittifaklar meydana getirdiler ki, bu tür topluluk için "oğuz" kelimesi kullanılmaktaydı. Tokuz-Oğuz (Uygurlar), Üç-Oğuz (Karluklar) kelimeleri de böylece ortaya çıkmıştır... Böylece başlangıçta sadece "kabileler" veya "kabileler birliği" anlamını ifade eden "oğuz" kelimesi, bilâhare olayların gelişmesiyle birlikte determinatif bir anlam kazanarak etnik topluluk ismi haline gelmiştir. Tokuz-Oğuz – "Dokuz (muhtelif) kabile", Üç-Oğuz" – "üç (muhtelif) kabile" gibi. Zamanla "oğuz" kelimesi (budun anlamındaki) asıl manasını kaybederek Türkmenlerin efsanevi atası, Müslümanların peygamberler arasında gösterdikleri Oğuz Kağan'ın ismi haline gelmiştir (Ebu'l Gazi'ye atfen)."

Bazı tarihçiler, Tokuz-Oğuzlar ve Üç-Oğuzlarla Oğuzları özdeşleştirme taraftarıdırlar; fakat biz aynı görüşte değiliz. Başlangıçta dokuz oymaktan oluşan Uygurlara Tokuz-Oğuzlar (sonraki Arap kaynaklarında

---

4 Kaşgarlı, I/57.

5 Gumilev, *Eski Türkler*, 85-86.

Tokuz-guz), üç boydan oluşan Karluklara "Üç-Oğuzlar" denildiği doğrudur; ama Turgun Almas'ın haklı olarak işaret ettiği gibi, Milat öncesi Çin kroniklerinde Uygurlardan "Hui-hu, Hoei-hu, Kao-kui.." adlarıyla söz edilirken, Oğuzlardan yalnızca "U-kie" şeklinde bahsedilmesinden başka, Gök-Türk kitabelerinde de "Dokuz-Oğuzlar" ve "Oğuz" kelimesinin ayrı ayrı zikredilmesi, Dokuz-Oğuzlarla Uygurların, ama Oğuzlarla daha sonraları Türkmen adını alacak kabileler birliğinin kastedildiği düşünmemize zemin hazırlamaktadır. Nitekim tarihî olayların seyri de bu görüşümüzü desteklemektedir. Gerçi Faruk Sümer, kitabelerdeki "Tokuz Oğuz budun kentü budunum erti" cümlesine dayanarak Gök-Türk Devleti'nin aynı zamanda bir Oğuz devleti olduğunu söylüyorsa da, bizim kanaatimiz, Gök-Türk Hakanlığı bünyesinde "kabile birliği" anlamında birden çok "oğuz"un bulunduğu; bunlardan Tokuz-Oğuzların Uygurları, Üç-Oğuzların Karlukları, rakam verilmeden mücerret olarak geçen "Oğuzlar" ifadesininse, daha sonra Türkmen adını alacak olan kabileleri belirttiği şeklindedir. Eğer F. Sümer'in düşündüğü gibi "Tokuz-Oğuzlar" aynı zamanda Gök-Türkler olsalardı, o devleti yıkmaz, intikam ateşlerini söndürmek için Gök-Türk kitabelerini dahi parçalamazlar, hatta II. Türk Hakanlığı'nın kuruluş arefesinde Çin ordusundan kaçan Türkleri sahranın öte tarafında ellerinde kılıçla beklemezlerdi.

"Yada taşı" efsanesinin yalnızca Oğuz-Türkmenlerde saklanıp kalmış olması da görüşümüzü teyit eden deliller arasındadır. Çünkü bildiğimiz kadarıyla "yada taşı" efsanesi Uygurlarda ve Karluklarda yoktur. Gerçi Agacanov, aynı efsanenin Uygurlar ve Karluklarda değişik varyantları olduğunu söylerse de, Gerdizî'nin rivayetine dayanan bu iddiada sarih bir işaret yoktur.[6]

Gerdizî'de anlatılan "yada taşı" efsanesi kısaca şöyle: "... Nuh'un üç oğlu vardı: Sim, [Sam], Ham ve Yafet. Dünyayı onlar arasında taksim etti. Türklerin, Slavyanların,Yecüc-Mecüclerin topraklarından Çin'e kadar olan bölge Yafet'e düştü. Türkistan bölgesi meskun topraklardan uzak olduğu için, ona Türk (terk edilmiş) adı verildi. Nuh, Tanrı'ya dua edip O'ndan okunduğunda yağmur yağmasını

6 Agacanov, *Oğuzlar*, s. 187.

sağlayacak kelimeyi Yafet'e öğretmesini istedi. Tanrı onun duasını o anda kabul etti ve Yafet'e (o kelimeyi) öğretti. Yafet bunu öğrenince bir taşa yazarak, unutmamak ve kaybetmemek için boynuna astı. Bu kelimeyi telaffuz edip yağmur diledikleri her seferinde, yağmur başlıyor, eğer o taşı bir suya bırakıp da hasta birini oraya daldırırlarsa iyileşiyordu. Bu taş daha sonra miras yoluyla onun (Yafet'in) torunlarına intikal etti. Onlar, Guz (Oğuz), Karluk, Hazar ve benzeri isimlerle çoğalınca, aralarında bu taş yüzünden tartışma çıktı. Taş, Guzların elindeydi..."[7]

Hikayenin geri kalan kısmı bizi ilgilendirmiyor. Aynı rivayetin başka versiyonlarında güya Nuh'un Yafet'e "oğlum gideceğin yer kurak bir ülke, şu taşı al ve gerektiğinde onunla yağmur yağdırırsın" dediği anlatılmaktadır. Tabii yada taşı da, Nuh'la oğlu arasında geçen konuşma da bir efsane olduğu için, onun Yafet'in gideceği yerin kurak olduğunu nereden bildiğini sorgulamayacağız.

Z.V. Togan'ın kaydına göre "Mücmelü't-tevarih ve'l-kısas"da Türklerin ata yurdu konusunda yer alan İran-Hazar versiyonu ile Gök-Türk-Çin versiyonunda Türk'ün dört oğlundan (yani dört ana kabileden) ve Çin tarafından gelen on atadan (daha sonraki On Oklar'ın ataları) bahsedildiği, İran-Hazar versiyonunda ayrıca "Türk"ün Issıkgöl civarında, amcazadesi "Oğuz"un ise Ceyhun'da yani Aral civarında yaşadığı, fakat bunlar arasında yada taşı yüzünden – Togan'ın ifadesiyle milletler üzerinde hakimiyet temin eden tılsımlı taş – uzun savaşların devam ettiği, ancak Çin tarafından Türk'e gönderilen on "kam" (şaman) yani Batı Göktürklerin "On Ok" kabilelerinin ilim sahibi olan cedleri geldikten sonra bu hakimiyet sırrının tekrar Türk'ün elinde kaldığından bahsedilmektedir.[8]

İbnü'l Fakih'in aynı konuyla verdiği rivayet daha da farklı. Buna göre Oğuz hükümdarının varisi Belkik şöyle demiş: "Atalarımdan biri, bir zamanlar hükümdar olan babasına kızmış ve onun hizmetinden ayrılmış. O, kendine gulamları ve çapulcuları yeni arkadaşlar olarak seçmişti. Ülkenin doğusuna doğru hareket ederek yolu-

7 Bartold, *Orta Asya*, s. 338-339.
8 Togan, *Umumî*, s. 17-18.

nun üzerindekilere saldırmış, ele geçirdiklerini kendisi ve arkadaşları arasında taksim etmişti... Daha sonra Belkik'in babası, tılsımlı dağın bulunduğu ülkeye ulaştı. Dağın arkasında yükselen güneş, yakıcı ışınlarıyla bütün canlıları yakıp kavuruyordu. Bölge halkı sabahın ilk ışınlarıyla birlikte korkunç sıcaklıktan korunmak için yer altında ve derin mağaralarda saklanıyorlardı. Dağlarda yağmur taşları bulunuyordu. Yabani hayvanlar, onlar sayesinde yakıcı ışıklardan korunuyorlardı. Bu dağlık alanda barınan hayvanlar, bu taşları ağızlarına alarak başlarını gökyüzüne kaldırdıkları an, onları güneşten koruyan bulutlar oluşuyordu. Belkik'e, atasına bu sihirli taşı bularak geri dönmek nasip olmuştu."[9]

Biruni de "El-Asâru'l Baqıya" adlı eserinde benzeri bir olaydan söz eder, fakat o, olayı bir efsane değil, fiziki bir olay olarak naklетmektedir: ".. ya peki, Türklerin ülkesindeki bir dağda olup biteni nasıl izah edeceğiz? Çobanlar koyunları bu dağdan geçirirken dağdaki taşlarla temas etmesin diye ayaklarına yün sararlarmış. Çünkü eğer koyunların ayakları taşlara sürtünürse hemen yağmur yağarmış. Türkler bu dağdaki taşlardan götürür ve düşmanın kendilerini kuşatması halinde korunmak amacıyla onları kullanırlarmış. Bunu bilmeyenler olayı bir tür sihir zannedeceklerdir."[10]

Görüldüğü gibi Biruni'nin anlatmak istediği şey, Batılıların yüzlerce yıl sonra keşfettikleri Karst teorisidir. Yani aşırı rutubetten dolayı yoğun çözünürlük özelliği kazanan bulutların, taşların koyunların ayaklarına sürtünmesinden çıkan elektromanyetik bir akımla hemen yağmura dönüşmesinden bahsedilmektedir. Muhtemelen Türkler oradaki taşların bu özelliğini keşfetmiş, onları götürüp şehirlerinin kenarına serpiştirmiş ve düşman kuşatması sırasında onların üzerinden koyunları sürerek yağmur yağdırmışlardır.

Kanaatimizce Biruni'nin kendi zamanına göre bilimsel bir izah getirdiği bu olay, daha sonra halk arasında efsaneye dönüşmüş ve olaya mistik bir hava vermek için Hz. Nuh ve oğlu Yafet'le ilişkilendirilmiştir. Biruni, bu konuya girerken "Taberistan dağlarının

9 İbnü'l Fakih, *Kitabu Ahbari'l-buldân*, vrk. 171.
10 Biruni, *Maziden Kalanlar*, s. 244.

tepesinde öyle çok rutubet vardır ki, orada bir sarımsak ezseniz hemen yağmur yağar" diye anlatmakta ve sarımsağın ezilme sırasında çıkardığı keskin kokunun aşırı rutubet yüklü bulutların çözünülürlüğünü artırdığını belirtmektedir. Muhtemelen buradaki taşlarda da benzeri bir özellik vardı. Tabiatın bazı bölgelerde insan aklının almadığı özelliklere sahip olduğu, bilinen bir vakıadır.

Biruni'nin başka bir eserinde, kendisinin Gazne'de bulunduğu sırada Türklerden birinin bu yada taşlarından iki tanesini beraberinde getirdiği, fakat bir türlü yağmur yağdıramadığı anlatılmaktadır.[11] Hatta Guz b. Mamsak'ın yani Türk'ün bir defasında bu yada taşıyla yağmur yağdırmak istediği, ama başarılı olamadığı belirtilmektedir.[12]

Dolayısıyla "yada taşı" olayı yalnızca bir efsanedir ve gerçek, Biruni'nin adı geçen eserinde anlattığı gibi, fiziki bir olaydan ibarettir.

Göktürk kitabelerinde geçen Dokuz-Oğuz, Üç-Oğuz ve Oğuzlar şeklindeki ayrı ayrı ifadeler, Türk asıllı olmakla birlikte farklı Türk kabile gruplarına işaret etmektedir. Ayrıca Dokuz-Oğuzlarla kastedilen Uygurların yaşadıkları topraklarla, Üç-Oğuz'la kastedilen Karlukların yaşadıkları yerler detaylı olarak belirtildiğine ve Oğuz dediğimiz Türkmen grubun Sır-derya'nın orta akımlarına gelip, burada bir devlet kurdukları ve "Sır-derya Yabgu Oğuzları" olarak anıldığına göre, bu grupları birbirinden ayırt etmek gerekir.

Mücmelü't-tevarih ve'l-kısas'da yer alan ifadelerden Aral Gölü civarı ile Hazar Denizi arasında yaşayan Oğuzların (belki de kabileler federasyonunun), Yedisu'da yaşayan Üç-Oğuz yani Karluklar ve Tanrı Dağları ile Altaylar arasında yaşayan Dokuz-Guz yani Uygurların, Türklerin farklı boyları olduğu anlaşılıyor. Kaldı ki Kaşgarlı Mahmud dahi Oğuzlardan bahsederken, onları Üç-Oğuz (Karluk) ve Tokuz-Oğuz (Uygur)lardan ayırmakta ve "Oğuz: Bir Türk boyudur. Oğuzlar Türkmendirler. Bunlar yirmi iki bölüktür; her bölüğün ayrı bir belgesi ve hayvanlarına vurulan bir alâmeti (tamgası) vardır. Birbirlerini bu belgelerle tanırlar"[13] demekte, sonra 22 boyu

11 Şeşen, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, s. 199.
12 Agacanov, *Oğuzlar*, s. 186.
13 Kaşgarlı, I/55.

tek tek sayarak tamgalarını göstermekte ve boy adlarının ne anlama geldiğini belirtmektedir.

Yukarıdan beri buraya kadar anlattıklarımız konusunda hemfikir isek, artık Hun, Gök-Türk, Uygur Hakanlığı, Karahanlılar, Gaznelilerden itibaren Büyük Selçuklu Sultanlığı, Harezmşahlar Devleti, Atabeylikler, Anadolu Selçukluları, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti ile Türk tarihinin 1200 yıllık uzunca bir dilimine damgasını vuran bu Oğuz-Türkmenlerin tarihlerine geçebiliriz. Yalnızca Oğuzlardan bahsetmeden önce Hazarlardan kısaca söz etmenin yararlı olacağı kanaatindeyiz.

Hazarlar ve Yahudiler

Hazarların aslı Saka kabilelerindendir. Sakaların Horasan bölgesinde varlıklarını sürdüren kollarının bir kısmı Hindistan tarafına gitmiş, bir kısmı Partların bir kemiğini oluşturmuş, bir kısmı da Hazar Denizi civarına gelerek İtil nehri boyuna saçılmışlardı.[14] Bundan başka Hazarları Hun döneminden sonra Güney Rusya bozkırlarını istila eden Türk Ogur kabilelerinin bünyesinde bir halk[15] olarak görenler olduğu gibi, onları Uygurların bir kolu olarak görenler de vardır.

Hazarların buradaki komşuları Türk asıllı Burtaslar, Bulgarlar ve etnik mensubiyeti tartışmalı Saklablar (Sakalibe) idi. Sınırları genişleyince Slavyanlarla da komşu oldular. Peçenek, Guz ve Kıpçakların bölgeye gelişleri çok daha sonradır. Bununla birlikte Bizanslı yazarlar Hazarları genel olarak Türk halkı olarak gösterirler. Arap yazarlar da bu görüştedir. Hazarlar ise kendilerini Ugor (Ogur), Avar, Guz, Barsil, Onogur, Bolgar ve Sabirlerle akraba sayarlar.[16] Bazı yazarlar, örneğin Pritsak, Hazarların adının Çin kaynaklarındaki K'o-sa şeklinin Dokuz Uygur kabilesinden altısının adı olan Kesa'yla yakın benzerlik arz etmesine dayanarak, onları Uygur asıllı göstermek isterlerse de, bu pek de tutulan bir görüş değildir.

---

14 Togan, *Umumî*, s. 20.

15 Artamonov, *Hazar Tarihi*, s.10.

16 Artamonov, *Hazar Tarihi*, s. 155.

Hazar dili Bulgar diline yakındı. Özellikle Arap coğrafyacıların, örneğin İbni Havkal'ın "Hazarların dili Bulgarların diline yakındır" şeklindeki kaydı ile Tuna Bulgaryasıyla İtil civarında bulunan ve "Bulgar hanları şeceresi" denilen yadigârlarda ve bazı kitabelerde saklanan eski Bulgarca kelimeler sayesinde Bulgar dilinin bugünkü Çuvaşçaya yakın olduğu, Oğuz-Peçenek kabilelerinin dilinin mensup bulunduğu Batı Türkçesi grubuna girdiği, ama Doğu Türkçesi grubuna ait Uygurcayla hiçbir akrabalığının bulunmadığı anlaşılmıştır.[17] Hazarların V. Yüzyıldan önce Hazar Denizi civarında bulundukları ile ilgili iddialar bir anakronizm teşkil etmektedir.

Hazarlar güçlü bir hakanlık haline gelinceye kadar birkaç yüzyıl boyunca komşularına balık ve balık tutkalı satarak, kendi karınlarını ise ağırlıklı olarak balık ve pirinçle[18] doyurarak geçirdiler.

Bu sıralarda yani V. Yüzyıl sonlarında İran'da ortaya çıkan Mazdakizm (ilkel komünizm) hareketi ilk önceleri sempatiyle karşılandıysa da, sonradan onların yalnızca kendilerini düşünen egoist teroristler olduğu anlaşıldı. Anasına göz diken ve ona ilişmemesi için leş gibi kokan ayaklarını öptüren Mazdak'tan intikamını alırken "Ayaklarını öptüğümde duyduğum o leş gibi kokuyu hâlâ burnumda hissediyorum"[19] diyen Hüsrev Anuşirvan, Sakaların da yardımıyla Mazdakîlere karşı bir katliam başlattı. İşte bu katliamdan kurtulmayı başaran Mazdakiler, doğuda Eftalitler, batıda Bizanslılar tarafından istenmediği için Kafkaslara kaçtılar.[20]

Mazdakî hareketinin başladığı dönemde İran'daki Yahudiler iki gruba bölünmüşlerdi. Talmudçular ve Kabbalistler. Talmudçular Mazdakilerden nefret ediyorlardı; çünkü sahip oldukları serveti kimseyle bölüşmek gibi bir niyetleri yoktu. Kabbalistler ise Mazdakilere sempatiyle bakıyorlardı. Mazdakizm hareketinin İran'ı kasıp kavurduğu günlerde, Yahudiler kendi aralarında çatıştıklarından, Ortodoks Yahudiler olan Talmudçular orada nefes alamaz hale gelmişlerdi ve kaçıp Bizans'a sığınmak zorunda kaldılar. Gumilev'in tabiriyle "gerçi

---

17 Age., s. 156.

18 Himyeri, *Ravzu'l Mi'tar*, s. 11.

19 Biruni, *Maziden Kalanlar*, s. 184.

20 Gumilev, *Eski Ruslar*, I/134.

orada da asık bir suratla karşılandılar, ama yine de bu İran'da kalıp ölmekten daha iyi idi."[21]

Mazdakîlerle birlikte Kafkaslara kaçan Yahudiler, Terek ile Sudak (veya Sulak) arasına yerleşip, yerli halk Hazarlarla takışmaktan kaçınarak sığır beslemeye başladılar; ama Sabbat bayramını ve sünnet olma geleneğini de bırakmadılar. Uzunca bir süre böyle geçti.

Bizans'a kaçan Yahudiler İran'da buldukları dini serbestiyi burada bulamadılar. 546'da Bizans imparatoru Justinianus bir ferman yayınlayarak Yahudilerin fısıh (hamursuz) bayramının Hıristiyanların Kutsal Haftasına rastlaması halinde, bunu kutlamalarını ve mayasız ekmek yemelerini yasakladı. 553'de ise Yahudilerin "sözlü geleneklerini" kullanmaları yasaklandı. Bu durum Yahudilerde İran yanlısı bir tavır oluşturdu. 602'de İran'la Bizans arasında savaş çıkınca, Yahudiler Bizans'ın arka bahçesinde din kökenli karışıklıklar çıkardılar ve el altından İran'a yardım ettiler.

723 yılına gelindiğinde İmparator III. Leon, Bizans İmparatorluğu sınırları dahilinde yaşayan tüm Yahudilerin zorla vaftiz edilmesi yönünde bir ferman yayınlayınca, Yahudiler artık burada daha fazla kalamayacaklarını anlayıp Hazarya'ya göç ettiler. Hazarya'ya daha önce İran'dan kaçan Yahudiler Kabbalist, Bizans'tan gelenler Talmudçu oldukları için Kabbalistler tarafından pek de güler yüzle karşılanmadılar, ama ne de olsa kendi hemcinsleriydi. Hazarya'da Hazarlar ve Yahudiler tam 200 yıl birbirlerine karışmadan barış içinde yaşadılar.

Hazarlar ve Göktürkler

Biraz önce Hazarların Horasan taraflarından gelen Sakaların torunları olduğunu belirtmiştik. Hazarların ve Bulgarların bir zamanlar Horasan'da bulundukları konusunda bazı Yahudi rivayetleri de vardır. Buna göre Hazarların da aralarında bulunduğu dört Türk kabilesi yağmur yağdırmak suretiyle düşmanlarını mağlup etme tılsımını biliyorlardı; hükümdarlarına Hazarca "Hazan" diyorlardı. Yine Yahudi rivayetlerine göre Türk'ün hakimiyetindeki dört kabileden oluşan devlet, henüz Hz. İbrahim'in zamanında onun oğulları

21 Aynı yerde.

tarafından kurulmuştu.[22] Muharref Tevrat'a dayalı bu rivayetin elbette hiçbir bilimsel değeri yoktur. Yahudiler zaten bir dönem Araplarla, bir dönem Türklerle, bir dönem Japonlarla[23] akraba olduklarını iddia etmişlerdir. Güya Japon imparatoru Davut peygamberin soyundan ve Japonlar da kayıp on Yahudi kabilesinden birinden türeyen sülaleden inmişler[24]..

Z.V. Togan, hem Hazarların aslının Sakalar olduğunu ileri sürmekte, hem de Yahudi rivayetine istinaden "Yafes oğulları arasında en akıllı ve bilimli olanların yalnızca Türk ve Hazar olduğunu", diğerlerinin bozkır halkları olarak kaldıklarını belirtmektedir ki, Musa'dan 800 yıl sonra keyfi bir şekilde yazılan Tevrat'a dayanılarak Hazar adının çok eski olduğu şeklindeki bir iddia pek gerçekçi gözükmüyor. Halbuki Kazanlı tarihçi Hasan Ata el-Abeşî haklı olarak, Arapların Türklerle tanıştıktan sonra Türkçe konuşan bütün kabilelere Türk adını verdiklerini, fakat daha sonra Hazar civarındaki Türklerle karşılaşınca çekik ve dar gözlü oluşları sebebiyle onlara "Hazar" dediklerini[25] belirtmektedir ki, gerçekten de Arapçada "Hazar" (حزر) kelimesi "çekik ve dar gözlü" anlamındadır. Zaten ne eski Çin kroniklerinde, ne Pers kaynaklarında "Hazar" adında bir halktan veya kabileden bahsedilmez.

Hazarların Hazar çevresine daha doğrusu İtil nehri boylarına ne zaman geldikleri tam olarak bilinmiyor; fakat bağımsız bir siyasi varlık olarak ortaya çıkışları Sabirlerin çöküşünden sonra yani VI. Yüzyılın ortalarından biraz sonralarına rastlamaktadır.[26] Yine de Hazarlar, Batı Türklerinin veya diğer deyişle On Oklar'ın batı taraflarına doğru sarkıp, Hazarya'yı soluklanma noktası olarak kullanmaya

---

22 Togan, *Umumî*, 21.

23 Nânâ, *Yahudi Tarihi*, s. 384.

24 Aynı yerde.

25 El-Abeşi, *Türki Kavmler Tarihi*, s. 112-113: "Araplarga evvel malum oluvları bile "Türk" ismindegine malum oldılar. Sonra Arablar bu Türklerning gözleri kıska ve tar oldığım (kavmi türkining Arab ve İranilerge nisbeten barçasında köz tar ve kıskarak boladır) kördilerde, bu manide olan "Hazar" lafz-ı arabisi ile tesmiye eylediler. Şul vaktdın song uşbu tubangi Bulğarlar ve taht-ı tabiyetlerinde olan başka Türkiler barçası "Hazar" ismi ile şâyi oldular.."

26 Kurat, *Karadeniz'in Kuzeyinde Türk Kavimleri ve Devletleri Tarihi*, s. 30

başlamalarıyla birlikte, onlarla çarçabuk kaynaşmış ve hatta komşularına karşı kendilerine güçlü bir müdafi bulmuşlardı. Çünkü İtil deltasında ve Terek vadisinin ormanlık bölgelerinde yaşayan Hazarlar bozkırlı Kara Bulgarlar ve Dağıstan (serir) dağlıları tarafından kuzeyden ve güneyden kıskaca alınmışlardı.[27] Aslında belli bir süre Sabirlerin hakimiyeti altında kalan Hazarlar, onların Avarlar tarafından ezilmesinden sonra, Avarların pençesine düşeceklerdi; ama Avarlar arkalarından kovalayan Gök-Türklerin kılıçlarından kurtulmak için hızlı bir şekilde Avrupa yönünde ilerlemelerini sürdürdüler. Sabirlerden ve Avarlardan boşalan yeri Kara Bulgarlar ve Dağıstan dağlıları alacakken, Türkler bölgeye çıkıp geldiler ve böylece Hazarlar, Sabirlerden-kurtulduk derken, Türklerin hakimiyeti altına girdiler.[28]

Türklerin Hazarya'ya gelişleri, Gök-Türk Hakanlığı'nın ikiye ayrılmasından sonra, Batı Türk Hakanlığı'nın yayılma dönemindedir. Gerçi İstemi-han zamanında bir Kafkasya seferi düzenlenmişti, ama Türklerin ağırlıklı olarak Kafkaslara yönelmeleri VII. Yüzyılın başlarındadır. 571 yılında Bizans-Sâsânî savaşlarının başladığı günlerde, Gök-Türklerin batıya doğru ilerlemeleri sürüyordu. Kuban ırmağı havzası, arkasından Azerbaycan Türklerin eline geçtiyse de, Bizans'ın yapılan anlaşmaya uymaması yüzünden bu ilerleme durdu. Nitekim Türklere gönderilen Bizans elçisi Valentin, Türk Şad [T'anhan/Türksant] tarafından bir güzel haşlandı.[29] "Ağzında on dili ve bin yalanı olan Rimler siz değil misiniz?" Sözlerini bitirdikten sonra on yarmağını ağzına tıkıp çıkartarak devam etti: "Şu anda benim ağzımda on parmağım olduğu gibi, siz Rimlerin ağzında da on diliniz var. Biriyle bana, diğeriyle benim kölelerim Varhonitlere (Avarlara) yalan söylüyorsunuz!... Şu bedbaht Alanlara ve hatta Utigur [Oturgur]lara bakın. Engin cesaretleriyle coşup, güçlerine güvenerek muzaffer Türk milletine karşı çıkmaya cür'et ettiler, ama ümitleri boşa çıktı. Bu yüzden tebaamız ve kölemiz oldular!"[30]

27 Gumilev, *Hazar Çevresinde*, s. 208.
28 Artamonov, age., s. 179.
29 Taşağıl, *Gök-Türkler*, I/33.
30 Gumilev, *Eski Türkler*, s. 69.

Türk Şad'ın Bizans elçisine kızmasının tek sebebi bu değildi. Bir defa Bizanslılar büyük bir saygısızlık etmiş ve Türklerin yas döneminde çıkıp gelmişlerdi. Çünkü o sırada İstemi-han ölmüştü ve Türkler yastaydılar. Üstelik Bizans elçilik heyetindekiler Türk göreneklerine uyup yüzlerini bıçakla kesmemişlerdi. Ayrıca Türklerin Azerbaycan'da ilerlemelerini durdurmak için Sabir kitlelerini Avarlar vasıtasıyla ortadan kaldırmışlardı. Onlar Türk Şad'ın huzurundan ayrılıp Tardu-han'ın yanına gittikten sonra geri dönerlerken Kırım'da Kerç kalesinin Türkler tarafından fethedilmiş olduğunu gördüler.[31] Fakat Türkler Kırım'da fazla uzun kalamadılar ve bir süre sonra Bizans'ın baskıları sebebiyle geri çekildiler.

Fakat Gök-Türklerin Kafkaslarda ilerlemelerinin durması geçici idi. Çünkü Türk Hakanlığı içindeki iç çalkantılar durunca, Türklerin batıya yönelişleri tekrar başladı. VII. Yüzyıl başlarında Kafkas civarlarında iki yarı göçebe halk yaşıyordu: Kuban'ın kuzeyinden Don'a kadar uzanan topraklarda Bulgarlar (Uturgur, Unnogundur, Onogur vs.), Aşağı Terek ile Aşağı İtil sahillerinde ise Hazarlar. 589 ve 626-630 yılları arasındaki savaşlarda Hazarlar hiç de kafa yormadan kaderlerini Türklere bağladılar. Ne de olsa ikisinin kökeni de aynıydı. Hazarlar Sakaların torunlarıydı. Gök-Türklere ise Bizans elçisi Zemarkhos'un dediği gibi "eskiden Saka deniliyordu, şimdi adları Türk olmuştu."

Türk-Hazar ittifakı konusunda Gumilev şöyle der: "Türkler ortaya çıkınca Hazarlar onların tuğları altına sığınmak ve hiçbir şeyin muhasebesini yapmamakta tereddüt göstermediler. Altaylardan Don'a kadar bütün bozkır kabilelerini kurt başlı tuğları altında toplayan Türkler, kervan yolunu felce uğratan baş düşmanları İranlıların hakimiyetindeki Trans-Kafkasya'yı ele geçirmek için çetin savaşlar verdiler. Türklerle birlikte Azerbaycan ve Gürcistan'ı yağmalamaya giden Hazarlar, büyük çapta ganimetlerle döndüler. Türk hakanlığı T'ang İmparatorluğu'nun darbeleriyle yıkılınca, serbest kalan Hazarlar kendi devletlerini kurdularsa da, başlarında yine Açina

31 Taşağıl, I/34.

hanedanından hakanlar bulunmuştur. Türklerle başarılı bir simbioz sergileyen Hazarlar, 650'de güçlü bir devlet halini aldılar."[32]

Türkler İran'ın şah damarlarını kestikleri için artık Perslerin Kafkaslar üzerinde bir etkisi yoktu, fakat İran'ı fetheden Araplar aynı sıralarda Kafkaslarda hiç hesapta olmayan yeni partner olarak devreye girmişler ve Hazarları tehdit etmeye başlamışlardı. Gerçi Hazarlar Araplara karşı olan tüm muhalif güçleri bir bayrak altında toplamayı başarmışlar ve hükümranlık alanlarını Kırım, Aral Gölü, Kuban, Oka, Desna ve Sakmar'a kadar genişletmişlerdi; ama o sıralar artık bölgeye sokulmuş olan Guzlar, kuzeydeki Madyarlar, batıdaki Alanlar ve (Kara) Bulgarlar hiçbir zaman onların dostu olmamışlarsa da, vaktiyle Batı Hunları bünyesinde acı tecrübeler edinen bazı halklar Hazar-Arap çatışmalarında taraf olmak istemediler.

Kara Bulgarların, Burtasların, Madyarların ve daha sonraları Peçeneklerin, Guzların ve Kıpçakların "Türk" adını hiç kullanmamış olmaları belki anlaşılabilir, ama bir süre Batı Türkleri hakimiyetinde yaşayan, onlarla kader birliği eden ve üstelik de başlarında Açina soyundan gelen hakanların bulunduğu Hazarların "Türk" adını kullanmamış olmaları ilginçtir.

Bizans imparatoru Heraklios'un Ermenistan ve Azerbaycan'da o zamanki adıyla Albanya'daki hakimiyeti pek de sağlam değildi. Ermeniler ve Albanlar Persler kadar Bizanslıları da sevmiyorlardı ve isyan etmişlerdi. Bir yandan Perslerin diğer yandan isyankâr mağlupların arasında kalan Heraklios, eski dostları Türklerden müttefik aramak zorunda kalmıştı. İşte Bizans kaynaklarında Hazarlardan ilk defa bahsedilmesi de bu vesileyle olmuştur.[33] Türk-Bizans müşterek ordusunun Kafkaslardaki fetihleriyle ilgili detaylı bilgiyi, özellikle Kalankatlı Moses'in "Albanya Tarihi" adlı eserinde bulabilirsiniz.[34*] Ermenistan'ın nihai olarak fethinden sonra Türkler tekrar çekip giderken, Heraklios da Perslerle yarım kalan hesabı tamamlamak için İran üzerine yürüdüğü sırada, Türkler belli miktarda askeri gücü

32 Gumilev, *Hazar Çevresinde*, s. 208.
33 Artamonov, age., s. 195.
34 * Kalankatlı Moses'in bu eseri Selenge Yayınları arasında çıkmıştır.

Hazarların yanında bıraktılar (yaklaşık 40 bin savaşçı). Hazarların giderek güçlenmeye başlaması da bu tarihten itibarendir, ama yine onların komşularını ve hatta Slavları dahi haraçgüzar halklar haline getirmeleri için epey bir zaman geçecektir. Rus tarihçi M. İ. Artamonov, Hazarların bir hakanlık haline geliş tarihi olarak 651 yılını göstermektedir.[35]

Hazarların gerçek anlamda bir imparatorluğa dönüştükten yıkılışlarına kadar geçen süre, esasen iki yüzyıldan daha azdır. Yani Türk adını taşımayan bir Türk imparatorluğu, henüz iki yaşını bile doldurmadan tarihten sessiz sedasız çekilmiş ve günümüzde Hazarlıların torunları olduklarını iddia eden kimse kalmamıştır.

Hazar İmparatorluğu'nun Araplar tarafından iyice hırpalandıktan sonra Rus knazı Svyatoslav'ın basit bir darbesiyle camdan bir fanus gibi darmadağın oluvermesinin asıl suçlusu Hazarlar değil, Yahudilerdir.

Konumuzun çerçevesi dışında kaldığı için detaylarına girmeyeceğiz, ama Yahudilerin Hazarya'da güçlenip devleti ele geçirmeleri ve yerli halkı kendi devleti içinde adeta "parya" haline getirmeleri, gerçekten incelenmeye değer bir konudur. Kur'an'ın yalnızca bir sayfasında Allah kelimesinin 16, Tevrat'ın bir sayfasında ise "altın" kelimesinin 25 defa tekrarlanması, sanırım Yahudilerin bu hakimiyeti neye borçlu olduklarını izah etmek için yeterlidir. Yahudi, "altın" için sadece kendisi gibi safkan bir Yahudi'yi satmaz. Ama onun dışında kalan insanların Yahudi için hiçbir değeri yoktur. Arap coğrafyacısı Mesudî'nin anlattığı bir olay bu konuda en çarpıcı örneklerdendir.

Kısaca anlatmaya çalışalım. Ruslar, Hazar Denizi sahilinde Müslümanların oturdukları Taberistan sahillerini yağmalamak için Hazarların Yahudi melikinden izin isterler ve ele geçirecekleri ganimetin yarısını vaat ederler. Melik buna izin verir. Ruslar o güne kadar düşman gemisi gelmediği için en ufak bir tedbir dahi olmayan Taberistan sahillerine gemilerle yaklaşıp birkaç ay boyunca binlerce Müslüman'ı katleder, ırzına geçer, bol miktarda ganimet alırlar. Fakat

35 Artamonov, age., s. 230.

Hazar devletinin ordusunun neredeyse tamamı paralı askerlerden oluşmaktadır ve bunların ağırlıklı kesimi de Harezmli Müslümanlardır. Bu Müslümanlar, Rusların yaptıklarını duyunca, Hazar melikine "aramıza girme!" diye ihtarda bulunurlar. Hazar sahillerine dönen Ruslar Yahudi melike söz verdikleri ganimetin yarısını gönderirler. Ama melik de onlara el altından Müslüman askerlerin saldırıda bulunacakları yolunda haber gönderir. Sonunda Ruslar kuvvetlerinin neredeyse tamamını kaybederler ve bir daha da Hazar Denizi'ne gemilerle gelip Müslüman topraklarına saldırmaya cesaret edemezler.[36]

Hazarların Yahudi yöneticileri yalnızca Müslüman komşularına ve diğer tebaa halklara ihanet etmekle kalmadılar, bizzat kendi halklarını da ağır vergilerle ezdiler. Maddi ve manevi olarak horladılar. Bu manevi horlanmadan Açina soyundan gelen Türk hakanlar da nasiplerini aldılar ve saraylarında adeta bir kukla gibi tutuldular. Günümüzde Türkiye Cumhuriyeti'nde cumhurbaşkanı ve başbakan ne ise (Türk (?) ve Gürcü), Hazarlarda da melikle (başbakan) ile hakan (cumhurbaşkanı) aynı şeydi. Özellikle Osmanlı'nın son yüzyıllarında nasıl Anadolu Türkmenleri artık Osmanlı'yı kendisine büsbütün el olarak görmeye başlamış ve koca imparatorluk çatırdarken kılını kıpırdatmamışsa, Hazarlarda da Ruslar küçük bir kuvvetle gelip devlete saldırınca yerli Türk halkı kılını kıpırdatmamıştı. Çünkü artık Hazar devletinde hiçbir şey Hazarların değildi. Kısacası onlar kendi devletlerine küsmüşlerdi. Rus tarihçisi L. N. Gumilev, bunu *Hazar Çevresinde Bin yıl* ve özellikle *Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları* adlı eserinde dramatize ederek çok güzel bir şekilde anlatır. Günümüz Türkiye Cumhuriyeti'nde de durum farklı değildir ve Atatürk'le birlikte biraz nefes almaya başlayan Türk halkı, onun vefatıyla birlikte yine Osmanlı günlerine geri dönmüştür ve bugün dahi durum aynen sürüp gitmekte, Türkler güya kendilerinin devletin sahibi olduğunu zannetmekte, ama esasen hiçbir şeyine sahip olmadıkları gibi, hiçbir nimetinden de yararlanamamaktadırlar. Etnik hafızaya sahip olmayan, kendi devletlerine sahip çıkmasını, (güya demokratik sistemlerde) seçim sandığından kimi seçip çıkardığını bilmeyen halk-

---

36 Mesudi, Murûc, s. 144-147.

ların kaderleri budur. Zaten mankurtların daha iyi hayat şartlarına sahip olma, kendi devletlerinin sahibi, hükümran insanlar gibi dolaşma hakları olamaz.

Hazarların akıbetini mi merak ediyorsunuz? Devletleri esasen Ruslar tarafından yıkılmadı. Svyatoslav ilk darbeyi indirdikten sonra Tuna nehri boyundaki kargaşayı halletmek için alelacele çekilip gitti, ama onun yarım bıraktığını Guzlar (Torklar) yani Türkler tamamladı ve Hazar devletini haritadan sildiler. Hazarların bir kısmı Polonya kralı Yogayla tarafından alınıp götürüldü. Bir kısmı, daha doğrusu Hazar kılıklı Yahudiler[37] İspanya tarafından gelip Kiev'de Yahudi kolonileri oluşturmuş olan kendi hemcinslerine sığındılar. Bir kısmı daha sonra tekrar bağ bahçelerine döndüler,[38] ama önemli bir kısmı bilâhare Rus kroniklerinde "brodnik" yani Kazak (Kossak) diye zikredilen ve dini takibata uğradığı için çeteler halinde yaşayan küçük kitlelere dönüşüp, en sonunda Ruslar adına Kuzey Sibirya'yı fethedenlerin safında yer alıp kendi ırkdaşlarını katlettiler. Bu "brodnik"ler yani Kossaklar, kendilerine neden Kossak (Kazak) adının verildiğini dahi bilmeden,[39] Kırım'da Kırım Türklerine, Osmanlı İmparatorluğu'nda sahil şehirlerinde yaşayanlara misli emsali görülmemiş zulümler yaptıkları gibi, Rusların Orta Asya'yı, Kafkasları işgali sırasında öncü kolluk kuvvetleri ve en nihayet Sarıkamış savaşı sırasında Türk-Rus sınırları boyunda ve İran içlerinde tamamı kırılsa dahi Slavyanların zerrece göz yaşı dökmeyecekleri fedai bölükleri olarak görev yaptılar ve on binlercesi hayatını kaybetti.

Sonuç itibariyle Polonya hariç Rusya sınırları dahilindeki Yahudilerin büyük çoğunluğu hayatlarını saklayıp, yüzyıllar sonra da olsa İsrail'e dönmeyi başardılar; ama "ben Hazar Türküyüm", "ben Hazarların torunuyum" diyen kimse kalmadı. Hazar devletini Türk devleti olarak sayan sadece biziz; ama acaba onlar kendilerini Türk olarak kabul ettiler mi?

Peki, neden böyle oldu? Sorunun cevabı çok basit: Yahudiler, birkaç bin yıl boyunca etnik hafızalarını korurken, Türkler etnik

---

37 Artamonov, *Hazar Tarihi*, s.

38 Dunlop, *Hazar Yahudi Tarihi*, s. 273.

39 Savelyev, Y.P., *Drevnaya istoriya kazaçestva*, s. 17.

hafızanın ne olduğunu dahi bilmediler. Çünkü Türkler, Gök-Türk abidelerinde belirtildiği gibi, "karnı tok iken açlığı hatırlamayan, karnı açken tokluğu bilmeyen" ama her şeye rağmen "atlanınca atasını tanımayan" mankurt bir millettir; yeter ki karnı doysun, yeter ki hayvan gibi tıkınması engellenmesin, bu ona yeter ve bu satırların yazarı da ne yazık ki o milletin bir bireyidir!!

Her ne ise, tekrar konumuza dönelim.

Hazarlar ve Oğuzlar

Türkler tarafından yazılan tarih kitaplarına baktığımızda,[40*] Oğuzların Hazar devletinin yanı başında birden 22 boy veya 24 boy olarak ortaya çıkıverdikleri gibi bir tablo çizilir. Bu tablo, çok muallakta kalan bir tablodur. Hazar Hakanlığı'nın güçlü bir devlet haline geldiği VIII. Yüzyıl ortalarına kadar Hazar civarında yaşayan Oğuzlardan hiç bahsedilmez. Demek ki, 750'li yıllardan önce Oğuzlar başka bir yerlerdeydiler.

742'de II. Gök-Türk Hakanlığı'nın yıkılmasından sonra dahi Gök-Türkler zayıf da olsa siyasî varlıklarını uzunca bir süre devam ettirdiler. Hatta F. Sümer, 941 yılına kadar Gök-Türklerin varlıklarını koruduklarını[41] belirtirse de, bu siyasî varlığı küçük ve güçsüz prenslikler olarak kabul etmek gerekir.

Faruk Sümer, Oğuzlar adlı eserinde sürekli Dokuz Oğuzları Müslüman olduktan sonra Türkmen adını alan Oğuzlarla aynı topluluk olarak göstermekte, fakat ikna edici delililer ileri süremediği gibi, birkaç sayfa sonra da "Dokuz Oğuzların akibetine gelince, bu hususta hiçbir bilgiye sahip değiliz. Onların X. Yüzyılda aşağı Seyhun boylarında sadece Oğuz adıyla karşımıza çıkan topluluk olmadıkları şüphesizdir" diyebilmekte[42] ve İbni Hordadbeh başta olmak üzere bazı eski coğrafyacıların eserlerindeki bilgileri delil göstermektedir. Buna göre:

---

40 * Örneğin en meşhurlarından Faruk Sümer'in "Oğuzlar" adlı eserinde.

41 Sümer, age., s. 40.

42 Sümer, *Oğuzlar*, s. 45.

a) İbn Hordadbeh ve Harezmî gibi eski coğrafyacılar başta olmak üzere bütün İslam müellifleri Tokuz Oğuzlar ile Oğuzları birbirinden tamamen ayrı topluluklar olarak zikrederler;

b) Seyhun boylarındaki Oğuz eli iki kola ayrılmakta olup, bu kollardan birine Boz Ok, diğerine Üç Ok deniliyordu. Bu adların Batı Gök-Türk devletinin dayandığı on boyun adı olan On Oklar'dan kalma hatıralar olduğu şüphesizdir;

c) Köl Tigin'in 732 yılında yapılan yuğ (cenaze) törenine Batı Gök-Türk kağanını (Su-lu) Makaraç Tamgacı ile Oğuz Bilge Tamgacı temsil etmişlerdir. Buradaki Oğuz, temsilci Bilge Tamgacı'nın bağlı bulunduğu boyu ifade eder. Türk Bilge Kağan gibi.

d) Tokuz-Oğuzların Tongra ve Kun adlı oymaklarına Oğuz boyları arasında rastlanmaz;

e) Kaşgarlı'dan öğrendiğimize göre Oğuzların Türkçesi Doğu Gök-Türk ve Uygur lehçelerinden farklı olduğu gibi, XI. Yüzyılda Oğuzların doğusunda yaşayan Çiğiller ile Tohsı ve Yağmaların dillerinden ayrılıklar gösteriyordu.[43]

Faruk Sümer'in özellikle "c" fıkrasında belirttiği gibi, Oğuzlar Türkçe konuşan, Gök-Türk Hakanlığı'nda imtiyazlı tebaa olarak yer alan, ama Gök-Türk hanedanını kuran Açina kabilesiyle akrabalığı bulunmayan ve Çin kaynaklarında Milat öncesinde dahi zikredilen Türk kökenli bir etnik topluluktu. Örf ve gelenekler yönünden Gök-Türklerden, Uygurlardan ve Karluklardan farklı değillerse de, lehçeleri farklıydı.

Faruk Sümer, başka bir hata yaparak Türkmenleri Oğuzlardan ayrı bir halk olarak göstermektedir ki, bizzat Türk asıllı Biruni'nin *El-Cemahir fi ma'rifetil cevahir* adlı eserinde "Eskiden Oğuz Türklerinden Müslüman olup Müslümanlar arasına katılanlar, iki taraf arasında tercüman olurlardı. O kadar ki, bir Oğuz Müslüman olunca "Türkman oldu" derlerdi. Bunlar Türk olmalarına rağmen, Müslümanlar tarafından "Türkman yani Türklere benzeyen" denildi"[44] demek suretiyle Faruk hocanın görüşünün doğru olmadığını gös-

43 Age., s. 45-46.

44 Şeşen, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, s. 198.

termektedir. Bu konuya Selçuklulardan bahsederken bir kez daha dönülecektir.

Daha önce belirttiğimiz gibi, Turgun Almas, özellikle Çin kaynaklarına dayanarak, Oğuzların çok daha eski zamanlarda Asya'nın kuzey kesiminde Göktürk İmparatorluğu'nun kuzey kısmında yaşadıklarını ve Han Hanedanı Tarihi'nin Hunlar bölümünde M. Ö. II. Yüzyıldan itibaren bilindiklerini belirtmektedir.[45] Almas, sözlerine devamla "Orhon kitabelerinden birkaç asır önce (VI. Yüzyılda) Orhon-Yenisey kitabelerindin birinde Oğuz adı geçmekte ve Oğuz başbuğu Urigin Alp Turan'ın genç yaşta vefat ettiği bildirilmektedir" demektedir.

Oğuzların büyük kısmının 840 yılında şimdiki Moğolistan topraklarından batıya kaçtıkları, büyük kısmının Aral Gölü ve Hazar Denizi'nin kuzeyine geldikleri bilinmektedir.[46]

Sekizinci-dokuzuncu yüzyıllar, Gök-Türk Hakanlığı'nın yıkılması ve Çinlilerin gücünü hissettirmesiyle birlikte, Orta Asya özellikle Türk halklarının birbirlerini yerlerinden oynatma hadiselerine şahit olmuştur. Örneğin eserini XII. Yüzyılda Sultan Melikşah zamanında yazan Şerefü'z-zaman Tahir Mervezî, yerli Oğuzlardan aldığı bazı bilgilere istinaden oluşturduğu Türklerle ilgili bölümde, Oğuz kabilelerinin geçmişiyle ilgili folklorik ve epik bilgiler aktarmaktadır ki, buna göre "Kıta-han'dan çekinen Kun adlı kabile grubu Kıtay topraklarından göç ederek geldi; meraları yetmediği için bulundukları toprakları terk ettiler... Kunların arkasından Kay denilen bir halk geldi. Bunlar, Kunlardan daha kalabalık ve daha güçlüydüler. Böylece onlar, Kunları bu meralardan sürdüler; Kunlar da Şarıların [Kıpçakların] topraklarına göç ettiler; Şarılarsa Türkmen topraklarına gittiler. Türkmenler de Oğuzların doğu bölgelerine göç ettiler. Oğuzlara gelince, onlar da Ermeni Denizi (Karadeniz) civarındaki Peçenek topraklarına göç ettiler."[47] Eserini Biruni'den hayli

45 Almas, *Uygurlar*, s. 261-262.

46 Age., s. 262.

47 Mervezi, *Tabaiu'l Hayavan*. Minorsky V. *Sharaf al-Zaman Tahir Marvazi on China, the Turks and India*, London, 1942, s. 29-30.

sonraları kaleme alan Mervezî'nin burada Türkmenleri eskiden beri var olan bir topluluk olarak göstermesinden, onların Müslüman olduktan sonra Türkmen adını alan Oğuzlar olduğunu bilmediği anlaşılmaktadır.

Kanaatimizde VIII-XI. Yüzyıllar arasında Merkezi ve Orta Asya'da biri küçük, diğeri büyük çaplı iki kabileler göçü yaşanmıştır. Bunlardan birincisi, detayları tam bilinmemekle birlikte Talas savaşından sonra Peçeneklerin 751'den önce Hazar Hakanlığı yakınlarına muhaceretine sebep olan yerinden oynatma olayıyla birlikte yaşanmış, ikincisi ise daha büyük çaplı itmelere yol açan kabileler göçünün yaşandığı X-XI. Yüzyıllarda olmuştur. Bir başka deyişle Talas savaşı, Orta Asya'da kuvvetler dengesini kökünden değiştirmiştir. Fakat Peçenekleri gerçek anlamda batıya doğru iten Guzlar, onları da yerinden oynatanlar Karluklar olmuştur.

960'lı yıllardan önce Hazarlar Peçeneklerden oldukça muzdariptiler. Çünkü zayıflamaya başlamışlardı ve Peçeneklerle baş edecek durumda değillerdi. Ama Hazarlarda iktidarı elinde tutan Yahudilerin, tıpkı kurnaz Bizanslılar gibi, sergiledikleri kıvrak politikalarla çevrelerindeki Türk halklarını birbirine kırdırmak suretiyle günü kurtarma politikaları izliyorlardı. Çünkü Uzlar, henüz Orta Asya'daki günlerinde Peçeneklere düşmandılar ve bu düşmanlık Yahudi melikler tarafından çok iyi bir şekilde kullanılmıştır. Nitekim Peçenekler, ancak Uz-Hazar müşterek ordusu tarafından yenilip batıya doğru itilebilmiştir.

Hazar, Macar, Bulgar, Peçenek, Kıpçak (Kuman) ve Uzların (Oğuzların) Güney Rusya bozkırlarındaki tarihleri hem Rus vakayinamelerine hem de Bizans kaynaklarına yansıdığı ve Arap seyyahların eserlerinde bölük pörçük bilgiler bulunduğu için, net bir tablo çıkarılamazsa da, ana hatlarıyla bilinmektedir. Fakat iyi bilinmeyen husus, Sır-derya Yabgu Oğuz Devleti'nin tam olarak ne zaman kurulduğu, ne zaman Oğuzların kendi aralarında parçalanarak ikiye ayrıldıklarıdır. Göründüğü kadarıyla Sır-derya sahillerinde kurulan Yabgu Oğuz Devleti bir şekilde ikiye ayrılmış; bir kol Güney Rusya bozkırlarına gitmiş, pagan olarak kalmış, diğer kol ise

Horasan taraflarına geçmiştir ki, Selçuklu Devleti'ni kuranlar da onlardır. Fakat İslam coğrafyacıları Kıpçaklardan önce Oğuzların yaşadıkları geniş bölgeye "*Mefazâtu Guziyye*" (مفازات غوزية) yani "Oğuz Bozkırları" dediklerine göre Oğuzlar çok geniş bir sahayı ellerinde bulunduruyorlardı. Çünkü daha sonra Kıpçak hakimiyetiyle birlikte "Deşt-i Kıpçak" (Kıpçak Bozkırı) adını alan bölgenin doğu sınırının Harezmşahların sınırından başlayıp Güney Rusya bozkırlarını içine aldığı belirtilmektedir.

Peçenekler 893-897 yılları arasında Oğuz-Hazar müşterek ordusunun saldırısına uğramış olmalarına rağmen, Oğuzların Hazar hakimiyetine girip girmedikleri veya onlarla yalnızca müttefik oldukları hususunda bir söylemek hayli zor görünüyor. Fakat zaten Oğuzların başında bulunan yöneticilerin yabgu unvanı kullanmalarından, onların birilerine bağlı olduğu düşünülebilir. Çünkü Türklerde eskiden beri bağımsız bir devletin başında bulunan yöneticiye "uluğ hakan", ona bağlı olarak komşu tebaa halkları yönetenlere ise "yabgu" denilirdi. Sır-Derya havzasında bir hanlık kuran Oğuzların başında bulunan kişilerin "yubgu" unvanı taşımalarına bakarak, onların birilerini metbû tanıdığı düşünülebilir; ama bunun kim olduğunu kestirmek zor. Çünkü o dönemde Yabgulu Oğuzların Batısında Hazarlar ve Bulgarlar, doğusunda Karluklar, kuzeyinde Kimakler (ve tabii ki Kıpçaklar), güneyinde ise İslam dünyası vardı. Acaba Oğuzlar, Kırgız Hanlığı'nın yıkılışına kadar yabgu unvanıyla onlara tabi olan ve Kırgızların yıkılışından sonra "uluğ hakan" unvanı taşıyan yöneticilere sahip Karlukların hakimiyetinde miydiler? Bunu kestirmek güç, ama X. Yüzyıldan itibaren Oğuzların kimseye bağımlı olmadıklarına, İbni Fadlan'ın seyahatnamesindeki bilgilere istinaden istidlal etmem mümkün.[48] Kaldı ki, İbni Fadlan'ın Hazarlarda Oğuz esirlerinin bulunduğundan söz etmesi bu iki halk arasında savaşların yaşandığını göstermektedir.

O. Pritsak, Sır-Derya Yabgu Oğuz Devleti'nin 766'da kurulduğunu ileri sürerse de, bunu destekleyen hiçbir delil mevcut değildir. Aksine Oğuz devletiyle ilgili ilk kayıtlara yalnızca IX. Yüzyıl sonu ile

---

48 Köymen, *Büyük Selçuklu*, I/2-3.

X. Yüzyıl başlarına ait Arapça kaynaklarda rastlandığına göre, devletin kuruluş tarihi de bu dönemde olmalı.

Yakubî, Türkçe konuşan boy ve topluluklardan bahsederken şöyle der: "Türkistan ve Türkler, birkaç etnik gruba ve ülkeye ayrılır. Bunlar Karluklar, Tokuz-Guzlar, Türgişler, Kimakler ve Guzlardır. Bu Türk topluluklarının her birinin kendi devleti vardır ve onların her biri bir diğeriyle savaşır."[49] Yakubî'nin Oğuzların komşularını sayması önemlidir. Çünkü yazar, Oğuzlarla Tokuz-Oğuzları birbirinden ayırmaktadır.

Keza İbnü'l Fakih de[50] Kimak (veya KİMAK) ve Tokuz-Guzların yanı sıra Oğuzların da kendilerine ait bir hükümdarlarının bulunduğunu ve onun Türkler arasında diğerlerinden daha muteber olduğunu belirtir.

İdrisî ise, eserinde eski ve yeni Guzeli'nden söz etmekte, Oğuzların Harezm ve Curcan'la ticaret yaptıklarını, Sır-Derya'nın aşağı akımındaki Yengikent'e Yeni Guzeli dendiğini belirtmektedir ki, bundan IX-X. Yüzyılda Sır-derya civarındaki hâkimiyetin Oğuzların eline geçtiği anlaşılmaktadır.[51] Diğer Arap coğrafyacıları da Yengi Kışlak veya Yengikent'te genellikle Oğuzların ve tacirlerin yaşadıkları, burasının Oğuzların başkenti olduğunu belirtirler.[52]

Adı Oğuz Yabgu Devleti olmasına ve Batı Gök-Türklerinden çıkmalarına rağmen Türk adını kullanmayan bu devletin de ne zaman ve nasıl ortadan kalktığı tam olarak bilinmiyor. Camiu't-tevarih'te destanî bir şekilde anlatılan hikaye pek tatmin edici değil. Oğuzların çevrelerindeki Türk halklarının - Bulgarlar hariç, - hemen tamamıyla yani Hazarlar, Kimak-Kıpçaklar, Peçenekler, Karluklar, Harezmliler (Afrigîler)le savaşmışlardır; ama zaman zaman da dostâne ilişkiler kurmuşlardır (Peçenekler hariç). Örneğin Hazarlarla birlikte Peçeneklere saldırmışlar; kışın çok soğuk olduğu dönemlerde Kıpçakların güneye Oğuz toprakları üzerinden geçip gitmesine izin vermişlerdir.[53]

---

49 MITT, I/149.
50 İbnü'l Fakih, *Kitabu'l Buldân*, s. 329.
51 El-İdrisî, *Nüzhetu'l Muştâk*, s. 384.
52 Agacanov, *Oğuzlar*, s. 199-200.
53 Sümer, *Oğuzlar*, s. 85.

Camiu't-tevarih'de anlatıldığına göre "Oğuz hükümdarı Ali Han, Ceyhun'un öte yakasında yaşayan kalabalık Oğuz kütlesinin başına çocuk yaştaki oğlu Kılıç Arslan'ı geçirdi. Kılıç Arslan'ın yanında atabeği Büğdüz Kuzucu bulunuyordu. Kuzucu çok yaşlı bir insandı. Kılıç Arslan delikanlı olunca vaktini kötü hareketlerle geçirmeye başladı. Bu arada beylerin kızlarına da tecavüzde bulundu. Bu yüzden halk ona zalim Şah Melik dedi. O, atabeğinin öğütlerine de kulak asmadı. Fakat beylerin kendisini öldüreceklerini haber alınca korkup Yeni Kent'e, babasının yanına kaçtı. 40 000 atlı çıkaran Horasan'daki bu Oğuz kütlesinin başına Tuğrul geçti. Ali Han ise 20 000 kişilik bir orduyla oğlu Şah Melik'i Tuğrul'un üzerine yolladı ise de, Şah Melik yenilip beyleriyle birlikte tutsak düştü. Şah Melik iki parça edilerek hayatına son verildi. Ali Han da iki yıl sonra Yeni Kent'te öldü. Onun ölümü üzerine *Oğuz eli* dağıldı."[54] Agacanov'un aynı konuyla ilgili naklettiklerinde bazı farklar varsa da, bunlar bizi ilgilendirmiyor.

İç çekişmeler yüzünden çatırdamaya başlayan Oğuz Devleti, Kıpçak boy beylerinin indirdikleri darbelerle yıkıldı. Bu arada Uzak Doğu'da Kidan Leao devletinin güçlenip Orta Asya'ya seferler düzenlemesi bütün dengeleri alt-üst etti. Karahanlıların henüz güçlerini muhafaza ettikleri, Gazneli Mahmud'un gücünün zirvesinde olduğu, Selçuklu devletinin kurulma aşamasında bulunduğu bu dönemde, Kidanların itmesi sonucunda Kun kabileleri batıya doğru hareketlendiler. Onların arkasından Kay kabileleri geliyordu. Böylece Kaylar Kunları, Kunlar Türkmenlerin (Muslüman Oğuzların) topraklarına giren Sarı (Kıpçak)ları, Kıpçaklar Oğuzları, Oğuzlar Peçenekleri ittiler. Sonuçta Horasan topraklarındaki Müslüman Oğuz-Türkmenlerle pagan Oğuzlar birbirlerinden ebediyen ayrıldılar. Tarihi kader, bundan sonra birbirine kırgın olarak ayrılan bu iki Oğuz kitlesi için farklı şekillerde cereyan edecek; birisi yükselip çok büyük bir imparatorluk kurarak, Anadolu kapılarını açarken, diğerleri Güney Rusya bozkırlarına geçerek, bir devlet kuramadıkları gibi, bir yandan arkalarından takip eden Kıpçaklarla, bir yandan önlerindeki ezeli düşmanları (!) Peçeneklerle boğuşa boğuşa, bazen Rus prensleriyle müttefik,

---

54 Sümer, *Oğuzlar*, s. 85-86.

bazen düşman olarak tarihten silinip gittiler. Burasını birazcık açmakta fayda görüyoruz.

Doğu Avrupa'daki Oğuzlar

Rus vakayinamelerinde bu Oğuzlardan *Tork* olarak bahsedilir. 1055 yılında Dinyeper (Özü) nehri sahiline gelen Oğuzlar, beş yıl sonra Rus knazlarıyla girdikleri savaşı kaybedince Tuna nehrinin aşağı akımlarına doğru çekildiler. Artık adları Bizans kaynaklarında Uz şeklinde geçecektir. Aynı adlandırma Arap kaynaklarında da Uz, Guz ve çoğul şeklinde Ağvaz (اغواز - غوز - غز) olarak zikredilmektedir. Oğuzlar yani Uzlar burada da uzun süre durmadılar ve 1065 yılında Tuna'yı geçip Balkanlara girdiler ve akıncılığa başladılar. Ama bu yağma hareketleri onlara felaketten başka bir şey getirmedi. Bir yandan amansız düşmanları Peçeneklerin saldırıları, diğer yandan aşırı soğuklar, salgın hastalıklar ve açlıkla pençeleşen Oğuzlar sürekli eriyerek küçük bir zümreye dönüştüler. Bir kısmı Bizans'a sığınırken, diğer kısmı geri dönüp Rus knazlarının hizmetine girdi. Bizans, kendisine sığınan Oğuzları ağırlıklı olarak Makedonya'ya yerleştirdi.[55] İşte Malazgirt savaşı sırasında Bizans ordusunun sağ kolunda yer alan (ki Peçenekler sol koldaydılar) ve savaşın en kızgın olduğu sırada Selçuklu ordusu saflarına geçen Oğuzlar bunlardır. Bu Oğuz ve Peçeneklerin aileleri geride olduğuna göre, onların imha edilebilmesi riskini göze alarak Selçukluların safına geçmeleri, elbette ki etnik hafızalarında maziden bir şeylerin kaldığının bariz bir göstergesidir. Kan bağı denilen şey de işte budur!

Tork-Oğuzların Güney Rusya'daki hayat ve serüvenleri Rus kroniklerinde dağınık şekilde anlatılmıştır. Mualla Uydu Yücel, eski Rus kroniklerinde Türklerle ilgili bilgileri sistematik bir şekilde toplayıp yayınlamıştır.[56] Şimdi, Rus kroniklerinde Torklarla ilgili olarak verilen bilgilere kısaca bir göz atalım:

Yıl 985: Vladimir, dayısı Dobrın ile kayıklarla Bulgarlar üzerine gitti, Torklar ise sahile atlarla geldiler ve Bulgarları yendiler.

Yıl 1055: Vsevolod, Torkların üzerine gitti ve onları yendi.

---

55 Age., s. 89.

56 Mualla Uydu Yücel, *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler*, TTK, 2007.

Yıl 1956: İzyaslav Kiev'de, Svyatoslav Çernigov'de, Vsevolod Pereyaslavl'da, İgor Vlidimir'de, Vyaçevslav Smolensk'de yaşadılar. Bu yılın başında Vsevolod Torklar üzerine Voin'e (askerleriyle) gitti ve onları yendi.

Yıl 1060: Bu yıl İgor Yaroslaviç öldü. Yine aynı yıl İzyaslav, Svyatoslav, Vsevolod ve Vseslav kalabalık bir ordu toplayarak bazılarını atlarla (karadan) bazılarını kayıklarla (denizden) Torkların üzerine sefere gönderdiler. Bunu duyan Torklar korkarak geri dönüp kaçtılar. Sahilde Tanrı'nın gazabına uğrayarak kimileri açlıktan, kimileri soğuktan, kimileri de hastalıktan kırılıp öldüler.[57]

Yıl 1080: Torklar, Rusya'da Pereyaslavl'da göründüler. Vsevolod onların üzerine oğlu Vladimir'i gönderdi. Vladimir de giderek Torkları yendi.

Yıl 1093: Kroniklerde bu yıl vuku bulan savaşların Polovets yani Kıpçaklarla Ruslar ve Torklar (Oğuzlar) arasında geçtiği; Rusların çok kayıp verdikleri, Torkların Torçesk[58] şehrinde Kıpçaklar tarafından kuşatıldığı ve kuşatmacılarla savaşan Torklarda yiyecek sıkıntısı başlayınca Ruslardan yardım istedikleri anlatılmaktadır.[59]

Yıl 1095: Bu yıl Kıpçaklarla Ruslar arasında vukû bulan çarpışmalarda Torklar (Oğuzlar)ın Rus ordu saflarında Kıpçaklara karşı savaştıkları anlatılmaktadır.

Yıl 1096: Torklar, Polovetsler ve Çiteyeviçlerle[60] bana geldiler. Biz onları karşılamak üzere Sula'ya gittik. Onlar doğu ile kuzey arasındaki Yetriv çölünden 4 boy halinde çıktılar: Törkmenler, Peçenekler, Torklar, Polovetsler.

Yıl 1105: Bu yılın kışında Bonyak (Kıpçak hanı) Zarub'a gelirek Torkları ve Berendileri yendi.

---

57 Age., s. 142-143.

58 Torkçesk şehri, Kıpçaklardan kaçan Torkların korunması için Rus knazları tarafından kurdurulmuş bir şehirdi. Zaten anlamı da "Tork şehri" demektir.

59 Yücel, age., s. 144.

60 Çiteyeviç, Kıpçakların bir kabilesidir. Yedi oğul anlamındadır. Bu etnonimin Özbek, Kırgız, Kazak ve Kırım Tatarlarında paralelleri Ceti uruu, Cetisan (Yedisan), Ceti-uruv'dur.

Yıl 1116: Bu yıl Don yakınlarında Polovets, Tork ve Peçeneklerle iki gün iki gece şiddetli savaşıldı. Sonra Torklar ve Peçenekler Rusya'ya Vladimir'in yanına geldiler.

Yıl 1120: Yaropolk, Polovetslerin üzerine Don'un arkasına gitti ama onları bulamayarak geri döndü. Kardeşi Georgi Bulgarlar üzerine gitti ve onları yenerek pek çok esir aldı. Yine bu yıl Torklar ve Berendiler Rus topraklarından kaçtılar ve böylece mahvolmaktan kurtuldular.

Yıl 1121: Vladimir, Berendileri Rusya'dan kovdu, Torklar ve Peçeneklerin ise kendileri kaçtılar.[61]

Bu tarihten itibaren Rus kroniklerinde Torklardan pek bahsedilmez. Çünkü Torkların bir kısmı Tuna taraflarına gitmiş, Rusya'da kalanlarsa siyasi bir varlık oluşturacak durumda olmadıklarından Rus knazlarının ordu saflarını doldurmuş, zaman içinde asimile olup gitmişlerdir.

Bugün İstanbul sokaklarında karşılaştığımız herhangi bir Rus turist, bu Oğuzlardan herhangi birinin uzak torunu olabilir; ama bunu ne biz bilebiliriz, ne de o turistin kendisi.

Neyse ki, Oğuzların tamamı aynı çılgın maceraya atılmadığı ve kalan kısmı Müslümanlığı kabul ettiği için, bugün onlar sayesinde biz Anadolu'ya yaşıyor, ama ne yazık ki onlara layık torunlar dahi olamıyoruz.

Eserin takip eden sayfalarında, Gök-Türk Devleti'nin yıkılışından merhum Mustafa Kemal tarafından Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar geçen 1200 yıllık mankurtluk safhasının Türklük açısından en dramatik ve en uzun döneminin hikayesini okuyacaksınız. Bu hikayeyi okuduktan sonra, kendi kendinize şu soruyu soracaksınız: Benim gerçek atalarım kim? Osmanlı benim neyim oluyor?

Oğuz'u yani Türkmen'i bu kadar aşağılayan, Türk hitabını kendisine hakaret kabul eden, kültürel yönden Pers-Arap-Rum etki dairesinden bir türlü çıkamayan, gerçek kimliğini kaybetmiş, aslını inkâr etmiş, Türk'e "köylü!" damgasını yapıştırmış Osmanlı hanedanı gerçekten Anadolu Türkünün atası mıdır? Yoksa aslen Oğuzların Kayı

61 Yacel, age., s. 154.

boyundan olmasına rağmen, Selçuklu mirası üzerine konan, ama haramzâdelik yapan bir hanedan mıdır?

Bu satırlar eserin sonunda bir kez daha tekrarlanarak tartışmaya açılacaktır, ama şimdi Sır-Derya Yabgu Oğuz Devleti'nin yıkılışından sonra Oğuzların tarihî kaderlerini biraz detaylı olarak gözden geçirelim.

—

V. SELÇUKLULAR VE TÜRKLÜK

Faruk Sümer'in ifadesiyle "Selçuklu devletinin kuruluşu, Oğuz Türklerinin tarihinde pek mühim bir dönüm noktasıdır; bu devletin kurulması ile İslam'ın siyasi hakimiyeti Oğuzların eline geçtiği gibi, Anadolu ve ona komşu ülkeler de onların yurdu olmuştur."[1]

Selçuklu devletinin kurucusu Selçuk'un babasının adının Dukak olduğu tartışmasız kabul edilir. Çok güçlü kuvvetli olduğu için "Temir Yalığ" yani "Demir Yaylı" lâkabı verilmişti. Oğuz yabgusu onu çok sever ve sayar, ona danışmadan bir iş yapmazdı. Mirhand, yabgunun bir gün suçu günahı olmayan bir Türk kabilesine[2] karşı sefer tertip ettiğini, Dukak'ınsa buna karşı çıkıp yabguya ağır sözler söylediğini, aralarında tartışma çıktığını; yabgunun kılıcıyla Dukak'ın yüzünü yaraladığını, Dukak'ın da elindeki gürzle başına vurup onu attan düşürdüğünü nakleder.[3] Olayın bundan sonraki gelişmesi, başka komutanların araya girmesi sayesinde Dukak'la yabgunun barışmasıyla son bulur.

Rivayete göre Selçuk 17-18 yaşına geldiğinde, başka bir rivayete göre ise o henüz küçük bir çocukken Dukak dünya ile vedalaşır. Selçuk X. Yüzyılın başında dünyaya geldiğine göre, Dukak'la yabgu arasında geçen olay 875-885 yıllarında olmuş olmalıdır.[4] İbni Fadlan'ın kaydından Oğuzlarda demokratik bir yönetim olduğu, ya-

---

1 Sümer, *Oğuzlar*, s. 90.

2 Metinde geçen Türk kabilesindeki "Türk" ifadesi yazar tarafından ilave edilmiş olsa gerektir. Çünkü o dönemde "Türk" adını kullanan hiçbir topluluk mevcut değildi. Yahut Mirhand, belki de farkında olmadan Oğuzları başka bir halk gibi göstermeye çalışmaktadır.

3 Köymen, *Büyük Selçuklu*, I/6-7.

4 Age., s. 8.

pılacak önemli işlerde meşveret tertiplendiği, meşverete katılanların tamamının olumlu tavır sergilemesiyle karar alındığı, bir tek itirazın dahi alınan kararın bozulması için yeterli olduğu anlaşılıyor.[5]

Selçuk, Oğuzların Kınık boyuna mensuptu. Babası Dukak'ın bu boyun reisi olup olmadığı bilinmiyor, zaten komumuz açısından bunun pek de bir önemi yok. Kınık boyu, Oğuz devletinde iktidarı ele alan son boydur. Kınıklardan önce Oğuz devletinin başında Salırlar, sonra Baranîler bulunmuştur. Oğuz devletinde ağırlıklı kesimi Oğuzlar oluşturmakla birlikte, Peçenek, Alan-As kalıntılarından başka diğer bozkırlı küçük topluluklar da vardı.[6]

Reşidüddin'in tespit ettiği ortaçağ Oğuz menkıbelerinde Salırların hakimiyeti konusunda şöyle deniliyor: "Hükümdarlık payesi, uzun bir süre Oğuz'un ailesinde bulunmuştur. Hükümdarlık unvanı o kadar uzun süre Salırlar hanedanında kaldı ki, bundan sonra diğer boylardan da saygın hükümdarlar çıktı."[7] X. Yüzyılda hakimiyeti ele alan Ali Han'ın ise Baranî kabilesinden olduğu belirtilmekte; Mâverâünnehr Selçukluları ile yapılan savaşlara iştirak eden Alp Kara Baranî'nin de aynı kabileye mensup bulunduğu kaydedilmektedir.[8] Bilindiği Ali Han ve oğlu, Horasan Selçuklularının başına reis seçtikleri Selçuk Bey'le girdiği savaşta hayatını kaybetmiş, ondan sonra iktidar Kınık boyuna geçmiştir.

Bu Baranî veya Baranların, Berendîlerle bir ilgisi olup olmadığı tartışmaya açık bir konudur. Ancak Başkurtların Katay boyunda, Anadolu'da Atçekenlerin Kumlu oymağında[9] ve yine Türkmen Beydili boyu içinde Baran adında kabileler vardır. Ayrıca Bulgarlarda Barancar adında bir kol vardı.[10] Günümüzde İranlı Kaşgay Türkleri arasında da Baranî adını taşıyan küçük bir Oğuz topluluğu bulunmaktadır.[11]

5 İbni Fadlan Seyahatnamesi.
6 Tolstov, *Goroda guzov*, s. 55.
7 Reşidüddin, *Camiu't-tevarih*, Rusça çevirisi, *Sbornik letopisey*, s. 90.
8 Agacanov, *Oğuzlar*, s. 205.
9 Karadeniz, H. Basri, *Atçeken Oymakları*, s. 229.
10 Lezina-Superanskaya, *Bütün Türk Halkları*, s. 132.
11 Agacanov, *Oğuzlar*, s. 206, dn. 97.

Hatta Memluklar döneminde, Sultan Baypars'ın iktidarı zamanında, Halep'i ele geçen emîrin diğer adının Baranlu olduğu bilinmektedir.[12] Aynı Baranlı veya Baranlular daha sonra Karakoyunlu devletinin kurucusu olarak karşımıza çıkmaktadır ve hatta Ahmed Gaffarî, Karakoyunlu hükümdarlarının "Baranî" diye adlandırıldıklarını belirtmektedir. Baran kelimesi "koyun" anlamına gelmektedir ve Karakoyunlu devletinin bayrağında siyah koyun resminin bulunması dikkat çekicidir.[13] Çin kaynaklarında Hunlardan Hyung-nu şeklinde bahsedildiği, bunun da Hunlar en çok koyun besledikleri için Koyunlu anlamında olduğu belirtilmektedir. Türklerde "kara" ve "ak" kelimeleri aynı zamanda kuzey ve güney anlamında kullanıldığına göre Karakoyunlu'nun Kuzey Hunları, Akkoyunlu'nun ise Güney Hunları anlamına gelebileceği göz ardı edilmemelidir. Hunlarda iki ana yönün kuzey ve güney, Gök-Türklerde doğu ve batı olduğunu daha önce belirtmiştik. Yoksa bir babanın iki oğlu vardı, birine ak, diğerine kara koyun vermişti; bu yüzden onların kurdukları devletlere de Akkoyunlu, Karakoyunlu adı verildi, Akkoyunlularda tüm koyunlar ak yünlü, Karakoyunlularda tüm koyunlar kara yünlü idi, bu yüzden Karakoyunlular ak yünlü koyunları hemen boğazlarlardı gibi rivayetler, yalnızca halkın muhayyilesinde uydurduğu efsane türü bilgilerdir.

Tekrar konumuza dönelim.

Selçuk, babasının sahip olduğu mevkiden dolayı çocukluğundan itibaren sarayda büyümüştü. Dukak'ın ölümünden sonra yabgu (veya baygu) tarafından onun yerine getirilmemesi ise, hem Oğuzlarda mevkilerin irsi olarak el değiştirmemesinden, hem de liyakate dikkat edilmesinden kaynaklanmaktadır. Fakat Oğuz yabgusu Selçuk'un kabiliyetlerini gözlüyordu ve ordunun başına geçmeye layık görmüştü. Gerçi Selçuk'un bıyıkları henüz terlerken çok önemli bir mevkie getirilmesi, sarayda ve ordu içinde bazı homurdanmalara yol açmıştı, ama bir yandan yabgunun iradesi, diğer yandan Selçuk'un otoriter tutumu karşısında kimse sesini çıkaramamıştı.

---

12 İbni Tagriberdi, *En-Nücûmu'z-Zâhire*, VII/76.

13 Agacanov, *Oğuzlar*, s. 206.

Bir gün tuhaf bir olay oldu. Âdeti veçhile saraya giden Selçuk, hatun ve çocuklarının üstüne geçerek, urun geleneğine (protokole) aykırı olarak yabgunun yanına oturdu. Bar Hebraus yani Ebu'l Farac, bu davranışın hatun üzerinde şok etkisi yarattığını ve daha sonra yabguya "bu genç henüz çocuk olduğu halde bize karşı bu derece serbest söz söylerse (yahut tavır takınırsa), büyüdüğü zaman bize karşı nasıl hareket edecek?" dediğini, fakat saraydaki dostlarının bu sözleri Selçuk'a ilettiklerini kaydetmektedir.[14] İbnü'l Esîr ise hatunun ayrıca yabguya Selçuk'u ortadan kaldırmasını tavsiye ettiğini belirtmektedir.[15]

M. A. Köymen, Selçuk'un devleti ele geçirme planının çabuk fark edildiğini, dolayısıyla onun hazırlık yapmaya fırsat bulamadığını, bu yüzden taraftarlarını alarak başka bir yere kaçmaktan başka çaresinin kalmadığını kaydetmektedir.[16]

Selçuk, yabgunun kendisi hakkında düşüncelerini öğrendikten sonra kabilesinin adamlarını gizlice topladı; yanına bol miktarda koyun, sığır, at ve deve sürüleri alarak Turan diyarından İran diyarına çobanlık etmek amacıyla göç etti.[17] Konumuz Selçuklu tarihi olmadığı için, bu göç olayının hangi yılda gerçekleştiği hususunda yapılan tartışmalara girmemiz gerekmez. Ebu'l Farac, Selçuk ve beraberindekilerin İran sınırından içeri girdikleri söylüyorsa da, esasen Selçukluların gittikleri topraklar bugünkü İran sınırları dahilindeydi, ama Perslerin değil Gaznelilerin ve Karahanlıların hakimiyet alanı sınırındaydı.

Selçuk ve beraberindekiler Semerkand'ı geçerek Cend yakınlarına geldiler. Burada çevrelerindeki insanların Müslüman olduğunu, bu dini kabul etmemeleri halinde onların ikbal ve teveccühünü kazanamayacaklarını ve dışlanacaklarını düşündüler. Harezm sınırındaki Zandak valisine adam gönderip, Müslüman olmak istediklerini, kendilerine İslam'ı öğretecek bir fakih gönderilmesini talep ettiler. Vali bu haberi sevinçle karşıladı ve büyük hediyelerle birlikte yaşlı

---

14 Ebu'l Farac, I/292.
15 İbnü'l Esir, el-Kamil, IX/320
16 Köymen, Büyük Selçuklu, I/13.
17 Ebu'l Farac, I/292.

bir din adamı gönderdi.[18] Selçuk ve beraberindekiler burada yıllarca kaldılar; refah içinde yaşadılar; sürüleri ve nüfusları arttı.[19]

Selçukluların yakınına yerleştikleri Cend şehri, Oğuz Yabgu Devleti'nin Harezm ile Mâverâünnehr sınırına yakın bulunan hakimiyet bölgesi içindeydi ve Oğuzlar bu şehirden vergi alıyorlardı. Şehirde İslam uğruna cihat eden ve kâfir Oğuzlara karşı da zaman zaman akınlar düzenleyen gâziler yaşıyorlardı. Dolayısıyla Selçuk'un İslam'ı kabul etmesi, bu savaşçı kitleyi de arkasına almasını kolaylaştırmıştı. Nitekim Oğuz yabgusunun vergi tahsildarları gelince, Selçuk vergi tahsildarlarını kovdu. Bu sırada Oğuzların başında büyük ihtimalle Yengikent hâkimi Ali Han vardı.[20] Müslüman olan ve Türkman adını alan Oğuz savaşçılarını da saflarına katan Selçuk'un ordusu ile Ali Han'ın pagan ordusu arasındaki savaş Selçuk'un zaferiyle sonuçlandı, ama Müslümanların bu zafer için ödediği bedel hayli ağır oldu. Nitekim bu çarpışmaların birinde Selçuk'un torunlarından en büyüğü olan Mikail hayatını kaybetmiştir.

Bu çarpışmaların tarihi konusu da ihtilaflıdır, ama eserin konusu itibariyle bunlar bizi ilgilendirmemektedir. Sonuçta Cend şehri artık Selçukluların hakimiyetindeydi ve bu şehrin elden çıkarılması Oğuz Yabgu Devleti için büyük bir kayıptı. Cend şehrini ele geçirmiş olmaları Selçukluların şöhretini komşu devletler yani Karahanlılar ve Gazneliler nezdinde birden artırmıştı. Artık Selçuklular büyük fetih hareketlerinin hülyalarına yatıyorlardı. Eğer efsane değilse, rivayete göre Selçuk da tüm ünlü hükümdarlar gibi bir gün rüyasında bir ateş görür. Ateş, batıya ve doğuya doğru kıvılcımlar saçmaktadır. Hemen müneccime başvuran Selçuk rüyasının yorulmasını ister. Müneccim ona şöyle der: "Senin soyundan hükümdarlar dünyaya gelecek ve dünyanın en uzak ülkeleri dahi onların önünde eğilecektir."[21]

Selçukluların bundan sonraki tarihinin belli bir dönemi, tıpkı Güney Rusya bozkırlarındaki Peçenek, Uz (Oğuz) ve Kıpçakların

---

18 Ebu'l Farac, I/293.

19 Aynı yerde.

20 Agacanov, *Oğuzlar*, s. 264.

21 Age., s. 265.

tarihinin muayyen bir dönemi gibidir. Yani henüz güçlü bir devlet olmadan önce, ellerindeki vurucu gücü belli menfaatler karşılığında komşu halkların birbirleriyle tutuştukları savaşta paralı asker gibi kullanmışlardır. Örneğin Karahanlı Harun b. İlek Han, Sâmânîlerin elindeki bir bölgeyi ele geçirince, Sâmâni emîri yardım için Selçuk'a başvurmuş, o da hiç tereddüt etmeden, Karahanlıların Türk, Sâmânîlerinse Fars-Arap karışımı bir halk olduğunu, normal olarak Karahanlıların yanında yer alması gerektiğini dahi düşünmeden, - çünkü onda da etnik hafıza yoktu, - oğlu Arslan'ın komutasında bir kuvveti Sâmânîlerin yardımına göndermiş, sonuçta Sâmânîler Harun-han'ı yenmişlerdi. Bir başka deyişle Türk'ün yardımıyla gayr-ı Türk bir topluluk, Türk'ü mağlup etmişti! Savaştan sonra Selçuk'un torunu Arslan-yabgu büyük bir gururla dedesinin yanına dönüyordu. Savaş sonrasında elde ettiği bir miktar ganimetin bedelini kimlere ödettiğini ve aslında o ganimetin kimlerden alındığını aklının ucundan bile geçirmeden! Onun için mühim olan, gücünü sergilemesi, ganimet elde etmiş olmasıydı. Bu gücün kime karşı sergilendiğininse onun için hiçbir önemi yoktu! Çünkü etnik hafızadan mahrumdu. Kendisi Müslüman olduğu için, sırf bir Müslüman'a yardım etmiş olsaydı, olayı bir gayret-i diniye şeklinde algılamak mümkündü; ama Sâmânîler gibi Karahanlılar da Müslümandı. Halbuki Güney Rusya'ya geçen Peçenekler ve Uz (Oğuzlar) Malazgirt savaşı sırasında, kendileri Hıristiyanlığı kabul etmiş olmalarına rağmen, etnik hafızaları üstün basmış ve Müslüman olmalarına aldırmadan Selçukluların yanında yer almışlardı. Dinin etnik hafıza üzerindeki etkisi konusunda tipik bir örnek.

Selçukluların zerrece etnik hafızaya sahip olmadıklarını ilerleyen sayfalarda ayrıca göreceğiz. Onların da vaktiyle Gök-Türklere saldıran Uygurlardan, Karluklardan, Basmıllardan ve Türkişlerden hiçbir farkları yoktu. Onların da mantığı cihanı fethetmek, bu uğurda önüne çıkan herkesi - etnik mensubiyetine bakmaksızın, - tepelemekti. Selçuklular, daha sonraki Sâmânî-Karahanlı çatışmalarında hep yanlış bir safta yer alarak, Sâmânîlerin saflarını doldurmuşlardı. Ama Agacanov'un deyişiyle, Selçuklu emîrleri tükenmekte olan Sâmânîlere yardım etmenin anlamsızlığını düşünüyor ve bu maceranın

kendilerine hayır getirmeyeceğini idrak ediyorlardı. Pragmatist bir yaklaşım. Nitekim Selçuklu beylerinin son Sâmânî emîrine yardım etmeyi reddetmeleri sebebiyle Karahanlılar Mâverâünnehr'de mutlak hakimiyet sağlamışlardı.[22]

Sâmânîler aradan çekildikleri için, etnik yükseliş safhasındaki üç Türk halkı baş başa kalmışlardı ve mevcut enerjiyi başka yönlere sevk etmek yerine, birbirlerini yemeleri sanki Allah'ın bir emriydi!

Selçuk, bir kayda göre 100, başka bir kayda göre 107 yaşında öldü. Dört oğlu vardı. Bunlardan Mikail'in iki oğlu olmuştu. Birisi Tuğrul Bey, diğeri Davud veya Çağrı bey'dir. Mikail'in vakitsiz ölmesi Tuğrul ve Çağrı'yı yetim bırakmıştı. Bu yüzden Selçuk onlara daha fazla dikkat ediyordu. Onun ailenin başına bu iki genci getirmek istemesi, Arslan bey'in küsüp uzaklaşmasına sebep olmuş, bilâhare esir düşüp hapiste ölmesi ise Tuğrul ve Çağrı beylerin yolunu açmıştır.[23]

Selçuklular Mâverâünnehr'e geldikleri sırada İslam topraklarının doğu hududunda Karahanlılar, Mâverâünnehr ve Horasan'da Sâmânîler, Afganistan ile Pakistan devletlerinin bulunduğu bölgede Gazneliler, Batı İran ve Irak'ta Büveyhîler, Mısır ve Suriye'de Fatımîler, Anadolu ve Balkanlarda Bizans ve üzerinde durulmaya değmeyecek kadar küçük bazı beylikler vardı. Bu devletlerden ikisi Türk (Karahanlılar ve Gazneliler), ikisi İranî (Sâmânîler ve Büveyhîler) asıllı idi. Diğerleri şimdilik görüş alanımızın dışında kalacaktır.

Selçuklular, ilk dört komşuları arasındaki çekişmelerde önce Karahanlılara karşı Sâmânîlere yardım ettiler ve bize göre daha ilk siyasî adımda yanlış bir kamp seçtiler. Bunu tesadüfen mi yaptıkları, yahut Sâmânîleri zaten çok zayıf buldukları için onlarla savaşırken zayıflamasını istedikleri Karahanlıları yıpratmak için mi yaptılar bilemeyiz, ama her halükârda Türk'e karşı bir Acem'e yardım etmemeliydiler. Selçuklular Karahanlılara karşı Sâmânîlere daha sonra iki kez daha yardım ettiler, fakat Karahanlı hükümdarı daha güçlü bir ordu ile tekrar Sâmânîler üzerine yürüyünce, aldıkları ganimeti yeterli görerek çarpışmalara katılmadan obalarına döndüler.

22 Agacanov, age., s. 269-270.

23 Köymen, *Büyük Selçuklu*, s. 35-36.

Bu arada Sâmânîlere tüm bu yardımı yapanların Selçuk'un oğlu Arslan Yabgu olduğunu ve ailenin kaderini elinde bulundurduğunu belirtmek gerekir. Zaten Tuğrul ve Çağrı beyler de, amcalarının faaliyetlerine katılmasalar da, oturdukları yer onun hakim olduğu topraklara yakındı.

Artık Oğuz Türkleri Turan-zeminden İran'a geçişi tamamlamışlardı. Zaten Sâmânîlerin yıkılmasından sonra tüm toprakları Karahanlıların eline geçtiği için, Selçuklular Buhara civarındaki topraklarda kalamazlardı. Çünkü Karahanlıların vaktiyle düşmanları Sâmânîlere yardım ettiklerinden dolayı onlardan intikam almaya kalkışacakları muhakkaktı. Bu sırada Karahanlılarla Gazneli Mahmud'un münasebetleri de dostane olduğu için, iki güçlü Türk devleti arasında sıkışıp kalmak mahvolmakla aynı şeydi. Bu yüzden Arslan Yabgu Mâverâünnehr'de bir kenara çekilerek, hiçbir şeye karışmadan, olayların gelişmesini beklemeye başlamıştır.

Bu arada kendisi de bir Karahanlı prensi olmakla birlikte, ailesiyle ters düşen ve tüm devlete sahip olmak isteyen muhteris Ali Tekin adlı birisi, Selçukluların iki güçlü devlete karşı müttefik edinmek istedikleri kişiydi. Ali Tekin Buhara'yı ele geçirmişti, ama onun toprakları var ordusu yok, Arslan Yabgu'nun yani Selçukluların ise ordusu var, toprakları yoktu.

Ali Tekin, Karahanlılardan çok Gazneli Mahmud'un başına bela olmuştu; ama doğrusunu söylemek gerekirse, Sultan Mahmud da canı sıkıldıkça bu Ali Tekin'e bir iki tekme indiriyordu. Karahanlı hanı Kadır-han ile Gazneli Mahmud'un çöldeki muhteşem buluşmaları ve bölge meselelerini masaya yatırmaları, görünüşte Kadır-han'ın Mahmud'u faka bastırmasıyla sonuçlanmıştı. O sıralarda Sultan Mahmud Hindistan üzerine yeni bir ganimet seferi planlamaktaydı. Kadır-han, ona Selçukluları alıp kendi topraklarına götürmesini tavsiye etti. Kadır-han'ın maksadı Sultan Mahmud Hindistan'dayken Selçukluların birkaç şehir istemek için isyan ederek, zahiren dost ama zımnen düşmanı gördüğü Gaznelilerin başına bela olmalarını temin etmekti. Çünkü ona göre Selçuklular Sultan Mahmud'la başa çıkacak durumda olmadıkları için kendisinden yardım istemek zorunda

kalacaklar, böylece Kadır-han hem güçlü rakibi Gaznelilerden kurtulmuş olacak, hem de sınırlarını genişletebilecekti. Sultan Mahmud ise bu teklifi kabul ederken, Selçukluları bir kolluk kuvveti gibi kullanacağı düşüncesiyle hareket etmişti.

Anlaşılan, her iki taraf da Selçukluları müttefik edinilecek kadar önemli bir güç olarak görüyordu. Nitekim Cüzcanî şöyle der: "O sıralar Selçuk oğlu (Arslan) öyle bir mertliğe (yani mertebeye) erişmiştir ki, onun celadetinden, onunla harpten bütün Türkistan melikleri ve Afrasiyab oğulları daima korku içinde idiler. Havadaki kuş, ovadaki ceylan onun okundan kurtulamazdı.. Savaştığı herkesi mağlup ederdi."[24]

Hatta bir defasında Aslan Yabgu şöyle demişti: "Sultan Mahmud'un filleri varsa, bizim de oklarımız vardır. Aramızda harp olduğu zaman, oklarımızla onun askeri delik deşik edilebilir."[25]

Olayları kısaca özetleyelim. Daha sonraki günlerde Sultan Mahmud Arslan Yabgu'yu otağına davet eder ve onu bir hileyle tutuklatıp Hindistan'da Belencer kalesine gönderir. Böylece Selçukluların idaresi Tuğrul ve Çağrı beylere kalır. Nedense Tuğrul ve Çağrı beyler amcalarını kurtarmak için ne o zaman ne da daha sonra er ufak bir gayret bile göstermezler. Sonunda Arslan Yabgu Belencer kalesinde kahrından ölecektir. Gerçi Türkmenler oğlu Kutalmış'ın sevk ve idaresinde bir iki defa Arslan Yabgu'yu kurtarmaya teşebbüs edeceklerdir, ama bunlardan bir sonuç çıkmayacaktır.

Esasen Arslan Yabgu, Tuğrul ve Çağrı'yı kıskanıyordu. Tuğrul'un çöle çekilmesine rağmen, Çağrı Bey'in Gazneli topraklarından hızlı bir şekilde geçip Ermenistan ve civarını yağmalaması, Bizans'ı yoklaması ve buraların rahatlıkla fethedilebilecek durumda olduğunu keşfedip, bölgede beş yıl kadar kaldıktan sonra yine aynı hızla Gazneli Devleti topraklarından geçip Selçuk'la buluşması Sultan Mahmud'u çileden çıkardığı gibi, amcaları Arslan Yabgu'nun da haset damarlarının kabarmasına yol açmıştı. Ali Tekin de Arslan Yabgu'yla müttefik olduğu için onu sürekli Tuğrul ve Çağrı'ya karşı kışkırtıyordu. Fakat bu arada beklenmedik bir şey oldu ve Sultan Mahmud bir hileyle

---

24 Age., s. 76.

25 Age., s. 77. (Şebankârei'nin Mecma'ul-Ensab'ına atfen)

çölde otağına aldığı Arslan Yabgu'yu tutuklatıp Hindistan'daki Belencer kalesine gönderdi. Ali Tekin'in Tuğrul'la Çağrı'nın Selçuklu ailesinin başına geçmesini engellemek için Arslan Yabgu'nun oğlu Yusuf'u babasının yerine ikame etmesi de, bu iki kabiliyetli beyin yükselmesini engelleyemedi. Arslan Yabgu'nun tutuklanmasından sonra Tuğrul ve Çağrı beylerin itaat etmekte gönülsüz davranan Türkmenleri yanlarına çekmeleri de uzun sürmedi. Çağrı bey'in Ermenistan seferi sırasında da kendisine yardım eden o bölgedeki Türkmenlerle Gazneli devletiyle Karahanlı toprakları arasında dağınık olarak yaşayan bu Türkmenler üzerinde ilerleyen sayfalarda durulacaktır. Ancak o sıralar Tuğrul ve Çağrı beylerin ordusundakilere Oğuz denilmeye devam edildiğine göre, - İslam'ı kabul edenlere Türkmen dendiği noktasından hareketle, - en azından başlangıçta bu Oğuzların paganlığı bir süre daha koruduklarına hükmedebiliriz. Zaten Selçuk ve oğullarının Müslümanlığı kabul etmesine rağmen, beraberindeki Oğuzların tamamının dinlerini değiştirdikleri konusunda herhangi bir kayıt yok...

Sultan Mahmud, aslında Arslan Yabgu'yu tutuklatırken, Selçukluların giderek yükselmesinin önüne geçeceğini ve ailenin dağılıp kendisini metbû tanıyacağını hesap etmiş olmalıydı. Ama Arslan Yabgu'yu tutuklatmakla aslında kendisinden sonra Gazneli devleti hallaç pamuğu gibi atacak bu iki şehzâdenin yolunu açtığını o zamanlar elbette düşünemezdi.

Gazneli Mahmud'dan sonra Ali Tekin'in de ölümünü Harezmşah Harun'un vefatının takip etmesi Selçukluları hayli güç durumda bırakmıştı. Artık Ceyhun'u aşarak Horasan'a girmekten başka çareleri yoktu. Horasan'a geçmek istemelerinin sebebi, kendilerine tâbi pek çok Türkmen'in orada bulunmasıydı. Selçukluların Horasan'a geçmekten maksatları, orasını yurt edinip devletlerini kurmak ve Sultan Mahmud'un yerine geçen oğlu Sultan Mesud'un yaratacağı tehlikeden uzak durmaktı. Aslında Horasan'daki bu Türkmenler, henüz Sultan Mahmud zamanında ve onun tarafından buraya yerleştirilmişlerdi. Sultan Mahmud'un maksadı Türkmenlerle Selçuklu ailesini birbirinden koparmaktı.

Bu arada Gaznelilerle sayıları gittikçe artan Horasan Türkmenleri arasında bazı savaşlar vukû bulmuş, Türkmenler çarpışmaları kaybederek, Balhan dağlarına ve Dihistan'a kaçmışlar; bir kısmı da Kirman'a sığınmış; böylece Horasan'a gelen Oğuzlar bir kez daha birbirlerinden kopmak zorunda kalmışlardır. *Balhan Türkmenleri* ve *Irak Türkmenleri* ifadesi de bu şekilde ortaya çıkmıştır. Bu olay Sultan Mahmud zamanında olmuştu ve esasen Mahmud Horasan'ı Türkmenlerden temizlemişti. Hatta kendi ülkesinin sınırları dışına kaçmayı başaran Türkmenleri dahi ortadan kaldırmak istemiş, Büveyhî hükümdarı Alauddevle'ye mektup gönderip bu Türkmenlerin ya mevcutlu olarak ya da kellelerinin gönderilmesini istemişti. Alauddevle hemen büyük bir şölen tertiplemiş, Oğuz-Türkmenleri davet etmiş; Oğuzların büyük kısmı bu davete katılmış, fakat Alauddevle'nin Türk asıllı bir kölesi Oğuzları kurulan tuzaktan haberdar etmiştir.[26]

Bu yazılanları okuyanlardan kaç tanesi Gazneli Mahmud'u haklı bulur bilemem, ama kurulan tuzaktan kendi ırkdaşlarını haberdar eden Türk asıllı köleyi herkesin hararetle takdir edeceğini düşünüyorum. Kan bağının ve gayret-i milliyetin tipik bir örneği!

Sonuçta Büveyhî askerleriyle Oğuzlar arasındaki çatışma, Oğuzların mağlubiyetiyle sonuçlandı ve onlar çadırlarını sökerek, önlerine çıkan tüm köyleri yağmalayıp Azerbaycan'a geçtiler ve burada hükümdarlık yapan Vehsudan'ın hizmetine girdiler.

Sultan Mahmud öldüğünde Gazneli devletiyle Oğuzlar arasındaki ilişkilerin genel tablosu bu şekildeydi. Mahmud'un ölümünden önce oğlu Mesud'u Rey'e vali olarak gönderdiğinde, şehzâde Balhan Oğuzlarını ordu saflarına almış; babası Mahmud'un ölümünden sonra tahtı kardeşinin elinden yolup almak için başkente yürüdüğünde bu Oğuzlar da onunla birlikte olmuşlardı. İşte bu Oğuzlar daha sonra Sultan Mesud'dan Balhan dağında kalan kardeşlerinin yanlarına gelmesine izin vermesi talebinde bulundular ve istekleri kabul edildi. Sultan Mesud daha sonra bunların memleketleri Horasan'a dönmelerine izin vermiştir ki, Tuğrul ve Çağrı beyin Ceyhun'u geçip Horasan'a girdiklerinde kendilerine katılan Oğuz-Türkmenler bunlardı. Daha sonra Azerbaycan'daki Oğuzlar da gelip onlara katılmışlardı.

26 Age., s. 173.

Dandanakan savaşına kadar Oğuz-Türkmenlerle Gazneliler arasında münavebeli üstünlüklerle devam eden çarpışmaların hikayesi oldukça uzundur. Konumuz Selçuklu tarihi olmadığı için, detaylar üzerinde durmayacağız.

Dandanakan savaşından önce Selçuklularla Gazneli ordusu arasında vukû bulan savaş, Selçukluların üstünlüğüyle sonuçlanmıştı, ama tam anlamıyla bir zafer değil, güç gösterisi denilebilirdi. Gazneli sultanı Mesud da artık karşısındaki rakibinin gücünü anlamış ve onunla bir barış anlaşması imzalamıştı. Bu anlaşma aslında Selçukluların artık resmen tanınması anlamına geliyordu. Fakat kısa süre sonra anlaşmayı bozup çevreyi yağmalamaya başlayanlar da yine Selçuklular oldu. Tıpkı Horasan'a Sultan Mesud'un izniyle dönen Oğuz-Türkmenlerin bir süre sonra tekrar yağmalamaya başlamaları gibi. Galiba bu Türkmenlerin üretim şekli bu idi. Sultan Mahmud da sık sık Hindistan'a yağma seferleri düzenleyerek zengin olmamış mıydı? Hunlar ve Gök-Türkler, daha sonra Uygurlar Çin topraklarını tozlu yola çevirmemişler miydi? Demek ki, "armut dibine düşermiş" sözü doğruymuş. Bozkır halklarının üretim şekli, yağma imiş.

Gazneli ordusu daha sonra Selçuklulardan bir darbe daha aldı ve yenilginin acısını sineye çekmek zorunda kaldı. Galiba Sultan Mesud'un da ordusunun da gözü Selçuklulardan iyice yılmıştı.

Dandanakan Savaşı ve Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu

23 Mayıs 1040 tarihi, Gazneli devletinin nihai olarak haritan silliniş tarihi değilse de, ezici bir mağlubiyet aldığı ve Selçuklu devletinin resmen kurulduğu tarihtir.

Savaş Selçuklu kuvvetlerinin öncü birliklerinin düşmanı yorma ve yıpratma taktikleriyle başladı. Gazne ordusu henüz yarım fersah yol almadan dört bir yandan Selçuklular saldırıya geçmişlerdi, ama Tuğrul'un ve Davud'un (Çağrı Bey'in) sancakları henüz ortada görünmüyordu.

Sultan Mesud'un ordusu öğleye doğru Dandanakan kalesine ulaştı. Mesud burada durup su istedi. Kaleden testilerle su sarkıtılıyor ve Mesud'un askerleri de bu sularla hararetlerini gideriyorlardı.

Ama beş altı kuyu koca bir ordu için yetersizdi. Sultan Mesud havuzun ele geçirilmesini emretti ve yerinden ayrıldı. Havuz ise Selçukluların elindeydi. Onun ayrılması üzerine saflarda bir karışıklık oldu. Gulamlar savaşa katılacaklarını söyleyerek herkesin elindeki atları almaya çalıştılar ve birçok at aldıktan sonra kaçıp Selçukluların safına geçtiler. Arkasından Gazne ordusuna karşı şiddetli bir hücum başlatıldı. Gazne ordusu dağıldı. Ortada yalnızca birkaç kumandan ve gulamıyla birlikte Sultan Mesud kalmıştı. Hintliler kaçışmışlar; Araplar ve Kürtlerden ise ortalarda gözüken kimse kalmamıştı. Bu bilgiyi veren kişi, savaşın canlı tanıklarından tarihçi vezir Beyhakî'dir. Kürtlerin ve Arapların girdikleri tüm savaşlarda sergiledikleri tavır budur. Eğer kendi ordularının gücünden yüzde yüz emin değillerse, hemen bir kenara sıvışıp, emin bir yerde son ana kadar beklemek, kimin kazanacağı belli olduktan sonra onun safına katılıp ganimetten pay almak, bu iki halkın genel şiarıdır. Herhalde onların da üretim şekli bu idi.

Sultan Mesud'un savaş meydanından kaçıp Selçuklular tarafından takip edilirken, olan olaylar hakkında anlatılanlar biraz farklıdır. Bir rivayete göre Sultan Mesud peşinden takip eden Türkmenlerle bir defa doğrudan çatışmaya girmiş ve elindeki zehirli mızrakla birçoğunu saf dışı bırakmıştır. Başka bir rivayete göre ise fil üzerinde kaçarken peşinden 100 kadar Türkmenin geldiğini görünce bir ağacın altında durmuş, filden inip atına binmiş ve yüz kadar Türkmen'den hiçbirisi ona yaklaşamamış. Yaklaşmak isteyenler de bedelini canlarıyla ödemiştir. Aynı rivayette "Sultan Mesud'un atının başını çevirdiği her yer kan gölüne dönüyordu" denmektedir. Sonunda Türkmenler Sultan Mesud'dan uzak durmayı uygun görmüş, o da salimen çekip gitmiştir.

Tarihen bildiğimiz kadarıyla Türk hükümdar ve şehzâdeleri arasında birkaç tanesi o kadar büyük silahşördür ki, Avrupa'nın en seçkin şovalyeleri dahi onların karşısına çıkamazdı. Bunlardan en başta geleni Köl-tigin'di. Gök-Türkler arasında ne hakanlar, ne de savaşçılar arasından onun kadar emsalsiz bir cengaver çıkmamıştır. İkinci büyük silahşör biraz önce sözünü ettiğimiz Şehzâde Mesud'dur.

Üçüncüsü son Harezmşahı Sultan Celaleddin Mengüberti'dir ki, onun kahramanlığının İran'ın efsanevi kahramanı Zaloğlu Rüstem'i hayran bıraktığı Mirza Uluğbey'in "Dört Ulus Tarihi"nde belirtilmektedir.[27] Üzerinde ayrıca durulacaktır.

Gazneli devleti bundan sonra birkaç kez ayağa kalkma, eski gücünü yeniden elde etme denemelerinde bulunduysa da, sonuçta tamamen tarihten silinmekten kurtulamadı. Selçuklu devletinin kuruluşuyla birlikte esasen Gazne Sultanlığı devri kapanmıştı. Zaten Karahanlılar sayesinde zahmetsizce kurulmuş bir devletti; yıkılması da zahmetsizce oldu. Gazneli devletinin yıkılmasında Sultan Mesud'un beceriksizliğinin çok büyük rol oynadığı muhakkak. Kendisi çok iyi bir savaşçı olmakla birlikte, iyi bir yönetici ve kıvrak bir diplomat değildi.

Selçuklulara gelince, savaştan önce ağırlıklarını geri gönderen ve yenilgi halinde kaçmayı planlamış olan Selçuklu emîrleri, savaş günü öğleden sonra Gazneli sultanının yenildiği ve ricat ettiği haberi gelişiyle birlikte, hemen savaş meydanına bir otağ kurarak Tuğrul Bey'i tahta iclas edip, Horasan emîri olarak selamladılar.[28] Böylece Selçuklu devleti Gazneli topraklarında resmen kurulmuş, Horasan da fiilen Gaznelilerin elinden çıkmıştı.

Kuruluştan hemen sonra Selçuklu fetihleri başladı. Aynı sıralarda Abbasî halifesi Kaim Biemrillah'a bir mektup gönderilerek, kendilerinin evvelden beri gaza ve fetihle meşgul oldukları; Gazneli devletini yıkmalarının sebebinin Mahmud'un Arslan Yabgu'yu haksız yere hapsetmesi, yerine geçen oğlu Mesud'un halka zulmetmesi, bu yüzden isyan edip kendi devletlerini kurdukları ve halifeye bağlı bulundukları belirtilip, onun tarafından tanınmayı istediler.

Tuhaftır ama Hun İmparatorluğu ikiye ayrılıp daha sonra onların da yerine küçük Hun prensliklerinin kurulduğu dönemde olduğu gibi, Gök-Türk İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra kurulan Türk prenslikleri ve hatta koca Uygur Hanlığı, Türgiş hanı vs. Çin'e elçi gönderip, resmi olarak tanınmayı isterlerken, Türklerin

27 Mirza Uluğbey, *Tört Ulus Tarihi*, s. 182.

28 Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, s. 53.

İslamiyet'i kabul etmelerinden sonra tastik merkezi Bağdat'a kaymıştır. Gerçi Çin başkentinden onay alınması fiktif bir bağlılığı sembolize ediyorken, Bağdat halifeliğinden alınan tanınma beratı da farklı bir şey değildi; ama birincisinde güvenlik şemsiyesi altına girme amacı yatarken, ikincisinde yalnızca kutsî bir kalkan elde edilmiş oluyor; yine birincisine üstü örtülü haraç gönderilirken, ikincisine Hz. Peygamber'in vekiline din yolunda, Allah'ın hoşnutluğunu kazanma amaçlı maddi yardımlar gönderiliyordu. Halbuki ileride çeşitli örnekleriyle izah edileceği gibi, bunlar halife falan değil, düpedüz uçkur düşkünü, işretçi hokkabazlardı. Günümüzde özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bazı şıhlar, belli bir cemaati din adına sömürürken, onlar koca bir İslam dünyasını sömürüyor, keyif çatmakla meşgul oluyorlardı.

Elbette ki Bağdat halifesine yazılan mektup da, gelen cevaplar da Arapça idi. Tıpkı daha önce Çin'e Çince mektuplar yazılıp, Çince cevaplar alındığı gibi. Böylece Gök-Türklerden ve Uygurlar döneminde belli bir devirden itibaren Türk alfabesi de, resmi yazışmalarda Türk dili de terk edilmişti. Hatta kendi aralarında dahi Farsça veya Arapça yazışıyorlardı. Örneğin Ebu'l Fazl Beyhakî'nin eserinde şöyle deniliyor: "*Üstadım*, (Sultan adına) *biri halifeye Arapça, diğeri Kadır-han'a Farsça olmak üzere iki mektup yazdı.*"[29] Gazne sultanı da bu mektupları onaylarken, halifeye giden mektup neyse de, anadili Türkçe olan Türk hükümdarı Kadır-han'a neden Farsça mektup yazıldığını dahi sorgulamamıştır. Görüldüğü ve ileri daha detaylı olarak üzerinde durulacağı gibi, Gök-Türk Hakanlığı yıkıldıktan sonra bozkırlara veda eden yalnızca "Türk" adı ve kurt başlı tuğlar değil, aynı zamanda Gök-Türk alfabesi de veda etmiştir. Giderek Türkçe Türk saraylarından da kovulacak; onun yerini Farsça ve Arapça alacaktır. Gök-Türklerden sonra merhum Mustafa Kemal tarafından Türkiye Cumhuriyeti kuruluncaya kadar, bir iki küçük istisnası dışında, Türklerde etnik hafıza hiç sahip olmamıştır.

Selçuklu devleti bir yandan balon gibi hızla genişleyip güçlenirken, iktidar ve taht kavgaları kendini göstermekte gecikmeyecekti. Gecikmedi de.

29 *Tarihu'l Beyhakî*, s. 78.

Tuğrul Bey, iktidar için ilk mücadeleyi üvey kardeşi İbrahim Yınal'a karşı verdi. Önce Yınal'ın elinden Rey şehrini alıp kendine başkent yaptı; arkasından yine Yınal'ın fethettiği Hemedan ile diğer Cibal şehirlerinin kendisine teslim edilmesini istedi. Yınal reddedince, çakın savaş Tuğrul Bey'in zaferiyle sonuçlandıysa da, Yınal'ın canına dokunmadı.

Ne var ki, Tuğrul Bey'le İbrahim Yınal arasındaki bu barış kısa sürecek ve sonunda Tuğrul Bey Yınal'ı yay kirişiyle boğdurtacaktır. Ama onu boğdurtmakla Selçuklu devletindeki kardeş kanı akıtma işleri bitmedi. İbrahim Yınal'dan sonra Tuğrul Bey öz amcaoğlu Kutalmış'la cidalleşmek zorunda kaldı; neyse ki, Kutalmış'ın akibeti Yınal'ınki gibi yay kirişiyle boğulmak suretiyle ortadan kaldırılmak şeklinde son bulmadı. Takip sırasında atıyla beraber yıkılıp kan kaybından öldü. İbrahim Yınal ile Kutalmış'ın isyanı arasında tek bir fark vardır ki, o da Yınal'ın yabancı bir devletten yardım almayı yeğlemesine rağmen, Kutalmış'ın sırtını yalnızca Türkmenlere dayamış olmasıdır.[30]

Anadolu Fatihi Alparslan

Tuğrul Bey'in vefatından sonra tahta üvey oğlu Süleyman geçirilmek istenmişse de, ordunun Alparslan'ı desteklemesi tüm planları altüst etti ve yeni Selçuklu sultanı Rey'e gelip tahta oturdu. Onun zamanında da taht kavgaları hiç eksik olmadı. İlk mücadele de öz kardeşi Kavurd'a karşı verildi. Önceleri Kirman'da hutbede önce Alparslan'ın sonra kendisinin adını okuturken, daha sonraları bundan vazgeçti. Neyse ki, fazla bir kan dökülmeden Kavurd yola girdi ve tekrar eski mülküne iade edildi.

Selçuklu İmparatorluğu'nun kuruluşundan Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşuna kadar gelip geçen vezirlerin hemen tamamının Pers asıllı olduğu göz önünde bulundurulursa, bu taht kavgalarının neden hiç eksik olmadığının sebebi sanırım daha kolay anlaşılır. Hunlar ve GökTürklerin Çin asıllı hatunlardan çektiğini, Selçuklular Pers asıllı vezirlerden çekiyorlardı. Ama bunun farkında bile değillerdi.

---

30 Köymen, *Selçuklu Devleti Türk Tarihi*, s. 65.

Hunların ve Gök-Türklerin Çin topraklarını tozlu yola çevirip, canları sıkıldıkça bir yağma seferi düzenlemelerine karşılık, Gumilev'in deyişiyle "*üzüm salkımını kılıç kabzasından daha iyi kavrayan*" Çinlilerin intikamlarını kızları vasıtasıyla almalarında nasıl şaşılacak bir şey yoksa, aslında ta Saka-İskitler döneminde Medlerin Türk topraklarını istilaya kalkışma küstahlığının nâhak yere vârisi olan Perslerin ülkelerinin Türkler tarafından istila edilmesinin intikamını Türk sultanları emrine verdikleri vezirleri, katipleri, şair ve müzisyenleriyle almaya çalışmalarında da şaşılacak bir şey olmaması gerekir.

Sultan Alparslan'ın ölümüne kadar kendi ailesinden olan kişilere karşı verdiği taht mücadelelerini, bir noktada iktidar-muhalefet çekişmelerine benzettiğimiz için üzerinde fazla durmak istemiyoruz.

Tuğrul Bey zamanında uygulanan doğuda savunma, batıda yayılma siyaseti Alparslan zamanında da aynen devam ettirildi. Fakat Tuğrul Bey'in asıl hedefinde Sünni İslam'ın rakibi olan Şii İslam yani Mısır Fatımîleri varken, Sultan Alparslan zamanında Bizans topraklarının ele geçirilmesi birinci hedef olarak belirlenmiştir.[31]

Alparslan'ın batı yönündeki ilk başarısı, daha önce Tuğrul Bey'in pek de sonuç alamadığı Ermenistan fethini tamamlamak olmuştur. Bunda daha önce Bizans topraklarına sık sık sefer düzenleyen Türkmen beyi Toğ Tekin'in kalabalık aşiretiyle Sultan Alparslan'a katılması büyük rol oynamıştır. Çünkü Toğ Tekin, o coğrafyayı çok iyi biliyordu. Sultan'ı Gürcistan'ı fethetmeye teşvik eden de odur. Gerek Ermenistan ve gerekse Gürcistan, güçlü ve kalabalık bir orduya sahip olan Alparslan için kolay lokmalardı. Nitekim Arap kaynakları da Bizans'la (Rum'la) yapılan savaşı daha önemli buldukları için, Sultan'ın bu iki küçük krallığa karşı kazandığı zaferden pek söz etmezler.

Bu arada Alparslan'ın oğlu Melikşah daha ileri giderek Bizans'ın sınır bölgelerini ele geçirmişti. İki ordu birleştikten sonra ilk kurban olarak Bizans sınırının en muhkem şehri Ani seçildi. Ani, gerçekten bölgenin en güçlü kalesi idi ve nüfusu kalabalıktı. Çevredeki halk da Türklerin korkusundan Ani'ye toplandığı için, ele geçirilmesi

---

31 Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, III/14.

hayli zor oldu. Ani'nin düşmesi Bizans'ı üzüntüye boğarken, İslam dünyasını sevince gark etti.

Sultan'ın ikinci Gürcistan seferi sırasında önce Şeddad oğulları ve Salarîler kendi istekleriyle gelip Alparslan'ın vassallığını kabul ettiler. Sultan daha sonra Gürcü (Abhaz) kralı Bagrat üzerine yürüdü. Bagrat'ın şehirleri yakılıp yağmalandıktan sonra Tiflis üzerine yüründü ve zapt edildi. Bagrat eman diledi ve talebi kabul edildi. Gerçi kışın bastırmasıyla birlikte yine eski düşmanlığını sergilemeye başladıysa da, artık bunlar bir fayda vermeyecekti. Daha sonraki günlerde Anadolu'nun sınır bölgelerinin fethini Sultan'ın kumandanları yürüttüler. 1068 yılına gelindiğinde Kilikya'ya kadar artık fethedilecek yer kalmamıştı. Kürtlerin çok övündükleri küçük Mervani beyliği ise hiçbir direniş göstermeden Selçukluların hakimiyetini kabul etmişti.

Bu arada Bizans tahtına Romanus Diogenes geçmişti. Diogenes'in Türklerin geçici olarak zapt ettikleri şehirleri tekrar ele geçirip, Suriye'ye girmesi üzerine, Türk kumandanı Afşin 1068'de Ahlat üzerinden Orta Anadolu'ya şiddetli bir akın tertipledi ve Sakarya havzasına kadar ilerledi. Bir sonraki yıl da yine karşılıklı bir ileri bir geri hareketleriyle geçti. Aslında Afşin'in Anadolu içlerinde ilerleyip Bizans ordusuyla yer yer çatışmaya girmesi, düşmanın gücünü ölçme amacı taşıyordu. Nitekim daha sonra Sultan Alparslan'ın huzuruna döndüğünde, Bizans ordusu hakkında detaylı bilgiler verdi. Bunun üzerine Alparslan Azerbaycan üzerinden Bizans topraklarına girerek, vaktiyle Tuğrul Bey'in alamadığı Malazgirt'i zapt etti. Ani'den sonra Bizans'ın kaybettiği ikinci müstahkem mevkii Malazgirt'ti. Sultan, daha sonra Erciş, Siverek, Tulhum gibi kaleleri birer hücumla ele geçirdi. Urfa'yı kuşattıysa da, fethinin zaman alacağını düşünerek Suriye'ye yönelip Halep'i kuşattı. Mirdas oğulları beyi Mahmud, direnmenin faydasızlığını idrak ederek şehri teslim etti ve Selçuklu vassalları arasına girdi. Bu arada Romanus Diogenes'in büyük bir orduyla harekete geçtiği haberi geldi.

Esas Selçuklu topraklarına dönüp güçlü bir ordu toplamaya vakit olmadığını anlayan Alparslan, çok güvendiği 4000 gulamı ve ayrıca

kendisine iltihak eden 10 bin kişilik bir orduyla birlikte Ahlat'a gitti. Diğer iltihaklarla birlikte ordusunun sayısı 40 bine ulaştı. 1071'de Malazgirt ovasında vukû bulan savaş fazla uzun sürmedi ve Türklerin galibiyetiyle sonuçlandı. Bizans kralı esir düştü ve Sultan tarafından affedilerek ülkesine gönderildi. Savaşın en kızgın anında Bizans saflarında yer alan yabancı kuvvetlerden özellikle Peçeneklerin ve Uzların kendileri Müslüman olmamakla birlikte kan bağının verdiği gayret-i asabiye ile Selçukluların safına geçmeleri, savaşın da seyrini etkilemiştir.

Artık Türklerin Anadolu'ya ellerini kollarını sallayarak ilerlemelerine ve yerleşmelerine engel olabilecek bir güç yoktu.

Sultan Sancar – Oğuz İsyanı – Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun Parçalanışı

Sultan Sancar'ın Kara Kıtaylar karşısında Katvan savaşında aldığı yenilgi (1141), esasen bu çatırdamanın ilk habercisiydi. Oğuzların isyan edip kendi imparatorluklarını yıkmamış olsaydı da, Selçuklu devleti birkaç parçaya bölünmeye mahkumdu. Vaktiyle Hunlarda, sonra Gök-Türklerde olduğu gibi, Selçuklular da o kadar büyük bir coğrafyaya yayılmışlardı ki, posta teşkilatı ne kadar düzenli çalışırsa çalışsın, o günkü imkanlarla bir taraftan öbür tarafa mektubun gitmesi ve cevabının gelmesi için bile en azından bir-iki ay gerekiyor; bazen bu süre çok daha uzuyor ve ulak yahut elçi geri döndüğünde ya o hükümdarın tahtında başka birini yahut yıkılmış bir devlet buluyordu.

Doğu sınırının bir ucu Balkaş Gölü'nden başlayıp Hindistan'da Delhi sınırlarına kadar uzanan, orta sınırı Hazar sahillerinin orta kesimini içine alıp yukarıda Kafkasya'yı, aşağıda Umman'ı; batı sınırı yukarıda Anadolu'nun dörtte üçünü, aşağıda Hicaz'ın tamamı dahil Mısır sınırına kadar olan devâsâ coğrafyayı kapsayan bir imparatorluğun tek bir merkezden uzunca bir süre idare edilmesi zaten imkansızdı. Bir yandan şehzâdelerin ve emîrlerin ikbalperestlikleri, diğer yandan yönetici kesimle yönetilen kesimin tamamının aynı soydan

olmaması da hesaba alınırsa, bu parçalanmanın mukadder olduğu kendiliğinden anlaşılır.

Hunlarda ve Gök-Türklerde parçalanmalar başka şekilde cereyan etmiş olmasına rağmen, Büyük Selçuklu İmparatorluğu'ndaki parçalanma önce Oğuz isyanı sebebiyle merkezin yıkılmasıyla başlamıştır. Keza Hunlarda ve Gök-Türklerde merkez çökmemiş, aksine devlet doğrudan ikiye ayrılmış, tekrar iki merkez oluşmuş; Selçuklularda ise merkez çöküp ortadan kalkarken, yerine birbirinden bağımsız birkaç merkez çıkmıştır.

Sultan Sancar, henüz melik iken Horasan'da sağlam bir sistem oluşturduğu için, içte hemen hemen hiçbir problemi yoktu ve bu yüzden yönünü rahatlıkla batıya çevirebilmişti. Selçuklu devleti Oğuzların kılıçlarının gücüyle kurulduktan sonra büyük çoğunluğu batı yönündeki seferlere katılmış ve oralarda kalmış olsalar da, önemli bir kısmı da Kuzey İran'da ve Horasan'da göçebe olarak hayatlarını sürdürmeye devam ediyordu. Daha sonra Mangışlak taraflarında daha doğrusu eski Yabgu Oğuz Devleti dahilindeki bazı Oğuz gruplarının yanı sıra Karluklar tarafından itilen Oğuzların da gelip Horasan'daki akrabalarına katıldıkları bilinmektedir. Bu yeni gelenlerin ve hatta Horasan'da göçebe hayatı sürdürenlerin Müslüman olup olmadıkları konusunda bir kayıt mevcut değil. Bu insanlar, bazı kaynaklarda doğrudan Oğuz adıyla geçerken, bazı kaynaklarda, - örneğin Siyâsetnâme, - Türkmen olarak geçmektedir ki, Müslüman olan Oğuzlara Türkmen dendiği noktasından hareketle, onların da Müslüman oldukları sonucuna varılabilir.

Gerçi devlet onların kılıçlarının gücüyle kurulmuştu, ama devlet kurulduktan sonra kendilerine bir miktar mera tahsis edilerek adeta devlet yönetiminden dışlanmışlar; başka bir deyişle külfetini çektikleri nimetten nasiplerini alamamışlardı. Onlar yine de hallerinden memnundular ve sultanın mutfağına 24 bin koyun göndermek gibi devlete karşı olan yükümlülüklerini yerine getiriyorlardı. Tıpkı Gök-Türklerde Dokuz-Oğuzların hakanın özel tebaası olması gibi, bunlar da doğrudan sultana bağlıydılar, ama yine de başlarına bir şahne tayin edilmekteydi.

Ne var ki, devletin aslî kurucu unsurları olan Oğuzların bu şekilde dışlanmalarının ileride bir takım hoşnutsuzluklara yol açacağını sultan ve diğer emîrler görmemiş olsalar bile, Nizamu'l-Mülk bunu hissetmiş ve gerekli uyarıları yapmıştı: "*Türkmenlerden çok zarar gelmiş olsa bile, onlar kalabalıktırlar ve bu devlette onların hakkı vardır. Çünkü onlar başlangıçta bu devlet için çok hizmetlerde bulunmuş ve zorluk çekmişlerdir..*"[32] Kısacası Nizamu'l-Mülk, Oğuz-Türkmenlerin de nimete ortak edilmesini, onlardan hiç olmazsa 1000 kişinin seçilip, hassa birliklerine alınarak eğitilmelerini ve devlet hizmetinde görevlendirilerek gururlarının okşanmasını tavsiye ediyordu. Buna karşılık sultan ve yakın çevresi, başta Kıpçaklar olmak üzere diğer Türk kabileleri ve savaş esiri gulamları hassa birliklerine kabul ediyor, ama tıpkı daha sonra Osmanlılarda olduğu gibi, ekmeğini yiyip, omuzlarına basarak yükseldikleri Oğuzları adam yerine bile koymamayı tercih ediyorlardı. Örneğin ordu Oğuz-Türkmenlerden oluşmasına rağmen, sol kanat komutanları Peçenek ve Çavuldurlardan, muhtemelen sağ kanat komutanları da Kayı ve Bayatlardan seçilmekteydi.[33] Hassa birliklerini oluşturan gayr-ı Türk gulamlara yüksek maaşlar ve mevkiler veriliyordu. Oğuzlara ise uç birliklerde, Gürgan, Dehistan, Şehristan ve diğer sınır bölgelerinde muhafızlık görevi veriliyordu. Yani tıpkı Osmanlı'da olduğu gibi, devleti ve yerleşik halkı korumak, onların rahat etmesi için sınır boylarında çile çekmek Türkmen'in, (Osmanlılarda özellikle Türkmen akıncıların) devletin devâsâ nimetlerinden faydalanmak ise başkalarının hakkı idi. Türkmen beyleri bu durumdan son derece rahatsızdılar ve "Türkmen rivayetlerinde Selçukluların kendi halkına yabancılaşan efendiler olduğu şeklindeki hatıraların saklanmasının sebebi de budur."[34]

Bu yetmiyormuş gibi, statü itibariyle doğrudan sultana bağlı olmalarına rağmen, sultan bir de onların başına bir şahne tayin etmişti. Tayin edilen bu şahnenin görevi, "devleti kabile reisleri nezdinde temsil etmek, devletle bu reisler arasındaki irtibatı temin etmek, otlak

32 Nizamu'l-Mülk, *Siyâsetnâme*, Taşkent, s. 106.

33 Agacanov, *Oğuzlar*, s. 349.

34 Age., s. 352-53.

ve sulama yerlerini tayin etmek (yerleşik unsurlara karşı) uygunsuz hareketlerde bulunmalarını önlemek ve nihayet devlete olan vergi borçlarını zamanında tahsil etmekten ibaretti."[35]

Kendi reislerinin idaresinde Bozok ve Üçok olarak iki kola ayrılan ve Huttelan meralarıyla Belh civarında yaşayan bu Oğuz-Türkmenlerin, isyandan önce sultanın sarayına 24 bin koyun gönderdikleri biliniyor. Başlarına tayin edilen yaşlı şahne İmadeddin Kamac'ın da bu Oğuzlar üzerinde herhangi bir etkisi yoktur.

Bir gün vergi tahsildarlarından biri bu göçebe Oğuz-Türkmenler tarafından öldürülür. Söylendiğine göre vergi tahsildarı mutfak hakkı olan koyunları alırken Türkmenlere hakaret etmiş, ağır sözler söylemiş ve hatta rüşvet istemiştir. Türkmen'in ayranı kabarmadıkça, özellikle sultanın sarayında görevli bir memuru öldürmesi düşünülemez. Çünkü Türkmenler o sıralar zaten kendi reislerinin idaresinde sakin ve rahat bir hayat yaşamaktaydılar.

Vergi tahsildarının öldürüldüğü haberi sultandan gizlenir ve hânsalar o yıla ait mutfak payını kendisi karşılar. Daha sonra İmadeddin Kamac, başkent Merv'e geldiğinde meseleyi ona açarlar. Kamac, meseleyi kapatmak yerine üzerine üzerine gider ve Oğuzlara bir şahne göndererek öldürdükleri tahsildarın diyetini ister. Oğuz reisleri bu talebi reddederler ve Sultan Sancar'ın "has raiyeti" olduklarını ileri sürerek kimsenin emrine girmeyeceklerini bildirirler. Bunun üzerine Kamac Oğuzlar üzerine ordu kaldırır. Çarpışma sırasında Kamac ve oğlu Alauddin Ebubekir öldürülür.

Bu defa işi bizzat Sultan Sancar üzerine alır. Ancak burada anlayamadığımız husus, M. A. Köymen'in "bunda hepsi de Türk olan kumandanların ısrarının büyük olduğu" şeklinde kullandığı Türk kelimesidir. Halbuki o sıralarda "Türk" kelimesini kullanan ne bir kabile vardır, ne de savaşçı. Yalnızca yabancılar onlardan "Türk" diye bahsetmektedir. Örneğin Yemin el-Mülk, Gur valisinden hayvanlarını otlatmak için mera istediğinde şu cevabı almıştı: "Biz Gurluyuz, sizse Türk. Birlikte yaşayamayız."[36] Halbuki Gurlu valinin

35 Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, V/401.
36 Gumilev, *Hazar Çevresinde Bin Yıl*, s. 344.

"Biz Gurluyuz, siz Türksünüz" diye hitap ettiği kişiler, kendilerini zaten Türk değil, Halac ve Karluk olarak takdim eden insanlardı. Bu açıdan M. A. Köymen'in bu ifadeyi öylesine kullanıverdiğine hükmetmek gerekir.

Oğuzlar, bizzat Sultan Sancar'ın üzerlerine geldiğini duyunca tedirgin oldular. Halbuki Kamac ve oğlunu öldürürken oldukça rahattılar. Demek ki, devletin başında bulunan sultana karşı bir saygıları vardı. Sultana bir elçi göndererek, Kamac ve oğlu için 100 bin dinar ve 1000 Türk köle[37] vermeyi teklif ettiler.[38] Sultan Sancar tam kendi kanından olan bu insanların üzerine yürümekten vazgeçecekken, komutanların ısrarları karşısında çaresiz orduyu harekete geçirdi. Oğuzlar, Sancar'ı kadın ve çocuklarıyla karşılayarak verilecek para miktarını artırmayı teklif ettiler, fakat bu da durumu değiştirmedi ve sonunda 1153 ilkbaharında iki taraf arasında kanlı bir savaş başladı. Selçuklu ordusunun büyük kısmı oklanarak ve kılıçtan geçirilerek ortadan kaldırıldı. Sağ kalanlar boğaza doğru kaçtılarsa da arkalarından yetişen Oğuzlar tarafından kılıçtan geçirildiler.[39]

Sonuç: Sultan Sancar esir düşmüş ve Büyük Selçuklu İmparatorluğu geçici de olsa yıkılmıştır.

Oğuzların Sultan Sancar'ı gündüzleri tahtında oturttukları, geceleri ise kaçmasın diye demir kafese kitledikleri şeklindeki rivayetlerle ilgili yapılan tartışmalara girmeyeceğiz. Ama ne Harezmşah Atsız'ın ne de o sırada Selçukluları metbû tanıyan Karahanlıların, Gurluların

37 Sanırım Köymen bu ifadeyi de Arap kaynaklarından almıştır. Gök-Türklerden sonra bu kelimeyi kullanan bir kabile olmadığına göre bu "1000 Türk köle" kim olabilir? Tabii ki Oğuz-Türkmenlerin Karluk ve Halaclardan aldıkları savaş esirleridir. Halbuki Halac ve Karluklar da başka bir beye veya sultana takdimde bulunurken "şu kadar Türk köle.." ifadesini kullanıyorlardı. Onların "Türk" dedikleri Oğuz-Türkmenler, Kıpçaklar veya Yugur (Uygur)lardı. Demek ki, Gök-Türklerden sonra Türk dilli kabileler başka bir kabileden birini esir edip satarken veya tartık sunarken, esirini Türk diye takdim etme geleneğine sahiptiler. Öbür türlü bu olayın başka bir izahı yapılamaz. Esasen bu tür metinlerde geçen "Türk" kelimesi belki de Arap ve Acem yazarların Türklere duydukları kinin bir tür dışavurumuydu.

38 Ravendî, *Râhat-üs-Südûr*, I/175.

39 Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, V/413.

…ndilerin, Sistan'da hakim Saffaroğullarının ve özellikle Irak Selçukluların ve nihayet halifelik merkezinin Sultan Sancar'ı kurtarmak için kollarını bile kıpırdatmamaları oldukça dikkat çekicidir. Herhalde hepsi de "Süleyman öldü, devler kurtuldu!" oyununu sahnelemeyi tercih etmişlerdi. Sadece Harezmşah Atsız'ın ufak bir gayreti görülmüştür, ama onun da asıl derdi Sultan Sancar'ı kurtarmak değil, onu bahane ederek Selçuklu Devleti'ni ele geçirmekti.

Oğuzların her tarafı yakıp yıktıkları; eşi emsali görülmedik zulümler yaptıkları tarih kitaplarında kayıtlıdır. Yakılıp yıkılan şehirlerin, yağmalanan, haksız yere kanı dökülen sivil vatandaşların bir suçu günahı yoktur, ama zorba ve ahlaksız bir vergi tahsildarı yüzünden huzursuz bir harekete girişmek yerine, eğer Selçuklu sultanı zamanında Nizamu'l-Mülk'ün tavsiyesine birazcık kulak verip, bu insanları dışlamasa, devlet yönetiminde ve nimetlerin taksiminde onlara da pay verseydi, herhalde tarihin seyri de bir başka olacaktı.

İki yıllık bir esarettin sonra Sultan Sancar, bir şekilde Oğuzların elinden kurtulmayı başardıysa da, devleti tekrar toparlama gayretleri bir sonuç vermedi ve nihayet 1157 yılında ölümüyle birlikte büyük Selçuklu İmparatorluğu tarih sahnesinden çekilmiş oldu. Böylece Oğuz-Türkmenler kendi elleriyle kurdukları devleti, başındaki yöneticilerin kendilerine yabancılaşması yüzünden, yine kendi elleriyle yıktılar.

Burada Irak Selçukluları tarihine, atabeylikler dönemine hiç değinmeyeceğiz. Çünkü onlarda da Türk kelimesi yalnızca yabancı yazarlar tarafından kullanılmıştır. Buna karşılık Irak'taki Türkler kendilerini ya Selçuklu ya da Müslüman olarak takdim etmişler; etnik mensubiyetlerine asla atıfta bulunmamışlardır.

VI. HAREZMŞAHLAR VE TÜRKLÜK

Sultan Sancar'ın Oğuz isyanından önce "Es-Sultanu'l A'zam" (en büyük sultan) unvanını aldığı sırada, İslam dünyasının doğu kesimi, yani Irak, Azerbaycan, Taberistan, İran ile Gazneliler bölgesini, Afganistan, Kaşgar ve Mâverâünnehr mıntıkalarını emir ve iradesine ram eden ve bu geniş ülkede ismi hutbelerde okunup sikkelerde darb edilen büyük bir metbû hükümdar olmuştu.[1] Sultan Sancar'a bağlı diğer bir önemli bölge ise Harezm'di.

Harezm adının ortaya çıkışı veya anlamı konusunda farklı rivayetler vardır. Rivayete göre eski zamanlarda Mari (Merv) civarında bir padişah varmış. Ülkede hırsızlar o kadar çoğalmış ki, insanlar korkularından gece uyuyamaz olmuşlar. Padişahın muhafızları bir gün hırsızları yakalamaya muvaffak olmuşlar. Padişah ölüme mahkûm edilen hırsızlara bakarak "Bunlar da Allah'ın kulu. Onları öldürüp kanlarına girmeyelim. En iyisi kuş uçmaz, kervan geçmez bir yere götürüp bırakalım. Orada kendi kendilerine kırılıp giderler" demiş. Saray hadimleri de bu fikri uygun bulmuş. Hırsızları çöl ortasına götürüp, ıssız bir yere bırakıp gelmişler. Aradan yıllar geçmiş. Bir gün padişah bezm kılıp otururken, vezirlerden biri ölüme mahkûm edilen o sırsızları hatırlayıvermiş. Artık yaşlanmış olan padişahın da merhamet damarları kabarıp yaptığı işe pişman olmuş. "Hırsızların ahvali ne oldu acaba?" diyerek haber almak üzere bir miktar asker göndermişler. Böyle cehennemi sıcakta değil insan, deve kemiği ile kalmaz diye düşünmüş padişahın askerleri çölün sıcağını görünce. Fakat söylenen yere gelince gördükleri manzara karşısında hepsinin dili tutulup kalmış. Bir zamanlar yaprak kıpırdatan bir ağacın dahi bulunmadığı kum tepeleri arasında yemyeşil bağlar, ekin tarlaları,

1 Kafesoğlu, *Harezmşahlar Devleti Tarihi*, s. 30.

güzel ve göz alıcı kaleler kurulmuşmuş. Sorup soruşturduktan sonra bir zamanlar padişahın ölüme terk ettiği hırsızların çalışıp didinerek, yeri eşip su çıkararak, evler kurduklarını, bağ, bahçe ve saraylar inşa ettiklerini anlamışlar. Daha sonraları civar şehirlere gidip, kız alıp kız vererek çoğaldıklarını, çoluk çocuğa karışıp alınlarının teriyle yaşamayı öğrendiklerini öğrenmişler. Padişahın askerleri artık hırsızlığı bırakmış olan bu insanların mutlu halini görünce, "Nasıl olup da hayatta kalmayı başardınız?" diye sormuşlar. "Har-rezm" diye karşılık vermiş oradaki insanlar. O sıralar ateşe "har", balık etine de "rezm" denilirmiş. "Har-u rezm" de "balık tutup, onu ateşte pişirip yiyerek canlı kaldık" demekmiş. "Öyle ise" demiş padişahın vezirı, "biz de bu ülkeyi size hediye ettik. Ülkenizin adı da Har rezm olsun". İşte Harezm adı böylece ortaya çıkmış.[2]

Eski Harezmşahlar, dilleri ve kültürleri hakkında en detaylı bilgiyi Ebû Reyhan el-Birunî'nin "el-Âsâru'l Bâqıya" adlı eserinde bulabiliyoruz. "Harezmliler her ne kadar Pers ağacının bir dalı iseler de, yılın başlangıcı ve ilave beş günün dağıtımı konusunda (kebise) Soğdiyanları taklit ederler"[3] diyen Birunî, aynı eserin başka bir yerinde "eski Harezmlilerin İskender'in 980 yıl önce buraya yerleştiklerini.. ilk hükümdarlarının adının Afrig olduğunu" belirtmektedir.[4] "Hz. Muhammed peygamber olarak gönderildiği sırada bu hanedandan Arsamuh iktidardaydı... Kuteybe b. Müslim, dinden dönmeleri üzerine Harezm'i ikinci kez fethedince Askacamuk'u ülkenin başına "şah" olarak tayin etti. Böylece Harezm kisrâların soyunun elinden çıkmış oldu, ama "şah" unvanı korundu."[5]

Harezmşahların Müslüman olduktan ve Gazneli Mahmud tarafından fethedildikten sonra da orada hüküm süren Türk hükümdarların "şah" unvanını korumalarının sebebi, eski geleneğin sürdürülmesidir. Çünkü "şah" Türkçe bir kelime değildir. Genel olarak Harezmşahlar dışında Karahanlılar, Selçuklular ve Osmanlılar tarafından da pek kullanılmamıştır. Yalnızca İran'da hüküm süren Safe-

---

2 Mamatkul Corayeff, *İpekyolu Efsaneleri*, 86-90

3 Biruni, *Al-Asâru'l Bâqiya*, s. 47.

4 Biruni, *Maziden Kalanlar* (El-Âsâru'l Bâqiya çev.) s. 77.

5 Aynı yerde.

viler ve daha sonraki Türk hanedanları Acem kültürünün etkisiyle bu unvanı titizlikle muhafaza etmişlerdir.

Harezm'in tarihi önemi, hiç şüphesiz münbit topraklarının yanı sıra, hem Orta Asya halkları arasında önemli bir ticaret merkezi olması, hem de İpek Yolu'nun kavşak noktasında bulunmasından kaynaklanmıştır. İç ticaretin merkezi olması hasebiyle başkent Urgenc'e "Türk kapısı" denilirdi. Türklerin Harezmlilerle teması ta Pers hakimiyet döneminde başlar. Kafesoğlu, Harezmşahlar dönemini dört devreye ayırır:

a) İslamdan önce mevcut olup 995'e kadar devam eden Harezmşahlar (Afrigîler);

b) 995-1017 arasında Me'mun oğulları Harezmşahlar;

c) Gazneli Sultan Mahmud'un 1017'de Harezm'i zapt ettikten sonra tayin ettiği Altuntaş ile başlayan Harezmşahlar;

d) 1097'den itibaren gittikçe genişleyerek büyük bir imparatorluk halini alan son Harezmşahlar yani Anuştegin oğulları.[6]

Bizi burada ilgilendiren Harezmşahlar, Anuştegin'in oğullarının kurduğu büyük imparatorluktur.

Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun en kudretli sultanı Melikşah zamanında Harezm, merkez saray teşkilatının önemli bir şubesi olan *taştdâr*'lık makamına bağlanmıştı. Sultanın leğen ve ibriklerinin nezaretinden sorumlu, hükümdara en sadık has köleler arasından seçilen taştdâr, Harezm gelirlerinin bir kısmıyla taştdârlık masraflarını karşılamak üzere Harezm mutasarrıfı ve aynı zamanda da Harezm valisi idi. Fakat onun unvanı göstermelikti. Çünkü aynı sıralarda Harezm'de, imparatorluğun karışıklık günlerinde, Kun (Kıpçak) Türklerine mensup Harezmşah Ekinci b. Koçkar adlı bir vali hüküm sürmekteydi.

Atamelik Cüveyni, Anuştegin'in Selçuklu beylerinden Bilge-tegin'in Garçistan'lı bir adamdan satın aldığı bir Türk köle olduğunu[7] söylerse de, Reşidüddin Fazlullah, onu doğrudan Oğuzların Beydili boyuna bağlamaktadır.[8]

6 Kafesoğlu, *Harezmşahlar*, s. 33.
7 Cüveyni, *Tarih-i Cihangüşâ*, s. 248.
8 Kafesoğlu, age., s. 39.

Reşidüddin'in bu kaydını ilk başlarda doğru kabul eden Z. V. Togan, daha sonra görüşünü değiştirerek, Anuştegin'in lâkabı için yazılan garçe (غرجه) kelimesinin gurçe (küçük Gur=Ugur) olarak da okunabileceğini, dolayısıyla onun Kıpçakların bünyesinde yer alan Yugur oğullarından [Uygurlardan] olduğunu ileri sürmüştür.[9] Serjan M. Ahincanov ise Minorsky'ye istinaden bu Yugurların Uygurların bir kolu olduğunu iddia etmektedir.[10] Kanaatimizce de Togan ve Ahincanov'un görüşleri doğru olsa gerektir. Çünkü "gar" kelimesi "dag", "garça" da "dağlı" anlamındadır. Günümüzde ise özellikle Özbekler, söylediği sözler tam olarak anlaşılmayan dağlılara "garça"dan muharref olarak "galça" derler.[11]

Anuştegin'in kökeniyle ilgili tartışmalara daha fazla girmek istemiyoruz. Çünkü Reşidüddin'in dediği gibi Beydili boyundan veya Togan ve Ahincanov'un dediği gibi Yugur yani Uygurlardan yahut farklı ihtimalleri sıralayan Kafesoğlu'na göre Çiğillerden; Yağmalardan, Karluklardan ve en nihayet Halaçlardan[12] olsa bile, sonuçta Türk'tü. Bir kişinin kökeni Türk olduktan sonra şu veya bu kabileden olmasının bizim açımızdan hiçbir önemi yoktur.

Anuştegin'nden sonra oğlu Kutbuddin Muhammed Harezmşah, ondan sonra da kısa adıyla Atsız diye yazacağımız Alauddin Atsız Harezmşah geçti.

Atsız'ın yıldızı, Sancar'ın Mâverâünnehr seferinde Buhara civarında tertiplediği av esnasında tertiplenen bir suikastı ortaya çıkarıp, Sultan'ın çevresi Karluk askerleri tarafından sarıldığı bir sırada ileri atılarak onu kurtarmasıyla parladı.

Fakat özellikle Katavan savaşında Sultan Tuğrul'un yenilmesinden sonra Atsız'ın Selçuklulara bağlılığı giderek zayıfladı. Çeşitli vesilelerle üç defa isyan etti. Her üç isyanı da Sultan Sancar tarafından bastırıldı ve gelip huzurunda yer öpüp özür dileyen Atsız her seferinde affedildi. Yukarıda belirttiğimiz gibi, Oğuz isyanı sırasında Sultan Sancar'ın esir edilmesi üzerine Atsız, efendisi Sancar'ı kurtarmak

---

9 Togan, *Hârizm* md., İA.
10 Ahincanov, *Kıpçaklar*, s. 201-202.
11 Barthold, *Soçineniya*, İstoriko, geografiçeskiy obzor İrana, VII/261.
12 Kafesoğlu, age., s. 42.

için riyakârca bir iki kuvvet gösterisinin dışında herhangi bir ciddi teşebbüste bulunmadı. Muhtemelen o da Oğuzlardan çekiniyor veya en azından kendisini Oğuz beyleriyle boğuşacak kadar güçlü görmüyordu. Nitekim Sultan Sancar'ın esaretten kurtulmasından sonra kendisine bağlı olduğunu bildirmesine rağmen, hiçbir ciddi teşebbüste bulunmadı. Galiba ya Sultan Sancar'ın yeniden eski gücüne kavuşmasını istemiyordu, ya da hâlâ Oğuzlardan çekiniyordu. Kâfir Türkler (Kıpçaklar, Kaylar, Yugurlar ve Oğuzlar) üzerine birkaç sefer tertip ettiği için "gâzi" unvanı da alan Atsız 1156 yılında tutulduğu felç hastalığı sebebiyle 61 yaşında hayata gözlerini yumdu.

Atsız'dan sonra Harezm tahtına oğlu İl Arslan geçti. İl Arslan dönemi Harezmşahlar Devleti tarihinde çok da önemli bir devir sayılmaz, onun ölümünden sonra tahta geçen oğlu Tekeş Harezmşahları gücünün zirvesine ulaştıracaktır.

İl Arslan öldüğünde geride iki oğul bırakmıştı. Büyük oğul Tekeş Cend valisiydi ve Türk töresine uygun olarak taht onun hakkıydı; fakat Terken Hatun,[13] Tekeş'in küçük kardeşi Sultanşah Mahmud'u daha çok seviyordu. Başka bir deyişle Terken Hatun Tekeş'in öz annesi değildi. Terken Hatun kendi öz oğlunu Harezm tahtına çıkarıp, idareyi ele aldıktan sonra Tekeş'i yakalatıp ortadan kaldırmak üzere bir ordu hazırladı. Tekeş bunu öğrenince memleketi terk ederek, en yakın komşuları Kara Kıtaylara sığındı. Kendisine yardım verilip Harezm tahtını ele geçirmesi halinde, hem eskiden beri Kara Kıtaylara ödenen vergiyi ödemeyi, hem de daha fazlasını vermeyi taahhüt etti. O sıralar Karakıtayların başında bir hatun duruyor, ama ordu Fu-ma adında bir kumandanın emrinde bulunuyordu. Bu avrat, Fu-ma'yı büyük bir orduyla Tekeş'in refakatinde Harezm'e gönderdi. Terken Hatun ve oğlu karşı duramayacakları için Horasan'a çekildiler. Tekeş de zahmetsizce gelip Harezm tahtına oturdu.

Terken Hatun ve oğlu Sultanşah Mahmud, epey süre Sultan Tekeş'in başını ciddi şekilde ağrıttılarsa, Harezmşahlar Devleti'nin genişleyip güçlenmesini önleyemediler.

---

13 Bu Terken Hatun'u, Tekeş'in hanımı, Harezmşah Muhammed'in annesi ve Celaleddin Mengüberdi'nin babaannesi Terken Hatun'la karıştırmamak gerekir.

Tekeş, bir yandan Deşt-i Kıpçak'da büyük bir hanlık haline gelen Kay-Kıpçak-Kimak ve Yugur oğullarıyla, diğer yandan Terken Hatun ve oğlu Sultanşah Mahmud'la uğraşırken, bir yandan da Kara Kıtayların zulmüne son vermenin yollarını arıyordu. Vakıa bu arada Sultan Tekeş, bir çatışmadan sonra Dihistan'a kaçan Sultanşah ve Terken Hatun'u sıkıştırdı ve Terken Hatun'u öldürttü. Fakat Sultanşah kaçmayı başardı.

Kara Kıtay hükümetinin gönderdiği vergi memurları öylesine keyfi ve zalimce davranıyorlardı ki, halka zulmettikleri yetmiyormuş gibi, Harezmşah Tekeş'in huzuruna bile teklifsizce giriyor, gerekli saygıyı göstermiyor, hatta saygısızca davranışlar sergiliyorlardı. Sonunda bu tür davranışları izzet-i nefis meselesi yapan Tekeş,[14] vergi tahsildarlarını öldürttü. Diğer Kara Kıtaylı memurlar da Harezmliler tarafından parça parça edildi. Fakat geniş çaplı bir savaş çıkmadı. Kara Kıtayların çekingen davranması Sultan Tekeş'i daha da cesaretlendirdi. Bir yandan Deşt-i Kıpçak'daki pagan Türk kabileleri (özellikle Kıpçaklar) üzerine gaza seferleri düzenlerken, bir yandan da Kara Kıtay topraklarının iç kesimlerine kadar sokuldu. Yine de Kıpçaklar, özellikle Kara Kıtayların teşvikiyle Harezm sınırlarına tecavüzde bulunuyorlardı. Fakat ne olduysa, bir süre sonra Kıpçak Uran kabilesinin reisi Alp Kara, çok kalabalık bir savaşçı gücüyle Cend sınırlarına gelerek Harezmşah'ın hizmetine girdi ve en büyük yardımcısı olan oğlu Kıran'ı Yugur oğullarından bir grupla birlikte Urgenc'e yollayarak hizmete hazır olduğunu bildirdi. Muhtemelen Alp Kara'nın Harezmşah Tekeş'in hizmetine girmesinde Kıpçaklar arasındaki kabilevi ihtilafların rolü olmuştur.

Harezmşah Tekeş, Deşt-i Kıpçak tarafından gelen tehlikeyi önleyip, Kara Kıtaylara yeterince gözdağı verdikten ve komşu beylikleri itaat altına aldıktan sonra bakışlarını Irak'a çevirdi. Zaten Irak'da durum Selçuklular açısından hiç de iyi değildi. Irak Selçuklularının başında bulunan ve henüz 20 yaşlarında olan Sultan Tuğrul, çevresindeki komplocu, hilekâr ve menfaatperest beylerle vezirlerin elinde adeta oyuncak haline gelmişti. Kendisi devlet adamlığı

14 Cüveyni, *Tarih-i Cihangüşa*, s. 296.

sıfatlarından uzak olduğu gibi, aklı başında bir veziri de yoktu. Harezmşah Tekeş'le yaptığı barış anlaşmasını bozup, Harezmşaha ait bazı kaleleri ele geçirmesi, Tekeş'in sabrını taşırdı. Bir çarpışma sırasında başı kesilerek Bağdat halifesine gönderildi. Hatta cesedi dar ağacında günlerce asılı kaldı.

Harezmşah Tekeş, Rey'i aldıktan sonra debdebeli bir şekilde Irak tahtına oturdu. Halifenin Tekeş'i avuçlarının içine alma teşebbüsleri bir sonuç vermedi. Irak'da düzeni yeniden sağlayarak valiler ve komutanlar tayin edip Harezm'e döndü.

Harezmşah Tekeş'in Irak'ta oyalanıp kalmasını fırsat bilen Kıpçaklar, Harezm aleyhine genişlemeyi sürdürmeye başlamışlardı. Harezmşah Tekeş, Harezm'e döndükten sonra yine Kıpçaklar arasındaki ihtilaflardan faydalanarak onları zararsız hale getirmeyi başardı. Hatta Tekeş'in Kanglı kabilesine mensup Terken Hatun'la evlenmesi sebebiyle Kıpçak kabileleri daha kalabalık gruplar halinde Harezm'e gelip ona bağlandılar.

Harezmşah Tekeş, 4 Temmuz 1200 tarihinde, Haşhaşîler üzerine yürüdüğü bir sırada yolda hastalanarak dünya ile vedalaştı. Yerine oğlu Kutbuddin Muhammed geçti. Kutbuddin evvela önceki lâkabını bırakarak Alaaddin lâkabını aldıysa da tarih kitaplarında daha ziyade Harezmşah Muhammed olarak geçmektedir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi konumuz Türk tarihi olmadığı için Harezmşah Muhammed'in yaptığı savaşlar, iktidarını yayma mücadeleleri üzerinde duracak değiliz. Fakat biraz sonra detaylarıyla anlatacağımız üzere, Gök-Türk Hakanlığı'nın yıkılmasından sonra Sultan Alparslan'ın ardında ilk defa ve üstelik yabancı bir heyetin huzurunda "Ben Türk'üm!" diyen hükümdar odur.

Harezmşah Muhammed'in bir müddet babasının yasını tutması ve bu arada merkezdeki bazı meseleleri halletmekle uğraşması sebebiyle, elden çıkan Irak'ın yanı sıra, ondan daha mühim olan Horasan'ın dahi yabancı istilasına uğramış ve Harezmşah bu meselelerle ancak bir yıl sonra uğraşma imkanı bulabilmişti. Onun Horasan'a işgal eden Gur sultanına yazdığı mektupta "topraklarını iade etmesini, aksi takdirde gerekirse Hata (Kara Kıtay) ve Türklerden faydalanma

imkânının olduğunu"[15] bildirerek "Türk" kelimesini telaffuz etmesi elbette takdir edilecek bir husustur.

Aslında Harezmşah Muhammed cesur biriydi ve bu yüzden iktidarını muhkem hale getirdiği gibi, sınırlarını genişletmiş ve Harezmşahlar Devleti'ni İslam dünyasının en güçlü imparatorluğu haline getirmiştir.

Fakat Harezmşah Muhammed'in dört büyük düşmanı vardı:

Birinci düşmanı, ülkede iktidarı adeta kendisiyle bölüştüğü öz anası Terken Hatun'du;

İkinci düşmanı, aşırı mağrurluğu ve sınır tanımaz kibirliliği idi;

Üçüncü düşmanı, Abbasî halifesiydi;

Dördüncü düşmanı ise, daha sonra ortaya çıkan ve devletini yıkacak olan Cengiz-han ve oğullarıydı.

Terken-hatun'un baba tarafından dedesi Alp Kara Uran'dı. Kıran veya Kadır/Kadır-buku-han babasıdır.[16]

Terken-hatun Tekeş-han'la evlendikten sonra kendi aşiretini Harezm'e getirdiği gibi, diğer birçok Kıpçak kabilelerinin de gelmesine zemin hazırladı ve Harezmşahlar ordusunun belkemiğini oluşturan Kıpçaklar, çok geçmeden Harezmşah Muhammed'e ağır baskılar uygulamaya başladılar.

Terken-hatun'un Tekeş'le evlendikten sonra mı, yoksa daha önce mi Müslüman olduğu konusunda herhangi bir kayıt yok. Fakat genellikle doğuştan Müslüman olanlardan ziyade yetişkinlik çağında sonradan Müslüman olanların dini hassasiyetleri çok farklı olduğu göz önünde bulundurulur ve onun Necmeddin Kübra'nın halifelerinden biriyle sarayda sık sık görüştüğü nazar-ı itibara alınırsa, muhtemelen Tekeş'le evlendikten sonra Müslüman olmuştur. Çünkü o dönemde Oğuzların bir kısmı gibi, Kıpçakların büyük çoğunluğu da henüz pagandı. Kıpçak beyleri Müslüman olduktan sonra genellikle pagan isimlerini terk edip, İslamî isimler alıyorlar ve geçmişle bağlarını neredeyse tamamıyla koparıyorlardı. Nitekim Otrar faciasının müsebbibi olan Gayır-han Müslüman olduktan sonra önceki Alp-Derek adını bıraktığı gibi, İnal lâkabını daha kullanmadı. Hatta

15 Kafesoğlu, age., s. 151.

16 Ahincanov, *Kıpçaklar*, s. 220.

Cengiz-han'ın gönderdiği kervanla birlikte Otrar'a gelen ve gençliğinde onu İnal olarak tanıyan bir tacir, saygısız bir şekilde huzuruna varıp eski unvanıyla hitap edince, Gayır-han onu hemen oracıkta öldürmüştü.[17] Galiba Türklüklerini hatırlatan hatıralara dahi tahammülleri kalmamıştı. Nitekim günümüzde de Türk-İslam sentezini savunanlar, Türk tarihini Türklerin Müslüman olduktan sonraki tarihten başlatmayı tercih eder, ondan önce yaşayanları Türk dahi kabul etmezler. Aptallık ve mankurtluğun emsali görülmemiş bir örneği!

Terken-hatun her haliyle Harezmşah Muhammed'i kontrol altında tutuyordu. İmparatorluk sınırları dahilinde onun sözü, oğlunun sözünden daha etkiliydi. Sultanın emir ve fermanları anasının bir sözüyle bozulabiliyordu. Terken-hatun, seyyidlerden ve meşhurlardan oluşan yedi kişilik ayrı bir İnşa Divanı oluşturmuştu ve devlet işlerini kendi açısından ele almakta; fermanlar ve menşurlar yayınlamakta ve bu fermanların oğlunun yayınladığı fermanlardan daha nafiz olmaktaydı. Kendisine "Hüdavend-i Cihan" yani dünya kadınlarının anası unvanını almıştı. Fermanlarında ve mektuplarında bu unvanı kullanır; pek çok önemli yere vali ve üst düzey memurları o tayin eder, o azlederdi. Harezmşah Muhammed ise tüm bunlara karşı sesini çıkaramazdı, ama onun bu sessizliğinin asıl sebebi ordunun bel kemiğini oluşturan Kıpçak beylerinin Terken-hatun'un emri altında olmasıydı.

Terken-hatun son derece şeddat ve acımasızdı. Bir işaretiyle herhangi bir beyin veya kişinin boynunu vurdurtur; anasının öpmeye kıyamadığı Türkmen kızlarını obalarından kaçırttırıp Kıpçak beylerinin koynuna sokar; sarayın zindanında esir tutulan komşu ülkelere mensup şehzâdelere işkenceler ettirirdi ve nitekim Cengiz-han yüzünden Harezm'i terk edip kaçarken bu şehzâdelerden (ki aralarında Irak sultanı Tuğrul'un oğlu da vardı) 29 tanesini boğazlatıp Ceyhun nehrinin sularına attırmıştır.

Terken-hatun her nedense Türkmenlerden nefret ederdi. Bu yüzdendir ki, veliaht prens Celaleddin Mengüberdi olmasına ve Alaaddin

---

17 Ahincanov, age., s. 222.

Muhammed'den sonra tahta geçme hakkı kendisinde bulunmasına rağmen, sırf Türkmen gelini Çiçek'ten olduğu için ondan nefret ederdi. Nitekim bu nefreti yüzünden oğluna baskı yaparak daha hayattayken küçük oğlu Kutbuddin Uzleg-şah'ı veliaht tayin ettirmişti. Hatta İlal kalesine sığınmaya giderken, yolda torunu Celaleddin'in güçlü bir ordu oluşturduğunu, her yerde Moğolları kılıçtan geçirdiğini, o kaleye giderse Moğolların eline esir düşebileceği, bunun yerine Celaleddin'in yanına gitmesi teklif edildiğinde "Ben, o aşağılık Türkmen gelinden olan Celaleddin'e sığınacağıma Moğol kılıcını tercih ederim!" dediği kayıtlarda mevcuttur.

Harezmşah Muhammed'e gelince, Bartold'un dediği gibi, Cengizhan'ın ordularıyla ilk defa savaştığı güne kadar cesur biriydi. Savaşmayı, sürekli fetihlerde bulunmayı severdi. Fakat onun en büyük kusuru, zamanında anasını zapt-ı rapt altına almayı becerememiş olması kadar, ülke sınırları genişleyip şöhreti arttıkça kendini dünyanın en büyük insanı olarak görmeye başlamasıydı. Son derece şüpheciydi. Fethettiği ülkelerdeki hükümdarlardan rehinler aldığı gibi, uzaklarda aleyhinde entrikalar çevirme ihtimali olan herkesi Harezm'e getirip göz hapsine almıştı. Öteden beri günde beş defa namaz vakitlerinde çalınan *nöbet*'i bırakmış ve bunu kendisine tâbi meliklerin çalmasına izin vermişti. Kendisi ise Zülkarneyn nöbeti adı altında yeni bir nöbet ihdas etmişti. Günde güneş doğarken ve batarken çalınan bu nöbette kullanılan davullar altın kaplamalı, tokmaklar inci kakmalı, diğer aletler de yine inci ve mücevher süslemeliydi. Bu aletleri çalanlar da en ihtişamlı üniformalar giyerlerdi. Bu nöbetlere mutlaka iştirak eden Harezmşah Muhammed, ilk nöbetin sarayda esir tutulan hükümdarlar ve hükümdar çocukları tarafından çalınmasını emretmişti. Bunlar arasında Irak Kelçuklu sultanı Tuğrul'un oğlu, Gurlu sultanı Gıyasettin Mahmud'un oğulları, Bahaeddin Şah ve Şemsüddin Muhammed; Bamiyan sahibi Melik Abaddin, Belh valisi İmameddin Ömer ve oğlu Termiz hakimi Melik Behram-şah.. vs. vardı. Davul sayısı 27 olduğu için bu melik veya şehzadelerin sayısı da 27 idi.[18] Kendisini Makedonyalı İskender'den daha üstün görüyordu. Kendisini daha ziyade Sultan Sancar'la kı-

18 Kafesoğlu, s. 206-207.

VII. ANADOLU SELÇUKLULARI VE TÜRKLÜK

Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye* adlı eserinde, Orta Asya tarihi üzerinde hâlâ otoritesini muhafaza eden meşhur Rus tarihçisi W. Barthold "XI. Asırda Oğuzların garba doğru hareketlerinin şimalden Kıpçakların sıkıştırmasından ileri gelmiş olması mümkündür" ifadesiyle müphem ve çekingen bir tavır sergilediğini belirtmekte, daha sonraki tarihçilerin de aynı görüşü tekrarladıklarını[1] ileri sürerek, sanki Irak-ı Arap ve Anadolu taraflarına muhaceretin başka bir sebepten, daha ziyade İslam dinini yayma amaçlı olduğu imasında bulunmaktadır. Merhum Osman Turan Orta Asya ve Kıpçak tarihini iyi incelemediği için Barthold'un bu görüşüne karşı çıkmış olabilir, ama Barthold haklıydı. Kıpçakların Kimaklarla birlikle Deşt-i Kıpçak'ta daha doğrusu şimdiki Kazakistan bozkırlarında güçlü bir hanlık kurdukları dönemlerde, Sultan Sancar'ın Kara Kıtaylarla girdiği Katvan savaşından mağlup olarak çıkmasından sonra Selçuklular bir daha yönlerini doğuya çevirmemiş ve aksine arkalarından itildikçe hep batıya doğru kaymaya devam etmişlerdir. Bu kaymanın gayret-i diniye ile hiçbir ilgisi yoktur. Aksine Türk kabileleri, ister Müslüman, ister Şamanî olsun, arkasındaki güçlü düşman sebebiyle batıya doğru çekilmekteydiler. Sultan Alparslan zamanında Anadolu'nun iç kesimlerini yoklayan Afşin'in geri dönüşünü müteakiben sultana "Bizanslıların savaşma kabiliyetini kaybetmiş ve adeta kadınlaşmış oldukları"nı rapor etmesinden sonra, Selçuklular Anadolu'ya adeta ellerini kollarını sallayarak girmişlerdir.

Kutalmış oğlu Süleyman-şah'ın Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurucusu ve ilk sultanı olduğu tüm tarih kitaplarında ittifaken kabul edilen bir husustur. Alparslan'ın ölümünden sonra Süleyman ve

1 Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 3.

kardeşlerinin bir fırsatını bulup Anadolu'ya geldikleri, Sultan Melik-şah'ın da onlara göz yumduğu bilinmektedir. Nitekim İbnü'l Ezrak da "Süleyman-şah Malatya, Kayseri, Aksaray, Konya, Sivas ve bütün Rum'u fethedip oralara hakim oldu" derken, bunun Melik-şah'ın emriyle yerine getirildiğini gösteren bir imada bulunmaz.[2] Halbuki Bizans kaynakları ve Ebu'l Farac, Süleyman-şah'ın isyan halinde kaçıp geldiğini ve Anadolu'yu ele geçirdiğini belirtirler.[3] Kutalmış'ın oğullarının ilk faaliyet sahaları Fırat boylarıyla Urfa civarı idi.

Süleyman-şah'ın Sakarya'ya kadar uzanması fazla vakit almadı ve 1075'de İznik'e yerleşti. Çünkü yıllarca Peçenekler tarafından ezilen, zaman zaman Oğuzlar tarafından tekmelenen ve Kıpçakların himmetine muhtaç hale gelen Bizans, Malazgirt'te Sultan Alparslan'dan yediği son darbeden sonra zaten Süleyman-şah'ın ilerlemesini engelleyebilecek güçte değildi. Hatta parmağını oynatacak hali bile yoktu. Dahası, Türkler, Bizanslılar arasındaki taht kavgalarında taraf oluyor, bir o tarafın bir bu tarafın yanında yer alarak, hasmını büsbütün âciz duruma düşürüyorlardı.

1080 yılında ise Azerbaycan'dan Anadolu'ya büyük çaplı bir Türkmen göçü gerçekleşti. Artık Süleyman-şah'ın Anadolu'da kurduğu devletin bağrına yalnızca Türkmenler ve diğer Türk kabileleri sığınmıyor, Bizans'taki huzursuzluktan illallah diyen Rumlar dahi huzuru Türk hakimiyet bölgelerinde arıyorlardı. Bizans devletinin dini takibatından bıkan dini cemaatler, özellikle de Pavlikiyanlar, büyük toprak sahiplerinin adeta kölesi haline gelen marabalar, kaçarak Selçuklulara sığınıyorlardı. Süleyman-şah, hem gelen Türkmenlere hem de kendisine sığınan Rum köylülere toprak vermek suretiyle onların sevgi ve desteğini kazanıyordu. Ama Selçuklu sultan-ı âzâmı Melik-şah bu durumdan pek de memnun değildi. Onun Anadolu'yu itaat altına almak için gönderdiği Emîr Porsuk'un faaliyetlerine değinmeyeceğiz. Fakat şurasını kaydetmek gerekir ki, Porsuk'un Bizans'a karşı çok katı davranması, Bizans yönetimiyle Süleyman-şah'ın ittifakına yol açmış ve bu sayede Süleyman-şah Anadolu'da tutunabilmiştir.

---

2 İbnü'l Azrak, *Tarih-u Meyafarıkeyn.*

3 Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 47.

Süleyman-şah'ın Sultan Melik-şah'la tüm köprüleri attıktan sonra yapacağı tek şey, Bizanslıların birbirlerini yemelerini seyretmek, bazen birinin, bazen diğerinin yanında yer alarak rakibin iyice zayıflamasını beklemekti. Gerçekten de olaylar onun istediği gibi gelişti ve bir yandan Normanların, diğer yandan Kıpçak ve Peçeneklerin kıskacında kalan Bizans, Anadolu'yla uğraşacak bir durumda değilken, Süleyman-şah kendisini Anadolu sultanı ilan etmişti; ama aynı sıralarda Melik-şah'ın doğusunda bir Ermeni prensliğinin kurulmasını desteklemesi Süleyman-şah'ı endişelendirmiş ve Kilikya ve Antakya üzerine bir sefer tertiplemek zorunda bırakmıştır. Bununla birlikte Melik-şah'ın Anadolu Selçuklularına karşılık Ermenilere arka çıkması, Süleyman-şah'ı Şii Fatımîlere yaklaşmaya mecbur bırakmıştır.

Sonunda bu kutuplaşma Süleyman-şah'la Büyük Selçukluları karşı karşı getirecekti ve getirdi de. İki taraf arasında (Tutuş'la Süleyman-şah kuvvetleri) çıkan savaşta Süleyman-şah hayatını kaybetti. Tutuş'un Süleyman-şah'ın cenazesini kaldırırken "Sizlere zulmettik; sizleri uzaklaştırdık ve öldürdük" diyerek göz yaşı dökmesi de hayli manidardır.[4] Türklerin tipik özelliği; hem ceviz kabuğunu doldurmayacak sebepler yüzünden birbirlerini öldürürler, hem de arkasından gözyaşı dökerler!

Burada Tutuş'la girdiği muharebede hayatını kaybedip Halep kapısında defnedildiği bildirilen Süleyman-şah'ın daha sonraki Osmanlılarda Fırat'ı geçerken boğulup Ca'ber Kalesi'ne defnedilen ve "Türk mezarı" diye anılan yerde yatan Süleyman-şah'ın aynı şahıs olup olmadığı[5] ile ilgili tartışmalara girmeyeceğiz.

Süleyman-şah'ın ölümünden sonra yerine başkumandan olarak bıraktığı Ebu'l Kasım ve kardeşi Ebu'l Gazi'nin, aynı sıralarda İzmir beyi Çaka'nın ve Peçeneklerin maceraları üzerinde durmayacağız.

Süleyman-şah öldüğünde oğulları Kılıç Aslan ve Kulan Arslan (veya Davud) yanındaydı ve bu sırada Antalya'ya gelen Melik-şah tarafından alınıp Isfahan'a götürülmüştü. Melik-şah, Kutalmış oğullarıyla olan rekabet sebebiyle bu iki şehzâdeyi yanından ayırmadı

---

4 Age., s. 76.
5 Age., s. 81.

ve bu arada altı yıl boyunca Anadolu Selçukluları sultansız kaldı. Melik-şah'ın ölümünden sonra Kılıç Aslan'ın Türkmenlerden oluşan bir orduyla Anadolu'ya kaçtığı şeklinde rivayetler olduğu gibi, bizzat Barkıyaruk'un[6] izniyle geldiği de ileri sürülmektedir.

Onlar Anadolu'ya geldikleri sırada, Bozan geri dönmüş olduğu için, Anadolu Selçuklularıyla yapılan anlaşmayı bozan Bizanslılar İznik'i kuşatmakla meşguldüler. Ebu'l Kasım'ın ölümünden sonra yerine geçen kardeşi Ebu'l Gazi şehri hemen Kılıç Aslan'a teslim etti. Kılıç Aslan burada kendini sultan ilan ederek, vaktiyle babasına bağlı olan diğer Anadolu beylerinin dahi sultanı oldu ise de, artık o beyler kendi başlarına hareket etmeye başlamışlardı.

Kılıç Aslan'ın ilk işi İzmir beyi Çaka ile dostane münasebetler kurmak oldu ve hatta onun kızıyla evlenip sıhriyet bağları kurdu. Sonra onunla ittifaken Marmara sahillerini işgale girişen Bizanslılara karşı birlikte mücadele verdi. Fakat Bizans kurnazlığı bir kez daha devreye girecek, Türk safdilliği bir kez daha kendini gösterecek ve Bizans Çaka ile Kılıç Aslan'ın arasını açıp, Türk'ü Türk'ün eliyle etkisiz hale getirecekti.

Kılıç Aslan'ın Çaka'yı etkisiz hale getirip, Bizans'la barış anlaşması imzaladıktan sonra Gabriel adında bir Ermeni'nin hakimiyetindeki Malatya'ya yöneldi. Bu Gabriel, Sultan Melik-şah tevkiler dahi edinmiş ve kendini garanti altına almıştı. Şehir tam Anadolu Selçukluların eline geçmek üzereyken Haçlıların İznik'e yaklaştıkları haberi, Kılıç Aslan'ı geri dönmeye mecbur etti.

Selçuklularla anlaşma yapmış olmakla birlikte Çaka ile Peçenekler arasında sıkışıp kalan Bizans imparatoru Alexis Papa Urban'a müracaat ederek Haçlı yardımı talep etmiş, papa ise küçük çaplı bir yardım yerine koca Avrupa'yı ayağa kaldırarak meşhur Haçlı Seferleri'ni başlatmıştı.

Pierre d'Hermite adında bir keşişin organize ettiği ilk Haçlı ordusu gerçekten çapulcu sürüsünden başka bir şey değildi. Hatta bunlar

---

6 Birçok kaynakta Berkiyaruk şeklinde geçen bu kelimenin Barkıyaruk olması gerekir. Çünkü "bark" kelimesi "ev-bark" deyişinde olduğu gibi, hem ibadethane, hem de mezar anlamındadır. Dolayısıyla "evi nurlu, mezarı nurlu" anlamındaki Barkıyaruk bizce daha doğrudur.

Fransa'da önce Yahudileri, özellikle de sermayedar Yahudileri katletmişlerdi. Çünkü sefere katılan şovalyelerin büyük çoğunluğu bu Yahudi tefecilere borçlanmışlardı ve onları öldürmekle borçludan da kurtulmuş oluyorlardı.

Bizans imparatoru Alexis bu yağmacı haydut sürüsünü 1096 yılında Anadolu yakasına geçirdi ve bunlar önlerine her yeri yağmalayarak ilerlemeyi sürdürdüler. Anna Komnena'nın kaydına göre Kılıç Aslan'ın kardeşi Davut bu düzensiz kalabalığı İzmit'e varmadan tamamen kılıçtan geçirdi. Rivayet doğru ise ölenlerin sayısı 60 000 idi.[7] Bu ilk zafer Türklerin maneviyatını yükseltmiş ve bundan sonra geleceklerin de aynı akıbete uğrayacaklarını zannetmişlerdi, fakat yanılıyorlardı. Çünkü asıl düzenli ve zırhı şovalyelerden oluşan ordu arkadan geliyordu. İkinci dalga kadın ve çocuklarla birlikte 600 bin civarında idi. İşte İznik'i kuşatan Haçlı ordusu da bu orduydu. Kılıç Aslan, kampını kurduğu ovadan Haçlı saflarını yarıp kuşatma altındaki Türklere ulaşmak istediyse de, sonuç alamadı. Bu defa Haçlılarla Anadolu bozkırlarında hesaplaşmak üzere geri çekildi. Şehirdekiler de teslim olmayı kabul ettiler; fakat özellikle Bizanslılara teslim olmak istediler. Vakıa onları teslim alan Bizanslılar çok da kötü davranmadılar. Hatta fidye ödeyerek kurtulmalarına imkan sağlandı. Esirler arasında Kılıç Aslan'ın karısı ve aynı zamanda Çaka Bey'in kızı olan hatun da bulunuyordu. Böylece İznik tekrar Bizanslıların eline geçti ve Orhan Gazi zamanına kadar da onlarda kaldı.

Vakıa Kılıç Aslan diğer Anadolu beylerinden de yardım alarak Haçlıları Eskişehir açıklarında karşıladı. Hem tüm Avrupa'nın hem de Bizans kuvvetlerinin oluşturduğu, üstün silahlarla mücehhez, zırhlı bir orduyla baş etmek kolay değildi. Nitekim Kılıç Aslan da düşmana ağır zayiat verdirmekle birlikte, kendisi de hayli kayıplar verdiği için savaş meydanını terk edip, işi gerilla taktikleriyle bitirmeyi tercih etti. Çünkü Türk okları ve kılıçları ilk defa bu zırhlı ordu karşısında bir işe yaramamıştı. Hatta Sultan Kılıç Aslan da "oklarımız onlara tesir etmiyor; işte pek çok ölü verdikten sonra bu kadar kaldık.." diyerek çekiliş sebebini izah etmeye çalışmıştır.

---

7 Age., s. 99.

Eskişehir meydan muharebesi Türklerin Marmara sahillerini ve diğer sahil kesimlerini kaybederek Orta Anadolu'ya toplanmaya başlamasına zemin hazırladı. Haçlılar Konya'ya doğru ilerliyorlardı, ama yolları üzerinde bir kuyu, ne yiyecek, ne de sebze-meyve bulabiliyorlardı. Selçuklular düşmanı aç ve susuz bırakmak için her tedbiri almışlardı. Türkler Konya'yı da boşalttılar ve Danişmend Gazi, Hasan Beg ve diğer beylerle kuvvetlerini birleştirip Ereğli'de bir darbe indirmek için hazırlıklarını tamamladı. Fakat yapılan muharebeler Haçlıların üstünlüğüyle sonuçlandı ve Türkler pek çok şehir kaybettiler. Kılıç Aslan, Büyük Selçuklu sultanı Barkıyaruk'a elçi göndererek yardım isteyince, Barkıyaruk sadece gülmüş "dünyanın hiçbir milleti bizlere bu kadar kötülük yapamaz" demekle yetinmiştir.

Neticede Birinci Haçlı seferi Selçuklularda büyük bir sarsıntıya ve zaafa yol açtı. Bizanslılar Anadolu'nun sahil kesimlerini işgal ederken, İzmir'de Çaka Bey'in devleti yıkıldı; Doğu Anadolu ve Karadeniz sahilleri Rumların eline geçti. Kilikya şehir ve ovalarına yerleşen Türkler çekilince Toroslara sığınan Ermeniler tekrar düzlüğe inmeye başladılar.

Roma İmparatorluğu'nda şimdiki Romanya nasıl asi lejyonların, generallerin ve Roma sosyal hayatına ayak uyduramayan kölelerin, diğer bölgelerdeki asi tebaanın sürgün yeriyse, bir noktada Anadolu da Büyük Selçuklular ve Irak Selçukluları döneminde Türklerin sürgün yeriydi ve bu sürgünler kendi eldaş ve ırkdaşları tarafından adeta kaderlerine terk edilmişlerdi.

Haçlı ordusu için Anadolu fazla bir şey ifade etmiyordu ve onların hedefi Kutsal Topraklar yani Kudüs ve civarını ele geçirmekti. Haçlı tehlikesi geçtikten sonra Kılıç Aslan Konya'yı kendisine tekrar merkez edinerek güçlerini toplamaya başladı. Nitekim 1101 yılında Danişmend Ahmet Gazi ile birlikte Haçlıları büyük bir bozguna uğrattı ve Eskişehir, Akşehir ve Konya bölgelerinde ağır kayıplar verdirdiği Haçlı ordusuna Ereğli'de çok ağır bir darbe indirdi ve 300 bin kişilik ordudan ancak birkaç bin kişi canını kurtarıp Antakya'ya ulaşabildi. Böylece birinci Haçlı seferinin intikamı alınmış oldu. Haçlılar artık ellerini kollarını sallayarak Anadolu'dan geçemeyeceklerini an-

lamış ve Bizans da Haçlılara güvenmenin beyhude olduğunu idrak ederek, tekrar Selçuklularla barış akdetmişti.

Haçlı tehlikesi geçtiğine ve Bizans'la da barış sağlandığına göre, Türklerin her zamanki işine yani birbirini yok etme eylemlerine dönme vakti gelmiş demekti. Kılıç Aslan'ın Haçlılarla ve Bizanslılarla meşgul olduğu sırada Gümüş-tekin Ahmed Gazi, Malatya'yı kendi adına fethettiği gibi, Niksar'da esir tuttuğu Haçlıların kurtuluş akçasından da Kılıç Aslan'a pay vermek niyetinde değildi. Kılıç Aslan Haçlılardan şikayetçi olan Ermenilerin ricası üzerine Maraş'ı ele geçirip Antakya üzerine sefere hazırlanırken, Gümüş-tekin'in esir Bohemond'u 100 bin dinar fidye karşılığında serbest bıraktığını, Prens Richard'ın fidyesi için de Bizans imparatoruyla pazarlık yaptığını öğrenince, Antakya seferini durdurup Gümüş-tekin'in fidye paralarının yarısını istedi. Hem Türkiye sultanı hem de müttefik olarak buna hakkı vardı. Aldığı red cevabı üzerine Danişmend Gazi'nin üzerine yürüyen Kılıç Aslan, onu yendi ve Malatya'yı kuşattı. Danişmend Gazi'nin oğlu Yağısıyan ona karşı direnemeyeceğini anlayınca, hayatının bağışlanması şartıyla şehri teslim etti. Böylece Danişmendlilerin yayılma politikasının önü tıkanmış oldu.

Kılıç Aslan'ın Anadolu'nun doğu şehirlerinde yayılma politikası Selçuk'un torunları Aslan Yabgu ile Mikail oğulları arasındaki ailevi rekabetin yeni bir şekle bürünmesine yol açtı. Bu sırada Doğu Anadolu'da büyük Selçuklulara bağlı bazı feodal beyler hakimdi. Dıyarbakır'da Yınal oğlu İbrahim, Siirt'te Kızıl Arslan, Erzen'de Alptekin, Hani'de Şahruh, Ahlat'ta Sökmen, Harput'ta Çubuk oğlu Mehmet, Meyyafarıkayn'da Ziyaeddin oğlu Mehmet. Barkıyaruk'la Muhammed Tapar'ın birbiriyle amansız bir savaşa tutuşmuş olması Kılıç Aslan'a istediği gibi at oynatma imkanı sağlamıştı.

Kılıç Aslan çok fazla zorlanmadan Doğu Anadolu şehirlerini itaat altına alınca, bu defa Çavlı'nın büyük bir orduyla üzerine geldiğini öğrendi. Kılıç Aslan, hemen Bizanslılarla birlikte Haçlılara ve Bohemond'a karşı göndermiş olduğu ordusunu geri çağırdı. O ordu henüz gelmeden iki taraf Habur nehri sahilinde karşı karşıya geldi. Gerçi üstünlük ilk başlarda Kılıç Aslan'da idi, ama onun Doğu

Anadolu'da kılıç gücüyle itaat altına aldığı şehirlerdeki feodal beyler, Muhammed Tapar'ın başkumandanı Çavlı'nın safına geçince, üstünlük el değiştiriverdi. Zaten Kılıç Aslan'ın beklediği kuvvetler de henüz gelmemişti. Sonuçta Kılıç Aslan'ın ordusu bozuldu ve kendisi de şiddetli ok yağmuru altında nehri geçerken üzerindeki zırhların ağırlığı sebebiyle suda boğuldu. Onun ölümüyle birlikte ordusu dağılınca, karısı küçük oğlu Tuğrul-Aslan'ı yanına alıp Malatya'ya sığındı. Fakat büyük oğul Mesud, Çavlı tarafından yakalanıp Muhammed Tapar'a götürüldü...

Sultan Mesud döneminden Alaadeddin Keykubad dönemine kadar olan kısma hiç girmeyeceğiz. Çünkü bu dönem, bir yandan Haçlı seferleri, bir yandan Anadolu'da Kılıç Aslan'ın ölümünden sonra tekrar başlarını kaldıran Türk beylerinin akla hayale gelmedik entrika, hainlik-mertlik, sadakat-vefasızlık, egoistlik-fedakârlık, kahpelik-civanmertlik, açgözlülük-iktidar hırsı, kana susamışlık-merhamet... örneklerinin her türlüsünü sergiledikleri bir dönemdir. Bu dönemde Bizans'la bir olup kendi ırkdaşının kanını akıtmak, yeri geldiğinde Ermeni'yle bir olüp Türk'ü yağmalamak, öldürmek, kanını içmek; akşam müttefik olduğuyla sabah düşman olmak; sabah müttefik olduğuyla ikindiye varmadan kanlı bıçaklı olmak; taht uğruna, toprak uğruna kendi kayınpederini katletmek, öz kardeşinin gözlerine mil çektirmek, hatta katlettirmek, yeri gelince Haçlılarla, yeri gelince İsmaîli veya Haşhaşîlerle işbirliği yapmak âdeta bir moda, bir gelenek halini almıştı.

Evet, Türkmenler birçok beyliklere bölünmüş olsalar da, Anadolu'yu ele geçirmişlerdi, ama birbirlerine karşı öylesine zalim ve gaddar idiler ki, tarihçi Mehmet Neşri bile "Kitab-ı Cihan-Nümâ"smda Tatarların Tokat civarındaki zulümlerini anlatırken, sinirlerine hakim olamayacak ve "Kâfirler gibi hareket ettiler ve Timur'un yaptığından beş misli fazla tahribat yaptılar"[8] diye feryat edecekti.

Anadolu Selçuklu İmparatorluğu'nun gerçek anlamda kuruluşuna kadar devam eden bu kardeş kanı akıtma hadiseleri, Selçuklu'nun zayıflayıp yıkılmaya yüz tuttuğu dönemde bir kez daha, öncekinden

8 Mehmet Neşri, *Kitab-ı Cihan-Nüma*, II/799.

daha beter şekliyle yaşanacak, Osmanlı'nın hakimiyeti tesis etmesine kadar tarih yine tekerrür edecek; Osmanlı hakimiyetinden sonra ise bu defa Türk kanının akıtılması Türkler tarafından değil, yeniçerilerin ve devşirmelerin eliyle devam edecektir.

Dolayısıyla biz, Alaaddin Keykubad'a kadar Anadolu Türkünün utanç tablosu olan dönemi atlayarak, doğrudan Türkiye Selçuklu sultanlarının en büyüğü olan bu kutlu zatın tahta çıkışıyla olan kısımdan itibaren konumuzu sürdürmeyi tercih edeceğiz.

Alaaddin Keykubad'ın tahta çıktığı yıllar, Moğol istilasının Orta Asya'yı hallaç pamuğu gibi attı buhranlı yıllardı. Alaaddin, doğudan gelen bu büyük tehlikeyi sezmiş gibiydi ve çok geçmeden bu tehlikeyle yüz yüze geleceğini biliyordu. Bu yüzden önce ağabeyi İzzeddin Keykavus'un Halep seferi yüzünden ilişkileri bozulmuş olan Eyyubîlerle münasebetlerini düzeltmeye girişti. Çünkü Eyyubîler bu sırada Diyarbakır ve Meyafarıkayn'i Artukluların, Ahlak ve civarını ise Sökmen oğullarının elinden yolup almışlardı.

Sultan Alaaddin, önce doğu komşusu Melik Eşref'le dostane ilişkiler kurup, onun kız kardeşiyle evlenerek, dostluğu sıhrî yönden de pekiştirmişti. Bu sırada Moğol istilası Kafkaslar, Azerbaycan ve İran sınırlarına dayanmış; pek çok insan karadan ve denizden kendini Anadolu'ya atmıştı. Keza Moğol istilasının Kırım sınırlarına kadar ulaşması sebebiyle bölgeden pek çok insan deniz yoluyla Sinop limanına sığınmıştı. Sultan Alaaddin Keykubad bir yandan sınır boylarında tedbirler alırken, bir yandan da Sivas, Kayseri ve Konya gibi büyük şehirlerin kale ve surlarını tahkim ettiriyordu. Çünkü bu sırada Abbasî halifesi de Sultan'dan Moğol istilasına karşı yardım istemekteydi.

Sultan Alaaddin, İç Anadolu'daki şehirleri tahkim ettikten sonra Alaiye üzerine bir sefer düzenledi. Alaiye'nin yanı sıra Antalya ve Sinop'u da fetheden Selçuklular denizciliğe de başlamış oldular. Fakat bu fetih ve başarılara rağmen Sultan'ın başı bu defa da kendi beyleri ile derde girecekti. Çünkü bu aileyi tahta çıkaran ve yücelten beyler o kadar güçlü ve nüfuzlu hale gelmişlerdi ki, onların istedikleri, başlarında yalnızca "sultan" unvanı taşıyan, ama gerçekte güç ve kudreti

olmayan sözde bir yönetici görmekti. Bu beyler arasında en kudretlisi Seyfeddin Ay-aba idi. Örneğin Sultan'ın mutfağında günde otuz koyun kesilirken, onun mutfağında seksen koyun kesilmesi, gücünün ne ölçüye vardığını göstermek açısından önemlidir.

Sultan Alaaddin bunun da bir çaresini buldu ve bir gün Kayseri'de kendisine komplo hazırlığıyla meşgul olan beyleri bir hiyle ile tutuklatıp hapsettirdi. Mallarını müsadere etti. Seyfeddin Ay-aba'yı da idam ettirdi. İdam edilen, hapiste ölen veya sürgün edilerek yetkileri ellerinden alınan beylerin sayısı yirmi dört idi.[9]

İç istikrarı sağladıktan sonra Sultan Alaaddin'in hedefinde Ermeni kontu Leon vardı. Antakya'nın Ermenileri sevmeyen Haçlı prensi Bohemond'un ittifak teklifini olumlu karşılayan Alaaddin, Ermenilerin işini bitirmede hiç de zorlanmadı. Kilikya'yı tamamen fethetmediyse de, Ermenileri itaat altına almıştı.

Sultan Alaaddin'in bir sonraki hedefi Fırat boyları idi. Artuklu hükümdarı Melik Mesud, Alaaddin Keykubad adına hutbe okutmaya son vermiş; sultanı ve onun müttefiki Melik Eşref'i tehlike olarak gördüğünden Eyyubî meliki Kamil'i metbû tanımış, hutbeyi ve sikkeyi onun adına değiştirmeyi kabul etmişti. Bu arada Moğolların önünden kaçıp Azerbaycan taraflarına gelen ve Doğu Anadolu'nun işlerine burnunu sokan Harezmşah Celaleddin Mengüberdi'yle de müttefik olmuştu.

Kardeşi olmasına rağmen Eyyubî hükümdarı Kamil'i hiç sevmeyen Melik Eşref, Sultan Alaaddin'i Artuklular üzerine sefer düzenlemeye teşvik edip duruyordu. Sonunda Sultan Alaaddin Fırat boylarını ilhak ettiği gibi, Artukluların ellerinde bulunan bazı kaleleri de kuşattı. Artuklu meliki hemen Eşref'in kapısını çalarak, kendisine yardım etmesini, eğer yardım ederse kendisini metbû tanıyacağını bildirdi. Bu durum karşısında Melik Eşref, siyasetini değiştirerek Sultan Alaaddin'e dirsek çevirdi. Sultan'a elçi gönderip, Artuklu melikine karşı beslediği düşmanlığa son verip, işgal ettiği yerleri kendisine bağışlamasını istedi. Alaaddin Keykubad, Melik Eşref'in bu dönekliğine aşırı şekilde öfkelenip, sert bir cevap gönderdi. Korkuya

---

9 Anonim *Selçuk-nâme*, s. 45.

kapılan Eşref, Şam'a gidip Selçuklu'ya karşı kardeşinden yardım istedi. Eyyubîler 16 bin kişilik orduyla Sultan Alaaddin'in karşısına dikildiler. Fakat bu arada Bizans ülkesinden bir grup da Sultan'ın yardımına geldi. Ağır bir yenilgiye uğrayan Eyyubîlerin kayıpları çok fazla oldu. Sonuçta Selçuklu ordusu Kahta, Adıyaman ve Çemişgezek gibi Malatya havalisindeki kale ve beldeleri ilhak etti. Melik Mesud çok değerli hediyelerle Sultan'a elçi gönderip, kendisini metbû tanıdığını, bir daha isyan etmeyeceğini bildirdi. Sultan, hem sınırlarında Harezm ordusunun belirmesi, hem de arkasından Moğol tehlikesinin yaklaşması sebebiyle Melik Mesud'un ricasını kabul ettiği gibi, Eyyubîlerle de arasını düzeltmeye çalıştı.

Önce Eyyubî esirlerini serbest bıraktı. Arkasından Melik Adil'in kızına dünür gönderip düğün yaptı. Artık Eyyubîlerle dosttu; Haçlı kontluğu onunla boy ölçüşebilecek durumda değildi. Ermeni prensleri parmaklarını oynatacak güce sahip değillerdi. Bizans'ın Anadolu'nun Türkleşmesini önlemek için getirip iskan ettiği 10 000 Kuman (Kıpçak) da Türkmenlerle aynı dili konuştuğu, aynı geleneklere sahip olduğu için kısa zamanda onlarla kaynaşmaya başlamıştı.

Harezmşah Celaleddin, Moğolların önünden kaçıyor olmasına rağmen, daha önce onlara birkaç kez galebe çaldığı, Gürcülerin işini çabucak bitirdiği için kendisine fazla güveniyordu. Gerçekten Gürcistan'ı ezmiş, bir asırdır Türklerin elinden çıkmış olan Tiflis'i almıştı. Amacı Batı İran, Kafkasya ve Doğu Anadolu'da bir devlet kurarak Moğol istilasını önlemekti; ama açığa vurmadığı diğer bir amacı Selçuklu devletini de yutmaktı. Meraga'yı kendisine başkent yapan Celaleddin Mengüberdi, önceleri namını çok duyduğu Alaaddin Keykubad'a bir elçi göndererek zaferlerini duyurmuş ve mektubunda "*aynı din ve millete mensubuz; cihat yolunda müştereikiz. Garp padişahları arasında İslam sınırlarını koruyan ve kafirlerin kökünü kazıyan sissiniz. Şarkta da kılıç ile müşriklerin fitne ateşini yatıştıran biziz.*." dedi. Sultan Alaaddin, Mengüberdi'nin elçisini büyük saygıyla karşıladı ve çok değerli hediyelerle yolladı. Ayrıca gönderdiği cevabî mektupta, iki hükümeti hiçbir şeyin ayıramayacağını belirterek "*eğer size herhangi bir kimse hücum ederse, yapacağınız müracaat*

mukabelesiz kalmayacak; askerlerimin kılıçları ile yardım yapılacaktır" dedi.

Fakat karşılıklı elçilerin gelip gitmesi, gönderilen hediyelerin takviye ettiği dostluk bağları ve iyi temenniler, Müngüberdi'nin Ahlat'ı kuşatmasıyla birden sona erdi. Tıpkı yüzlerce yıl sonra Rusların toplarıyla Buhara Hanlığı'nın surlarını dövmeye başladıkları sırada Hiva ve Kokan hanlarının adeta Rusların zaferlerine sevinmeleri ve birbirinin kuyusunu kazmakla meşgul olmaları gibi, Moğol tehdidinin her geçen gün yaklaştığı bir sırada bu iki güçlü Türk hükümdarı da Moğolların işlerini kolaylaştırmak için birbirinin gırtlağına sarılmakta gecikmeyecekti. Celaddin Mengüberdi'yi Ahlat'ın muhasarasından vazgeçirmek için Bağdat halifesinin ve Eyyubîlerin ricaları da bir işe yaramayınca, iki Türk ordusu Yassı-Çimen'de karşı karşıya geliverdi.

Yassı-Çimen:Beyinsiz Kartalların Dövüşü

Sultan Celaleddin Mengüberdi'nin Ahlat'ın muhasarasından vazgeçmemesi, ayrıca Alaaddin Keykubad'ın amcazâdesi Erzurum Meliki Cihanşah'ı yanına müttefik olarak alması karşısında, Selçuklu sultanı haklı olarak, Celaleddin'in bir sonraki hedefinin Selçuklu toprakları olacağı endişesine kapıldı ve savaş hazırlıklarına başladı. Zaten Melik Eşref de sürekli onu Harezmşah Mengüberdi'ye karşı gıcımlayıp duruyordu.

Sultan Celaleddin, Melik Eşref'in kuvvetlerinin Selçuklu kuvvetleriyle birleşmesini engellemeye çalışırken, Sultan Alaaddin Eyyubî meliklerine bir elçi göndererek hemen yardım göndermelerini istedi.

Selçuklu ordusu 20 bin, Melik Eşref'in ordusu 10 bin savaşçıdan oluşuyordu. Celaleddin Mengüberdi'nin ise bileğine sağlam 40 bin kişilik bir ordusu vardı. Gerçi İbni Bibi bu rakamı 100 bin olarak gösterirse de, Ebu'l Farac'ın verdiği 40 bin rakamı[10] daha doğru olsa gerektir.

Caleleddin Mengüberdi, Selçuklu ordusu ile Melik Eşref'in ordusunun birleşmekte olduğu haberini alınca Türk âdetlerine uygun

---

10 Ebu'l Farac, II/528.

olarak bey ve kumandanlarına *kırmızı oklar* gönderip[11] askerlerini topladı. Böylece Harezm ordusu ile Cihanşah'ın askerleri toplanıp Sivas'a doğru ilerlerken, Selçuklu ordusu da o tarafa doğru gelmekteydi. Nihayet iki ordu Erzincan'ın Yassı-çimen denilen mevkisinde aniden karşı karşıya geldi. İki taraftan onar bin kişilik kuvvetin ilk karşılaşması, Harezm ordusunun ani bir baskınıyla başladı ve Selçukluların bu önce kuvvetleri neredeyse tamamıyla imha edildi. Alaaddin Keykubad'ın bu yenilgiden dolayı maneviyatı bozuldu; geri çekilip boğazları tutarak savunmada kalmayı dahi düşündü. Neyse ki sonraki çarpışmalar Selçuklular lehine gelişti. Öncü kuvvetlerin boğuşmasından sonra asıl meydan muharebesi Ramazan ayının son Cuma günü başladı. Şiddetli bir rüzgarın Harezm ordusuna karşı esmesi Mengüberdi'nin sağ kanadının bozulmasına yol açtı ve sağ kanat cepheyi bırakıp kaçtı.

Selçuklu ordusu galip geldiği savaştan sonra inanılmaz ölçüde ganimete kavuştu. Celaleddin Mengüberdi yanındaki az bir kuvvetle Ahlat'a kaçtı, oradan Azerbaycan'a çekildi ve bir daha da kendini toparlayamadı.

Daha sonra Isfahan'a geçmeyi ve yeni bir ordu toplamayı düşündü. Bu sırada Diyar-ı Bekir hakiminden bir davet mektubu aldı. Mektupta kendisine gelmesini ve birlikte Rum'u (Anadolu'yu) ele geçirilmesi teklif ediliyordu. Celaleddin böylece Isfahan'a gitmekten vazgeçip Amid'e geldi. Karargahını şehir dışındaki bir köprü yanında kurdu ve o gece sabaha kadar içti. Gece yarısı bir Türkmen gelerek, kıyafetleri Türk kıyafetlerine benzemeyen bir ordunun yaklaştığını bildirdi. Fakat Celaleddin bunun yalan haber olduğunu düşündü "Bunlar, bizim bu ülkede bulunmamızdan memnun olmayanların uydurmaları" dedi.[12] Sonra içmeyi sürdürdü.

Nesevî bundan sonrasını şöyle anlatıyor: "O gece mektuplar yazarak uzun bir süre oturdum. Sabaha doğru uyku bastırmıştı. Biraz uyuduktan sonra bir gulam gelip "Kalkın! Kıyamet günü geldi!" diye bağırarak beni uyandırdı. Alelacele giyinip dışarı fırladım. Tüm eşyamı çadırda bırakmıştım. Atın sırtına çıktığımda, Tatar askerlerinin

11 Osman Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 371.

12 Nesevî, *Jizneopisaniye sultana*, s. 292.

sultanın çadırını çevirmeye başladıklarını gördüm. Birden Ur-han sancakları ve askerleriyle gelip Tatarlara saldırıp çadır yanından uzaklaştırdı. Sultanın hadimlerinden birkaçı içeri girip onu kollarından tutarak dışarı çıkardılar. Üzerinde beyaz bir elbise vardı. Ata bindirip sürdüler. Demir Kıyık'a ve emîr-i şikâr Dört-Aba'ya hizmetinde bulunmaları için kaçtıktan sonra kendisini bulmalarını emretti. Sultan, Tatarların kendisini takip ettiğini görünce, Ur-han'a kendisinden ayrılmasını, Tatarları peşinden sürüklemesini emretti. Kendisi de böylece onlardan uzaklaşmış olacaktı. Sonra onlardan ayrılıp tek başına gitti. Bu, onun büyük hatasıydı. Çünkü Ur-han kendisinden ayrıldıktan sonra büyük bir kuvvet gelip ona katılmış ve böylece o Erbil'e ulaştığında, yanında dört bin kişilik bir süvari gücü birikmişti... Sultan Ur-han'dan ayrıldıktan sonra Amid kalesine doğru yöneldi. Tatarlarsa peşinden geliyordu. Fakat o sıralar çok perişan olan Amid halkı, Harezmlilerin kendilerini soymaya geldiğini zannederek, onu (sultanı) taşlayıp şehre sokmadılar.

"Şehre girmekten ümidini kesince, şehrin sol tarafına döndü. Bu arada kendisine yüz kadar sadık adamı gelip katıldı. Korku ile Cizre'ye yöneldi; buraya giden yol sarp geçitlerden geçiyordu ve geçitler onu oralarda bekleyenler tarafından tutulmuştu...

"Sultan o geceyi dağda geçirdi. Gece kimse onu bulamadı, ama şafak vakti Tatarlar yine ortaya çıktılar. O, hemen atına atladı. Ama yanındakilerin çoğu buna fırsat bulamadı ve kılıçtan geçirildi... Esir alınanlardan biri kaçan kişinin sultan olduğunu söyledi. Bunun üzerine Tatarlar onun peşine düştüler. On beş kişi kadardılar. İçlerinden ikisi sultana yetişti, fakat o her ikisine de öldürdü. Diğerleri onu yakalamaktan ümit keserek geri döndüler.

"Sultan daha sonra Kürtlerin soygun için yolları tuttukları bir dağa yöneldi. Adetleri üzre sultanı yakalayıp soydular. Onu öldürmek istediklerinde, reislerine gizlice "Ben bir sultanım. Benim hakkımda karar vermekte acele etme. Ya beni Melik Muzaffer Şihabbeddin'e götür, o seni ödüllendirir ya da beni ülkeme götür seni bey yapayım" dedi.[13]

---

13 Age., s. 294-295.

Kürt reisi ikinci teklifi kabul etti ve onu alıp kendi çadırına götürdü. Bir at bulmak için dışarı çıktığı sırada başka bir Kürt içeri girdi. Bu Kürt'ün kardeşi Ahlat kuşatması sırasında öldürülmüştü. Giysilerinden onun Harezmli olduğunu anlayınca, reisin karısına "Bu Harezmlinin burada ne işi var?" diye sordu. Reisin karısı "Kocasının ona eman verdiğini ve at bulmak için gittiğini" söyledi. Fakat Kürt "Benim kardeşim ondan yüz kere daha değerlidir" diyerek, Sultan Celaleddin ne olduğunu dahi anlamaya fırsat bulmadan elindeki mızrağı fırlatarak onu öldürdü. Böylece Harezmşahlar Devleti tarih sahnesinden silindi.

Nesevî, Celaleddin'in ölümü münasebetiyle şöyle der: "O, esmer, orta boylu idi. Türkçe konuşurdu, ama Farsça da bilirdi. Savaşlarından yeterince bahsettiğim onun kahramanlığına gelince, o, aslanlar arasında bir aslan, en babayiğit süvariler arasında en koç yiğidi idi. Hiç gülmez, yalnızca tebessüm eder ve çok az konuşurdu."[14]

Harezmşah Celaleddin, eşi emsali bulunmaz bir savaşçıydı; ama inatçı ve siyasetten anlamayan biriydi. Eğer Selçuklu sultanı ile ittifak edebilmiş olsaydı, Eyyubîlerin de yardımıyla Moğol ordusunun karşısında aşılması imkansız bir set oluşturur; hatta Moğolları kamilen kılıçtan geçirebilirler, böylece Moğollar hem İran'a giremez, hem de Anadolu'da yıllarca süren zulümler sergileyemezlerdi.

Sultan Celaleddin'in inat ve aptallığı yüzünden hem Harezmşahlar devleti ortadan kalkmış, hem Anadolu yıllarca Moğol atlarının ayakları altında çiğnenmiş, hem de Selçuklu devleti vakitsiz zayıflayıp tarih sahnesinden çekilmiştir.

Osman Turan'ın ve bazı Selçuklu tarihçilerin hiç bahsetmemelerine rağmen, Hammer'in sözünü ettiği yüz karası bir olay, Sultan III. Alaaddin'e atfedilirken,[15] Osmanlı tarihçilerinin Erzurum sınırları içinde yer alan "Taşak yazuğu" (taşak yaylası) adına istinaden I. Alaaddin Keykubad dönemine bağladıkları bir olayın gerçekten olmamış olmasını temenni ederim. Sözü edilen olay şudur: Hammer'e göre III. Alaaddin Keykubad zamanında Anadolu'ya taarruz eden Tatarların mağlup edilmesinden sonra, Osmanlı müverrihlerine göre ise I.

14 Age., s. 296-297.
15 Hammer, I/71.

Alaaddin Keykubad zamanında[16] Yassı-Çimen zaferinden sonra, Selçuklu sultanı, savaş meydanında ölen 30 bin kadar düşman askerinin taşaklarını kestirerek yüzdürmüş ve onlardan üç yüz çadır kurdurmuş, sonra Konya'ya getirerek muhafaza etmiştir. M. D.'Ohsson bir müellife dayandırarak şöyle der: "I. Keykubad (I. Alaaddin) 1330'da Erzurum yakınlarında Harezmîlerin son hükümdarı Celaleddin üzerine bir büyük muzafferiyete nail olması üzerine, otuz bine baliğ olduğu rivayet olunan düşman maktullerinin hep... lerinin kesilmesini ve bunların birbirine dikilerek çadır yapılmasını emretti. Ordunun büyük bir kısmı bu işte istihdam olunup, beşinci gün o türlü derilerden harp meydanının ortasında tantana ile üç yüz çadır kurularak, davul sesleriyle herkese ilan edildi. Bu çadırlar sonra Konya'ya getirilerek, bu meşhur günün abide-i ihtarı olmak üzere itina ile korunmuştur." (Leonklavi'nin Tarih-i İslam'ına da müracat, s. 55)[17]

Bu anlatılan olayın kaynağı her ne olursa olsun, biz, yine de Selçuklu sultanının (I. veya III. Alaaddin Keykubad) böyle bir emir vermiş olduğuna, askerlerin de böyle bir emri uyguladığına inanmak istemiyoruz. Çünkü böyle bir şey, emredenlerin ve yapanların Türkler olması bir yana, insanlık için yüz karası bir olaydır. Gerçi Türkler arasındaki savaşlarda (örneğin bir defasında Bulgarların 30 bin Kıpçak'ın burnunu keserek göndermeleri; yahut Şeybanilerin Babür'ün askerlerinden bazılarının kulaklarını kesmeleri) zaman zaman caniliğe varan uygulamalar olmuştur, ama savaşta öldürdüğü düşmanın erkeklik organını kesenler özellikle Habeşliler ve bazı Afrika kabileleri olduğu için, Türklerde böyle bir olayın olmuş olduğunu tahayyül dahi etmek istemiyoruz. Çünkü eğer Yassı-Çemen Savaşı sırasında böyle bir olay olmuş olsaydı, Sultan Celaleddin'in hayatını yazan ve ölümüne kadar yanında bulunan Nesevî'de bu olaydan söz edilmesi gerekirdi.

16 Ancak Neşri, burada olaya tam bir açıklık getirmemekte; Alaaddin Keykubad'ın Tatarlarla (Moğollarla) savaştığını belirtmektedir ki, Alaaddin'in savaştığı hasım Tatarlar değil, Harezmli Türkmenlerdi ve aksine Tatarlarla yapılan savaş III. Alaaddin Keykubad zamanında olmuştur ki, Kayı boyuna mensup Ertuğrul Gazi ve savaşçılarının geldiği tarih de bu savaş günlerine rastlamaktadır.

17 Hammer, I/241.

Geçmişte Türklerde böyle bir olay olmamıştır. Halbuki öldürülen düşmanın erkeklik organını kesme geleneği Habeşlilerde ve bazı Afrika kabilelerinde vardır. Örneğin Abdülhamid zamanında Habeşistan'a elçi olarak gönderilen Sadık el-Müeyyed seyahatnamesinde şöyle der: "Habeş askerinin muharebe esnasında hoş karşılanamayacak bir âdetleri vardır. Düşmanın neslini kesmek, azaltmak davasıyla esirlerin tenasül aletlerini keserler. Bahadır asker, üstüne, kelle getirir gibi, tenasül organlarının baş taraflarını getirir. "Ben erkek öldürdüm" diyerek, kaç adamın organı varsa, amirinin önüne atar.. Çünkü düşman öldürenler, düşman esir edenler, bunların tenasül organlarını zafer alameti olarak kendi kulübe ve çadır kapılarına asarlar. Yolda yürürken de, atın veya katırın göğsüne, süs eşyası ve iftihar alameti gibi asarlar."[18]

Sultan Alaaddin Keykubat, bir süre sonra, Meşhed ovasında askerine resmi bir geçit yaptırdıktan sonra, ziyafet esnasında (ki Ramazan bayramı idi) çaşnegirin önüne koyup parçaladığı kuştan birkaç lokma yedikten sonra aniden hastalandı ve öldü. Zehirlenmişti. O öldükten sonra yerine II. Gıyaseddin Keyhüsrev geçti.

İsimlere bir bakın: Arapça ve Farsça isimler, yahut Arapça-Farsça terkiplerden oluşan isimler. Bunlar, Gök-Türk abidelerinde "Türük beyler, Türk adlarını bırakıp Tabgaç beylerin Tabgaçça isimlerini aldılar" demesine benziyor. Kendi öz dilinde ve öz geleneğindeki isimleri kaybeden insanlar, bir süre sonra kendi öz kültür ve geleneklerini de kaybederler ki, Selçuklu'nun bundan sonraki tarihiyle Osmanlı tarihi bunun en facialı örneğidir.

Alaaddin Keykubad'tan Sonra Selçuklular

Sultan Alaaddin'in büyük oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in anası Mah-peri hatun aslen Hıristiyandı ve Alaiye hakimi Kirfoard'ın kızıydı. Fakat sonra Müslüman olmuş ve pek çok hayır işlerinde bulunmuştur.[19] Alaaddin Keykubad, oğlu Gıyaseddin'in kabiliyetlerini taht için yeterli görmemiş ve tercihini Eyyubî melikesinden doğan İzzeddin Kılıç Arslan'dan yana yapmıştı.

---

18 Sadık el-Müeyyed, *Habeş Seyahatnamesi*, s. 202.

19 Osman Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 403.

Başta Sadeddin Köpek olmak üzere bazı beyler, bir emr-i vaki ile Gıyaseddin Keyhüsrev'i tahta oturtmuşlar, durumdan memnun olmayan beyler ise gözdağı verilmek suretiyle biat etmişlerdi. Ama yine de Gıyaseddin'in içi rahat değildi. Çünkü Celaleddin Mengüberdi'nin ölümünden sonra Selçuklular safına geçen bazı Harezm hanları ile diğer yerli beylerin kendisine sadakatle hizmet edeceklerine inanmıyordu. Kaldı ki bu arada Sultan'ın Gıyaseddin Keyhüsrev'in emriyle zehirlendiği söylentileri de çıkmıştı. Gıyaseddin, Sadeddin Köpek'in iğvasıyla Harezm hanlarının en nüfuzlusu olan Kayır-han'ı[20] yakalatıp Kayseri yakınlarındaki Zamantu kalesine hapsettirdi. Kayır-han bir süre sonra burada kahrından öldü. Harezm bey ve askerleri Selçuklu ordusundan ayrılarak Kayseri'den uzaklaştılar ve Fırat boylarında pek çok yeri yağmaladılar.

Selçuklu hükümeti telaşa kapıldı. Üzerlerine bir ordu gönderilerek bu Harezmlilerin geri dönmeleri temin edilmeye çalışıldı ise de, Harezmliler Selçuklu ordusunu mağlup ettikleri gibi, kumandanlarını da esir aldılar. Harezmlilerin bundan sonraki hikayesi bizim konumuz dışındadır, ama Anadolu Selçuklu devletindeki ilk çatlak böyle başlamış oldu. Harezmliler üzerine daha sonra Kemaleddin Kamyar büyük bir orduyla gönderildi. Fakat bu arada Dudı oğlu adında bir Türkmen beyi de yaklaşık 70 bin kişilik kalabalık bir kafile ile gelip Harezmlilere katılınca, Kemaleddin Kamyar saldırmaya cesaret edemedi ve Kayseri'ye döndü. Sadeddin Köpek, her zamanki köpekliğini yapıp önemli beylerden ve vezirlerden bazılarını ortadan kaldırdı. Taceddin Pervane dahi aynı akıbete uğrayacağını anlayarak ikta bölgesi olan Ankara'ya çekip gitti.

Gıyaseddin Keyhüsrev yine de rahat değildi. Çünkü veliaht İzzeddin Kılıç Arslan hâlâ hayattaydı. Sadeddin Köpek, Kılıç Arslan ve kardeşi Rükneddin'i Borgulu kalesine hapsettirdi, fakat Gıyaseddin'in çocukları oluncaya kadar onlara dokunmadı. Gıyaseddin çocukları olduktan sonra Armağan-şah adlı birini veliaht şehzâdeyi ortadan

20 Bu Kayır-han'la vaktiyle Otrar valisi olan Kayır-han'ı birbirine karıştırmamak gerekir. Otrar valisi olan Kayır-han daha sonra Cengiz-han tarafından yakalanıp kulaklarından kaynatılmış gümüş dökülerek öldürülmüştür.

kaldırmakla görevlendirdi. Fakat Armağan-şah temiz kalpli biri olduğundan bu emri yerine getirmedi.

Sadeddin Köpek, artık Selçuklularda devlet içinde devletti. Bütün rakiplerini bir bir ortadan kaldırdıktan sonra nihayet sultanı da yok edip tahta oturmak hayalini kurmaya başlamıştı. Fakat Selçuklu ailesinden olduğunu ispat edemediği sürece kimsenin kendisine itaat etmeyeceğini bildiği için, klasik bir asalet hikayesi uydurdu. Güya anası anası Şehnaz hatun, bir defasında I. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından saraya götürülerek iğfal edilmiş, fakat kızcağız korkusundan bu olayı yalnızca anasına söyleyebilmiş; daha sonra Köpek'in babasına gelin vardığında iki aylık hamile olduğunu gizlemiş ve kendini kız diye yutturmuş. Bu hikayeyle Sadeddin Köpek, "yedi aylıkken dünyaya geldiğini" ileri sürüyor ve dolayısıyla kendisini Selçuklu ailesinden gösteriyordu. Neyse ki, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in bu kara örümceğin planlarını anlaması fazla sürmedi ve bir tertiple Köpek'in vücudunu ortadan kaldırdı.

Sadeddin Köpek'in ortadan kaldırılmasıyla birlikte Selçuklu devleti geçirdiği sarsıntılı dönemi geride bırakmayı başardı ve yeni fetihler başladı. Harezmli askerler bir süre daha Selçuklular için baş ağrısı olmayı sürdürdülerse de, sonunda tamamıyla tasfiye edildiler ve askeri güç olmaktan çıktılar.

Bu sırada İran'ı ele geçirmiş olan Moğollar, Selçuklu devleti için büyük bir tehlike arz etmeye başlamıştı ve nitekim Selçuklular Diyarbakır'ın Eyyubîlerden fethedilmesine rağmen oralarda fazla kalamamıştı; çünkü Moğollar Gürcistan'ı zapt edip Erzurum sınırlarına dayanmışlardı. Gerçi Selçuklu ordusunun Doğu Anadolu'da toplandığını gören Moğollar bir süre herhangi bir tecavüzde bulunmamışlardı, ama bu arada Selçuklu devleti Sadeddin Köpek'in ölümüne kadar geçirdiği birinci sarsıntıdan sonra, Baba İshak isyanıyla ikinci bir sarsıntı geçirecekti.

Baba İshak, Türkistan'dan Anadolu'ya gelmiş saf bir Türkmen'di. Gerçi Müslüman'dı, ama ona ne Müslüman denilebilirdi, ne şaman. İkisinin arasında bocalıyordu ve Barthold'un "Orta Asya Türklerinin Müslümanlığı her zaman sathî"dir dediği gibi, onun da Müslümanlığı sathî idi. Baba İshak'ın ortaya çıktığı Sumeysat, Behisni ve

Maraş havalisi yoğun Türkmen nüfusunun yaşadığı yerdi ama aynı zamanda Hıristiyan halklar, İsmailîler, Mani ve Hıristiyan inançlarına bağlı Pavlikianlar da vardı ve tüm inançlar birbirine karışıp gitmişti. Baba İshak, Türkmenleri çevresine topluyor, dinî telkinlerde bulunuyor; adaletsizlikten, sosyal eşitsizlikten ve zulümlerden bahsederek halkın isyan hislerini okşuyordu. Taraftarları arasında Kürtler ve Hıristiyanlar da vardı.[21] Kendisinin peygamber, Hz. Muhammed'inse yalancı olduğunu iddia ediyordu. Pek çok Türkmen onun gerçekten peygamber olduğuna inanmıştı.[22] Urfa civarında yaşayan ve siyasî olaylardan memnun olmayan Harezmlileri de safları arasına katmayı başarmıştı. Sonunda kendini yeterince güçlü görmüş olacak ki, alenî olarak Gıyaseddin Keyhüsrev'e karşı cihat çağrısında bulundu.

İsyan başladıktan kısa süre sonra Sumeysat, Kahta ve Hısn Mansur yani Adıyaman bölgelerini işgal eden Türkmenler; Hıristiyan Müslüman ayırımı yapmadan peşlerinden gelmeyenleri kılıçtan geçirdiler. Baba İshak'tan dolayı Babaîler denilen bu kütle, Malatya başkomutanı Muzafferüddin Alişir'le yapılan ilk çarpışmadan zaferle çıktı. Malatya'ya çekilen Alişir, Germiyan oğullarından ve Kürtlerden asker toplayarak tekrar saldırıya geçtiyse de, ikinci kez hezimetin acısını tattı. Cesaretleri yerine gelen Türkmenler Sivas'a doğru ilerlediler. Sivas halkı ve askerlerinin direnmesi fayda vermedi ve şehir Babaîlerin eline geçti. Pek çok ganimet ele geçiren Babaîler, Baba Resul dedikleri Baba İshak'a kavuşmak için Tokat ve Amasya'ya doğru yola koyuldular. Önlerine çıkan her yeri yakıp yıkıyor, başı olanlar başlarıyla, ayakları olanlar ayaklarıyla vedalaşıyorlardı. Onlar güç kazandıkça başka Türkmenler de gelip onlara katılıyorlardı.

Bütün bu olup bitenleri öğrenen Gıyaseddin Keyhüsrev ciddi şekilde endişelendi ve Kubad-abad'a kaçtı. Fakat Babaîleri tenkil için gönderdiği Hacı Armağan-şah, onlardan önce Amasya'ya varıp Baba İshak'ı zaviyesinden çıkarıp kale burcunda sallandırdı.[23] Ebu'l Farac ise Baba İshak'ın pusuya düşürülüp boğulduğunu belirtmektedir.[24]

---

21 Osman Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 421.

22 Ebu'l Farac, II/539-540.

23 Osman Turan, s. 423.

24 Ebu'l Farac, II/540.

Babaîler, Baba İshak'ı bulamayınca onun melekleri yardıma getirmek üzere gittiği şayiası çıkarıldı. Bunun üzerine Türkmenler Amasya'ya karşı vahşiyane bir savaş açtılar. Rum diyarından getirilen 60 bin atlı ve 6 bin Arap bir türlü cesaretini toplayıp bu küçük gruba saldırmayı göze alamadı. Sultan'ın hizmetindeki 1000 Frank atlı hiddetlenerek yüzlerine haç işareti yapıp bu sapıkların üzerine yürüyünce, Araplar da cesaretlerini toplayıp Türkmenleri çember içine aldılar ve kamilen kılıçtan geçirdiler. "Erkek, kadın, çocuk, hayvan velhasıl hiçbir şey kılıçtan kurtulamadı ve böylece bu fitne bastırıldı."[25]

Moğol İstilası

Bir süredir Anadolu sınırlarında saldırmak için müsait bir fırsat kollayan Moğollar, isyan zamanında Anadolu Selçuklularının zaafını görünce birden cesaretlendiler. Anonim Selçuk-nâme'de de "Moğolların Gıyaseddin Keyhüsrev'in eğlence ile uğraştığını ve zayıf şahsiyetini anladıktan sonra memnun oldular ve Selçuklu ülkesine saldırdılar" diyerek bu hususu teyit etmektedir.[26] Halbuki Alaaddin Keykubad zamanında bir Moğol elçisi Selçuklulara gelmiş, onun ölümü üzerine Sultan Keyhüsrev Moğolistan'a bir karşı elçi göndermişti; ama Moğollar bu zaaftan faydalanmak isteyerek Selçuklu elçisinin dönmesini dahi beklemeden saldırıya geçtiler. Çünkü Erzurum ve serhaddi beklemek için Doğu Anadolu'ya gönderilen Selçuklu ordusu, Babaîlerin isyanı sebebiyle başka bölgelere kaydırılmıştı.

Moğolların Erzurum'u istilası oldukça kanlı başladı, ama Duvinli Şerefeddin denilen bir alçağın ihaneti Moğolların başarısında önemli rol oynadı. Aslında Erzurum için yapılan savaşlar tarafların karşılıklı kuvvet yoklama denemeleriydi. Erzurum'un fazla zorlanmadan düşmesi Moğolların cesaretini büsbütün artırmıştı. Çünkü onlar çok daha şiddetli bir direniş veya karşı hücum bekliyorlardı.

Neyse ki kış bastırdığı ve Moğollar da Mugan'daki karargâhlarına çekildikleri için Selçuklular toparlanmak için gerekli zaman bulabilmişlerdi. Yapılan devlet meşveretinden sonra vassal olan ve olmayan

25 Aynı yerde.

26 Anonim *Selçuk-nâme*, s. 48.

komşu beylik ve hükümdarlara elçiler gönderilerek yardım etmeleri, aksi halde Selçuklunun düşmesi halinde sıranın kendilerine geleceği bildirildi. Fakat sarf edilen onca paraya, verilen onca tavize rağmen yalnızca Halep'ten askeri yardım geldi. Eyyubî melikleri ise sonuçtan emin olmadıkları için verdikleri sözlere sadık kalmadılar. Ermeniler yalnızca savaş başladıktan sonra gelecek ve cepheye girmeden gerisin geriye dönüp gideceklerdi.

Gıyaseddin Keyhüsrev, toplayabildiği kadar kuvveti Kayseri'ye yığdıktan sonra Sivas'a doğru hareket etti. İbni Bibi ve diğer tarihçilerin kaydına göre Selçuklu ordusu 80 bin kişiye ulaşmıştı. Sultan, Ermeni ve Eyyubî birliklerini beklediyse de gelen olmadı.

80 bin kişilik Selçuklu ordusu Sivas'tan hareket ettiğinde, saflarında Ermeni ve Gürcü askerleri de bulunan Moğollar, Erzincan'ı geçip Sivas'a doğru ilerlemekteydiler.

Kösedağ'da vukû bulan savaş Selçuklu ordusunun yenilgisiyle sonuçlandı. Selçuklu sultanının korkaklık edip, zamansız savaş alanını terk etmesi Moğollara kolay bir zafer hediye etmişti. Bu yenilgiyi Sivas'ın teslimi ve Kayseri'nin korkunç bir şekilde tahribi takip etti. Fakat Moğol kumandanı Baycu Noyan, Anadolu'ya girse bile burada tutunamayacağını anlamıştı; tam onun bir çözüm aradığı sırada gelen Selçuklu elçisinin barış teklifi imdadına yetişti. Yapılan barış anlaşmasıyla artık Selçuklular Moğollara tâbi olmuşlardı ve Anadolu halkı yapılan anlaşmaya göre yılda Moğollara 360 bin dirhem gümüş para, 10 bin koyun, 1000 sığır, 1000 deve vermeyi kabul etti. Moğol kumandanına bu miktarın çok az olduğu söylenince, onun verdiği cevap "hele böyle başlayalım, arkası gelir" şeklinde olmuştur.

Böylece Selçuklular Moğolların hakimiyetine girdikten bir süre sonra, 1246 yılında Gıyaseddin Keyhüsrev öldü. Rivayete göre içki, eğlence ve uçkur düşkünü biriydi. Vahşi hayvanlar besler, onlarla oynaşırdı ve sonunda bu hayvanlardan birinin ısırması sonucu kapılığı mikrop yüzünden ölmüştü. Hatta Arap kaynaklarının verdiği bilgiye göre bazen, özellikle sarhoş olduğu zamanlar, bu vahşi hayvanları birilerinin üzerine saldırtır ve bundan zevk duyardı. Ahlaksız ve

ırası bozuk insanlarla düşüp kalkmaktan, onlarla işret âlemi tertiplemekten hoşlanırdı.[27] Kısacası üzerinde durulmayacak kadar korkak, basiretsiz, eli uçkurunda dolaşan, Selçuklu ailesine yakışmayan yüz karası birisiydi. Onun başka pislikleri üzerinde durmayı bile abesle iştigal sayıyoruz. Babası Alaaddin Keykubad'ın vaktiyle onda padişah kabiliyet ve karakterini görmediği için, veliaht tayin etmemesi boşuna değilmiş!

Sonuçta Anadolu da Türkistan, İran, Azerbaycan vs.. gibi ülkelerden sonra Moğol istilası altına girmişti. Artık Anadolu'da Moğol valiler dolaşıyor, Selçuklu devleti ise göstermelik bir halde varlığını sürdürmeye çalışıyordu. Fakat bu durum da çok sürmeyecek ve bir süre sonra Selçuklu devleti tarih sahnesinden tamamen çekilecek; Anadolu'da beylikler dönemi başlayacaktır.

Mamafih bir musibet bir nimeti de beraberinde getirirmiş sözü doğruymuş. Moğol istilası yüz binlerce insanı yerinden etmişti, ama yerinden oynatılan bu insanların çok ezici bir kesimi Türk'tü ve tamamı Anadolu'ya akıyordu. Anadolu'da Türk nüfusun ezici çoğunluğa ulaşmasının belki de en büyük âmili Moğol istilası olmuştur.

Anadolu Selçuklularının bundan sonraki tarihleri, Moğolların entrikaları sebebiyle Anadolu beylikleri dönemidir ki, konumuz Türk tarihi olmadığı için bu dönemi çok kısa geçiştirecek ve yalnızca birkaç beylik üzerinde duracağız.

---

27 Osman Turan, *Selçuklular Zamanında*, s. 455.

VIII. ANADOLU BEYLİKLERİ VE TÜRKLÜK

Selçuklu sultanlarının Bizanslılara karşı yapılan başarılı fetih hareketlerinin ödülü olarak Türkmen beylerine ikta ettik ilk topraklar Kastamonu ve civarıdır. İşte buralardaki Türkmenlerin beylerine Çoban-oğulları deniliyordu.

İbni Bibi'ye göre Çoban-oğullarının aslı Oğuzların Kayı boyundandır.[1] Beyliğin kurucusu Hüsameddin Çoban Bey, Kutalmış oğlu Süleyman'ın emirulümerasından Emîr Karatekin'in soyundan inmedir ve beyliği muhtemelen II. Kılıç Arslan zamanında başlamıştı.[2]

Hüsamettin Çoban Bey'in oğullarından Muzaferüddin Yavlak Arslan'ın Kuzeybatı Anadolu'da uc beylerbeyi olduğu dönemde Osmanlı hanedanının kurucusu olan Ertuğrul ve Osman Beyler henüz Söğüt civarında küçük bir oymak beyi durumundaydılar.[3] Hatta Osman Bey belli bir süre Kastamonu emîrine tâbi idi ve onun Bizans sınırlarına düzenlediği akınlar, ancak Çoban-oğullarının saldırılarını durdurduğu dönemde başlamıştır. Yaşar Yücel, Çoban-oğulları beyliğinin çöküşünü Osmanlı hanedanının kurucularının yıldızının parlama devrinin başlangıcı olarak görmektedir.[4]

Özellikle Anadolu'da Çoban ortak adını taşıyan bazı oymak ve obalar vardır. Haymana Yörükleri arasında Çoban Ali, Türkmenlerin Bertiz oymağı içinde Çoban Beyi veledanı, Nogaylarda Çoban, Irak Türkmenlerinde Çoban, Anadolu Türkmenlerinde Çoban Kasım, Avşarlar arasında Çoban-beğli, keza Türkmenlerin Beydili boyunda Çobanbeylü, yine Nogaylarda Çoban-eli, Karaca Koyunlu Türkmenleri

---

1 Yazıcızade Ali, *Tarih-i Ali Selçuk*, s. 320.
2 Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri..*, I/36.
3 Z. V. Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s. 316.
4 Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri*, I/49.

arasında Çobanlar, Zakirlü kabilesi arasında Çobanlı, Tahtacılarda Çobanlı ve Avşarlarda Çoban-oğlu adlı obalar vardır.[5]

Mamafih Çoban-oğulları beyliği üzerinde önemle durulacak beyliklerden biri değildir.

Candar-oğulları: Bu beyliğin kurucusu Şemseddin Yaman Candar'ın etnik mensubiyeti hakkında kesin bir kayıt olmamakla birlikte, Amasya tarihinde bu ailenin Oğuzların veya Türkmenlerin *Alayuntlu* oymağına mensup olduğu belirtilmektedir.[6]

Şemseddin Yaman'ın oğlu Süleyman Paşa zamanında Mevlânâ Celaleddin Rûmî arasında sıkı dostluk bağları kurulduğu, Mevlânâ'nın torunu Arif Çelebi'nin 1320 yılından önce Süleyman Paşa'yı ziyaret ettiği bilinmektedir. Süleyman Paşa dönemi, Candar-oğullarının Osmanlılar, Bizans, Karadeniz'de Cenevizliler ve Kuzey Anadolu'da Türkmen Taceddin-oğullarıyla münasebette bulunulması cihetinden önemli bir dönemdir. Hatta el-Ömerî'nin kaydından Süleyman Paşa zamanında onunla Orhan Bey arasında zaman zaman çatışmalar yaşandığı anlaşılmaktadır. Süleyman Paşa'dan sonra iki bey Candar-oğullarının başına geçmişse de, Kötürüm Bayezid daha önemlidir. Gerçi Candar-oğulları ile Osmanlılar arasındaki ilişkiler bazen iyi bazen kötü bir şekilde sürüp gidiyordu, ama Osmanlı devletinin Avrupa kıtasında giriştiği fetihlerden başka Anadolu'da Germiyan-oğullarının bazı topraklarını çeyiz, Hamid-oğullarınmkini ise satın almak suretiyle genişlemesinden endişelenmekteydiler. Bu yüzden Kötürüm Bayezid, I. Murad'a itaat arz etmiş, ama Osmanlı tehdidinin önünü almak için de komşularıyla bir takım ittifaklar yapmıştı. Elbette ona yardım edebileceklerin başında Amasya Türkmen beyliği geliyordu; çünkü bu beyliğin hâkimi Kötürüm'ün damadı idi. Ama onun için Osmanlı'yı birkaç kez yenen Sivas hakimi Kadı Burhaneddin'in dostluğu daha önemliydi ve Kötürüm bu yolda öz damadını bile harcamayı göze almıştı.

Candar-oğullarıyla Osmanlı arasındaki çekişmeler hakkında en detaylı bilgi Bezm-ü Rezm'de mevcuttur.

---

5 Lezina-Superanskaya, *Bütün Türk Halkları*, s. 208.

6 Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, II/432.

Kötürüm Bayezid'den sonra Candar-oğullarının başına geçen oğlu II. Süleyman Paşa, önce Osmanlı ile münasebetlerini düzeltmeye çalıştı. Hatta Osmanlı-Karamanlı mücadelesine I. Murad lehine tavır takındığı gibi, Kosava meydan muharebesinde Osmanlı saflarında çarpışmak üzere asker de göndermişti.[7]

Yıldırım Bayezid'in tahta geçmesiyle birlikte kardeşi Yakub'u katlettirmesi, Yakub'un taraftarı olan beyleri ve kendilerini Selçuklu'nun varisi sayan diğer beylikleri Osmanlı'nın ezeli rakibi Karaman-oğullarının safında yer almaya sevk etmişti. Osmanlı aleyhtarı bu ittifak içinde Çoban-oğulları vardı.

Bazı beyliklerin bir takım toprakları Osmanlı ile bu beyliklerin arasında gidip geldiyse de, sonunda Yıldırım Bayezid Alaşehir, Aydın, Menteşe ve Germiyan topraklarını ele geçirdi.[8] Bayezid'in bu başarısından sonra sırasının kendisine geldiğini anlayan II. Süleyman Paşa, Kadı Burhaneddin'le dostluğunu sıkılaştırdı.

Yıldırım Bayezid, bu müttefiklerle tek tek uğraşmaktansa, önce onların lideri durumundaki Karaman-oğulları üzerine yürüdü. Beyşehir'i zahmetsizce ele geçirip Konya'ya doğru hareket edince Karaman-oğlu Ali Bey, geri çekilip Kadı Burhaneddin'den yardım istedi. Bu durumda II. Süleyman Paşa, Osmanlı'nın hakimiyetindeki topraklara saldırılırsa Bayezid'in Konya kuşatmasından vazgeçeceği görüşündeydi, ama Kadı Burhaneddin Karamanlı beyiyle birleşerek Osmanlı üzerine yürünmesi görüşünde ısrar edince, onun dediği oldu. Tuhaf tarafı, bu arada Karamanlı beyi Ali'nin Kadı Burhaneddin'in çağırısına cevap vermek yerine Bayezid'e bazı tavizler karşılığında sulh teklifinde bulunması oldu. Bayezid, barış teklifini reddedince, Kadı Burhaneddin cephesinin planları akim kaldı.

Fakat Yıldırım Bayezid, Karamanlı Beyliği'ni ve Kadı Burhaneddin'in topraklarını yutmayı daha sonraya bırakarak Candar-oğulların topraklarını yolup almayı kafasına koymuştu. II. Süleyman Paşa'nın bu tehlikeyi görerek Kadı Burhaneddin'in kapısını çalması da sonuç vermedi ve Osmanlı'nın yükselip kendilerini yutmasını istemeyen beyler birbirlerine düştüler.

---

7 Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri*, I/75.

8 Esterabadî, *Bezm-ü Rezm*, s. 388.

Yıldırım Bayezid 1392'de büyük ordu ile Candar-oğulları topraklarına girdi. II. Süleyman yine Kadı Burhaneddin'den yaptığı ihanetin affedilmesini ve kendisine yardım gönderilmesini istedi. Kadı Burhaneddin, ortak düşman kabul ettiği Osmanlı'nın ilerlemesini istemediği için, içi yana yana bu teklifi kabul etti, fakat daha o ordusunu toplayıncaya kadar Sultan Bayezid, II. Süleyman Paşa'yı mağlup edip öldürttü ve Candar-oğulları topraklarının büyük bir kısmını ele geçirdi. II. Süleyman'ın Kastamonu ve çevresinin Osmanlılar tarafından ele geçirildiğini gören kardeşi İsfendiyar Bey, hemen Yıldırım Bayezid'e bir elçi gönderip, babasının ve kardeşinin hatalarından sorumlu tutulmamasını, Osmanlı'yı metbû tanıdığını, yalnızca Sinop'un kendisine bırakılmasını talep etti. Bayezid, bu isteği kabul etti. Muhtemelen bu isteği kabul etmesinde, Kadı Burhaneddin'e karşı girişmeyi düşündüğü sefer sırasında bir yan darbeyi önlemekti. Gerçekten de İsfendiyar Bey, Sinop'la yetinerek Osmanlı'yla iyi geçinmeyi tercih etmiş, fakat bu munisliği Timur-Bayezid savaşına kadar devam etmiştir. Çünkü Bayezid'i mağlup eden Timur, zamanında büyük hediyelerle gelip itaatini arzeden İsfendiyar Bey'e Sinop'a ilave olarak Kastamonu, Çankırı ve Kalecik'i verecektir.[9]

Candar-oğulları Beyliği'nin bundan sonraki tarihi çok da önemli değildir. Candar-oğullarınm en son beyi Kızıl Ahmed'dir. Kızıl Ahmed, Fatih'in ölümünden sonra tekrar Osmanlı idaresine girmiş, yerine geçen İsmail Bey'in iktidardan uzaklaştırılması ile Candar-oğulları tarihi tamamen kapanmıştır.[10]

Karaman-oğulları Beyliği üzerinde durmayı Osmanlı İmparatorluğu bölümüne bırakarak, Anadolu beylikleri içinde Osmanlı'yı en çok uğraştıran ve kendisiyle girdiği üç savaştan mağlup ayrılmasına yol açan Kadı Burhaneddin üzerinde birazcık detaylı durmaya çalışacağız. Çünkü bir de divanı olan bu kültürlü devlet adamı, Timur'un bile gözünü korkutmuş ve Timur Hindistan seferi sırasında onun ölüm haberini aldığında âdeta zevkten dört köşe olmuştur.

---

9 İbni Arabşah, *Acâibu'l Makdûr*, s. 141.

10 Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri*, I/123.

Bununla birlikte Kadı Burhaneddin, beyliğini Eretna Beyliği'nin mirasında yeşerttiği için, Eretnalılar üzerinde kısaca durmakta yarar vardır.

İlhanlı hükümdarı Ebû Said Bahadır Han 1335 yılında ölünce, İlhanlılar hızlı bir şekilde çözülmüş ve enkazı üzerinde kısa ömürlü de olsa bazı devletçikler kurulmuştur ki, bunlardan biri de Eretna adlı bir beyin kurduğu Eretna devletidir. XIV. Yüzyılda Türk adını taşımayan Anadolu beylikleri arasında Eretna devleti önemli bir yere sahiptir.

Eretna devletinin kurucusu bu beyin etnik mensubiyeti çok tartışılmış, birçokları onun kökenini Moğollara bağlamayı tercih etmişlerdir, ama aslında Eretna Uygur asıllıdır.

İlhanlı hanı Olcaytu'nun ölümünden sonra tahta geçen Ebû Said Bahadır Han hakimiyeti altındaki bölgelerde önemli görev değişiklikleri yapmış; devletin yönetimi Uygur asıllı Sevinç'in ölümünden sonra Çoban'ın eline geçmişti. Son derece gaddar olan Çoban'ın katı yönetimi kısa süre içinde kendisine karşı bir muhalif gücün oluşmasına yol açmıştı ve Eretna'nın kardeşleri Tarımtaz ve Sünüktaz da bu muhalif grup içindeydi. Eretna ailesinin siyaset sahnesine çıkışı böyle başlamıştır. Fakat Çoban, oluşan bu muhalif grubu ağır bir şekilde ezdi. Anadolu'da İlhanlı genel valisi durumundaki Demirtaş'a karşı başkaldıranlar da ezildiler. Böylece Çoban, İlhanlı devleti içinde daha bir güçlenirken, Demirtaş da Anadolu'daki durumunu sağlamlaştırdı.

Eretna, bu kargaşa döneminde bir köşede sessizce beklemeyi tercih etti. Sonunda 1327 yılında Çoban öldürülünce, oğlu Demirtaş Anadolu'da kendisini emniyette göremediği için Memluklara sığınmak üzere ayrıldı ve giderken de kayınbiraderi Eretna'yı yerine vekil bıraktı. Eretna, hemen Ebû Said Bahadır Han'a itaatini tazelediği gibi, Anadolu'ya genel vali olarak tayin edilen Şeyh Hasan'a da bağlılığını bildirerek mevkisini korumayı başardı.[11] Zaten Celayir kabilesinden olan Şeyh Hasan Anadolu'ya gelmek istememiş ve Eretna'yı yerine vekil tayin etmişti.

11 Age., II/6.

1337'de Ebû Said Bahadır Han'ın ölümü üzerine Şeyh Hasan devlette daha yüksek bir mevki kapmak için Eretna'yı Anadolu'da naibi olarak atayıp gitti. Bu arada o sıralar biri Celayir kabilesinden, diğeri Çoban ailesinden Demirtaş'ın oğlu olmak üzere iki Şeyh Hasan'ın olduğunu, bunların birbirlerine husumet beslediklerini de belirtmek gerekir. İşte Eretna bu iki Şeyh Hasan'ın rekabeti ile Memlukluların işe burunlarını sokmasını fırsat bilerek Anadolu'da kendi hakimiyetini ilan etmiş ve âdil bir yönetim sergilediği için de halk tarafından desteklenmişti.

Eretna, herkesle iyi geçinme siyasetini sürdürerek Memluklu sultanı Melikü'n-Nasır'a da bağlılık bildirip hediyeler göndermişti, fakat bir süre sonra Eretna kendi başına buyruk olmak isteyince, taraflar arasındaki ilişkiler gerildi ve Memluklu sultanı Eretna'yı cezalandırmak için Türkmenleri harekete geçirdi. İlk iş olarak da Bozoklu Türkmenleri Halep-Antep bölgesinden Maraş-Malatya bölgesine kaydırdı. İşte Eretna'yı en çok uğraştıranlar da Dulkadirli Karaca Bey olmuştur. Eretna ile Karaca Bey arasındaki ilk çatışma ikincisinin zaferiyle sonuçlandı. 1338'de ise Eretna Sivas'ı zapt edip hakimiyet altına aldı. Ustaca yapılan siyasi manevralarla Anadolu'da nüfuzunu iyice genişleten Eretna, nihayet 1341'de kendi adına ilk sikkeyi kestirdi ve iki yıl sonra da bağımsızlığını ilan etti. Çünkü gelişen bazı olaylar Dulkadirlilerle Eretna'yı birbirine yaklaşmaya mecbur bıraktığı için artık Memlukluların bu düşmanı kullanma tehlikesi ortadan kalkmıştı. Ancak, Çobanlı Şeyh Hasan hâlâ Eretna için ciddi tehlikeydi. Nitekim Şeyh Hasan Moğol asıllı Süleyman-han'ı bir ordu ile Eretna üzerine göndermiş, fakat Sivas-Erzurum arasında vukû bulan savaş, Eretna'nın ezici bir zaferiyle sonuçlanmıştı. Gerçi bu arada Çobanlı Şeyh Hasan'ın karısı tarafından zehirlenerek öldürülmesi Eretna'yı kısmen rahatlatmıştı, ama tehlike henüz ortadan kalkmamıştı. Yine de İlhanlılar arasındaki siyasi çatışmalar Eretna'nın imdadına yetişti ve nihayet Barambay adlı Moğol oymayı Anadolu'ya göç ederek Eretna'nın hakimiyeti altına girdi.[12]

---

12 Age., s. 13.

Detaylara girmeden kısaca belirtmek gerekirse, Eretna, ölünceye kadar Konya ve Ankara'dan Erzurum'a kadar uzanan toprakları rahatça yönetmiş ve hatta adaletinden dolayı halk tarafından "Köse Peygamber" lâkabı bile takılmıştı. Ölümünden sonra hayatta kalan iki oğlu Mehmed ve Cafer Bey'den birincisi Eretna'nın tahtına geçirilmişti. Ne var ki Mehmed Bey eğlenceye düşkündü ve zayıf bir yönetim sergilemişti. Yerine geçen oğlu Alaaddin Ali Bey de 1380 yılında ölünce, tahta çocuk yaştaki oğlu II. Mehmed geçmişti, ama artık Eretnalıların da son günleri gelip çatmıştı. Aşağıda üzerinde genişçe duracağımız Kadı Burhaneddin ise bu sıralarda Eretna devletinin en gözde vezirlerindendi.

Kadı Burhaneddin

1345 yılında Kayseri'de dünyaya gelen Kadı Burhaneddin Ahmed b. Muhammed'in künyesi Ebu'l Fetih'dir.[13] Oğuzların Salur boyundan ve Ak Salurlar kolundandır.[14] Büyük dedesi Muhammed vaktiyle Harezm'den Kastamonu'ya göç edip yerleşmiş, burada Celaleddin Habib adını verdiği bir oğlu olmuş, Celaleddin daha sonra Selçuklu devlet adamlarından Hotenli kadı Cemaleddin'in damadı olmuş, onun tarafından Kayseri'ye baş kadı tayin edilmiş, fakat 1277 yılında İlhanlı hükümdarı Abaga-han tarafından öldürttürülmüş; oğlu Hüsameddin Hüseyin, onun oğlu Siraceddin Süleyman ve daha sonra Şemseddin Muhammed Kayseri'de kadılık etmiştir. İşte Kadı Burhaneddin'in babası Şemseddin Süleyman, dedesi ise bu Siraceddin Süleyman'dır.

Kadı Burhaneddin, küçük yaşta anasını kaybedince, babası tarafından ihtimamla yetiştirilmiş, 12 yaşına geldiğinde İslamî ilimleri yutmuş; Arapça ve Farsçaya vakıf olmuştu. Kayseri'de çıkan karışıklıklar sebebiyle 1358 yılında henüz 14 yaşındayken babasıyla birlikte Mısır'a gitti ve tahsiline devam etti. Sonra Mevlânâ Kudbuddin Razi'nin Şam'da olduğunu öğrenince onun yanına gidip, 1,5 yıl ondan ders aldı. Şam'da 19 yaşında iken hacca gitti ve babası Maarra'da

13 Esterabadî, *Bezm-ü Rezm*, s. s. 17, (Türkçe çev.).
14 Esterabadî, *Bezm-ü Rezm*, s. 42.

vefat edince Halep'e geldi ve beş yıllık ilim tahsil hayatından sonra 1364'de Kayseri'ye döndü. Burada Eretna oğlu Mehmed tarafından henüz 21 yaşında iken Kayseri kadısı tayin edildi ve bazı kayıtlara göre hükümdarın damadı oldu.[15]

Eretna devletinin geçirdiği siyasi buhranlar Kadı Burhaneddin'i harekete geçirmişti. Eretna hükümdarı Ali Bey'in işret âlemlerine düşkünlüğü şeyhleri ve din adamlarını ona karşı cephe almaya sevk etmişti. Halbuki Kadı Burhaneddin bu şeyhlerin ve din adamlarının sevgisini kazanmıştı.

Bir gün, Eretnalıların içine düştükleri sarsıntıdan faydalanmak isteyen Karaman-oğlu Alaaddin Bey, Moğol oymaklarının da yardımıyla Kayseri'ye âni bir saldırı düzenledi. Saldırı sırasında hamamda safahat âleminde olan Ali Bey, bütün ağırlıklarını bırakarak Sivas'a doğru kaçtı. Kadı Burhaneddin onun imdadına yetişerek esir düşmekten kurtardıysa da, Kayseri Karaman-oğullarının elinde kaldı. Kadı Burhaneddin, Karaman-oğullarının zulümlerinin Kayseri'de had safhaya varması üzerine bir hücumla şehri onlardan istirdat etti. Burhaneddin, bu başarısına rağmen siyasete bulaşmak istemiyor ve vaktini genelde Sivas'ta şehir dışındaki çiftliğinde züht ve takva ile geçirmeyi tercih ediyordu. Fakat siyasi gelişmeler hızlı bir şekilde onu siyasetin içine çekiyordu. Hatta bu vesileyle kısa bir süre Kayseri valisi olmuş ve halkın teveccühünü kazanmıştı. Bu arada Moğol tehlikesi Anadolu'da hâlâ etkindi. Moğolların Kayseri'yi hedef almaları karşısında bu tehlikeyi ancak Kadı Burhaneddin'in önleyebileceği telkin edilen Eretna hükümdarı Ali Bey, ister istemez kadının kapısını çaldı. Kadı Burhaneddin, ileri sürdüğü şartların kabul edilmesinden sonra savaş hazırlıklarına başladı ve güçlü bir ordu oluşturdu. Bunun üzerine Moğollar Kayseri'ye saldırmaktan vazgeçtiler.

Kadı Burhaneddin'in bundan sonraki hayatı vezirlik ve naiplik dönemi olarak 1381 yılına kadar devam etti. Bu tarihte yönetimi tamamen ele geçiren Kadı Burhaneddin, her tarafa elçiler ve nameler göndererek yönetimi devraldığını bildirdi ve kendisine biat edilmesini talep etti.

15 Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri*, II/43.

Başlangıçta bazı Sivas emîrleri Kadı Burhaneddin'in soyunda hükümdarlık yapmış kimse olmadığı için tahtı işgal etmeye hakkı olmadığı iddiasıyla durumdan memnun değillerdi. Ama Kadı Burhaneddin, kısa zamanda bu aykırı sesleri bastırmayı başardığı gibi, komşularına da yavaş yavaş gücünü hissettirdi. Yine de Burhaneddin'in ilk üç dört yılı yalnızca komşularıyla uğraşmakla geçti. Vakıa komşuları arasında onunla baş gelebilecek kimse yoktu, hepsi de ondan çekiniyordu, ama hiçbiri onun güçlenmesini istemiyordu. Erzincan beyi Mutahharten veya Taharten, Karaman-oğlu, Kayseri emiri, Tokat beyi, Dulkadir oğulları, Osman-oğulları, Candar oğulları, Mısır Memlukluları... bu beyliklerin başlarında bulunanlar yalnızca Kadı Burhaneddin'in düşmanı değil, aynı zamanda birbirlerinin de düşmanlarıydılar. Hiçbiri komşusunun güçlenmesini ve yükselmesini istemiyor; içlerinden biri birazcık güçlenmeye kalksa hemen karşısında düşman koalisyonlar buluyor; akşam müttefik olanlar ertesi gün kanlı-bıçaklı oluyor, bugün düşman olanlarsa ertesi gün sıkı dost oluveriyorlardı

Okuyucu burada bir fıkra anlatmamı hoş görsün.

Güya kıyamet kopmuş ve cennetliklerden birisi cehennemi merak etmiş. Zebani onu gezdirmeye başlamış. Bir süre gittikten sonra devâsâ bir kazan görmüşler. Kazanın altı yanıyor, başında duran iki zebani ise ellerinde uzun sırıklarla kaçmaya çalışanları içeri itiyorlarmış. Biraz daha gitmişler, yine devâsâ bir kazan. Altı harıl harıl yanıyor. O kazanın başında da iki zebani varmış, fakat zebaniler oturmuş kağıt oynarlarmış. Biraz daha gitmişler, yine devâsâ bir kazan, fakat kazanın başında zebani falan yokmuş. Cennetlik kul, zebaniden bunların sebebini sormuş. Zebani şu cevabı vermiş: "Şu birincisinde Yahudiler var, onlar birbirlerinin omzuna basarak kaçmaya çalıştıkları için, zebaniler sırıklarla onları aşağı itiyorlar. İkinci kazanda Ruslar var. Onlar bir yere gitmezler, en fazla köşedeki bakkaldan votka alır gelirler. O yüzden zebaniler onlara bakmazlar ve kağıt oynayarak vakit geçirirler. Şu üçüncüsünde ise Türkler var. Onlar birbirinin omzuna basıp kaçmak isterse, diğerleri onun ayaklarından aşağı çekerler. Bu yüzden bu kazanın başına zebani koymadık."

İşte Kadı Burhaneddin döneminde Anadolu'daki Türk beylikleri, fıkradaki gibi gerçek anlamda Türk beylikleriydi ve başlarındakiler de halis Türk'tüler. Örneğin Karaman-oğulları Kadı Burhaneddin'le tam yedi defa müttefik olmuş, yedisinde de ahdini bozmuş, Kadı'nın topraklarına saldırmış, komşu beyliklerle ittifak etmiştir. Erzincan beyi Mutahharten de beş-altı defa müttefik ve düşman olmuş; Kadı Burhaneddin her seferinde onu affetmiş, fakat o yine bildiğini okumuş; Timur'un Anadolu'ya geldiği sırada hemen ona biat ederek Kadı Burhaneddin aleyhine kışkırtmıştı.

Gerek Kadı Burhaneddin'in ve gerekse Osman-oğullarının komşuları olan Türk beyleri, bazen Osmanlı'nın müttefiki olup I. Murad'ı ve daha sonra Yıldırım Bayezid'i Kadı Burhaneddin'e karşı kışkırtıyor, bazen de Kadı Burhaneddin'in yanında yer alıp onu Osmanlı ile savaştırmaya çalışıyorlar ve bunda da muvaffak oluyorlardı.

Biz, burada Kadı Burhaneddin'le Mısır Memluklu sultanı Berkuk arasındaki ilişkilere hiç girmeden, yalnızca Osmanlı ve Timur'la olan münasebetlerine kısa göz atacağız. Çünkü Kadı Burhaneddin'in diğer komşularıyla olan sergüzeştlerine girersek, hem konu gereksiz yere uzayacak, hem de okuyucu yazılanları okuduktan sonra o insanlardan tiksinecektir.

Kadı Burhaneddin-Osmanlı Münasebetleri

Kadı Burhaneddin'le Osmanlı devleti arasındaki henüz I. Murad zamanında başlayan münasebetler I. Bayezid devrinde de devam etmiştir. Kosava savaşına kadar Kadı Burhaneddin'i Osmanlı'yla iyi geçinme taraftarı olarak görüyoruz. Zaten kendisi de iç ihtilaflarla ve yakın komşularıyla meşgul olduğu için, iki taraf birbirlerine karşı düşmanca bir tavır sergilemiyordu. Aslında bir karşı saldırıyı hak eden Osmanlı devleti idi. Çünkü Amasya beyi Hacı Şadgeldi'yi ona karşı kışkırtan ve destekleyen, Mısır Memluklu ordusunun Sivas'ı kuşattığı sırada onunla işbirliği eden Osmanlı'dan başkası değildi. Halbuki Kadı Burhaneddin, Osmanlı'nın Balkanlarda Sırplarla savaşa tutuştuğu sırada bir sırt darbesi indirmeyi, İslam'ı zayıflatmak ve kâfirleri güçlendirmek anlamında yorumlamış, bu yüzden tüm tahrikleri reddetmiştir.

Ne var ki, 1389-1393 yılları arasında Kadı Burhaneddin'in artık Orta Anadolu'yu tek sancak altında birleştirmek için harekete geçmesi, bütün ağırlığını Amasya-Tokat ve Canik bölgesine vermesi, onu ister istemez I. Bayezid'le karşı karşıya getirecekti ve getirdi de. Neyse ki, iki taraf arasında başlayan ufak çaplı çatışmalar Timur'un Anadolu'nun doğu kesimine gelmesiyle birden kesilmek zorunda kaldı.

Yıldırım Bayezid'in tahta geçer geçmez öz kardeşi Yakub'u katlettirmesi Osmanlı beyleri arasında kendisine karşı bir nefret dalgası doğurmuştu. Diğer Anadolu beyleri de kendilerini Selçuklu'nun tabii varisleri gördüklerinden Karaman-oğulları çevresinde toplanarak Osmanlı karşıtı bir cephe oluşturmak istediler. Bu ittifaka Karaman-oğlu'ndan başka Kadı Burhaneddin, Saruhan, Germiyan, Menteşe ve Hamid-oğulları beyliği dahil olmuştu.[16] Bununla birlikte diğerleri Osmanlı'nın bu meşgul döneminde bir miktar toprak koparmışlarsa da, Kadı Burhaneddin'in böyle bir faaliyete giriştiğine dair herhangi bir kayıt yok. Vakıa Yıldırım Bayezid, Balkanlarda işini bitirdikten sonra geri dönüp, fırsattan faydalanmak isteyenlerle tek tek hesaplaştı. Alaşehir, Aydın ve Saruhan'ı ele geçirdi. Ama bu defa da onun bu başarıları Kadı Burhaneddin'i endişelendirdi. Bu arada Kadı Burhaneddin'le Yıldırım Bayezid arasında kalan beylikler, bir o tarafa bir bu tarafa gidip geliyorlar; iki taraftan hangisinin bu işten galip çıkacağını kestiremedikleri için de günlük politikalar izliyorlardı. Örneğin Yıldırım Bayezid Kastamonu'yu kuşattığında, II. Süleyman Paşa iktidarını kaybetmemek için hemen Kadı Burhaneddin'den yardım istemiş, Kadı da Bayezid'e gönderdiği elçiyle, bu işten vazgeçmemesi halinde savaş açacağı tehdidinde bulunmuştu. Bunun üzerine Yıldırım Bayezid muhasarayı kaldırarak geri çekilmişti. Esasen bu geri çekilmede Tuna boylarındaki gelişmeler önemli rol oynamıştır.

Fakat bir süre sonra Yıldırım Bayezid'in Candar-oğullarının topraklarına girmesi, arkasından Osmancık kalesini kuşatma altına alması Kadı Burhaneddin'le Bayezid'i Çorumlu sahrasında karşı karşıya

16 Hoca Sadettin, *Tâcu't-tevarih*, I/126..

getirdi. Savaş Osmanlı kuvvetlerinin mağlubiyetiyle sonuçlandı.[17] Bu zaferden sonra Anadolu'da kuvvetler dengesi birden Kadı Burhaneddin lehine değişiverdi. Komşu beylerin çoğu gelip Burhaneddin'e itaatlerini arz ettiler. Kadı Burhaneddin kışı çıkardıktan sonra Osmanlı müttefiki olan Çebni Taceddin-oğullarını taciz etmeye başladı. Buna rağmen Yıldırım Bayezid, muhtemelen Kadı Burhaneddin'den gözü korktuğu için herhangi bir harekete girişmedi. Olayların bundan sonraki seyri, Kadı Burhaneddin'le yakın komşu beylikler arasındaki iç çekişmelerle geçtiği için, Yıldırım Bayezid onları kendi dertleriyle baş başa bırakıp Rumeli meseleleriyle uğraşmaya başladı.

Daha sonraki günlerde Yıldırım Bayezid'in Kadı Burhaneddin'le uğraşmasına lüzum kalmadı ve Akkoyunlu hükümdarı Kara Yülük Osman Bey tarafından öldürüldü.

Timur-Kadı Burhaneddin

Kadı Burhaneddin kuzeydeki Türkmen beylikleri – Hacı Emirli, Taceddin-ğulları, Taşan-oğulları, Bafra emiri, Kuvvaddar-oğlu vs. üzerinde hakimiyetini genişletmeye çalışırken, Timur'un büyük bir ordu ile Anadolu üzerine geldiği haberini aldı.[18] Timur'un Irak-ı Acem'i istila etmesi, Memluklu sınırlarına dayanması ve özellikle Suriye ve Anadolu'yu istilaya hazırlandığı haberleri, Kadı Burhaneddin tarafından yeni bir Tatar istilası şeklinde yorumlandı. Hemen Niksar'dan başkenti Sivas'a dönerek olayların seyrini gözlemeye başladı.

Timur, bu arada Mazenderan'ı fethedip, Irak içlerine doğru sarkmış, oradan Anadolu'ya uzanmıştı; ama karşısında iki önemli düşman bulmuştu: Mısır Memlukluları ve Anadolu'da güçlü bir devletin başında bulunan Kadı Burhaneddin.

Timur'un düşmanlarına galebe çalmasındaki en büyük başarısı, istihbarata çok önem vermiş olmasından kaynaklanıyordu. Bir yere veya hükümdarlığa karşı sefer açmadan önce, bezirgan ve tacir kıyafetinde yahut derviş çehreli casuslarını göndererek yeterince bilgi topluyor, hazırlığını da ona göre yapıyordu.[19] Nitekim Anadolu'ya

---

17 Neşri, I/320.

18 Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri*, II/159.

19 İbni Arabşah, *Acaibu'l Makdur*, s. 432-433.

saldırmadan önce de özellikle Kadı Burhaneddin hakkında bilgi toplamıştır. Kendisine gelen rapor, gerçekten Timur'u şaşkına çevirmiştir. Çünkü Erzincan beyi Mutahherten 5000, Karaman-oğulları 10000, Taceddin oğlu Mahmud Çelebi 6000, Taşan-oğlu 1000, Bafra emiri 2000, Moğol, Tatar, Diyarbakır ve Şam Türkmenleri 20000 kişilik kuvvete malik oldukları halde, Kadı Burhaneddin'in bu kadar çok düşmanla nasıl başa çıktığı[20] sorusu, Timur'un muvazenesini bozmuştu. Bazı kaynaklar, Timur'un sırf bu yüzden iki yıl beklediğini ve daha sonra Hindistan taraflarına sefere gittiğini, sefer sırasında Kadı Burhaneddin'in ölüm haberi geldiğinde, İbni Arabşah'ın tabiriyle sevincinden neredeyse uçtuğunu[21] belirtmektedir.

Neye ki, kader Kadı Burhaneddin'le Timur'un karşı karşıya gelmesine fırsat vermedi ve Burhaneddin, herhalde rakibini küçümsemiş olmanın verdiği gafletle Kara Yülük Osman Bey tarafından Sivas kalesi önünde öldürüldü.

Eğer Kadı Burhaneddin bir gafletin kurbanı olmasaydı ne olurdu, bunu kestirmek gerçekten güç. Timur Anadolu'ya hiç tepeleyemeden geri döner, Osmanlı Kadı tarafından ezilir ve Osmanlı İmparatorluğu yerine bir Kadı Burhaneddin imparatorluğu mu kurulurdu, bu konuda bir şey söylemek mümkün değil. Fakat galiba Tanrı Osmanoğullarına "yürü yâ kulum!" demişti ki, olaylar onların istedikleri şekilde gelişti.

Timur Irak-ı Arab'ı zapt edip Anadolu'ya saldırmaya hazırlanırken, o civardaki el-Cezire hakimlerinden başka Erzincan beyi Mutahharten, Karaman-oğlu Alaaaddin, Dulkadir-oğlu Süli Bey, Karakoyunlu ve Akkoyunlu beylerine, ayrıca Kadı Burhaneddin'e elçiler göndererek kendisine itaat etmelerini istedi.

Bu emre ilk uyan elbette Erzincan beyi Mutahharten'di. Bizm-ü Rezm'de anlatıldığına göre Timur'un elçileri beyliğin en önemli kişileri tarafından şehir dışında karşılanmış, büyük bir saygıyla şehre sokulmuş, ayaklarının altına çok değerli ipekli, yünlü, atlas ve pamuklu kumaşlar serilip, üzerine bol miktarda altın saçılmış, Timur'un

20 Esterabadi, *Bezm-ü Rezm*, s. 411 (Türkçe çev.)
21 İbni Arabşah, *Acaibu'l Makdûr*, s. 173.

mektubu okunurken de Moğol geleneklerine uygun şekilde hepsi diz çöküp dua ve övgüde bulunmuşlardı.[22]

Kadı Burhaneddin, bu tür riyakârlıklara prim verecek birisi olmadığı için, çevresindekileri Timur'un gittiği yolun yol olmadığını, onun şeriatla, mertlikle ve dürüstlükle işinin bulunmadığını, dolayısıyla verdiği sözlere ve yaptığı vaatlere inanmanın ancak kendi kendilerini aldatmak olduğunu belirterek, elbirliğiyle direnmeye davet etti. Timur'un itaat isteyen tehdit dolu mektubunu okuyup her bir talebe tek tek cevap verilmesini emretti. Aradan birkaç gün geçmeden Mardin emirinin tıpış tıpış gidip Timur'un ayaklarına kapandığı, onun emre itaat etmeyen Karakoyunlu Türkmenlerine saldırıp mallarını ve hayvanlarını yağmaladığı haberi geldi. Bir süre sonra ise Timur'un Mardin emîri Melik ez-Zahir İsa'yı itaatine rağmen tutuklayıp zincire vurduğu, Diyarbekir'i yağmaladığı haberi ulaştı. Yine Bezm-ü Rezm'de anlatıldığına göre Timur Diyarbekir kalesini bir türlü fethedemeyince, eline Kur'an'ı alarak kimseye zarar vermeyeceği konusunda yemin etmiş, fakat şehir teslim olduktan sonra pek çok insanı öldürerek, herkesi yağmalamıştı.

Bu arada Karaman-oğlu Alaaddin Bey, sırf Kadı Burhaneddin'den ve Osmanlı sultanından intikam almak amacıyla Timur'un talebini kabul etmiş; Osmanlı üzerine yürüyecek olursa bizzat geleceği vaadinde bulunmuştu. Dulkadiroğlu Süli bey ise Timur'a elçi göndererek, Suriye'yi fethetmeye teşvik etti ve fetih sırasında rehberlik yapma teklifinde bulundu. Mutahharten, hemen Timur adına hutbe okutup sikke kestirmeyi kabul etti. Doğu Anadolu Türkmen beylerinden Emir Yelman da Mutahharten'in yolundan gitti.[23]

Kadı Burhaneddin, bu hain ve korkak beyler gibi hareket etmeyi reddettiği gibi, Timur'a yazdığı ret cevabının bir nüshasını Mısır sultanı Berkuk'a, bir nüshasını da Osmanlı sultanı I. Bayezid'i gönderip Timur'a karşı bir blok oluşturmaya girişti. Zaten bu arada sultan Berkuk da hem Bayezid'e hem Altın Orda hanı Tohtamış'a mektup göndererek işbirliği teklifinde bulunmuştu. Yine de Mısır sultanı Berkuk, Kadı Burhaneddin'e güvenmiyor, ümidini daha ziyade

22 Esterabadi, *Bezm-ü Rezm*, s. 412.
23 Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri*, II/162.

Tohtamış-han'a ve I. Bayezid'e bağlıyordu. Belki de bu güvensizliğin temelinde, daha önceki gerginlikler ve Kadı Burhaneddin'in bir defasında Çerkes esirlerin kendi toprakları üzerinden Mısır'a geçmelerine izin vermeyeceğini söylemiş olması idi. Çünkü Mısır'da Kıpçak Türkleriyle Çerkesler arasında kıyasıya bir iktidar mücadelesi vardı. Halbuki bu arada Kadı Burhaneddin Timur'un gönderdiği ikinci elçi Kutluşah'ı Sivas'ta ikamete mecbur etmişti. Mısır sultanı Berkuk, Kadı Burhaneddin'e bir mektup göndererek Kutluşah'ın kendisine yollanmasını istedi. Kadı Burhaneddin istemeye istemeye bu isteği kabul etti ve kendi elçisiyle birlikte Kutluşah'ı Mısır'a yolladı.

Bunun üzerine Berkuk, büyük bir orduyla Gazze üzerinden Dımaşk'a geldi. Burada kendisiyle birleşme teklifinde bulunan Tohtamış-han'la I. Bayezid'in elçilerini kabul etti. Kadı Burhaneddin de elçi göndererek bağlılığını bildirdi. Kısa süre sonra Timur Kadı Burhaneddin'e üçüncü bir elçi göndererek, daha önceki elçisi Kutluşah'ın gönderilmesini ve ittifaktan ayrılmasını istedi. Kadı Burhaneddin, Timur'un bu isteğini reddetti. Bunun üzerine Timur, Kadı Burhaneddin'e ait Erciş ve Macingerd kalelerini zapt edip Sivas üzerine yürüdü. Timur'un Sivas üzerine tertiplediği bu seferi sevinçle karşılayan Karaman-oğlu Alaaddin Bey, selin önünden kütük kapmak amacıyla, en zor anında Kadı Burhaneddin'e bağlı Kırşehir'i yağma ettiği gibi Burgut, Tamsa ve Develi'yi tahriple Kayseri'ye kadar sokuldu ve tarlaları, bağ bahçeleri talan etti. Neyse ki, bu arada Erzurum'a kadar gelmiş olan Timur birden bire ordusunu toplayıp geri döndü. Çünkü Altın Orda hanı Tohtamış, Timur'un ülkesine saldırmış ve Harezm'e kadar gelmişti.

Timur'un çekip gitmesinden sonra Kadı Burhaneddin'in Erzincan emîri Mutahharten ile Karaman-oğlu'nu cezalandırması kadar daha tabii ne olabilirdi? Kadı Burhaneddin, savaş hazırlıklarını tamamladıktan sonra önce Karaman-oğlu üzerine yürüdü. Karaman-oğlu kıçı tutuşmuş tazı gibi ordusuyla Hasan dağına çekildi. Fakat Kadı Burhaneddin burada dahi ona saldırdı ve perişan etti. Arkasından Niğde kalesine bekinen Karaman-oğlu'nun peşine takıldı. Tüm yardım yollarını kesti. Karaman-oğlu yine kuyruğunu kısıp

Kadı Burhaneddin'in bağışlanmasını istedi. Sivas hükümdarı bir kez daha onu affetti.

Kadı Burhaneddin'in bundan sonraki hedefi Erzincan emîri Mutahharten'di. Timur Anadolu sınırlarındayken ona güvenerek Sivas topraklarına saldırıp eşi emsali görülmemiş zulümler yapan Mutahharten aslında iyi bir sopayı çoktan hak etmişti. Fakat bazı kalelerin elinden çıkmasına rağmen, başına gelecekleri bildiği için olsa gerek, bir türlü Kadı Burhaneddin'in karşısına çıkmadı ve hep kaçak güreşti. Bu olayların tamamı 1394-95 yıllarında oldu.

Bundan sonraki kısımda Dulkadirli Beyliği hariç diğer Anadolu beylikleri üzerinde durmadan (çünkü Karamanoğulları ayrı bir şekilde ele alınmalıdır), Türk'ün ve Türklüğün baş celladı olacak olan Osmanlı Devleti üzerinde durulacaktır, ama yukarıdan beri kısaca anlatmaya çalıştıklarımızdan çıkarılacak bir tek ders vardır: Türk, kendi vatanında ise veya komşuları da kendisi gibi Türk'se, kendi hemcinsine karşı acımasız bir kartal, merhametsiz bir albız ve ağzından kan damlayan bir böri; fakat gurbette ve başkalarının ülkelerinde ise, kendisi gibi bir Türk gördüğünde hemen onun boynuna sarılıp hasretle kucaklayan, en cömert, en samimi ve en vefadâr bir kardeş ve hatta en büyük müdafidir.

Dulkadir Oğulları

Şimdiki Kahramanmaraş ili ve çevrelerinde kurulan Dulkadir Beyliği'nin adı farklı şekillerde yazılmıştır: Dulgadır, Dulkadir, Zulgadir, Zulkadir, Zilkadir, Tolgadır. Bunlar, Arapça ve Farsça kaynaklarda geçen imlalardır. Örneğin İbni İyas Dalgadır şeklinde yazar. Farsçanın daha eski şeklinde "d" (د) yerine "z" (ذ) kullanıldığı için sonraki imlalarda Dulkadir şeklinde yazılmış olması normaldir. Bir de k (ق) harfinin ga'ya (غ) değişmesiyle Dulgadır şekli ortaya çıkmıştır ki, bu farklar konunun özünü değiştirmez.

Kelimenin anlamına gelince, kimileri sahip (zu ذو) ve güçlü (kadîr قدير) kelimelerinden oluştuğunu ileri sürerken, A. von Gabain, şapka taşıyan, şapkalı anlamındaki "tulga" ve "dar" kelimelerinden oluştu-

ğunu ileri sürmüşlerdir.[24] Bundan başka eski Türkçede acı çektiren, can yakan anlamındaki "dolga" kelimesinden geldiğini tahmin eder Louis Basin'e karşılık Arapçada Ebû Bekir yerine Bûbekir, Ebû Yezid yerine Bûyezid veya Bayezid denildiği gibi, Türkmenlerin dillerine kolay geldiği şekilde Abdulkadir kelimesini Dulkadir şekline soktuklarını iddia eden Faruk Sümer var ki,[25] görüşü kesinlikle doğru değildir. Çünkü kısaltma yapılırken Arapça yan yana iki harf asla atılmaz.

Oğuzların Bozok koluna mensup olan Dulkadir oğullarını teşkil eden oymakların ağırlıklı kesimi Bayat, Avşar ve Beydili boylarından idiler, ama beyliğin başında bulunan beylerin çoğunun Bayat boyundan olmasına istinaden Dulkadirlilerin ağırlıklı kesimini Bayatların oluşturduğu düşünülebilir.

Halep'le Antep arasına yerleşen Türkmenler, Moğolların azılı düşmanı Memlukların kumandasında bazen Anadolu içlerine, bazen kendi inisiyatifleriyle Çukurova'daki Ermenilere karşı seferler düzenliyorlardı. Bu Türkmenlerle Ağaçeri Türkmenleri Moğol İlhanlı İmparatorluğu'nun çöküş arefesinde Karaca adlı bir beyin çevresinde toplanmaya başladılar. Memlukluların baskıları yüzünden iyice zayıflayan Ermeni Prensliği'nin bu durumundan faydalanan Karaca Bey, 1335 yılında Çukurova'ya girerek Ermenileri adamakıllı hırpalayıp büyük çaplı ganimetle geri döndü.

Dulkadir oğullarının bundan sonraki tarihi belli bir süre kendilerini Memlukların tebaası gibi görmesi şeklinde gelişmektedir. Nitekim Karaca Bey Memluk sultanı tarafından Türkmenlerin emîri olarak tanındı ve böylece yaklaşık 200 yıl devam eden beylik kurulmuş oldu. Şüphesiz Memluk sultanının bu tercihinde sırtını İlhanlılara dayayan Eratna beyine karşı bir alternatif oluşturma düşüncesi önemli rol oynamıştır. Daha sonraki dönemde Eratnalılarla Dulkadir oğulları arasında çatışmalar olmuştur.

1345'den itibaren artık iyice güçlenmiş olan Karaca Bey, Memlukluları da fazla önemmez hale geldi ve Çukurova'daki Ermeniler

---

24 Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 7.
25 Aynı yerde.

üzerine yüklenmeye başladı. İki yıl sonra Memluklularla da arası iyice açılan Karaca Bey, onlara saldırdığı yetmiyormuş gibi, hem kendisine Melik Kâhir unvanı aldı, hem de Ermenilerden Memluklara ödedikleri haracı artık kendisine ödemelerini istedi. O sıralarda Memluklularda iç çekişmeler had safhaya çıktığı için, Memluk sultanları Dulkadirlilerle uğraşacak durumda değillerdi.

Karaca Bey'in ölümünden sonra yerine geçen Halil Bey de hem komşularıyla, hem de Memluklarla iyi geçinemedi. Artık Ramazan oğullarının da kendilerine katılmalarıyla iyice güçlenen Dulkadir oğulları Suriye'ye zaman zaman saldırılar düzenliyorlardı. Çerkes asıllı Memluk sultanı Berkuk, ciddi bir tehlike olarak gördüğü Dulkadir oğullarına karşı 1379'de ciddi bir sefer düzenledi. Fakat Maraş önlerinde vukû bulan savaş Dulkadir oğullarının zaferiyle sonuçlandı. Berkuk ikinci bir sefer tertipledi. Ama bu defa ordu saflarına kendisine bağlı Türkmenlerden başka, Arap ve kürtleri de aldı. Bu defa şans Memlukların yüzüne güldü ve Dulkadir oğullarına yardım eden Ramazan oğulları beyi de pişman olarak Memluklu sultanından özür diledi. Böylece Dulkadirliler en azından geçici bir süre tekrar Memlukları metbû tanımak zorunda kaldılar.

Daha sonraki yıllarda Dulkadir oğullarını Anadolu'da yıldızı parlayan Kadı Burhaneddin'le dostane ilişkiler içinde görüyoruz.

Osmanlı'nın yükselmeye başladığı döneme kadar Dulkadir oğullarının komşularıyla bazen dostane, bazen hasmane bir şekilde devam eden münasebetleri, Sultan Bayezid'in Dulkadir Beyliği'nin iç işlerine karışması üzerine çıkan Osmanlı-Memluklu gerginliğinde tampon bölge olması dolayısıyla, beyliğin gittikçe zayıflamasına yol açtı. Fakat bu arada Dulkadir oğullarına komşu olmayan başka bir partner ortaya çıkmıştı: Emîr Timur. Orta Asya'dan çıkıp gelerek bölgedeki bütün devlet ve beylikleri tehdit eden Timur, Dulkadir oğullarıyla bir süre savaştı ve Dulkadirlilere çok ağır darbeler indirdi. Fakat Timur'un Altın Orda hanı Tohtamış'ın Harezm'e saldırması üzerine bölgeden çekilmesi, Memluklu-Dulkadir oğulları çatışmasının kaldığı yerden devam etmesine yol açtı.

Devam eden yıllarda Dulkadir oğullarını hem Safevîlerle hem de Osman oğullarıyla mücadele içinde görüyoruz. Fakat bir yandan Memluklar, diğer yandan Osman oğulları, öte yandan Safevîler arasında sıkışıp kalan Dulkadir oğulları ne camiye yaranabildiler, ne kiliseye ve sonunda devletleri Osmanlılar tarafından bütünüyle yıkıldı ve Celali isyanlarının bastırılmasında Osmanlı'ya çok yardımları dokunmasına rağmen, sonunda beyliğin son beyi Ali Bey devşirme Ferhat Paşa'nın hiylesiyle kalleşçe katledilerek kellesi Sultan Süleyman'a gönderildi ve böylece Dulkadir oğulları tarihten çekilerek toprakları Osmanlı topraklarına fiilen katılmış oldu.

Osmanoğullarını tam bir yüz yıl boyunca ciddi şekilde uğraştıran Karaman oğulları üzerinde ise durmak istemiyoruz. Ne de olsa onlar da Türk kelimesini kullanmamış ve hanedan adını öne çıkarmışlardı.

Her şeye rağmen Osmanlı hanedanının, tavâif-i müluk devrinde Anadolu'daki diğer Türkmen beyliklerini ortadan kaldırması ve Anadolu'yu tek bir devlet haline getirmesi yaptığı en hayırlı iştir ve bunu gerçekleştirirken döktüğü kanlardan dolayı onu suçlamak gerekmez. Ayrıca Osmanlı Anadolu birliğini sağlarken aşırı sert de davranmamıştır. Eğer Osmanlı bu birliği gönül rızasıyla sağlamaya çalışsaydı, asla başaramazdı. Türk tarihinde Hun İmparatorluğu, Göktürk İmparatorluğu ve Selçuklu İmparatorluğu da aynı yolla birliği sağlamışlardır. Avrupa, Rusya, Çin ve hatta Amerika'da dahi birlikler kan dökülerek temin edilmiştir.

IX. OSMANOĞULLARI VE TÜRKLÜK (??)

Gök-Türk İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra kurulan Türk devletleri Türklük şuurundan yavaş yavaş uzaklaşırken, bu süreç Selçuklu'nun son dönemleriyle daha da hızlanmış, Osmanlı ile de zirve yapmıştır.

Osmanoğullarının Kayı boyundan olduğu tartışmalı olmakla birlikte, genel kanı budur. Kaşgarlı Mahmud, Kayı boyunu 22 Oğuz boyu arasında gösterir ve listenin en başına Selçukluların indiği Kınık boyunu yerleştirir. Fakat bilâhare yazılan silsilenâmelerde (örneğin Reşidüddin'de) Kayı boyu birinci sıraya, Kınık boyu ikinci sıraya alınmıştır ki, muhtemelen bu, silsilenamelerin bugünkü deyişle iktidardaki partinin dümen suyunda gitmek için zaman zaman değişmesinin en bariz örneklerinden biridir.

Esasen Oğuz boylarının Milat öncesi ve sonrası tarihleri tam olarak tespit edilemiyor. Daha önce Turgun Almas'ın kaydına istinaden belirttiğimiz gibi, Milat öncesinde Çin kaynaklarında Oğuzlardan "U-kie" diye bahsedilmektedir. Ancak onların Gök-Türkler döneminde nerede yaşadıkları, daha sonraları Mangışlak tarafına nasıl geldikleri ve nasıl 24 boy oluşturdukları henüz açıklığa kavuşturulamamış meselelerdendir.

Tarih kitaplarına baktığımız zaman Kayı boyunu birden Mangışlak civarında (şimdiki Türkmenistan'ın Hazar sahiline yakın bir yarımadada) birden biten Oğuz boyları arasında göremiyoruz. Kayı kelimesi daha sonraları, özellikle de Kay kabilesinin adının ortadan kaybolmasından itibaren ortaya çıkmıştır. Bu Kay kabilesinin etnik mensubiyeti ise hayli tartışmalıdır ve daha sonraki günlerde de tartışılacaktır.

Kay mı, Kayı mı?

Osmanlı devletinin kurucu hanedanının mensup olduğu Oğuz boyu Kayıların kimliği üzerinde XX. Yüzyılın ilk yarısında önemli tartışmalar olmuş, fakat mesele hâlâ netlik kazanabilmiş değildir.

Konuyla ilgili ilk tartışmayı başlatan Prof. Marquart, Fuat Köprülü'nün iddiasına göre, Biruni'nin Sultan Mesut adına yazdığı "El-Kanunu'l-Mesudî" adlı eseri ile Avfî'nin "Câmiu'l-hikâyât"ı ve Şükrullah'ın "Behçetü'-tevârih"indeki kayıtlara istinaden yanlış bir tespitte bulunmuş ve Moğol asıllı Kaylarla Oğuz-Türk asıllı Kayıları birbirine karıştırmıştır.[1] Onun bu yanlış tespiti daha sonra Nemeth ve Brockelman'ı yanıltmışsa da, bu iki âlim çok emin olamadıkları için meseleyi daha ileri götürmeye cesaret edememişlerdir. Daha sonraları Z.V. Togan da Marquart'ın görüşünü paylaşacaktır; fakat Kaşgarlı Mahmud'un eserini Türkçeye çeviren Besim Atalay bu hataya düşmemiş ve iki kelime arasındaki imla farkını korumuştur. Çünkü Divan-ı Lügati't-Türk'de Kay kelimesi (قاي),[2] Kayı ise (قيغ=kayığ)[3] şeklindedir.

Bununla birlikte Marquart'ı da bütünüyle suçlamak yanlış olur. Çünkü Deşt-i Kıpçak'ta Kimak-Kıpçak federasyonunun kurduğu büyük hanlığın bünyesinde yer alan Türk kabileleri arasında Kayı adı geçmediği gibi, Mangışlak, Cend ve Abeskun civarında yaşayan Oğuzlarla, Harezmşahlar devletinin sınırlarına yaklaşan Oğuz-Türkmen kabileleri arasında da Kayı adı geçmez. Selçukluların Kınık boyuna mensup oldukları öteden beri bilinmektedir. Aynı dönemde Salurların ve Yazırların varlığı malumdur. Bayındır boyunun ise Kimak-Kıpçak federasyonunun hakim olduğu geniş bölgenin uzak uç kısımlarından (İrtış nehri sahillerinden) geldikleri kayıtlarda vardır. Ama Selçukluların Moğollarla savaşa tutuştuğu sırada tesadüfen cenk meydanı yakınında bulunan ve daha zayıf olan Selçuklulara yardım eden Kayıların birden gökten zembille düşmüş gibi ortaya çıkmaları da gerçekten üzerinde durulması gereken bir konudur. Çünkü Kayıların

---

1 Fuat Köprülü, *Tarih Araştırmaları*, I/9.
2 Kaşgarlı, I/28 ve 30; III/158.
3 Age., I/55; III/166.

ortaya çıktığı tarihe kadar kaynaklarda adı geçen Kay kabilesinden bir daha bahsedilmezken, birden Kayıların ortaya çıkıvermesi ve bu iki kelimenin neredeyse birbirinin aynısı olması hakikaten şüpheleri celbetmektedir. Esasen Kaşgarlı eserinde 22 Oğuz boyunu sayarken, hiçbirinin nerede yaşadığı, daha önce nerelerde bulundukları konusunda hiçbir bilgi vermez. Bununla birlikte hem Kaylardan, hem de Kayılardan "Türk" olarak bahseder. Kaşgarlı'nın eserini yazdığı yıllarda Oğuz boylarının Mangışlak ve civarında, kısmen Harezm'de yaşadıklarını; Bizans sınırlarından Asya'nın içlerine doğru Türk kabilelerinin yaşadıkları yerlere işaret ederken ise, sınıra en yakın yere Peçenekleri yerleştirirken, Kayları Yabaku ve Tatarlara yakın bir yerde göstermekte,[4] daha sonra ise "Kay, Yabaku, Tatar ve Basmıl boyları da böyledir. Her boyun ayrı bir ağzı vardır; bununla beraber Türkçeyi de iyi konuşurlar"[5] şeklinde not düşmekte ve bir noktada Kayları Türkleşmiş bir kabile olarak zikretmektedir. Aynı yazarın Kayları bir yerde doğrudan Türk, başka bir yerde "Türkçeyi de iyi konuşurlar" diyerek iki dilli, fakat Türkleşmiş bir halk olarak göstermesi dikkat çekicidir. Biruni'nin Kayıları Kırgız ve Dokuz Oğuzların doğusunda yaşayan bir kabile" olarak göstermesi de başka bir muamma. Çünkü Biruni zamanında Kırgızların ve Dokuz Oğuzların yaşadıkları yerle, Oğuz-Türklerin yaşadıkları Mangışlak civarı birbirine hayli uzak mesafededir. Halbuki Oğuz kabileleri birbirine çok yakın ve hatta komşu olarak, bazen de toprakları birbirine geçmiş vaziyette yaşıyorlardı ve bunun tek istisnası Bayındır boyu idi.

Konuyu biraz açmaya çalışalım. Bayındır [Bayender] boyu hakkında en dikkat çekici bilgiyi aktaran Gerdizî'dir. "... bir süre sonra Tatar kabiledaşlarından yedi kişi geldi: İmi, İmek, Tatar, Bayender, Kıpçak, Lanikaz ve Aclad. Bunlar efendilerinin yılkılarını otlatıyorlardı."[6] Burada geçen "kişi" kelimesini kabile olarak kabul etmek gerekir. Kıpçaklar konusunda en iyi araştırmayı yapmış olan merhum Ahincanov, Kumekov'un "Gosudartsvo kimakov" (Kimakların Devleti)

---

4 Age., I/28.
5 Age., I/30.
6 Gerdizi, *Zeynü'l Ahbâr*, s. 555.

adlı eserine atfen "kanaatimce Kay ve Bayender kabilelerinin Sırderya Oğuz federasyonu bünyesine katılmalarının da bu dönemde olduğunu var saymak gerekir" demek suretiyle önemli bir noktaya temas etmektedir. Onun "bu dönemde" sözüyle kastettiği zaman dilimi, VIII-IX. Yüzyıllardır ki, Oğuzların Mangışlak civarına göç edip geldikleri dönemdir. Reşidüddin'in Oğuz boylarını sayarken Kayıları listenin başına koyması, Kaşgarlı'nınsa ilk sıraya Kınık boyunu yerleştirip, sonra Kayılardan söz etmesi de muhtemelen yazarların yaşadıkları dönemde yıldızı parlayan Oğuz boyunu listenin başına koyma nezaketinde bulunmasından kaynaklanmıştır.

Marquart'ın Kayılarla Kunların aynı asıldan geldikleri şeklindeki görüşünün Nemeth tarafından da paylaşılması işin başka muammalı bir tarafıdır. Kunların Kıpçakların değişik isimlerinden biri olduğu bilinmektedir.[7] Z. V. Togan da Kunları doğrudan Hun (Koyunlu) olarak göstermekte,[8] "Kunların (Hunların) esas kuvvetlerini Oğuz, Ogur, Kemak (Kıpçak), Kanglı zümreleri teşkil etmiştir ve bunlar batıya kaydıktan sonra da bunların Moğolistan taraflarında kalanları Tokuz-oğuz, Onogur (On Uygur), Kay, Kun gibi isimleri taşımaya devam ettiler" demekte,[9] sonra da kendisinin Kıpçakların bir kolu olarak kabul ettiği Kaylara mensup olduğunu belirtmektedir; ama asıl önemli olanı her iki eserinde de Kaylarla Kayıları özdeşleştirmesidir.[10]

Başından beri bu tür görüşlere itiraz eden Fuat Köprülü ise daha ziyade Kaşgarlı Mahmud'un kayıtlarına istinat ederek, Kaylarla Kayıların kesinlikle aynı kabile olmadığını ısrarla vurgulamaktadır; ama ne Kayların ne de Kayıların geçmişleriyle ilgili herhangi bir bilgi vermemekte, yalnızca kaynakların yetersiz olduğundan şikayet etmektedir. Yalnızca Handemir, Osmanlıların Kırım yoluyla Deşt-i Kıpçak'tan Rum ülkesine gelen 10 bin hanelik "Terakime"nin ahfadı yani "Kıp-

---

7 Ahincanov, *Kıpçaklar*, s. 18.
8 Z.V. Togan, *Türkistan*, s. 93.
9 Aynı yazar, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s. 45-46.
10 Age., s. 321-322.

çak Terakimesi" olduğu hakkında bir rivayet nakletmektedir.[11] Kayılar hakkındaki bu bilgi eksikliği, çok iyi bir istihbarat ağı kurmasına rağmen Timur'u yanıltmış ve muhtemelen Kayı neslinden olduğunu söyleyen Kastamonu beyi Çoban'ın ifadesine dayanarak Bayezid'e yazdığı mektupda "Senin soyun gemici Türkmenlere dayanır ve biz bunu gayet iyi biliriz"[12] demiştir. Z. V. Togan, Kefe ile Anadolu arasında kayıkçılık eden Kastamonu beyi Çoban'ın dedelerinden dolayı Timur'un bir yanılgıyla Yıldırım Bayezid'e bu şekilde hitap ettiğini zımnen belirttikten başka, Kayıların Deşt-i Kıpçak'tan büyük kafileler halinde göç edip gelen Kıpçak boyu Durgutların arasında yaşadıklarını ileri sürmektedir.[13]

Gerçekten de mevcut kaynaklarla Kaylarla Kayıların aynı halk olduğunu söylemek mümkün olmadığı gibi, ayrı kabileler olduğunu söylemek de mümkün değildir. Kuzeyev, Z. V. Togan ve Ahincanov'un söylediklerini göz önünde bulundurarak, Kayların Kıpçakların bir kolu olduğunu ve Kayıların geçmişleriyle ilgili hiçbir kayıt bulunmadığını kabul edersek, bu durumda Osmanlı hanedanı kuran Kayıların Kıpçak asıllı olduğunu, yahut yine Ahincanov'un dediği gibi VIII-IX. Yüzyıllarda İrtış boylarından gelerek Mangışlak taraflarında Oğuz kabileleri arasına karışıp, dillerini değil, ağızlarını değiştirdiklerini var saymak gerekir. Ancak bu dahi yalnızca bir görüştür ve esasen Oğuz boylarının nasıl ortaya çıktıkları, adlarını nasıl aldıkları konusuyla ilgili bilgilerimiz de yalnızca Oğuz-han'la ilgili efsaneye dayanmaktadır.

Öyle veya böyle, Kayılar ister Kayların bir kolu veya bizzat kendisi, isterse Kıpçakların bir kolu veya isterse mevcut kaynaklarda haklarında bilgi olmamakla beraber diğer Oğuz boylarıyla birlikte Mangışlak'a göç edip gelmiş bir kabile olsun veya olmasın, Türk asıllı yahut Türkleşmiş idiler, ama acaba kendilerini Türk görüyorlar mıydı veya Türklüklerinin şuurunda mı idiler, bunu ilerleyen sayfalarda göreceğiz.

---

l.
Ali Yezdi, *Zafernâme*, s. 232.
umî, s. 322.

İmparatorluğa giden yol

Fuat Köprülü'nün haklı olarak belirttiği gibi, Kayı boyunun önemi, Osmanlı İmparatorluğu'nu kuran hanedanın bu boydan çıkmış olmasından ileri gelmektedir ve geçmişte tarihe mal olacak önemli olaylara imza attığı konusunda henüz hiçbir bilgiye rastlanmamıştır.[14] Osmanlı ailesinin soy kütüğünü ta İbrahim peygambere kadar götüren[15] şecereler ise, sonradan bu hanedanın gönlünü hoş tutmak için uydurulmuş şeylerdir ve gerçekle hiçbir ilgisi yoktur. Hatta ilk zamanlar Kayı beylerini kimse tanımamış, İlhanlı müverrihi Reşidüddin'in tarihinde ve Anadolu vakalarını anlatan İbni Bibi ve Aksarayî'nin eserleri gibi yerli kaynaklarda ne Ertuğrul'un ne de Osman Gazi'nin ismi geçmiştir. Halbuki bunlar Ertuğrul'un ve Osman Gazi'nin muasırları idi ve Aksarayî uc seferlerine bizzat iştirak etmişti. "Ertuğrul ile oğlu Osman'ın o zamanki siyasi hayatta en küçük bir ehemmiyeti olsa idi, muhakkak ki zikrederdi."[16]

Bazı tesadüfi olaylar tarihin seyrini değiştirmiştir ve bunun sayısız örnekleri vardır. İşte böyle tesadüfi bir olay da Kayı boyuna mensup bir avuç insanın başına gelmiş ve Kayı boyunun başına huma kuşunun konmasına sebep olmuştur.

Mehmed Neşrî, Moğol istilası sebebiyle Bilâd-ı Acem'de [İran'ın Horasan bölgesinde] huzur kalmadığı için göçebe Türklerin cümlesinin elli bin hane halinde reisleri Süleyman Şah b. Kaya Alp'a uyarak Anadolu'ya geldiklerini belirtmektedir, fakat kanaatimce o dönem için oldukça abartılı bir rakamdır bu. Her ne ise, bu elli bin hane Erzurum ve Erzincan'da birkaç yıl kalıp çevredeki kâfirlerle savaştılar. İran'daki olayların gelişmesi üzerine Süleyman Şah, Halep üzerinden aslî yurduna dönmeye karar verir ve Fırat nehrini geçerken suda boğulup ölür. Türkler Süleyman şahın geride bıraktıkları dört oğlunun peşine takılarak tekrar Anadolu'ya dönerler ve Pasin ovası ile Sürmeli çukuruna varırlar. Burada yalnızca Ertuğrul ve Dündar dört yüz çadırla kalırken, diğer iki kardeş aslî yurtlarına dönerler.

---

14 Köprülü, *Tarih Araştırmaları*, I/9.

15 Örneğin Mehmed Neşri'de verilen şecere için bkz. *Cihan-nüma*, I/55.

16 Togan, *Umumi*, s. 323.

Ertuğrul bir süre sonra göç ederek gelip Ankara'ya yakın Karacadağ eteklerine konar, sonra da Sultan-öyüğü'ne göçer. Bu sırada Selçuklu sultanı III. Alaaddin düşmanları Moğollarla savaşmaktaydı. Alaaddin'i henüz tanımamakla birlikte onun düşman karşısında zor durumda kaldığını gören Ertuğrul, sayıları birkaç yüzü bulan savaşçılarına "bunlardan birine yardım etmek gerekir, söyleyin galibe mi yardım edelim, mağluba mı?" diye sorar. Adamları "Mağluba yardım etmek zordur. Sayıca azız. Güçlüden yanı tavır takınalım" derler. Fakat Ertuğrul "Bu söz merdâneler (erkek adamların) kelamı degildür. Erlik oldır kim, mağluba yardım idevüz" diye cevap verir ve kılıcını çekip Sultan Alaaddin'in imdadına koşar. Sonuçta düşman yenilir. Savaştan sonra Ertuğrul adamlarıyla gelip Alaaddin'in elini öper. Sultan da ona iltifatlarda bulunup hil'at giydirir; ihsanlarda bulunur ve Söğüt'ü kışlak, Tomanic ve Ermeni dağlarını yaylak olarak verir.[17]

Bundan sonraki günler Ertuğrul Gazi ve oğullarına yalnızca baht-u saadet ve zafer üstüne zafer getirir. Osmanlı'nın her tuttuğu altın olur. Fakat Osmanlı ailesi yükseldikçe hızlı bir şekilde bozulmaya, aslından uzaklaşmaya, kendisi de Oğuz-Türkmen olduğu halde Türkmenlerden uzaklaşmaya, zaten hiç ağzına almadığı "Türk" kelimesini Anadolu'nun çilekeş Türkmenlerine "köylü" sıfatı olarak yakıştırmaya başladı. Nasıl olsa hazır bir Selçuklu mirası bulmuş, bedavadan üzerine konmuştu. "Yumurtadan çıkıp kabuğunu beğenmemiş" atasözünde olduğu gibi, artık kendini Türk veya Türkmen değil, Bizans'ın varisi, III. Roma olarak görmeye başlayacak (İstanbul'un fethinden itibaren) ve hatta Fatih Sultan Mehmed, Uzun Hasan'a gönderdiği mektupta "yine aşağılık Türkmen seciyeni gösterdin!" gibisinden laflar edecekti. Uzun Hasan Türkmen'di doğru da, acaba kendisi ne idi?

Yine de Osmanlı, Allah'ın ikaz kabilinden başına musallat ettiği dört beladan dersini almamıştı ki, sonunda yıkılıp gitti ve kendisinden geriye Anadolu halkının ağzında "şalvarı şaltak Osmanlı!"

---

17 Neşri, *Cihan-nüma*, I/64-65.

mısrasıyla, İstanbul ve civarındaki dönme[18] devşirmelerin torunlarının ağzında "nerdesin, geri gel ey Osmanlı!" tahassüründen başka bir şey kalmadı.

Allah Kur'an'da "Allah böbürlenenleri sevmez" buyurur. Bu yüzden aşırı böbürlenen Osmanlı'ya da;

a) Önce Timur'un elinden;

b) Rusların elinden;

c) Napolyon'un elinden;

d) Mehmed Ali Paşa'nın elinden dört ders vermiş, fakat Osmanlı hâlâ kendisine verilmek istenen ilahî mesajı anlayamamıştı.

Sonuç, hüsran ve yıkım!

Osmanlı'nın hızla yükselmeye başladığı yıllarda Maveraünnehir, daha sonraki adıyla Türkistan'da da büyük bir güç yükseliyordu: Timurîler! Bir tek farkı vardı ki, "kınından sıyrılmış kılıç" anlamına gelen "Barlas" kabilesinden olan Timur, bütün hunrizliğine ve gaddarlığına rağmen, Gök-Türkler'den itibaren Sultan Alparslan ve Harezmşah Muhammed'den sonra aslını, Türklüğünü bilen ve bunu yüksek sesle haykıran üçüncü liderdi. Gerçi oğulları aynı haykırışı yineleyememiş ve sadece uzak torunu Babür bu çağrıya cevap vermişse de, Timur'un ağzından çıkan şu şanlı sözler, Osmanlı sultanlarının ağzından bir kere bile olsun çıkmamıştır: "BİZ KİM, MELİK-İ TURAN, EMÎR-İ TÜRKİSTANMİZ; BİZ KİM, HALKLARIN EN KADİMİ, TÜRK'ÜN BAŞBOĞUNUMİZ!"[19]

Kuzgunların Kapışması-Kargaların Kahkahası

Her ne kadar Timur, yukarıda verdiğimiz o şanlı cümleyi sarf etmişse de, Ankara savaşından önce Osmanlı sultanı Bayezid'le yaptığı yazışmalar sırasında - tıpkı Bayezid gibi, - o da mankurtluğun en büyük örneğini sergilemiş; kültür yozlaşmasının en bariz numunelerini yaratmıştır.

---

18 Dönme tabiri 17. Yüzyılda Sabatay Sevi ve hempalarının canlarını kurtarmak için zahiren Müslüman olmalarından sonra kullanılmaya başlanmıştır, ama devşirmelerin çoğu da bir noktada zahiren Müslüman oldukları için onlara dahi bu anlamıyla "dönme" denilebilir.

19 "Biz ki, Turan hükümdarı, Türkistan emîriyiz. Biz ki, halkların en eskisi, Türk'ün şah damarıyız."

Konumuz olmadığı için, Timur-Bayezid çekişmesinin detaylarına girmeyeceğiz. Çünkü çok daha sonraları Şeybani Han'ın "İslam dünyasına ya ben lider olurum, ya Şah Abbas" dediği gibi, Timur da adeta "İslam dünyasına ye ben önder olurum, ya da Osmanlı" diyordu. Kısacası göstermelik sebepler ne olursa olsun, Timur tüm Türk ve İslam dünyasını ele geçirmek, tamamını tek bir sancak altında toplayıp büyük bir imparatorluk kurmak istiyordu ve esasen İbni Arabşah'ın kaydına göre[20] bunu henüz gençlik yıllarındayken planlamıştı. Bununla birlikte Bartold'un dediği gibi Timur, "imparatorluğunu kurarken Türk milli gayelerini gütmüyordu; Timur'un gayesi, mümkün olduğu kadar çok ülkeyi, hatta mümkünse bütün dünyayı hakimiyet altına almaktı."[21]

Timur-Bayezid yazışmaları üzerinde özellikle durmacağız, ama onun Osmanoğlu'na Arapça ve Farsça mektuplar göndermesine karşılık, Memluklu sultanına Türkçe mektup göndermesi[22] hayli ilginçtir. Önce Türk dünyasının bu iki parlayan yıldızını karşı karşıya getiren sebepler üzerinde kısaca durup konuyu aydınlığa kavuşturmayı deneyelim.

Öncelikle kaydetmek gerekir ki, Timur'un gençlik çağları Moğol devletlerinin (Çağatayların ve İlhanlıların) artık yıkılmaya yüz tuttuğu yıllardı. Timur Cengizîlere damat olduktan sonra çok da sürmeyen bir zaman zarfında Orta Asya'yı hakimiyet altına alıp, Cengiz oğullarından birini göstermelik olarak tahta geçirmişti, ama bütün ipler kendi elindeydi. Şimdi de gözünü İlhanlıların İran, Irak, Kafkaslar ve Anadolu'daki mirasına dikmişti. Esasen bölgede onun güçlü ordusuyla ilerleyişini durdurabilecek güçlü bir devlet de mevcut değildi. Kara Yusuf ve Celayirli Ahmed parçalanmışlık içinde bulunduklarından Timur'un yolunu kesemezlerdi ve nitekim bir süre sonra Timur'un önünden kaçıp Osmanlı sultanına sığınacaklar ve bu da Timur-Bayezid arasındaki savaşın sebeplerinden biri olacaktı. Timur'un yönünü Orta-Doğu ve Anadolu'ya çevirdiği

---

20 İbni Arabşah, *Acâibu'l Makdûr*, s. 47.

21 Bartold, *Orta Asya*, s. 145.

22 Es-Sayrafi, *Nüzhetü'n-Nüfûs*, II/23-24: "Sultan Melik ez-Zâhir, Timurlenk yüzünden Şam'a ikinci seferine çıktığında Salihiye mevkiindeyken kendisine Timurlenk'ten Türkçe bir mektup geldi. O da Türkçe yazılmasını emretti."

sırada, Anadolu'da kendini Selçuklu'nun varisi olarak gören birçok beylik, birbirine çelme atmakla meşguldü. Bu durumda Anadolu'da Timur'un yolunu kesebilecek iki güç vardı: Kadı Burhaneddin veya Yıldırım Bayezid.

Timur, 1393 yılında Mazenderan'da karargahını kurduktan sonra Kazvin, Sultaniye, Luristan ve Huzistan'ı ele geçirdi. Arkasından Şiraz, Isfahan ve Ebrkuh şehirlerini zapt etti. Hatta Muzafferiye hanedanı prensleri gelip itaat etmelerine rağmen hepsini öldürttü. Bağdat'ta hüküm süren Celayirli Sultan Ahmed'in elinden bu şehri aldı ve onu Memluk sultanına sığınmak zorunda bıraktı.[23] Bu durum Timur'la Memluklular arasında gerginliğe sebep olunca, Sultan Ahmed Mısır'dan Osmanlı sultanı Bayezid'e sığındı.

Timur'un Anadolu kapılarına dayanması hem Anadolu'da hem de Mısır'da bazı işbirliği arayışlarını da beraberinde getirdi. Osmanlı sultanı o sıralar henüz Anadolu ile fazla ilgilenmediği için asıl endişelenen Kadı Burhaneddin ve Mısır Memluklu sultanıydı. Böylece iki taraf da savaş hazırlıklarına başladı. Kadı Burhaneddin'in aksine Konya, Elbistan ve Erzincan'da sevinç çığlıkları atılıyordu. Çünkü Timur'un eskiden beri güttüğü politika, zayıfları gözdağı vererek tahakküm altında tutmak, güçlüleri ise ortadan kaldırmaktı. Dolayısıyla hem Osmanlı'yı, hem de Kadı Burhaneddin'i rakip gören, fakat onlara diş geçiremeyen Karamanoğulları, Erzincan beyi Mutahherten, Dulkadirli Süli, Akkoyunlu gibi küçük beylikler hemen Timur'a hediyeler ve elçiler göndererek bağlılıklarını bildirmiş, üstelik Osmanlı'yı ve Kadı Burhaneddin'i şikayet etmişlerdi. Zaten Timur'un ufak bir gövde gösterisi onları dize getirmeye yetmişti. Osmanlı'dan önce kendisine daha yakın bölgede bulunan Kadı Burhaneddin'i hedef alan Timur, hem ona hem de Memluklu sultanı Berkuk'a elçiler göndermiş, fakat ikisinden de olumsuz sonuçlar almıştı. Memluk sultanı Berkuk, Timur'un Ahmed Celayir'in teslim talebini reddettiği gibi, gönderilen elçilik heyetinin büyük kısmını da öldürtürken, Kadı Burhaneddin de Timur'un elçilerini öldürtmüş; gönderilen itaat talebi içerikli mektuba sert bir cevap yazmış ve bu mektubun birer nüshasını Sultan Bayezid ve Berkuk'a göndermişti.[24]

23 Yaşar Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları*, s. 10.
24 İbni Arabşah, *Acâibu'l Makdur*, s. 155.

Fakat her ne hikmetse Timur, Kadı Burhaneddin'in üzerine yürümeye hazırlandığı sırada ve hatta ona ait bazı kaleleri zapt etmesine rağmen, birden sessiz sedasız bir şekilde Orta Asya'ya geri döndü. Timur'un aniden geri dönmesinin sebebi, Altın Orda hanı Toktamış'ın Orta Asya'ya saldırıp Harezm'e girmiş olmasıydı. Timur, hızlı bir şekilde geri dönüp Toktamış-han'la savaşa tutuştu ve onu yendikten sonra da kasasını doldurmak için Hindistan üzerine bir ganimet seferine çıktı. Bu sırada Kadı Burhaneddin'in öldürüldüğü haberini aldı ve yukarıda belirttiğimiz gibi İbni Arabşah'ın kaydına göre sevinçten adeta göklere uçtu. Artık Bilâd-ı Şam ve Anadolu'yla rahatlıkla uğraşabilirdi. Bu arada Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf ve Ahmed Celayir, Mısır'dan çıkıp Osmanlı sultanı Bayezid'e sığınmışlardı. Timur ise, Kadı Burhaneddin devreden çıktıktan sonra bölgenin iki güçlü devleti Osmanlı ile Memluklu'dan hangisine daha önce saldıracağı konusunda tereddüt halindeydi. İkisiyle aynı anda savaşacak durumu olmadığına göre, önce birini tepeleyip, sonra diğerinin üzerine çullanmayı uygun buldu. Zaten bu arada Sultan Berkuk'un ölmesiyle Memluklularda başlayan taht kavgaları Timur'un elini güçlendirmiş ve tek rakip olarak gördüğü Bayezid'in üzerine yürümeyi kararlaştırmıştı. Çünkü koşar adımlarla otağına gelip eteğini öpen Anadolu beyleri, onu sürekli Sultan Bayezid üzerine saldırmaya teşvik ediyorlardı. Ama Türkiye'de Timur dönemini yazan tarihçilerin gözünden kaçan bir nokta vardır ki, o da Timur'a elçi gönderen Avrupa devletlerinin elçilerinin Doğu Avrupa için büyük tehlike oluşturan Osmanlı'ya karşı Timur'u kışkırtmalarıdır. Nitekim daha sonraları Timur huzuruna kabul ettiği İspanyol elçisine "beni biraderim Bayezid'in üstüne varmam için sürekli tahrik ettiniz" (*meni gıcımladıngız*) diyecektir.

Konumuz itibariyle bizi çok da fazla ilgilendirmeyen tali detaylara girmeden doğrudan Timur ile Bayezid'in karşı karşıya geldiği Ankara savaşına geçelim.

Kaynaklar Ankara savaşında iki tarafın savaş gücü konusunda hemfikir değiller. Kimine göre Timur'un ordusunun sayısı 160 bin,

kimine göre 300 bin; buna karşılık Sultan Bayezid'in ordusu bazı kaynaklara göre 120 bin, bazı kaynaklara göre ise 70 bindi.[25]

Biri Türklüğünü bilen, diğeri Türklükten bihaber iki Türk kartalının karşı karşıya gelmesi, 28 Temmuz 1402'de Ankara yakınlarındaki Çubuk ovasında gerçekleşti ve sebepleri ne olursa olsun, savaş Timur'un zaferiyle sonuçlandı. Savaşla ilgili olarak kaynakların verdiği bilgiler birbirini tutmamaktadır. Kimi kaynaklara göre Yıldırım Bayezid savaş sırasında alkollüydü. Kimi kaynaklara göre Bayezid'in seçkin askerlerinden oluşan bir birlik yıldırım hareketine girişince, onların üzerine geldiğini gören Timur kaçmak istemiş, fakat bayrağın inmesi halinde ordusunun dağılacağını düşünerek ok atmaya başlamış, onun bu hareketini başkalarına da cesaret vermiş ve bulunduğu tepe düşmemiş, bu da Yıldırım Bayezid'in savaşı kaybetmesine sebep olmuştur.

Timur döneminde yazılan "Zafernâme"lere göre, Timur, Yıldırım Bayezid'i esir olarak yanına alıp Anadolu'dan ayrılırken askerlerine "Bu savaş hiç hesapta olmayan bir savaştı; ama ne yazık ki oldu ve kartallar savaştı, kargalar güldü" demiş, sonra "Bu fesat toprağı burada kalsın; onun için herkes atlarının ayaklarına bez bağlasın ki, bu fesat toprağı ata yurdumuza ulaşmasın" diyerek askerlere atlarının ayaklarına bez bağlatmıştır. Tüm kaynaklarca doğrulanmadığı için bu söylemlerin ve fiillerin ne derece doğu olduğunu kestirmek güç.

Öyle veya böyle, Timur arkasında kargaşa içinde bir Anadolu bırakıp kendi yurduna dönmüş; yine de Osmanlılar birkaç yıl gibi bir süre zarfında toplanıp hızlı bir şekilde yükselmeye başlamışlardır.

Osmanlılar ve Türklük

Öncelikle şunu belirtmeliyiz ki, Osmanlı'nın Türklük gibi bir derdi hiçbir zaman olmamıştı. Çünkü onun etnisite gibi bir takıntısı yoktu.

Osmanlı hanedanının kurucuları ve ardılları Selçukluların hazır mirasına konmuşlardı. Selçukluların İran'a inip, Irak, Suriye ve

25 Yaşar Yücel, *Timur'un Ortadoğu*, s. 136.

Arabistan'a doğru genişlemeleri, gerçi onlara maddi yönden bir refah sağlamıştır, ama devlet yöneticilerinde etnik hafıza olmadığı için hızlı bir şekilde etnik kimliklerini kaybetmiş, hızlı bir kültür erozyonuna uğramış; alfabelerini ve neredeyse ana dilleri Türkçeyi kaybetme noktasına gelmişlerdi.

Selçuklu'nun böylesine yozlaştığı ve yıkılma noktasına geldiği bir dönemde Osman oğullarının yıldızı parlamış ve düşen sancağı yerden alarak yükseltmişlerdir. Aslında buna Selçuklu devletinin yıkılması değil, yönetimin Kınık boyundan Kayı boyuna ve onun temsilcileri Osmanlı'ya geçmesi demek daha doğru olacaktır.

Peki, devletin yönetimi Selçuklu'dan Osmanlı'ya geçti de ne değişti?

Hiçbir şey! Hatta Selçuklu döneminde az çok korunan Türk kimliği, Osmanlı döneminde büsbütün bulutlar arasına çekildi ve Türklük bir tür hakaret olarak algılandı.

Vakıa Türklük kimliğindeki erozyonun yalnızca Selçuklularla başlayıp Osmanlılarla zirveye çıktığını söylemek insafsızlık olur; ama Osmanlı'daki gibi devlet yönetiminin tıpkı Hazar İmparatorluğu'nun belli bir döneminden sonra Yahudilere bırakılması gibi, tamamıyla dönme-devşirmelerin eline bırakılmasının tekrarı, ancak Atatürk dönemi sonrası Türkiye Cumhuriyeti'nde görülen bir olaydır.

Burada iki yaşını bile doldurmadan Yahudiler ve Yahudi kılıklılar yüzünden tarih sahnesinden silinen Hazar İmparatorluğu ile Osmanlı İmparatorluğu arasında bir karşılaştırma yapmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Yukarıda değinildiği gibi, Hazar devletinin ilk dönemlerinde ve yükselişi sırasında devlette Türkler hâkimdi. Civardaki Türk asıllı, fakat güçsüz tebaa devletlerden başka Ruslar, Slavyanlar (ki o dönemde ayrı ayrı halklardı), etnik mensubiyeti hâlâ tartışmalı olan Saklablar (Sakâlibe) onlara vergi ödüyorlardı.

Osmanlı'nın henüz imparatorluk olmadığı genişleme döneminde Anadolu beyliklerinin yanı sıra, Bizans ve Avrupa'nın Osmanlı'ya yakın olan bölgelerde yaşayan Hıristiyan devletçikler vergi ödüyorlardı.

Vaktiyle Hazar topraklarına sığınmış olan Yahudiler yavaş yavaş Hazarlarla kaynaşmaya, önce ticareti tekellerine almaya, arkasından devlet kademesine sızmaya başladılar.

Osmanlı, yönetim kadrolarına getireceği kişileri özellikle Avrupa Hıristiyan tebaalardan, kısmen Arap ve Acemlerden seçmeye başladı.

Hazarlarda yönetim Yahudilerin eline geçtikten sonra, Türk asıllı hakan tıpkı günümüz Türkiye'sinde olduğu gibi, göstermelik olarak başta duruyordu, ama ipler Yahudi asıllı melikin (günümüzün başbakanı) elindeydi.

Osmanlı'da hakan konumundaki sultan, göstermelik bir mevki sahibi değildi; Hazarların aksine ipleri elinde tutuyordu, fakat sarayından dışarı çok fazla çıkmadığı için, veziriazam ve vezirlerin verdikleri bilgilere göre hareket ediyordu.

Hazarlarda göstermelik hakanın dışında sarayda tüm görevliler Yahudi idi.

Osmanlı'da sultanın dışında neredeyse görevlilerin çok ağırlıklı kesimi, - özellikle de Fatih'ten sonra, - gayr-ı Türk'tü. Görünüşte Müslüman'dılar, ama kalplerinin İsa'dan yana mı, Muhammed (a.s) dan yana mı çarptığını kestirmek mümkün değil.

Hazarlarda hakanın sarayında komşu tebaa halkların hükümdarlarının kızlarından atmış kadarı hatun ve cariye olarak bulunuyordu.

Osmanlı'da sultanın hareminin de neredeyse tamamı gayr-ı Müslim ve gayr-ı Türk hatun ve cariyelerle doluydu. Osmanlı sultanının haremine Türk kadın çok nadiren girebilirdi.

Hazar hakanının tüm danışmanları Yahudi idi.

Osmanlı sultanının vezirleri ve danışmanlarının kahir ekseriyeti gayr-ı Türk'tü.

Hazar devletinin ordusunun büyük kısmı Türk asıllı ve Müslüman (ağırlıklı olarak Harezmli Türk) savaşçılardan oluşuyordu ve neredeyse tamamı paralı askerdi.

Osmanlı'da ordu safları güya Türkleştirilen ve Müslüman yapılan devşirmelerle dolduruluyor; sayı yetmezse lütfen Türklere orduda yer veriliyordu; ama Osmanlı'da da askere maaş veriliyor ve bunlar sık sık maaşlarının artırılması için kazan kaldırıyorlardı.

Hazarlarda gayr-ı Türklerden bürokrasi makamlarını ellerinde tutanların Hazarlara (dolayısıyla Türklere) hakaret ettikleri, alenen tahkir ettikleri konusunda bir kayıt mevcut değil.

Osmanlı'da veziriazam, vezirler ve diğer üst düzey memurlardan, vergi tahsildarlarına kadar hemen hepsi Türk'e küfredebiliyor, aşağılıyor; yazdıkları eserlerde "etrak-ı biidrak", "ahmak Türk" gibi tahkir içerikli ifadeleri rahatlıkla kullanabiliyor; Osmanlı hanedanına mensup sultan ve şehzâdelerden bu konuda en ufak bir tepki dahi gelmiyordu (çünkü onlar kendilerini Türk olarak görmüyorlardı ve onlara göre kendileri başka, Türk başkaydı).

Hazarlarda melik (Yahudi asıllı), hakan olmadan devleti yönetemeyeceğini, çünkü halkın hakanın varlığını bilmeden kendisine itaat etmeyeceğini iyi biliyor; bu yüzden hakanı yılda bir defa balkondan halka uzaktan gösteriyordu.

Osmanlı'da da sultanın çevresindekiler sultan olmadan devleti yönetemeyeceklerini, halkın sultansız bir devleti kabullenmeyeceğini biliyorlardı; yine de Hazar İmparatorluğu'nun aksine Osmanlı'da sultan zaman zaman halk arasına iniyor, savaşlara bizzat katılıyordu, ama gerçek anlamda halktan kopuktu.

Ruslar güçlenip Hazar devletine saldırdıklarında, halk kendisine yabancılaşmış hakan ve melik (cumhurbaşkanı ve başbakan) için kılını dahi kıpırdatmadı ve dün kendisine vergi veren tebaası, şimdi kendisinden vergi almaya başladı.

Sonuçta Rusların hafif bir dokunmasıyla Hazar devleti yıkıldı ve halk dört bir yana dağıldı. Bugünse kendisinin Hazarların torunları olduğunu iddia eden hiç kimse yok.

Osmanlı da elindeki toprakları tek tek kaybetmeye başlayınca, Anadolu halkı çok da endişelenmedi. Yeniçeriler içinse durum pek fark etmiyordu. Çünkü Osmanlı devleti onların kendi devletleri olmadığı gibi, Osmanlı'nın elinden topraklarını parça parça yolup alanlar ya kendi ırkdaşıydı, ya da dindaşı.

Osmanlı yıkıldığında, halk dağılmadı; aksine kendi bağrından çıkan ve "Ben Türk'üm" diyen bir liderin, M. Kemal Atatürk'ün çevresinde kenetlendi ve Osmanlı enkazı üzerine yeni bir devlet kurdu.

Selçuklular gibi Osmanlılar da etnik adı değil, hanedan adını ön plana çıkardılar ve gerek hanedanın temeli atılırken, gerek daha sonraları imparatorluk yıkılıncaya kadar da Türk kelimesini ağızlarına almadılar. Aldıkları zaman da nasıl aldıklarını aşağıda göreceğiz. Bunun tek istisnası Genç Osman ve Sultan II. Abdülhamid'dir. Birincisinin başını yeniçeri adı verilen maceraperest soysuzlar ve sarayı ahtapot gibi saran devşirmeler, ikincisinin başını ise dönmelerden ziyade Ragıp Akyavaş'ın ifadesiyle İttihat ve Terakki mensupları lümpen «zırzoplar»[26] yediler. Gerçi Batıda başlayan ırkçılık ve etnik ayrımcılık akımı dalga dalga dünyayı sararken, çok etnikli Osmanlı İmparatorluğu'nun da ömrü fazla olamazdı. Çünkü kimisi kılıç ve süngü korkusuyla, kimisi dini bağlarla imparatorluğa bağlı tutulan diğer halklar ve etnik gruplara hafifçe dokunulması yeterli olacaktı, ama zaptı iki yüz yıldan fazla süren devâsâ toprakların bir çırpıda kaybedilmesinde rol oynayan faktörlerin de doğru tespit edilmesi gerekir. Bu toprak kayıplarını yalnızca Batı teknolo-

26 Akyavaş, Ragıp A., *Tarih Meşheri*, I/258.

jisini yakalayamamakla izah etmek, tarih mahkemesinde birilerini kayırmak demektir.

Aşağıdaki sayfalarda Osmanlı hanedanına karşı hiç de insaflı davranmayacağız, ama tenkit oklarımızı atarken hakikatperestliği de elden bırakmayacağız.

Bizlere tarih kitaplarında Osmanlı şehzâdelerinin ve tabii ki veliaht şehzâdelerin çok iyi eğitildikleri, hemen çoğunun birkaç dil bildiği, bazılarının Arapça ve Farsça şiirler dahi yazdığı anlatılır. Hatta kimileri Babinger'in hiçbir kaynak göstermeden Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethettiğinde "Trova'nın intikamını aldık!" dediği şeklindeki romantik cümlesine dayanarak, II. Mehmet'in çok iyi tarih bildiğini ileri sürer ve Truvalıların Türk oldukları iddiasında dahi bulunurlar. Hiçbir bilimsel dayanağı olmayan bu iddiaya karşı, bu satırların yazarı olarak ben de II. Mehmet'in Truva adını dahi duymadığını ileri sürüyorum. Zaten duyması da mümkün değildi. Çünkü Osmanlı medreselerinde okutulan ilimler başta Arapça ve Farsçanın yanı sıra, Kur'an, hadis, tefsir ağırlıklı dini ilimlerdi. Tarih olarak okutulanlarsa İslam tarihinden, özellikle Hz. Peygamber'in gönderilişinden başlayarak Emevi ve Abbasilerin tarihiyle devam eden tarihti. Diğer halkların tarihiyle ilgili bilgiler ise birer paragrafla geçiştirilen malumattan ibaretti. Çünkü şehzâdelere tarih okutan hocaların da bildikleri o kadardı. Zira medreselere devam eden Türkmenler Türkçe konuşmalarına rağmen, medreselerin dili Arapçaydı. Medresede eğitim verenler çoğunlukla Arap, Fars kökenli veya bu iki halkın kültürüyle yoğrulmuş insanlardı.[27]

Osmanlı medreselerindeki tedrisat din ağırlıklı olduğu için, her şey din ve şeriat, dolayısıyla Kur'an ve sünnet miğyarına göre uyarlanıyor, bu kalıbın içine girmeyenler reddediliyordu. Nitekim Osmanlılarda ilim "müspet ilimler" ve "menfi ilimler" diye ikiye ayrılmıştı. Müspet ilimler, şeriatla bağlantısı olan ilimlerin tamamıydı. Bunlar "olumlu" ilimlerdi, menfi ilimler ise teknolojiyle, kısmen sosyal bilimlerle ilgili olanlardı ve "zararlı ilimler" grubuna giriyordu. Uluğbey'in başını yiyen Nakşıbendî şeyhleri de aynı kalıptan çıkmaydı ve onlara göre gökyüzüyle, yıldızların konumlarıyla uğraşmak "Allah tarafın-

27 İsmail Tokalak, *Bizans-Osmanlı Sentezi*, s. 95.

dan hesaplanmış, kitaplanmış yıldızların sırlarını açmaya çalışmak, Allah'ın işine burnunu sokmakla" eşdeğerdi. Çünkü hiçbirisi fizik, kimya, astronomi vs. gibi fen bilimleri okumamıştı. Onların kafalarında "Kur'an ve Sünnet"ten başka bir kavram yoktu, ama onların da mahiyetini bilmezlerdi. Bazıları bu sözlerimize itirazda bulunarak "Hezarfen Çelebi"yi örnek vermekle başlayıp, sözü sakız gibi sündürebilirler, ama biz istisnalarla değil, genelle uğraşıyoruz.

Anadolu'da birliği sağlayarak imparatorluk kurmaya namzet üç devlet vardı. Osmanlı devleti, Karamanlı devleti ve Akkoyunlu devleti. Allah'ın takdiri böyle imiş, şans Osmanlı'dan yana güldü. Acaba şans veya kaderin tekazası Osmanlı'dan yana değil de, Karamanlı'dan veya Akkoyunlu'dan yana gelişseydi, tarihin seyri, daha doğrusu Türklüğün seyri ve kaderi bir başka mı olurdu, bunu kestirmek de, tahmin etmek de mümkün değil. Çünkü kaderin seçimi tek yönlü olduğu ve onu da Osmanlı'dan yana kullandığı için, biz, ancak sebep-sonuç ilişkileri üzerinde kanaat yürütebiliriz.

Üç Büyük Hata

a) Saraya Alınan Yabancı Gelinler

Daha önce belirttiğimiz gibi, Türklerden Çin'e yakın olanların tarihleri Çin yıllıkları sayesinde birazcık aydınlığa kavuşturulabilmektedir, ama Çinli ve Batılı müverrihlerinin görüş mesafesi dışında kalan Türklerin tarihi meçhulümüzdür. Kısmen Yunan kaynaklarına yansıdığı kadarıyla İsketlerde, İskit hanının yabancı bir hanımla evlenmesi şöyle dursun, onları taklit etmesi, onlar gibi giyinmesi ve eğlenmesi dahi imkansızdı. İskitlerle Hunlar arasındaki mesafeyi bilemiyoruz. Çin kaynaklarına istinaden bildiğimiz tek şey, Batur Tanrıkut'un (Mete, Mo-tun) Çin sarayından ilk gelin alan Türk hükümdarı olduğudur. Batur Tanrıkut'un babasının da Çin sarayından bir gelin alıp almadığını bilmiyoruz. Öyle veya böyle, Türk tarihindeki bozulma Çin sarayından ilk (?) gelinin Batur Tanrıkut'un haremine girmesiyle başlamış, Hun şehzâdeleri arasında çılgın bir moda olarak yayılmıştır. Bunun sonucu olarak Hun İmparatorluğu Kuzey ve Güney olarak ikiye ayrılmış; daha sonra aynı gelenek daha

kuruluşunda Gök-Türk devletinde devam ettirilmiş, hatta devletin kurucusu Bumın-han gücünü artırmak için işe önce Çin sarayından bir gelin almakla başlamıştır.

Göktürk Hakanlığı'nın yıkılmasından sonra kurulan Uygur Hakanlığı döneminde de aynı gelenek sürdürülmüş, devletin başına geçen her hükümdar mutlaka Çin sarayından bir gelin almanın çaresine bakmıştır. Çin hükümdarları ise, Türk hakanlarının aptallık derecesindeki safdilliklerini çok iyi değerlendirmiş, çoğu kez sarayda yeterli prenses olmadığı için sıradan bir cariyeyi dahi prenses olarak Türk hakan otağlarına gelin olarak göndermiş ve karşılığını çok fazlasıyla almışlardır. Bu söylediklerimizin her biri için tek tek kaynak gösterebiliriz, ama pek de gerekli değil. Elbette bu evliliklerin hemen hemen tamamı siyasi amaçlı evliliklerdi ve iktidarı ele geçirme veya iktidarda söz sahibi olmayı amaçlıyordu.

Uygur Hakanlığı'nın yıkışından sonraki kısa süreli Kırgız Hakanlığı'nı bir yana bırakırsak, ondan sonra Karahanlılarda da saraya yabancı gelin getirme geleneği nispeten zayıflamış olmakla birlikte, bu defa odak noktası Çin sarayı değil, Arap halifelik sarayı idi. Çünkü Hz. Peygamber'in ağzından çıktığı rivayet (!) edilen "Kim bir gayr-ı müslimle yatarsa bir domuzla yatmış gibi olur!" hadisi emr-i mutlaktı. Muhtemelen Çin sarayı gibi, Abbasi sarayı da Türk prenslerinin bu tür isteklerini karşılamak için besleme ve düzmece prensesleri hazır-ı nazır tutuyorlardı.

Hunlar ve Göktürkler döneminde Çin sarayından bir gelin almak, kişiye bir ayrıcalık ve imtiyaz kazandırıyor yahut kişi kendini öyle zannediyordu. Saraydan gelin alan prensin asaleti ve şayet taht sahibiyse muşruiyeti de böylece onaylanmış oluyordu. Örneğin Seyanto hanı İ-nan, Türklerin ikinci hakanlığı kurduklarını öğrenince, onları kılıçtan geçirmek ordusunu toplayıp yollara düştü. Daha önce Türklerin koalisyon ortayı olan Seyantolar [Kıpçaklar] kendilerine bağlı Tongra, P'u-ku, Uygur, Çurcen ve Tatabı kabilelerini harekete geçirdiler. Vukû bulan savaş Seyantoların ordusunun %80'nin kırılmasıyla sonuçlandı. Yine de Seyanto hanı İ-nan sarayın damadı olmak istediğini bildirince, Çin imparatoru T'ai-tsung ona saraya bizzat gelmesini ve başlık olarak büyük bir sürü getirmesini şart koştu.

Şeyanto hanı istenilen sürüyü toplamak için ağır bir vergi koydu. Halkın şiddetli infialine rağmen topladığı sürüyü çölü katederek Çin başkentine ulaştıramadı. Çünkü sürü yolda telef oldu gitti. Ondan sonra da Çin sarayı İ-nan'ı ciddiye almadı.[28] Zaten T'ai-tsung da onun çölü geçerek bu sürüyü başkente ulaştıramayacağını bildiği için ve esasen gelin vermek istemediğinden böyle bir şart koşmuş olmalıydı.

Gerek Hunlar ve gerekse Göktürkler döneminde saraydan bir gelin vaadiyle ayartılan, kendi halkına ihanete teşvik edilen Türk prenslerinin sayısı bir hayli fazladır. Bunlarla ilgili örnekleri merak edenler, Liu Mau-tsai'nin "Doğu Türkleri" ve Edouarde Chavannes'in "Batı Türkleri" adlı eserlerini gözden geçirebilirler. Bu Türk prenslerinin aslında asıl amaçları saraydan bir Çinli gelin almak değil, onu bahane ederek T'ang İmparatorluğu'nun gücünü arkasına alıp tahtı ele geçirmekti.

Osmanlı'nın ilk ganimeti Nilüfer (Horofira)

Yar-Hisar hakimi kızını Bilecek hakimine vermiş ve düğün dernek çatılmıştı. Her yıl Osman'ın servetini oluşturan ganimetler Bilecik kalesine emanet edilirdi ve bu malları teslim etmek için kadınlar kullanılırdı. Fakat Osman Bey, bu defa kadınların yerine kadın kıyafetine bürünmüş savaşçıları, eşya yerine silah yüklenmiş atları kaleye soktu. Halkın ve muhafızların önemli bir kısmı düğüne gittikleri için kale kolayca ele geçirildi. Osman, kaleyi ele geçirdikten sonra damada pusu kurmak için Kaldıralık Boğazı'na gitti ve düğün kafilesini basarak henüz el sürülmemiş Nilüfer adındaki gelini kaldırdı ve onu oğlu Orhan'a münasip gördü.[29]

Asıl adı Horofira olan gelin Osmanlı otağına gelen ilk Batılı gelindi. Osman'ın hanımı olan Bala Hatun'un (ki Ede Ballı'nın kızıydı) Moğol asıllı olduğu kesin değildir ve dolayısıyla Türklerin, Peçenek, Bulgar ve Macarları bir yana bırakırsak, Batıdan otağına ilk giren yabancı ve gayr-ı müslime gelinin bu Horofira olduğunu kabul etmek gerekir.

---

28 Gumilev, *Eski Türkler*, s. 285-287.

29 Hammer, I/74.

Ali Kemal Meram'ın "Padişah Anaları" adlı eserinde Orhan'la Horofira (Nilüfer) arasında geçtiğini varsaydığı diyaloglar ise tamamen bir hayal ürünü olduğu gibi, yazarın cehaletinin de tipik bir delilidir. Yazara göre şehzâde Orhan, zifaf gecesi Nilüfer'e "Soyumuz, kanımız Perslerden gelir!" demiş.[30] Sanki zifaf çadırının dibinde konuşmaları dinleyen bir kişi gibi ahkam kesen bu yazar, Türk tarihi hakkında hiçbir şey bilmemektedir. Çünkü Bizans kaynakları Selçuklulara "Pers", "Agarin",[31] "Sarasen", "Türk" diyorlardı.[32] Daha sonra bir süre Osmanlılara da bu "Pers" adını yakıştırdılar. Ama elbette bunların gerçekle bir ilgisi yoktu veya Osmanlı hanedanının mensup olduğu Kayı boyu bir süre İran'da yaşayıp Anadolu'ya geçtiği için "Pers" denilmiş yahut öyle zannedilmiş olabilir. Bununla birlikte merhum Meram'ın yazdıkları başka kaynaklarca da kısmen teyit edildiği için bütünüyle reddedilemez.

Bu Horofira veya nam-ı diger Nilüfer, ki gerçekten Müslüman olup olmadığı bilinmiyor, Şehzâde Murad'ın anası olacaktı. Ama Orhan Gazi hızını kesmedi ve Bizans'tan Asporçe adlı bir prensesi, arkasından Kantakuzen'in kızı Teodora'yı hanım olarak aldı. Diğer anlamıyla Orhan Gazi, iki Bizans imparatorundan birinin damadı, birinin bacanağı; başka bir deyişle üç imparatoriçeden biri kayınvalidesi, biri baldızı ve biri de bacanağının anasıydı.

Yıl 1363.. Bulgar kralı İvan Aleksander esir edilmiş, Sultan I. Murat'ın karşısında başı eğik vaziyette hakkında verilecek hükmü bekliyor. Sultanın ağır bir karar vermesi beklenirken, Bulgar kralının kızı Marya [veya Mara]yı gören I. Murat, kızın güzelliği karşısında lal olmuş ve nikahına alıvermişti. Osmanlı tarih kitaplarında Gülçiçek Hatun olarak geçen bu kadının dinini dahi değiştirmediği söylenmektedir. Zaten Osmanlılarda da tebaa halkların din değiştirmesi konusunda bir baskı yoktu. İşte Türk tarihine Yıldırım Bayezid (Ebû Yezid) olarak geçecek Şehzâde Bayezid'in[33] anası da bu kadın olacaktı.

---

30 Meram, A. K., *Padişah Anaları*, s. 23.

31 Hz. Hacer'in çocukları anlamında.

32 Bkz. *Bizans Tarih Yazımında Öteki Selçuklu Kimliği*, 84,97.

33 Yezid adı Emevilerin sergiledikleri şenaetlere ve Hz. Peygamber'in torunlarına yaptıkları iğrençliklere kadar Araplar arasında çok kullanılan bir isimdi. "Yezid"

"Yıldırım Bayezid Han'ın hanımı Türk'tü. Ankara savaşı sonrasında Timur Han'ın eline geçince Timur, kendisini çırılçıplak soydurdu ve askerlerine sakilik yaptırdı. Bu utanç dolayısı ile Osmanlı padişahları bir daha Türk kadınlarla evlenmediler."

Bu sözler, Prof. unvanı taşıyan ülkemizin gözde tarihî roman yazarlarından birine aittir: İskender Pala. Bir televizyon konuşmasında "Şah ve Sultan" adlı eserinin tanıtımını yaparken sarfettiği bu sözleri dinlerken, 30 yıldan fazla tarihle uğraşan bir insan olarak hem şaşkınlığa düştüm, hem de akademik unvan taşıyan birinin böylesi bir hatası karşısında üniversitelerimizin düştüğü trajikomik ahvalden dolayı yüzüm kızardı. Bir kere Yıldırım Bayezid'in Germiyan beyliğine mensup Nefise Sultan veya Sultan Hatun adında Türk hanımı vardı, ama diğer hanımları Türk asıllı değildi ve bunlardan biri de Sırp kralı Stefan Lazareviç'in kızkardeşi (I. Lazar'ın kızı) Despina idi (Kaynaklarda adı Marya ve Olivera diye de geçmektedir). Timur'un Bayezid'i esir aldıktan sonra sabaha kadar bezm-i cemşid düzenlediğini, Bayezid'i de bu meclise getirttiğini ve onunla sohbet edip acısını hafifletmeye çalıştığını, bu arada içki içildiğini, sabaha doğru Bayezid alkolün etkisinden kurtulup gözlerini açtığında sakilik yapan kadınların çoğunun kendi cariyeleri, bir kısmının da hatunları ve odalıkları olduğunu farkettiği[34] İbni Arabşah adlı Arap asıllı yazarın, Timur'a karşı duyduğu kinle biraz abartarak anlattığı fantastik bir öyküdür.Yazarın Osmanlı sultanlarının bu utanç dolayısıyla bir daha Türk kızlarıyla evlenmedikleri şeklindeki incisi ise gerçekten insana "cehaletin, ferasetsizliğin bu kadarına da pes!" dedirtecek cinstendir. Yani bir Osmanlı padişahı bir Türk kızını nihakına alırsa, o onun hanımı oluyor, yabancı birini nikahına alırsa hanımı olmuyor mu? Başka bir ifadeyle Türk kızıyla evlenen bir Osmanlı

– "artan, artıran" anlamındadır. Fakat saltanatın (halifelik değil) Emevîlerden Abbasîlere geçmesinden sonra "Yezid" adı lanetli bir isim haline geldi. Daha sonra bu ismi kullananlar da başına "Ebû" veya "Bâ" (baba) kelimesini getirerek "Ebû Yezid" veya "Bâyezid" şeklinde kullandılar. Sultan Bayezid'in bazı kaynaklarda (Örneğin İbni Arabşah'ta) "Ebû Yezid" şeklinde zikredilmesinin sebebi de budur.

34 İbni Arabşah, *Acaibu'l Makdur* (Bozkırdan Gelen Bela), s. 316-317.

padişahı, ola ki hatunu başka bir hükümdarın eline düşerse, üzülür ve utanç duyar da, yine nikah ederek evlendiği Hıristiyan hanımı aynı duruma düştüğünde "Boşver, nasıl olsa Türk değildi" mi der? Her neyse..

Artık Osmanlının ilk günlerindeki veliaht şehzâdenin anasının Türk asıllı olması geleneği çoktan bozulmuştu ve bu gelenek ısrarlı bir şekilde bozulmaya devam ederek, imparatorluğun yıkılışına kadar hiç durmadı şeklindeki iddialar da bütünüyle doğru değildir. Örneğin I. Mehmed'in anası (Devlet Hatun veya Nefise Sultan), onun oğlu II. Murad'ın anası (Dulkadir hükümdarlarından Süli Bey'in kızı Emine Hatun) Türk'tür. Keza Babinger Fatih Sultan Mehmed'in anasının belli olmadığını ileri sürerse de, hiçbir kaynak göstermez. Osmanlı sultanları içinde en önemlilerinden olan Fatih'in anası hakkında özellikle Batılılar tarafından bir takım hayali bilgiler üretilmiş, bazı Osmanlı tarihçileri de bunları tetkik etmeden aynen iktibas etmişlerdir. İsmail Hami Danişmend, bu konuya özellikle dikkat çekmekte ve bu iddiaların çeşitli maksatlarla uydurulduğunu belirtmektedir. Örneğin Fatih'in İkinci Murad'ın hanımı Sırp prensesi Mara'dan doğduğu iddia edilir. Ama Fatih'in Sırp despotu Brankoviç'in kızı olan bu kadını tahta çıktığı zaman derhal memleketine iade etmiş olduğu[35] göz önünde bulundurulursa, onun Fatih'in anası olması mümkün değildir. Henri Mathieu'nün Fatih'in anasının Sırp değil, İtalyan asıllı Stella adında bir kadın olduğu şeklindeki iddiası da tamamıyla uydurmadır. Güya Fatih'in İtalyanca bilmesinin sebebi de bu imiş! Yani bir insanın herhangi bir yabancı dil bilmesi için illa da o dili konuşan bir anadan doğması mı gerekir? Fatih'in anasının bir Fransız prensesi olduğu, dolayısıyla Fransız krallarıyla Osmanlı'nın akraba oldukları iddiası ise Fransa büyükelçisinin hayal mutfağının ürünlerindendir. Sefirin iddiasına göre bu prenses Müslüman olmadığı için Galata'daki türbesi kapanmış, kapısına kilit vurulmuş ve ruhuna fatiha okunmazmış. Peçevi İbrahim Efendi, türbeyi bizzat ziyaret ettiğini, türbedarla görüştüğünü ve her gün orada da Kur'an okunduğunu bizzat tahkik ettiğini, dolayısıyla elçinin iddiasının bir

35 Danişmend, *İzahlı*, I/220.

hayal ürünü olduğunu belirtmektedir.[36] İsmail Hami Danişmend'in Hoca Saadettin'in eserinde geçtiğini belirttiği "Sultan Murad İsfendiyar oğlunun duhterini (kızını) nikahla hatunluğa kabul eyledi; hatta Fatih-i İstanbul Sultan Mehmet Han ol duhterden vücuda gelmiştir" şeklindeki kayıttan Fatih'in anasının Türk olduğu anlaşılmaktadır, fakat eserin orijinalini görme imkanımız olmamakla birlikte, Kültür Bakanlığı tarafından 5 cilt halinde yayınlanan eserde bu satırlara rastlayamadık. Bununla birlikte "İznik ve Bursa Tarihi"nin 152-153. sayfalarında "Hatuniye künbedi" adıyla bahsedilen bu türbeyi Fatih'in babası İkinci Murad hayatta iken ölen anası için 1449 tarihinde yaptırdığı belirtilmektedir. Künbedin kitabesinde Fatih tarafından annesi için yaptırıldığı yazılıdır. İ. H. Danişmend, kitabede Fatih'in anasının adının geçmemesine rağmen, Bursa Mahkeme sicillerinin 31, 201 ve 370 sayılı defterlerinin 35, 64 ve 40. fayfalarında bulunduğunu, anasının adının Hüma Hatun olduğunun kesinleştiğini belirtmektedir.[37] Ancak bu Hüma Hatun'un Fatih'in anası olduğu söylenen Dulkadir hanedanından Halime Hatun'un veya İsfendiyaroğulları ailesine mensup Halime veya İsfendiyar beyin torunu Hatice Hatun'un diğer adı mı, yoksa lâkabı mı olduğu tespit edilememiştir. Her halükârda Babinger başta olmak üzere, diğer batılı rivayetlerin ve onların tesirinde kalan bazı Osmanlı tarihçilerinin ve eserini dozajı ayarlanmamış milli duygularla kaleme alan Ali Kemal Meram'ın söyledikleri gibi Fatih'in anası Mara veya Stella yahut herhangi bir Hıristiyan kızı değil, öz be öz Türk kızıdır.

Orta Asya Türk devletlerinde devletin ve halkın selameti için "kardeş katli" kanunu uygulanmamasına rağmen Anadolu'da bu kural sıkı şekilde uygulanmıştır. Bazıları bu durumun Fatih Sultan Mehmet tarafından ihdas edildiğini söylerse de, bu doğru değildir.[38] Aksine bu gelenek henüz Sultan Murat zamanında başlatılmış ve Murat tahta çıkar çıkmaz kardeşlerini tahta göz diker endişesiyle öldürmüştü.

---

36 Aynı yerde.

37 Age., s. 222.

38 İsmail Hami Danişmend, Osman Gazi'nin amcası Dündar Bey'i kendi eliyle vurup öldürmesi olayına dayanarak, kardeş ve akraba katlinin başlangıç tarihini daha öne çekmektedir. (Danişmend, *İzahlı*, I/94).

Aynı şeyi oğlu Bayezid de yaptı ve babası öldükten sonra tahta çıkar çıkmaz ilk icraat olarak kardeşi Yakub'u katlettirdi. Her ne kadar Osmanlı müverrihleri padişahı masum göstermek için, Yakub'un Bayezid'in bilgisi haricinde öldürüldüğünü iddia ederlerse de, bu cinayet doğrudan onun bilgisi dahilinde işlenmiştir.[39]

Marya'dan sonra Osmanlı sarayına bir gelin daha geldi: Tamara. O da Sultan Murat'ın haremine girmişti. Bunu Angelina, Mari, Anita, Olga, Olivera,[40] Veronika, Anna, Sofya, Naché de la Bazory, Despina gibi daha bir sürü isim takip etti. Ve daha da tuhafı, her ne kadar bunlara İslamî isimler verilmişse de, çok büyük bir çoğunluğu asıl dinleri olan Hıristiyanlığı asla değiştirmedi. Ama okullarda Türk tarihi diye okutulan kitaplarda bunların gerçek kimliği konusunda bir kelime dahi yazılmadı. Genellikle Safiye Sultan, Hürrem Sultan gibi adlar verildiği için bunların gerçek çehreleri okul kitaplarında rahatlıkla gizlenebilmiştir. Fakat Osmanoğullarına sirayet eden ve çoğu İslam'a ters düşen bazı kötü alışkanlıkların hep bu yabancı gelinler vasıtasıyla saraya taşındığı Hammer tarafından dahi itiraf edilmektedir: "*Osmanlı padişahlarının birincisi olmak üzere, şarabın haram olduğuna dair olan şer'î hükümden inhiraf etti; veziri Ali Paşa'nın israf ve sefahetini men etmiyerek, hatta kendisi de ona uydu. Zevcesi Sırp prensesinden işret meclislerinde nefret edilmeğe layık surette vakit geçirmeyi öğrenmişti.*"[41]

Osmanoğullarının çoğu, kendileri de Türk, Oğuzların kayı boyuna mensup olmalarına bakmaksızın, Türk kızlarının yüzüne bakmıyor, hep batılı bir Hıristiyan kızını nikahına almanın derdiyle yanıyordu. "O zamana kadar padişahlar çoğunlukla Müslüman hükümdarlardan kız alırken ve hemşirelerini İslam ve Türk hanedanlarına mensup prenselerle evlendirirlerken, artık bu asil âdeti de terk ettiler. Kızlarını ve kız kardeşlerini kendi kölelerine, cellatlarına, devşirme çocuklarına verecek kadar bayağılaştılar."[42]

39 Hammer, I/194-195.

40 Diğer adı Despina'dır. Sırp asıllı bu kız, Yıldırım Bayezid'le evlenmiştir. (Danişmend, *İzahlı*, I/99).

41 Hammer, I/206.

42 Mükrimin Halil, Milli Tarihimizin Mevzuu, *Anadolu Mecmuası*, s. 100.

Bazen Dulkadiroğullarından, Menteşe beyliğinden Türk kızları da saraya gelin geliyor, bazen saraydan da bu beyliklere (örneğin Karamanoğulları sarayına[43]) gelin gidiyordu, ama bunlar parmakla sayılacak kadar azdır. II. Murad Han'ın Candaroğlu II. İbrahim Bey'in kızı Hatice Hatun ve Amasyalı Şadgeldi Paşa'nın torunu Yeni Hatun ile Fatih Sultan Mehmed'in Dülkadıroğlu Süleyman beyin kızı Sitti Hatun ile ve II. Bayezid'in de yine Dulkadiroğullarından Alaüdevle beyin kızı (ki Yavuz Sultan Selim Han'ın annesidir) Ayşe Gülbahar Hatun ile evlenmişlerdi. Görüldüğü gibi Türk kızlarıyla yapılan evlilikler son derece sınırlıdır. Bu evlilikler de gene siyasi amaçlıydı. Örneğin Yıldırım Bayezid Germiyan beyi Süleyman Şah'ın kızı Devlet Hatun'la evlendiğinde Kütahya, Simav, Eğrigöz ve Tavşanlı kasabaları çeyiz olarak kendisine verilmiş, böylece bu topraklar kan akıtılmadan Osmanlı sınırlarına dahil edilmiştir. Çelebi Sultan Mehmed'in anası da bu kadındır.[44]

Aşağıda Fatih Sultan Mehmed'in hanımlarının listesinde de göreceğimiz gibi, Osmanlı sultanlarının hanımlarının yalnızca yabancı kadınlardan oluştuğu iddiası gerçek dışıdır.

1.Gülbahar Hâtun: II. Bâyezid ile Gevher Sultan'ın annesidir.
2. Gülşah Hâtun: Karamanoğulları'ndan İbrahim Bey'in kızıdır.
3. Sıtti Mükrime Hâtun: Dulkadiroğlu Süleyman Bey'in kızıdır.
4. Çiçek Hâtun: Türkmen Beyinin kızıdır.
5. Helene Hâtun: Mora Despotu olan Demetrus'un kızıdır.
6. Anna Hâtun: Trabzon Rum İmparatoru'nun kızıdır, evlilikleri kısa sürmüştür.
7. Alexias Hâtun: Bizans prenseslerindendir.

Dolayısıyla veliaht şehzânenin anasının mutlaka Türk olması geleneği bütünüyle terk edilmemişti, ama bu konuda sıkı bir disiplin de yoktu.

---

43 Örneğin Sultan Murad, kerimesi Nefise'yi Karaman beyi Alaaddin (Ali) ile evlendirmiş ve bu evlilik sebebiyle iki taraf arasındaki savaş hali en azından bir süre için son bulmuştur. (Hammer, I/178) Daha sonra Osmanlı ordusu ile Karaman beyi arasında çıkan savaşın, Karamanlıların yenilmesiyle son bulması üzerine, Alaaddin Bey, hanımı Nefise'yi babası Sultan Murad'ın huzuruna göndermiş, babası da kızının istirhamını kıramayıp Karaman beyini affetmiştir.

44 Danişmend, İ. H., *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, I/72, 75.

Burada "Devletin ve milletin bekası için çoğu siyasî amaçlarla yapılan bu evliliklerin nesi kötü? Neticede şark halklarında ana değil, baba esastır. Baba Türkse, anası kim olursa olsun, doğan çocuk da Türk sayılır" denilebilir. Doğrudur; Yahudiler hariç, şark toplumlarında baba esas kabul edilir, ama bir çocuğun rahimde canlandığı tarihten itibaren en yakın olduğu kişi de anadır. Babasının talebini reddetmekte pek de zorlanmayan evlat, anasının isteğine kolay kolay hayır diyemez. Örneğin Fatih Sultan Mehmet, patriklik makamına Mark Xylokarabes'i düşünürken, üvey anası Mara araya girerek, "Keşişlerimden birini patrikliğe atamanı istiyorum. İki rakip arasında üçüncüsü kazanmalı" demiş, Fatih de üvey de olsa anasını kırmamak için "Peki anne, sen nasıl istersen" diye karşılık verip, Mara'nın danışmanı Moralı Dionisios'u patrik olarak atamıştır.[45] Üvey annesinin dahi bir arzusunu reddemeyen bir hükümdar öz annesinin isteğini nasıl reddedebilir ki? Kaldı ki Türklerde İslamiyet öncesinde ana son derece saygın bir yere sahipken, İslamiyetle birlikte bu saygınlığın zirve yaptığı bir toplumda, veliaht prensin anasının gayr-ı Türk bir kadın olması son derece sakıncalıdır. Çünkü bir yandan kan bağı, bir yandan din bağı, insanların kolay kolay reddedebilecekleri şeyler değildir. Osmanlı öncesi Türk tarihinde de sayısız örnekleri olmasına rağmen, özellikle Osmanlı sarayındaki yabancı prenses ve paşaların kendi dindaşlarını ve halklarını nasıl kayırdıkları, Türklere karşı ise nasıl kinli ve intikamcı davranışlar sergiledikleri tarih kitaplarında kayıtlıdır.

b) Yeniçeri denilen ahlaksızlar

Bir devletin ordusunda yabancı unsurların bulunması alışılmış bir şeydir. Bunlar, paralı askerler olabileceği gibi, ganimet peşinde koşan, maceraperest unsurlar da olabilir. Yahut düşmanıyla tek başına hesaplaşamayan küçük halkların, o düşman üzerine yürüyen başka bir halkın saflarını gönüllü olarak doldurdukları da görülmüştür. Örneğin Atilla'nın Roma üzerine yürürken ordusunun saflarında on altı değişik halktan savaşçı vardı. Çünkü Roma'nın onlarla değil,

45 Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, s. 373.

ama hepsinin Roma'yla görülecek bir hesabı vardı ve Hunlar kendilerini intikam ateşiyle yanıp kavrulan bu çok etnikli savaşçı kitlenin önünde buluvermişlerdi.[46]

Hun hakanı Batur Tanrıkut'un (Mete-han'ın) ordusunda da Çinlilerle hesabı olan halklardan savaşçılar vardı, ama bunlar yalnızca Hunların Çinlilerle savaşa girdikleri zaman gelip ordu saflarını dolduruyorlardı. Batur Tanrıkut'un hassa askerleri kesinlikle Hunlardan oluşuyordu.

Göktürklerde de yabancı unsurlur vardı, ama Türk hakanlarının hassa birlikleri kesinlikle Türklerden oluşuyordu.

Selçuklu sultanı Alpaslan'ın Malazgirt'te Bizans ordusuna karşı savaşa girerken, en çok güvendiği güç, Türk gulamlardan oluşan dört bin kişilik vurucu güçtü. Bunun dışında yabancı unsurlar saray çevresine bile sokulmazdı.

Çingiz-han'ın ordusunda saf kan Moğol olanların sayısı 20 binden fazla değildi. Hatta Çingiz-han ölmeden önce toprakları dört oğlu arasında taksim ederken her birine saf kan Moğol olan dörder bin asker verebilmişti sadece. Savaş cephesine sürülen askerlerin ağırlıklı kesimini ise Türkler oluşturuyordu. Bir noktada Çingiz-han saf kan Moğol askerlerini hassa birliği olarak kullanıyordu.

Timur'un ordusu da çok etnikliydi. Türkmenler, Acemler, Araplar, Gürcüler, dağlılar, Hintliler.. gibi halklardan savaşçı Timur'un ordusunun saflarını doldurmuştu, ama çekirdek güç ve Timur'un hassa birlikleri yalnızca Türkistanlı Türklerden oluşuyordu.

Timur'un torunu Babür'ün yakın çevresindeki kişilerin büyük çoğunluğu ve hassa ordusu Türklerden oluşmuştu. Zaten Babür'ün Hindistan'da hassa birliklerini gayr-ı Türklerden kurarak, can güvenliğini onlara teslim etme şansı da yoktu.

Osmanlı'ya gelince, bütün imparatorluklar gibi onun da ordu safları çok etnikli insanlar doldurmuştu, ama diğer Türk devletlerinin tam aksine hassa birlikleri durumundaki yeniçerilerin tamamı devşirme Hıristiyan çocuklarıydı (ilk dönemde). Bu durum, Osmanlı padişahları için daima bir tehlike teşkil etmiş, yeniçerilerin pervasızlıkları, şımarıklıkları ve hodbinlikleri canlarına yetmiştir, ama yapabilecekleri

46 Gumilev, *Hunlar*, s. 586.

fazla bir şey de yoktur. Çünkü yalnızca sarayın çevresi değil, içi de ağzına kadar gayr-ı Türk hatunlar, devlet erbabı, vezirler vs. ile doluydu. Böylece Osmanlı sarayı içeridekilerin ve dışarıdakilerin gayretleriyle Anadolu'nun Türk halkından yavaş yavaş uzaklaştı. Türkler saraya, saray Türklere yabancılaştı. Sonunda Türk yurdunda, Türk sarayında Türk'e sövmek salgın bir moda halini aldı. Aşağıdaki sayfalarda bu konuyla ilgili bir hayli örnek verilecektir.

Şer'i ve örfî kanuna göre savaş ganimetlerinin beşte biri devletindir. "İspenc" de denilen "Pencik" kelimesinin "pencü yek" tabirinden muharref olduğu belirtilir.[47] "Pencik kanunu" gereğince her savaşçı savaşta aldığı beş esirden birini devlete vermekle mükelleftir. Eğer esirini vermek istemiyorsa, her pencik için 25 akçe ödemek zorundadır. Eksik olan kısmı için de aynı parayı ödemek zorundadır. İşte devletin elinde toplanan bu esirlere "Pencik oğlanları" deniliyordu. Bu oğlanlar toplandıkça Türk evlerine dağıtılır, hem çalıştırılır, hem Türkçe öğrenirlerdi. Bunlar Türkçeyi öğrenip İslamî terbiye aldıktan sonra "Acemi oğlanı" denilen askeri terbiye müesseselerine gönderilir, burada askerliği öğrendikten sonra da "Yeniçeri" ocağına nakledilirlerdi. Yeniçeri ocağına asker toplamanın bir yolu bu idi. İkinci yol ise "devşirme" usulüyle toplanan Hıristiyan çocuklarının eğitilerek bu ocağa alınmasıydı. İlk önce bin kişiyle kurulan[48] bu ocağın asker sayısı zaman içinde artmış ve 42 binlere kadar çıkmıştır. Yüz bini aştığı dönemler de olmuştur.

Yeniçeri ocağının Orhan Gazi zamanında kurulduğu rivayet edilmektedir. Söylendiğine göre Bektaşiliğe meyyal olan Orhan Gazi Yeniçeri ocağı kurulacağı zaman Hacı Bektaş dergahına gelir. Yeni kuracağı yeniçeri ocağı icin dua ister. Hacı Bektaş, bunların adı yeni asker *Yeniçeri* olsun diyerek *Cenabı Hak yüreklerini ak, pazularını kuvvetli, kılıçlarını keskin, oklarını tehlikeli, kendilerini daima galip buyursun* diye dua ederdi. O yüzden Yeniçeri ocaklarına *Ocak-ı Bektaşîyân*, kendilerine *Tâife-i Bektaşîyân*, *Güruh-u Bektaşiye*, *Zümre-i Bektaşiye* gibi isimler vermişlerdir. Osmanlı Devleti, devşirme denilen Hıristiyan çocuklarından oluşturduğu orduyu Hacı Bektaş-ı Veli'nin

47 Danişmend, *İzahlı*, I/47.

48 Orhan Sakin, *Yeniçeri Ocağı*, s. 23.

düşüncelerinden yararlanarak eğitmiş ve şekillendirmiştir. Yeniçeri Ordusu denilen bu ordunun başında bulunan ağa da Bektaşî idi. Osmanlı Ordusu savaşa gitmeden önce, Yeniçeri ocağından bir müfreze Hacıbektaş'a geliyor, Dergah Avlusu'nda saf tutarak, Hacı Bektaş-ı Veli Evlâdı'ndan postnişi olan zatın da katılması ile: *Mü'miniz Kalû-Beli'den beri... Hakkın Birliğine eyledik ikrar... Bu yolda vermişiz seri... Nebimiz vardır Ahmed-i Muhtar... La Yezal mestaneleriz... Nur-ı ilahide pervaneleriz... Sayılmayız parmak ile tükenmeyiz kırmak ile... On iki imam Pir-i tarikat cümlesine dedik beli... Üçler, beşler, yediler... Nur-ı Nebi Kerem-i Ali, Pirimiz üstadımız Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli... Demine devranına hû diyelim hû!* diye gülbang çekiyorlar (dua ediyorlar) ve Pir'den himmet istiyorlardı. O tarihlerde yaşayan kişilerden aktarılan bilgilere göre Yeniçerilerin gür sesi Hacıbektaş'ın her tarafından duyuluyordu.

Osmanlı tarihçilerinin eserlerinde Yeniçeri ocağının çekirdeğinin nasıl oluştuğu konusunda sarih bilgiler vardır. Örneğin Oruç Bey'in tarihinde şöyle denilir:

"... oğlan devşirdiler. Getirip Anadolu'da Türk kavmine üleştirdiler. Çift sürdüler. Bunlar hizmet gördüler ve Türkçe öğrendiler. Üç yıl dört yıl okuduktan sonra getirip devlet kapısında yeniçeri yaptılar. Ak börk giydiler. Aslında yeniçerilerin kuruluşu budur.."[49]

Kanaatimizce Yeniçerilerin siyasetle uğraşmaları, ahlaksız davranışlar sergilemeleri, keyiflerine göre tahttan padişah indirip nasbetmeleri, Hıristiyan ailelerden devşirme usulüyle alınan çocukların bu ocağa sokularak sayılarının artmasından sonra olmuştur. Çünkü sayıları birkaç bini geçmeyen bir güç, ne kadar iyi eğitilirse eğitilsin, bir devlet içinde tehlike oluşturamaz, ama sayıları arttıkça ciddi tehlike haline gelirler.

Devşirme çocuklar Anadolu'da Türk ailelerine dağıtılır, orada Türkçe öğrenirlerdi şeklindeki kayıtlar da, yeniçerilerin ilk dönemleri ve sayıları birkaç binle sınırlı olduğu dönemler için doğru olsa gerek. Çünkü 1000 kişi ile başlayan bu rakam, sonraları hızlı bir şekilde artmış ve 1715 yılında sayıları 100 bini geçmiştir.[50] Biraz sonra

49 Oruç Beğ Tarihi, s. 42.
50 Uzunçarşılı, İ. H., *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları*, I/612-618.

göreceğimiz gibi, içten ve dıştan gayr-ı Türklerin kuşatması altındaki Osmanlı sarayı, hızlı bir şekilde Anadolu Türk'ünden uzaklaşırken, artık ne Türklerin saraya, ne sarayın Türklere güveninin kalmadığı bir dönemde sayıları on binleri bulan bu çocukları "şalvarı şaltak Osmanlı'ya" karşı pek de sempatik bakmayan Türk ailelerinin terbiyesine vermek her şeyden önce sarayın işine gelmezdi. Kaynaklarda açıkça belirtilmese de, sayı artınca bu devşirmelerin Türk ailelerine dağıtılıp Türkçe öğretilme geleneğinin terk edildiği aktaracağımız şu kayıttan gayet net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Kanuni Sultan Süleyman öldükten sonra II. Selim tahta çıkmıştır. Eskiden beri tahta yeni çıkan bir padişahın "cülus bahşişi" adı altında yeniçeri eşkıyasına bahşiş dağıtması gelenek halini aldığı için, yeniçeriler yine her zamanki taşkınlıklarını sergilerler. Yavaş adımlarla Edirnekapı'ya ilerleyen yeniçeriler Şehzâde Camii önüne geldiklerinde bir iki paşayı tartaklarlar ve hatta yeniçeri ağası Ali Ağa'yı dahi itip kakarlar. Padişahın gelmesini beklerler ki, padişah onlara cülus bahşişi müjdesini versin. Tarih-i Selaniki'de olayın bundan sonrası şu şekilde anlatılır: "*Haseki Hammâmı önüne Padişah-ı Cem-câh hazretleri geldükde vüzerâ-i izâmı Yeniçeriler atlarından indürüp şalvarları ve kılıçlarıyla yayan önlerine katup, Pâdişah hazretlerine getürdiler. Ve girûden "Eski kanûnı vere vere" diyüp çağrışurlar. Vüzerâ-i izâm hazretleriyle Mehmed Paşa: "Saadetlü Padişahum, bunlar mübarek kelam-ı şerifinüzden virgilerin işitmeyince müteselli olmazlar. İnâyet eylen fitneleri def' olsun, buyurun" dirler. "İçlerinde türkçe bilür var ise gelsün söyleyelüm" buyurmışlar.*"[51]

Neticede bu yeniçeri eşkıyası istediği cülûs bahşişini alır, ama bizi ilgilendiren onların aldığı cülûs bahşişi değil, II. Selim'in söylediği "İçlerinde Türkçe bilen varsa gelsin söyleyelim" sözüdür. Demek ki, bu Yeniçerilerin çok büyük bir çoğunluğu Türkçe bilmiyordu. Zaten son derece bozuk bir Türkçeyle "Eski kanûnı vere vere" demeleri de onların Türkçeyi çat-pat konuştuklarını gösterir. Bu yaptığımız alıntı, Yeniçeri ocağına alınan savaş esiri oğlanların ve devşirme çocuklarının Türk ailelerine dağıtılma geleneğinin daha sonra terk edildiğini sarih bir şekilde göstermektedir.

---

51 Selaniki Mustafa Efendi, *Tarih-i Selanikî*, I/55-56.

Bunların Müslümanlığının da, Türklüğünün de sahte olduğunu, Kırım harbi sırasında Osmanlı devletinin gönderdiği on bin yeniçeri sipahisiyle yakından tanışma imkanı bulan François de Tott'un "Türkler ve Tatárlar Arasında" adlı eserinden aktararak göstermeye çalışalım:

"Babıâli tarafından bize yardımcı olarak verilen on bin sipahi önceden Balta'ya gelmiş, sadece şehri yağmalamakla kalmamış, civar köyleri de ateşe vermişti. Kırım Giray böylesine disiplinsiz ve kötü birlikleri kumandası altında görmekten üzülüyor, onların cesaretlerinden kuşku duyuyordu. Paşihah'ın onlar hakkında iyi düşüncelerine saygı gösterdiği için pek sesini çıkartmıyordu. Uzun bir barışın rahatına ve hareketsizliğine alışmış olan bu sipahi birliği, soğuğa dayanacak elbiselere sahip olmadığından aslında gerçek bir destek olmaktan çok uzaktı. Kırım Han'ı bunların cesaretlerinden olduğu kadar bağlı oldukları din ilkelerinden de kuşku duyuyordu. Ntekim bu Tımarlı Arnavutların Kur'an'a mı, yoksa İncil'e mi bağlı olduklarını kimse bilmezdi. Bir gece Kırımlı elbiselerim içinde Han'ın yanından evime dönerken, Balta meydanında arkamdan gelen iki sipahinin konuşmalarına tanık oldum: İkisi de Rumça konuşuyor, hallerinden şikayet ederek, ilk fırsatta ayaklanmak üzere kutsal Haç üzerine yemin ediyorlardı. Bu garip durumu anlamak üzere adımlarımı yavaşlattım, yetişmelerini bekledim ve İslam selamını verdim. Onlar da gayet sofu bir şekilde karşılık verdiler. Sonra onlara Rumca hitap ederek "Elveda kardeşler, ne siz ne ben Türk değiliz!" dedim. Bu elveda bizi hemen ayıracak nitelikte değildi. Benimle tanışmaktan memnun olduklarını söyleyerek bir Hıristiyanın nasıl olup da Kırımlı olabileceğini merak ettiklerini söylediler; ancak kendimi tanıtmak niyetim olmadığı için bir hikaye uydurdum. Onlar da bana tımar sahibi olabilmek için Müslüman olduklarını açıkladılar; benim de öğrenmek istediğim buydu."[52]

Yeniçerileri Türk ve Müslüman olarak kabul edenlerin bir Fransız'ın kaleminden ibretle okuması gereken bir hikaye!

Bir insanı, ister sivil, ister asker olsun, kılıç zoruyla veya ölüm korkusuyla Türk de, Müslüman da yapmak mümkün. Ama yalnızca

---

52 François de Tott, *Türkler ve Tatarlar Arasında*, s. 137.

şekil itibariyle. "Korku dağları yol eder" diye bir öz deyiş vardır dilimizde. Evet, korku dağları yol eder, ama yalnızca zahiren. Bir insanın kalbinin neden yana çarptığını zahiren bakarak anlamak mümkün değildir.

Örneğin bir dönem kütüphanemde olmasına rağmen, tatsız bir kaza ile ilk kütüphanemin yok olduğu yıllarda, elimde Suriyeli bir paşanın hatıratı vardı. Eserin tam adı ve yazarı şimdi hatırımda olmadığı için kaynak göstermekten âcizim. Ama Suriyeli bu paşa, eserinin bir yerinde şöyle diyordu:

"*Bir akşam Dımaşk eşrafından birinin köşkünde idik. Salonda ben, ev sahibi, Enver Paşa ve Cemal Paşa vardı. Sohbet şuradan buradan devam ederken, bir ara Cemal Paşa "Eğer damarlarımdan birinde Türk kanının dolaştığını bilsem, onu kerpetenle yolar alırdım!" dedi. Enver Paşa buz kesti ve hemen ayağa kalkıp sert adımlarla evi terk etti.*"

Çünkü pek çok insanın Türk olduğunu ve Türklük için canını feda ettiğini zannettiği Cemal Paşa aslen Türk değil, bir Çerkes'di. Nitekim bugün onun torunu Hasan Cemal da Milliyet gazetesinde her vesileyle Türkleri tahkir etmekte, Kürtlerin müdafiliğine soyunmakta ve bir soru ile sıkıştırıldığında "Ben asimile olmuş bir Çerkes'im" diyebilmektedir.[53]

Babasının anasının sıcak dizinin dibinden kopartılıp başkente getirilen Hıristiyan devşirme çocuklarının, biz geldiğimizde Anadolu'da bulunan Lazların, Rumların, Ermenilerin.. Türk düşmanlığı yapmalarını anlarım da, bizim himmetimizle Anadolu'ya gelen Kürtlerin, Gürcülerin ve Çerkeslerin bize düşmanlık etmelerini bir türlü anlayamam. Bu saydıklarımızdan Kürtler mezhep belasına Anadolu'ya getirip tampon bölge oluşturmada kullandığımız bir kokteyl topluluktur, ama Gürcüler ve Çerkesler, gelip Türk'e yalvarmış, sığınma talep etmiş; biz de bağrımızı onlara açıp yer yurt vermiş, ekmeğimizi ikram etmişiz. İşte benim anlayamadığım ve hazmedemediğim bu insanların da sanki Türkiye Cumhuriyeti tıpkı Osmanlı devleti gibi yıkılma ve dağılma sürecine girmiş gibi pastadan pay kapmak için kollarını sıvamış olmalarıdır!

---

53 Altemur Kılıç, *Yeniçağ*, 9 Mart 2012.

"Ailesinden zorla alınan bir çocuk, memur olarak da asker olarak da, bir Türk gibi Türk devletine bağlanamaz ve bir Türk gibi hizmet edemezdi. 18-20 yaşına kadar kiliseye devam eden, ailesinden ve çevresinden Hıristiyanlığı yaşayıp, Hıristiyanlığı benimseyen, hatta "istilacı Türklerden" nefret etmesini öğrenen, üstelik ana-babasının elinden zorla alınan 8 yaşındaki bir çocuk veya 18 yaşındaki bir delikanlı gerçekten Müslüman olabilir miydi?"[54]

Esasen bu soruyu tersten sormak daha doğru olabilir: Birileri gelip küçük yaşta sizi anenizin babanızın sıcak yuvasından koparıp götürse, siz doğup büyüdüğünüz yerleri, annenizi, babanızı, kardeşlerinizi, günde beş vakit ezan sesini işittiğiniz minarelerinizi unutup, kendinizi gerçekten sizi alıp götüren milletten ve onun dininden sayabilir misiniz? Sizi alıp götürenlere içten içe kin beslemez, ilk fırsatta ihanet etmez, gerektiğinde arkadan vurmaz mısınız? Onların devletinin yıkılmasını seyrederken "nasıl olsa benim devletim değil!" demez misiniz?

Sizleri bilmem, ama şahsen bu satırların yazarı olarak ben, küçük yaşta beni anamın dizinin dibinden zorla alıp götürenleri asla affetmem! Böyle bir şey eşyanın tabiatına da aykırıdır. Yukarıda söylediğimiz gibi kan ve din bağı insanın tabiaten vazgeçemeyeceği iki önemli unsurdur. Birinden vazgeçse bile diğerinden asla vazgeçemez.

Malazgirt Savaşı sırasında Bizans ordusu saflarında bulunan kimi Hıristiyan, kimi pagan Peçenek ve Guzların nasıl saf değiştirip, dinleri farklı olmasına rağmen, kan bağı ağır bastığı için Sultan Alpaslan'ın safına geçtiklerini hatırlayalım. Timur'un Ankara savaşından önce Osmanlı ordusunun önemli bir kısmını oluşturan Kara Tatarlara mektup gönderip, "Sizler ve bizler akrabayız, ne işiniz var size yabancı olan o Türkmenlerin safında?" demesi üzerine saf değiştirip, Bayezid'in mağlup olmasına yol açtıklarını düşünelim. Yahut aradan yüzlerce yıl geçmesine, ana dillerini ve asli dinlerini tamamen unutmuş olmalarına rağmen, Amerika'daki Afrika kökenli zencilerin "bir zamanlar bizim dinimiz Müslümanlıkmış" diyerek, bir çoğunun tekrar İslamiyete geçişini düşünelim. Kafkasya savaşları

54 Necdet Sevinç, *Osmanlı'nın Yükseliş ve Çöküşü*, s. 243.

sırasında Kürtlerin önemli bir kesiminin, bazı Çerkeslerin Rusların safında Türklere karşı savaştıklarını hatırlayalım. Çok uzağa gitmeye gerek yok. ABD'nin Irak'ı işgali sırasında, Araplar da Kürtler de Müslüman olmalarına rağmen, Kürtlerin kendileriyle aynı kandan olmadıkları için Araplara nasıl ihanet ettikleri gözlerimizin önünde cereyan eden tarihî bir vakıa değil midir?

Bu örnekleri yüzlerce çoğaltmak mümkün. Yıllar sonra tarihin akışını seyrederken, kimin nerede, ne gibi hatalar yaptığını tespit etmek kolay. Ama bir padişah düşünün ki, koynuna aldığı karıları, kendi çocuklarının öz anneleri ise, zahiren Müslüman görünseler de, vezirleri Hıristiyan, karıları Hıristiyan, çayını, kahvesini hazırlayanlar Hıristiyan, aşçısı Hıristiyan, hassa askerleri Hıristiyan, çocuklarının hocaları Acem veya Arap.. kendisi de padişah olarak vaktiyle o Arap ve Acem hocaların elinde yetişmiş... sarayına Türk'ün gölgesi bile girmemiş.. kendisine Türklüğü unutturulmuş... işte o insan yaptığı hatayı göremez, daha doğrusu hatasını görmeye bırakmazlar. Hatta bir süre sonra o padişah kendisinin Oğuzların, sonraki adıyla Türkmenlerin bir kolundan olduğunu dahi unutup, bir başka Türk hükümdarına, örneğin Fatih'in Uzun Hasan'a yazdığı mektupta olduğu gibi, "*yine o aşağılık Türkmen karakterinin gereği olarak...*"[55] veya bir başkasının "*ülkenin rezil insanları Türklerden ve Kürtlerden on bin kişiyi saflarına katarak..*"[56] yahut yine Fatih'in Uzun Hasan'ı mağlup ettikten sonra gönderdiği fetih mektubunda "*mürde-i ôbaş Türkman târikü'l iman*" yani "imansız serseri Türkmen taifesi" ifadesini kullanırken, aslında kendisini, kendi soyunu aşağıladığının farkına bile varmaz. Çünkü artık o, kendisini Türk veya Türkmen olarak değil, bir imparatorluğun başı olarak görmekte, bu arada Türkleri de tebaası içinde yer alan "rezil ve aşağılık bir etnik topluluk" şeklinde telakki etmektedir. Fatih'in Türk geçmişinden uzaklaşmasının tek örneği bu değildir. Çünkü Fatih, daha dün dedelerinin saygı gösterdiği Selçuklu'ya saygıyı ifade eden merasimleri de kaldırmıştır. Örneğin Mustafa Nuri Paşa şöyle yazar:

---

55 "tîynet-i redie-i Türkmaniyen muktezasınca.." Bkz. Salahaddin Tansel, *Fatih Sultan Mehmed'in Siyaseti..*, s. 310.

56 Feridun Bek, *Münşeatu's-Salâtîn*, I/268.

"Tatil günleri dışında her gün padişah seher vaktinde divana çıkıp vezirler ve divan görevlileri belli olan yerlerini alırlar. Önce Mehter Hâne-i Hümâyun nöbet çalar, Osman Gazi'ye Sulçuklu sultanı Alladdin tarafından gönderilen davul ve bayrak gelip nöbet çalındığında Osman Gazi saygı alameti olarak ayakta dinlediğinden, sonra gelen padişahlar da nöbet çalınırkan ayakta dinlerlerdi. Fatih Sultan Mehmed zamanında Osmanlı İmparatorluğu Selçuklu İmparatorluğu'nu kat kat geçmiş olduğundan bu kural saltanatın yüceliğine yakışmamakla 200 yıl önce ölen Selçuklu sultanı Alaaddin'e saygı dolayısıyla ayakta dinlemek gerekmez diye bu gelenerek bırakıldı."[57]

Hele Fatih'in Uzun Hasan'ı yendikten sonra ölen Türkmen savaşçılarına bir kölenin yaptıkları karşısındaki tavrı affedilecek türden bir şey değildir. Başta Tacü't-Tevarih olmak üzere bazı Osmanlı tarih kitaplarındaki kayda göre elinde bir kerpetenle savaş meydanında ölen Türkmen askerlerin (Uzun Hasan'ın ordusuna bağlı askerlerin) altın dişlerini ve küpelerini söktüğünü gören Fatih ona ne yaptığını sorar ve aldığı cevap üzerine de işine devam etmesini söyler. Birazcık tarih şuuruna sahip olan bir padişahın orada o köleyi parça parça ettirmesi gerekirdi.

Osmanlı sultanlarının Türklere, dolayısıyla Türkmenlere karşı takındıkları tavırlara ve onlar hakkında söylediklerine aşağıda daha detaylı olarak değineceğiz. Ama önce şu Yeniçeri denilen soysuzların marifetlerine birkaç örnek verelim.

Bir kere şu devşirme kanunu dedikleri kanun, kozmopolit, vahşi, ahlaksız, çapulcu, şahsi çıkarı için her türlü şenaetten çekinmeyen bir hayvan sürüsünün yığılmasına yol açmış; bunlar "Yahudi dönmeleriyle bütünleşerek, azınlıklarla işbirliği yapmış, onlar aracılığı ile Avrupa'yla bağlantı kurmuş; Tanzimat, Birinci Meşrutiyet ve İkinci Meşrutiyet'te devlete karşı savaşmış, Cumhuriyet Türkiyesi'nin iktidar mücadelelerinde de Türk milliyetçilerine karşı çıkmışlardır."[58]

Merhum N. Sevinç'in dediği gibi, İslamcı yazarlar hem gasp, hırsızlık, içki, kumar, yağma gibi dinimizin yasakladığı fiilleri işleyen-

---

57 *Netayic ül-Vukuat*, I/165.

58 Necdet Sevinç, *Osmanlı'nın..*, s. 246.

leri ayıplarlar, hem de bu şenaeti yapan Yeniçerileri İslam askeri gibi yere göğe sığdıramazlar. Tuhaf bir çelişki.

Cabi Sait Efendi, tarihinde "Yeniçeri tulumbacılarının ayyaşlıklarından, uygunsuz kadın ve oğlan kapattıklarından, yıllardır ırz ehli kadınlarla tüysüz gençleri cebren odalarına, kolluklarına kaldırma teşebbüslerinden" bahsetmekte ve Yeniçerilere "Kulaklı bıçak ile gezen tulumbacı erâzili (rezilleri), yalınayak, baldırı çıplak tulumbacı iti, hamam külhanında yatar, sokakta itleşip çamura batar tulumbacı kopuğu!"[59] demektedir.

1576-1643 yıllarında yaşayan Ermeni yazar Kemahlı Vardabet Grigor, Yeniçerilerden bahsederken İstanbul sokaklarının halini şöyle anlatır:

"İnsanları soymak ve kadınlara tecavüz etmek için kafile halinde dolaşan bu adamlar (yani Yeniçeriler) şen'i arzularına mukavemet eden birçok kadını öldürüyorlardı. Onlar, vahşi hayvanlar gibi o kadar kudurmuşlardı ki, kimseden kormuyorlardı ve kimse de kendilerine ne yapıyorsunuz demeye cesaret edemiyordu. Bütün ekabir korku içinde gizlenmiş olup, hak ve adalet ortadan kalkmış ve şehir figan ve feryatla dolmuştu."[60]

Tarih-i Gılmanî'de ise şu satırları okuyoruz:

"O zamanlar kulun (yani askerin) azgınlığı o dereceye varmış idi ki, gündüz hamamdan peştemalla avrat çıkartmak, gulamiye aldıkları günde Sultan Mehmet Camii'nde duhan (sigara) içmek, Müslümanların ırzına tasallut etmek, köşelerde açıkça ayak üzerinde livata etmek; evler ve saraylar basmak... bilhassa kahvehanelerde, meyhanelerde gayr-ı meşru fillerde bulunmaktan asla çekinmiyorlardı.."[61]; "(bunlar) düşmanla karşılaşınca kaçar, din-i İslama hıyanet eder"; "Saraya hücum edip, nice kimseleri katleder ve etlerini meyhanelerde pişirirlerdi."[62]

Biraz önce Tarih-i Selaniki'den naklettiğimiz olayın başlangıç kısmına bakalım: "... Kapudan Piyale Paşa "N'eylersiz yoldaşlar, ayb

---

59 Necdet Sevinç, age., s. 247, Reşat Ekrem Koçu'nun eserine atfen.

60 Aynı yerde.

61 Tarih-i Gılmani, s. 28.

62 Age., s. 113-114.

değil midür, yol mıdur böyle itmek" dimiş, "Sen bir gemici azeb ağasısın, bize söylemek senün ne yolundur" diyüp, anı daha attan yıkıp, külhan havlisine yayan firar edüp ve Ferhad Paşa'nın dahi atına ve kendüzine tüfeng kundağıyla birkaç yetişdirüp bâd-ı fesat esmeğe başlayup, tuğlar ve şabiteler yedekler ve solaklar müctemi' olup turdılar. Vezir Ahmed Paşa hazretleri Mehmed Paşa hazretleriyle ceplerinden avuç avuç filoriler çıkarup, "Lutf eylen yoldaşlar" dimek ile ırzların satun aldılar.."[63]

Mustafa Efendi, olayın devamını anlatarak, Padişah II. Selim'in cülus bahşişi dağıtmayı kabul etmesi üzerine, vezirlerin atlarına binip geri döndüklerini, fakat saray kapısını bir türlü açtıramadıklarını, "Aç kapıyı, saadetli padişah hazretleri bütün isteklerinizi olumlu karşıladı" demesi üzerine bir kısmının "Elhamdülillah hep yoldaşlar işitti, Allah teala padişahımıza çok yıllar ömürler versin, aç kapıyı" dediklerini, fakat içeridekilerin "Biz işitmedik" diye direttiklerini ve ikindi ezanı okunmasına rağmen padişahın hâlâ dışarıda beklediğini, sonunda güç bela açılıp padişahın içeri girdiğini hikaye etmekte ve arkasından da "hele şükür ki, şehir talan edilmedi!"[64] demektedir.

Bu tarihî kayıttan yeniçeri denilen bu soysuzların tek dertlerinin vatan, millet, din, iman değil, para olduğu anlaşılıyor.

Ahmet Cevdet Paşa ise, meşhur tarihinde Yeniçeri tulumbacıların yangın sırasında pazarlık yaptıklarını, kimden daha çok para alırlarsa o yangını söndürdüklerini belirtmektedir. 1817-18 yılında, İstanbul'da altı ay içinde 73 yangın çıktığı düşünülecek olursa, acaba ayda yaklaşık on yangın tesadüfen çıkmış olabilir mi?

Yine Tarih-i Selaniki'ye dönelim. II. Selim'in tahta cülusu münasebetiyle çeşitli hükümdarlardan, eyaletlerden ve paşalardan hediyeler yağmaktadır. Yeniçeriler bunlara da göz dikmişlerdir. Yeniçeriler, henüz padişaha teslim edilmeyen bu mallar için ".. heman evlerine girelim nice olsa gerek" deyip bir grup aşağılık "Bire ur Muaviyelü'yi" dimeğe başladılar. Ve "Eski kul, bahşiş ve terakkiyi ve mertebeyi ne vechile aldıysa biz dahi öyle isteriz. Ya bizim bunca zaman riyazat

---

63 Tarih-i Selaniki, I/55.

64 Age., I/56.

ve intizarımuz bugün içün değil midür?" diyen bu reziller bir yere toplandı: "Bize aklı başında bir cevap verin, yoksa biz ne yapacağımızı biliriz!"[65]

Gerek Tarih-i Selaniki'de ve gerekse diğer Osmanlı tarihlerinde Yeniçeri denilen bu eşkıya takımının rezillikleriyle ilgili pek çok olay anlatılır. Benzeri olayları Timur'un devletinde de görüyoruz. Örneğin İbni Arabşah'ın *Acâibu'l Makdûr* adlı eserinde Timur'un oradan buradan topladığı ve silah zoruyla el altında tuttuğu askerlerin halkı nasıl yağmaladıkları, nasıl zorbalıklara tevessül ettikleri çeşitli örnekleriyle anlatılır.

Halbuki bu yeniçeriler Osmanlı ordusunun ve devletinin imtiyazlı sınıfı idiler. "Her şeyden önce padişahın yakınında olup doğrudan ona bağlı olmaları, onlara önemli bir itibar sağlıyordu. Bizzat padişahın kendisi bile 1. Ağa Bölüğü'nün 1 no'lu neferi olarak Ocağa kayıtlı bir yeniçeri kabul edilmekteydi."[66] "Toplumun her kesiminde rağbet gören yeniçeri, bütün Akdeniz ve Avrupa ülkeleri ile kıyaslandığında oldukça yüksek ve düzenli bir maaş alıyor, malullük ve emeklilik imkanları bulunuyordu... Yiyecek ve giyecek tahsisatlarının, savaş öncesi verilen teşvik primlerinin ve yaralanma tazminatlarının bulunması gibi ayrıcalıklar yeniçeriliği cazip hale getiren unsurlardı. Muharebe meydanlarındaki etkinlikleri azaldığı dönemlerde bile yeniçerilerin bu ayrıcalıklı özellikleri devam etmişti ve bahsi geçen dönemlerde sefer için asker toplayan mahalli idareciler, sefere katılacaklara karşılık olarak 'ocağa alınma' sözü veriyorlardı."[67]

Her teşkilat ve kurum gibi yeniçeri ocağı da zaman içinde gevşemeye, sonra bozulmaya ve kozmopolitleşmeye başladı. İlk bozulma evlilikle başladı. Yeniçeriler başlangıçta kesinlikle evlenemiyorlardı. Kanuni döneminde yaşlananlar ve sınır muhafızlığı yapanların mahdut ölçüde evlenmelerine izin verildiyse de, bir süre sonra evliliklerin sayısı arttı ve ortaya "kuloğlu" denilen yeniçeri çocukları çıktı ve bunların nerelerde istihdam olunacağı sorun haline geldi.

65 Tarih-i Selaniki, I-57-58.

66 Orhan Sakin, age., s.49, İ. H. Uzunçarşılı'ya atfen.

67 Orhan Sakin, age., s. 49-50.

Bu "kuloğulları"nın yeniçeri ocağına alınmaları II. Selim'in cülusuyla birlikte başladı. Tabii ki bunun için tahta oturmak amacıyla İstanbul'a gelen yeni padişaha baskı yapılması gerekiyordu ki, yeniçerilerin çok tecrübeli oldukları konulardan biri de bu idi. O güne kadar devşirilirken çok sıkı kıstaslar uygulanan yeniçerilerin arasına şimdi tamamen farklı bir unsur katılmıştı. Sıkı kanun bir defa delindikten sonra arkası gelecekti. III. Murad zamanında uzun süreli savaşlar sebebiyle kadroları eksilen ocağın bu eksiklerini kapatmak için geleneksel kurallar bir yana bırakılarak Türklerden ve diğer Müslümanlardan pek çok kişi ocağa alındı. Böylece özellikle XVII. Yüzyılın ortalarına doğru Anadolu'dan Müslüman Türk gençlerinin ocağa alınmasıyla devşirme usulü de terkedildi. Bilhassa aynı yüzyılın sonlarına doğru çok küçük gruplar halinde bir iki devşirmenin daha yapıldığı, sonrasında bütünüyle bu sistemin terkedildiği anlaşılıyor.[68]

Artık yeniçeriler mülk ve iş sahibi oluyor, esnaflık yapıyorlardı. 1630'lardan itibaren yeniçerilerin arasında devşirmelerin sayısı iyice azalmıştı, fakat bu defa sayısı artan bu ocaklıların maaşları devlet için külfet olmaya başlamıştı. 1768-1792 savaşları Osmanlı hazinesini tüketmiş, yeniçeriler bile üç dört yıl maaş alamaz olmuşlardı. Bu durum yeniçerileri ticaretle uğraşmaya zorladığı gibi, ücretlerindeki düşüşlerin de bu işte rolü olmuştur. Böyle bir durumda rüşvetin olmaması söz konusu değildi ve en büyük yolsuzluk da seferlerde ölenlerin esamileri gizlenerek onların payları ve maaşlarının devletten alınıp hiç edilmesiyle kendini gösteriyordu. 1730 Patrona Halil isyanı, yeniçeriler üzerindeki denetimin tamamıyla son bulmasına yol açtı. Bu dönemde esamiler yani yeniçeri maaş cüzdanları iç borçlanmayı sağlayan bir tür devlet tahviline dönüşmüş, tıpkı borsadaki alım satım evrakları halini almıştı. Örneğin XVIII. Yüzyıl sonlarında ulemadan birinin terekesinden 12700 küsur akçelik yeniçeri esamisi çıkmıştı.[69] Cevdet Paşa bu konuda şöyle diyor: "Sefer olunca yerinden kıpırdamayıp ulufelerini, kimi subaylarına, kimi

68 Age., s. 59.
69 Age., s. 61.

yoldaşlarına ısmarladıklarından sefere gelenleri azın azı idi. Çünkü aslında bunların erlerinin iptidaları, yani tevcih kağıtları ellerinde olup, mevacip çıktığı zaman İstanbul'a gelip ulufelerini alırlarken, bu kadar bir adam ulufelerini alıp gidinceye kadar türlü kötülüklere cesaret ettikleri için bu kötülüklerin önünü almak üzere her bölüğün erlerinin ihtidaları çavuşlara verilirdi. Ulufeleri çıkınca çavuşları ellerinde olan iptidalara göre ulufelerini kaldırıp vilayetlere götürmekle, genel olarak erlerin İstanbul'a gelmemesi uygun görülmüş ve bu yoldan esamiler torbalara girmiş ve giderek biri ölse çavuşlar esamisini sildirmeyip ulufesini hayattaymış gibi almaları duyulduğuna göre, her kim bölük halkından birinin ölümünü haber verirse esamisinin yarısı kendisine verilmek usulüyle Beytülmal (hazine) korunmak istenmişti... Mesela torba sahibi subayların ölümünde torbalar, ağalar tarafından alınarak torba içinde ne kadar iptida varsa malul olsun olmasın her iptidadan götürü pazar gibi miri için ikişer akça alıp diğerine verildi. Ocak ağaları da ikişer akça caize zammederek (ilave ederek) her ölenin torbası içinde ortaya çıkan esamiye, dörder akça zam ile satılmaya başlamıştı... Torba sahipleri verdiği akçayı ulufe çıktığında erlerin ulufelerinden almaya başlayıp, böylece esamisi torbada olan neferatın eline bir şey girmez olunca sefere gelmez oldular.."[70]

Artık savaşlarda alınan yenilgilerin ve kalelerin kaybedilmesinin sorumlusu olarak yeniçeriler gösteriliyordu. Yeniçeri ocaklarının kapatılması konusunda ferman veren II. Mahmud'un yarlığında da buna işaret edilmektedir.

Yeniçeriler, tarihleri boyunca on beş isyanda bulunmuşlar, bunların her biri saray içinde olduğu kadar toplum içinde de büyük sosyal zararlara yol açmış, önemli bir kesiminde de kan dökülmüştür. Yeniçerilerin ilk isyanından sonra saray içi ve dışındaki hizipleşmelerde taraf olduğu görülüyor. Fakat oluşan hizipleri yalnızca iktidarı ele geçirmek isteyen siyasi gruplarla, sadece ekonomik çıkarlar peşinde koşan gruplar olarak ayırmak gerekir. Siyasi hiziplerin çatışmaları üzerinde aşağıda durulacaktır. Yeniçerilerin ekonomik ilişki

70 Tarih-i Cevdet, I/93-94.

içinde bulunduğu İtalyan, Rum ve Yahudi tacir-tefecilerle olan ilişkileri gibi, Vakai Hayriye olarak adlandırılan "yeniçeri ocakları"nın kaldırılması da kitabın konusu olmadığı için üzerinde durmayacağız. Yalnızca şu son notu vererek bu konuyu sonlandıralım. Halkın yeniçerilerin zorbalık ve ahlaksızlıklarından dolayı öfkesi o dereceye varmıştı ki, ocak kaldırılmasından sonra dahi bu öfke dinmemiş, daha doğrusu yalnızca canlılarla münhasır olmamış, yeniçeri mezarları dahi bozulmuş, taşları kırılmıştır. Örneğin Gerar de Nerval "Doğuya Seyahat" adlı eserinde "... sarıkların şekli, orada yatanın hayattaki mevkiini belirlemektedir. Bu başlardan bazılarının başlarına figüratif şekiller verilmiştir. Bunların çoğu yeniçeri mezarı olduğu için kırılmıştır. Yeniçeriliğin lağvedildiği dönemde, halkın bunlara karşı olan kızgınlığı ve öfkesi canlılarda durup kalmamış, ölülerin mezar taşlarının başlarını koparmaya kadar gitmiştir."[71] Ne de olsa özellikle İstanbul'da yeniçerilerden kötülük görmeyen bir aile kalmamıştı.

Şu hususun da altının çizilmesi gerekir. Tarih bilmeyen pek çok kişi Osmanlı fetihlerinin yeniçeriler tarafından gerçekleştirildiğini zannederek, asıl fatihler olan Türklerin rolünü görmezden gelmektedirler. Halbuki yeniçerilerin fetihlerdeki rolü çok azdır. Nitekim Mükrimin Halil buna işaret ederek şöyle demektedir: "Yeniçerilerin Kanuni Süleyman zamanındaki miktarı sekiz bini muvazzaf ve üç bini acemi oğlanı olmak üzere on bir bin kişiye ulaşmıştı. İmparatorluğun birkaç yüz bine çıkan muhteşem ordusu ise hep Türk unsuruna mensup idi. Büyük ordunun en mühim kısmını Türk olan tımarlı siyahiler teşkil ediyordu. Bütün fetihler bunlardan tarafından yapılmış, bütün zaferler onlar tarafından kazanılmıştı."[72]

c) Soysuz bürokratlar ve Soysuzlar Mektebi "Enderun"

Yeniçeri ocakları gibi Enderun yani Osmanlı İmparatorluğu'na yöneticiler ve bürokratlar yetiştiren ve bir tür siyaset akademisi sayılan bu kurumun da eleman kaynağı yine dönme-devşirmeler ve Ocemi

71 Gerard de Nerval, *Doğuya Seyahat*, s. 14.
72 Mükrimin Halil, Milli Tarihimizin Mevzuu, *Anadolu Mecmuası*, s. 101.

Oğlanları Ocağı idi. Bir başka ifadeyle devşirilen Hıristiyan çocuklar Acemi Oğlanlar Ocağı'nda tekrar tekrar gözden geçiriliyor, imtihanlara tâbi tutuluyor, zeka ve kabiliyetleri yüzünden okunanlar bu ocaktaki eğitimini (bir tür ilkokul) tamamladıktan sonra Enderun'a alınıyor, burada tekrar inceleniyor ve sıkı bir eğitime tâbi tutuluyorlardı. Enderun'a alınacak çocukların seçimi de kapıağası huzurunda kıyafet ilmini bilen kişilerce yapılırdı. Bu kıyafet ilmi dediğimiz şey ise Arapların "ilm-i feraset", batılıların "fizyonomi" dedikleri, ulaştığı sonuçlar %100 doğru olmayan, bir doğru teşhis koyabilirse, bir de yanılma payı bulunan, kesinliği kanıtlanmamış bir bilim dalıdır. Hz. Peygamber'in "Mü'minin ferasetinden korkun!" sözündeki ferasette herkese nasip olan bir sezgi gücü değil, ancak kalp gözü açık çok nadir insana verilmiş bir haslettir. Çünkü insanın kafatası, yüz, alın, göz, kaş, burun, dudak ve çene yapılarına bakarak, onun iyi veya kötü, hain yahut sadık olacağına hüküm verilirse, Osmanlı kıyafet âlimlerinin yaptıkları teşhislerde çoğu kez ne büyük yanılgılara düştükleri, "sadık olur" diye hüküm verdikleri devşirme çocuklarından büyük çoğunluğunun nasıl "emsalsiz hainlikler" sergiledikleriyle ispat edilmiştir. Dilimizde "insanın alacası içinde, hayvanın alacası dışında" diye bir söz vardır ki, bize göre bu özdeyiş, Hz. Peygamber'in "*El-insânu fî batnı ümmihi sâlih ve talih*" yani "İnsan anasının karnındayken iyidir veya kötüdür" sözüyle örtüşmektedir. Osmanlı ilm-i kıyafet âlimleri de Enderun'a adam seçerken sanki hayvan seçiyormuş gibi dışındaki alacasına bakmış, kişinin gerçek ruhunu ve cevherini saklayan "içteki alaca"yı ise görememiş ve böylece alacası dışında olan pek çok hayvan önce Enderun'a sonra saraya ve diğer devlet organlarına nüfuz ederek yapacaklarını yapmışlardır.

Osmanlı yönetimi, devşirdiği bu Hıristiyan çocuklarını gerçekten Türkleştirip Müslümanlaştıracağını zannetmekle ne büyük hata ettiğini yıkıldığı son güne kadar görememiştir.

Önce şurasını teslim etmek gerekir ki, Türk olunmaz, Türk doğulur ve keza Fransız, Alman vs. olunmaz, Fransız, Alman doğulur. Osmanlı'nın Enderun konusundaki birinci yanılgısı bu idi diyemiyoruz, çünkü Osmanlı hanedanının Türklük gibi bir derdi yoktu. Müslümanlaştırmaya gelince, Musevilik gibi kapalı dinlerle, örneğin

Alevilik gibi kapalı topluluklara girebilmek için en azından Musevî bir anneden, Alevilikte ise Alevi bir anne babadan dünyaya gelmek şarttır. Hıristiyanlık ve İslamiyet gibi cihanşümul dinlerde ise böyle bir şart yoktur ve özellikle Müslüman olmak için kelime-i şehadet getirmek yeterlidir. Ondan sonra hiçbir Müslüman size "Kelime-i şehadet getirmiş olabilirsin, ama sen Müslüman değilsin!" deme hakkına sahip değildir. Çünkü İslam dininde bu gibi konularda verilecek hükmün zahiri kula, batını Allah'a bırakılmıştır.

Bir örnek verelim. Osmanlı tarih kitaplarında Humbaracı Ahmed Paşa adlı bir paşadan söz edilir ve mezarı şu anda Galata Mevlevihanesi'nin avlusundadır. Oraya giden Müslümanlar da onun ruhuna fatiha okurlar. Halbuki 1716 yılında Türklere karşı savaşan bu adam, hakkında verilen ölüm fermanı sebebiyle yakalanıp öldürülmekten korktuğu için kaçıp sığındığı Bosna'nın Sarayova kentinde Müslüman oldu. Amacı Müslüman olmak suretiyle Müslümanların himayesini temin etmekti. Etti de. 1730 tahta henüz çıkan Sultan Mahmud'un vezirazamı Topal Osman Paşa 1731'de kendisine ilgi gösterdi. Artık yeni adı Humbaracı Ahmed Paşa idi. Bu sıfatıyla Türk ordusunun yeniden teşkilatlanması çalışmalarına katıldı. Büyük yararlılıklar gösterdi ve üç tuğlu vezirliğe kadar çıktı. Fransa'nın Türkiye'yi Avusturya ve Rusya'ya karşı savaşa sokmak istediği dönemde, Osmanlı dış politika yani hariciye nezareti müşaviri oldu. Onun sayesinde Fransa Türkiye'de oldukça etkili bir konuma geldi. Hayatının sonuna doğru tekrar kendi isteğiyle Hıristiyanlığa geçmek isterken 23 Mart 1747'de öldü ve Beyoğlu'ndaki Mevlevihane mezarlığına defnedildi.[73] Peki kimmiydi bu meşhur Osmanlı (!) paşası? Fransız asıllı Compte de Bonneval. Hakkındaki ölüm fermanından korkup himaye temin amacıyla sözde Müslüman olmuş, sonra tekrar asıl dinine dönmek istemiştir. O zaten hiçbir zaman Müslüman olmamıştı ki! Evet, kalbini yarıp bakma imkanı yoktu ama ömrünün son günlerinde tekrar Hıristiyanlığa geçmek istemesi, onun neden göstermelik Müslüman olduğunu ortaya koymaktadır. Şimdi Mevlevihane mezarlığını ziyaret eden safdil Müslümanlar da onun için fatiha okumaktadırlar. Tuhaf bir dünya imiş bu!

---

73 Age., not, s. 248-250.

Neyse tekrar konumuza dönelim. Sarayın Enderun denilen kısmında yetişen bu devşirmelerin (XVII. Yüzyıldan itibaren dönme devşirmelerin) büyük çoğunluğu Türk milletini aşağılamış, hakaretlerini yazılı belgeler halinde tarihe intikal ettirmiş, Türk Devleti'ne ihanet etmişlerdir.[74] ".. bunlar Türk milletine hizmet etmekle beraber.. ve hatta Müslüman gözükmekle beraber, içlerinde eski milliyetlerini hatırlayarak onu güden ve bu bakımdan Türk'e zarar veren, Türk'ü tahkir edenler de yok mudur? Şüphesiz vardır."[75]

Devletin diplomat, yönetici ve bürokrat yetiştirmek için böyle bir akademi kurması elbette kötü bir şey değildir, ama burasını yalnızca Rum, Ermeni, Bulgar, Hırvat, Boşnak, Arnavut ve İtalyan.. gibi unsurlarla doldurup, Türk gençlerine kapıları kapatmak anlaşılır şey değildir.

Enderun'un kuruluşu Fatih'in Babası II. Murat'ın saltanat yıllarında olmuştur. Fatih'in Türklere dolayısıyla Türkmenlere bakışındaki öfke ve kinin sebebi üzerinde aşağıda durulacaktır. Gerçi Fatih'in babasının Türklerle bir alıp veremediği yoktu. Üstelik vezirazamı meşhur Çandarlı ailesinden biriydi. Buna rağmen daha kuruluşunda böyle bir akademinin kapılarının Türklere kapatılmasının izahı güçtür. Babinger şöyle der: "Yabancılara yüksek mevkilerin kapılarını ilk kez, zaferle sonuçlanan Kosova Savaşı'ndan sonra 15 Haziran 1389'da öldürülen I. Murat açmıştı. Büyük torunu II. Murad'ın zamanına gelindiğinde, artık devlette yerel, eski Anadolu ailelerinin oğullarına verilecek pek az mevki vardı. Bunların en önde geleni olan Çandarlı ailesinde, en yüksek devlet mevkii olan sadrazamlık bir süreliğine babadan oğula geçmiştir. Ancak hükümetteki diğer bütün mevkilerde (ve aynı şey ordu için daha da fazla geçerliydi) Sırbistan'dan, Arnavutluk'tan ve Yunanistan'dan gelmiş eski Hıristiyanlar vardı."[76] Acaba "Türk sadece savaşmayı bilir, devlet idaresinden ne anlar?" ziyniyetinin bir ürünü müydü bu tavır? Yoksa padişahlar Türk'e güvenmiyorlar mıydı? Bu sorunun cevabı "galiba" değil "evet, Türk'e güvenmiyordı!" olabilir ancak. Peki neden?

74 Necdet Sevinç, age., s. 251.

75 Aynı yerde, Osman Ergin'in *Türkiye Maarif Tarihi*, s. 18'e atfen.

76 Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, s. 28.

Bu sorunun cevabını Anadolu Türklerini oluşturan Türkmenlerin Oğuzların çeşitli boylarına mensup insanlar olduğu vakıasında aramak gerekir. Gerek Göktürklerde, gerek Selçuklularda ve gerekse Osmanlılarda boylardan birisi bir şekilde öne çıkmış, iktidarı ele geçirmiş, diğer boylar da ona itaat etmiştir, ama bu boylardan devlet kademelerinde görev alan kişilerin herhangi bir şekilde hükümdarla arasının bozulması halinde kaçıp sığınabileceği kalabalık ve güçlü aşiretleri vardır. Söz gelimi bir vezirle padişahın arasının açılması ve o kişinin kendi kalabalık aşiretine sığınması halinde, padişah tabii olarak onu isteyecek, aşireti vermeyecek, bu da isyana ve iç savaşa yol açacaktır. Çok büyük ihtimalle Osmanlı'nın mantalitesi bu noktaya odaklanmıştı. Böyle olunca, ona hizmet edecek kişilerin devşirme, daha sonra dönme-devşirme, kimsesiz kişiler olması gerekirdi. Osmanlı tarihi incelendiğinde görülecektir ki, bu kimsesiz devşirme paşalar ve vezirler padişaha kul gibi hizmet etmiş, ama ihanet etmekten de geri kalmadıkları için, eceliyle yatağında ölenlerin sayısı bir elin parmaklarını geçmemiş, büyük çoğunluğu cellâdın baltası altında canını vermiş ve kanuna uygun olarak da bütün malı mülkü (zaten hepsi rüşvet ve irtikap paralarıyla edinilmiş mülklerdi) müsadere edilmişti. İşe bu açıdan bakıldığında mantıklı ve kârlı bir yol gibi görünebilir. Yani hem it gibi hizmet ettirip, hem de sonra bir bahane ile kellesini aldırmak ve malını mülkünü müsadere etmek ilk bakışta mantıksız değildir, ama ya bu devleti kurmak için canını feda eden, her türlü acısını ve cefasını çeken asli unsur Türkler, kendi emekleriyle sağlanan bu nimetin yalnızca devşirmeler tarafından kendi aralarında pay edilmesini sineye çekebilirler miydi? Çekemezlerdi ve onlar da haklı olarak bu pastadan pay isteyeceklerdi ve esasen en büyük pay onlarındı. Ama bir yandan hanedan, diğer yandan devşirme paşalar Türklere bir şey vermek niyetinde değillerdi. Devlet dairelerine Sultan Süleyman'ın son dönemlerine kadar bir Türk sokulmuyor, Türk olmadığı düşüncesiyle göreve alınanlar ise, aslen Türk oldukları anlaşılınca, hemen işten atılıyorlardı. Hazır yeri gelmişken bir iki örnek verelim.

Babinger'in eserinden aynen aktarıyorum:

"... bunun bir örneği Le'ali adlı, kuşkusuz sıradan bir şairdir. Doğu Anadolu'daki Tokat'ta doğmuş olan Le'ali, Câmi ve diğer meşhur İranlılarla yakınlık kurarak Farsça öğrenmişti. İstanbul'a derviş olarak getirilince sultanın huzuruna çıkarıldı. Sultan (II. Mehmed) onu Acem sanarak, Yedikule civarındaki harap bir Rum kilisesini tekke olarak kullanması için armağan etti ve muhtemelen maaş da bağladı. Ama kıskanç insanlar onun aslında Acem olmadığını ortaya çıkarınca, sultan manastırını geri aldı ve maaşını kesti. Le'ali hayatının geri kalanını Yiannitsa'da (Yenice-i Vardar) mali sıkıntı içinde geçirdi ve düşmanlarına karşı acı bir hiciv yazdı.

Olmak istersen itibara mahal
Ya Arap'tan yahud Acem'den gel!.."[77]

Osmanlı Mühimme Defterlerinde bahsedilen bir olay, konunun vahametini göstermesi açısından önemlidir. II. Selim'in oğlu III. Murat Manisa'da şehzâde iken hizmetine her nasılsa köylü bir Türk'ün oğulları olan iki genç verilmiş, bunun öğrenilmesi üzerine, derhal şiddetli bir yazı yazılarak bu iki Türk'ün hemen işten çıkarılması ve yerine devşirme gençlerin alınması emredilmişti. (*Mühimme Defteri*, no 21, sıra 43, s. 9) Devletin bütün işlerine devşirmeler, eğer devşirme bulunamaz ise Türk gençleri alınıyordu.[78]

Halbuki Nizamü'l Mülk meşhur Siyasetname'sinde saray, divan ve diğer teşkilatlarına alınan Deylemli, Şii, Karmatî ve Râfızîlerin devlete büyük zarar vermelerinden endişe ettiğini, bunun devletin yıkımına yol açmasından korktuğunu belirterek şöyle diyordu: "Şimdi iş o dereceye vardı ki, saray ve divan onlarla doludur ve her Türk'ün peşinde bunlardan 10-20 kişi koşmaktadır. *Az miktarda Horasanlının bile bu kapı ve sarayda bir vazifeye geçmelerine ve buralarda geçim vasıtaları bulmalarına mani olmanın çarelerini aramaktadırlar*... Divan Horasanlı katipler ve idarecilerden hâli kaldığı zaman Türkler bunların fesadını anlayacak, benim sözlerimi hatırlayacaklardır."[79] Nizamü'l Mülk'ün dedikleri yalnızca Selçuklularda olmamış, Osmanlı'da daha

77 Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, s. 399.
78 Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, s. 192.
79 Nizamu'l Mülk, *Siyasetname*, s. 156.

fazlasıyla tezahür etmiştir. Aynı vezir, "*Türkmenlerden çok zarar gelmiş olsa bile, onlar kalabalıktırlar ve bu devlette onların hakkı vardır. Çünkü onlar başlangıçta bu devlet için çok hizmetlerde bulunmuş ve zorluk çekmişlerdir*"[80] demek suretiyle Osmanlıdan birkaç yüzyıl önce Selçuklu sultanı Sancar'ı uyarmış, "onlara devlet yönetimin de az da olsa söz hakkı vererek gönüllerinin okşanması" tavsiyesinde bulunmuş, ama bu sözlere kulak asmayan Sancar, hem devletinin parçalanmasına sebep olmuş, hem de kendisi tahtından indirilip sürüklenmenin acısını tatmıştır.

Aynı hatayı Osmanlı da yaptı. Osmanlı'nın Anadolu'ya geldiğinde 400 çadırdan ibaret olduğunu hatırlayalım. Her çadırı altı kişi kabul eder ve en fazla üç asker çıkarabileceğini düşünürsek, Osmanlı'nın Kayı boyundan olan asker gücü en fazla 1200'dür, ama ben bu rakamın daha da aşağı olduğu düşüncesindeyim. Yani Anadolu'nun önemli bir kısmı, Edirne, Bursa, sonra Bizans ve Avrupa'nın önemli bir kesimi yalnızca bu 1000-1500 kişiyle mi fethedildi ki, Osmanlı hanedanı devletin sahip olduğu nimetleri Türklerle bölüşmek istemedi? Osmanlı sultanlarının bırakın Türk veya Türkmen'e güvenmeyi, kendi öz kardeşine dahi güvenmediğini ve "kardeş katli fermanı" ile hiç suçu günahı olmayan kundaktaki çocukları dahi boğazlattığını unutmamak gerekir. Bunun için baskı altında tutulan şeyhülislamlardan fetva olmak onlar için hiç de zor değildi. Osmanlı padişahları "devletin ve milletin menfaati için.." diyerek bu işe tevessül etmişlerdi, ama aslında düşündükleri kendi koltukları ve rahatlarıydı. Örneğin Peçevî Tarihi'nde Şehzâde III. Mehmed'in tahta çıktığı geceyle ilgili şu satırları ibretle okuyoruz: "*O gece on dokuz günahsız şehzâde, annelerinin kucağından ister istemez koparılarak Tanrı'nın rahmetine ulaştırıldılar. Ertesi gün yine Şeyhülislam Bostanzâde onların cenaze namazlarını kıldırdı ve babalarının ayakları dibinde "hüzün köşesi" gibi gömüldüler.*"[81] Ve yeni sultan kardeşlerinin cenaze namazına bile katılmadı. Sanki bu iğrenç iş onun izniyle yapılmamış, sanki hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi davranmıştı.

---

80 Age., s. 106.

81 Peçevi Tarihi, II/163-164.

Osmanlı sarayındaki bu "siyaseten katl" geleneği öyle korkunç bir hal almıştı ki, padişahın ölümüyle birlikte ekber evladın başa geçmesi yalnızca diğer küçük şehzâdelerin son nefeslerini verişi değil, aynı zamanda cellatların insafsız baltalarının diğer saraylıların başları üzerinde de gezinmesi demekti. Abdülbaki Gölpınarlı bu durumu oldukça beliğ bir şekilde anlatmaktadır:

"Saadetli padişah ölmeden, saraya ölümün ağırlığı çöker. Baltacılar ağır ağır gezinirken ayaklarının seslerinden ürkerler... İç ağalar dışarı çıkmaya korkarlar, cüceler biraz daha yere gömülürler, ak ağaların beyaz tüyleri biraz daha sararır, harem ağalarının kuzgun suratları ağarır... Haremde valide sultan (padişahın annesi) derin bir yastayken hanım sultanlar (padişahın eşleri) çocuklarının yanında beşiklerinin başlarında sessizce ağlarlar... Herkes dışarıda ayak sesleri duyar gibi olur. Herkes korkudan ne yapacağını şaşıracak hale gelir. Devletin büyük küçük bütün oğulları (şehzâdeler) her an cellatları beklerler. En fazla üzülmesi gereken veliaht derin bir ümit ve engin bir korku arasında bocalarken nihayet padişah öbür dünyaya göç eder. Ertesi gün bir gün evvelki korkak veliahtın emri ile beş, on, on beş ne kadar varsa şehzâdeler şehadet derecesine yükselirler. Şehzâdelerin defterleri dürülür. Küçüklü büyüklü, irili ufaklı tabutlar babalarının tabutlarını ve birbirlerinin tabutlarını takip ederek Ayasofya'ya doğru... hafızların ağızlarından yükselen mistik nağmeler ve teraneler arasında... giderler. Sarayda hıçkırıklar diner, gözyaşları silinir. Düşen padişahın yerine geçen yeni padişah için saraydakiler yeni hileler düzmeye, yeni padişahı elde etmek için yeni yollar bulmaya koyulurlar."[82]

Osmanlı padişahlarının bu gelenekleriyle Arapların cahiliyye döneminde "ileride ailenin yüzünü kızartacak bir şey yapabilir" endişesiyle küçük kız çocuklarını diri diri toprağa gömmeleri arasında hiçbir fark yoktur! Kur'an'da dahi bu konuya işaret edilir: "*Diri diri gömülen kız çocuğunun, hangi günahtan ötürü öldürüldüğü sorulduğu zaman..*"[83] Araplar, ileride kız çocuklarının fahişe olup ailenin alnına

82 Tokalak, *Bizans*, s. 112-113.

83 Kur'an, *Tekvir*, 8-9.

kara leke çalmasından korktukları için bunu yapıyorlardı ve sanki daha parmak kadar kız çocuğunun gelecekte ne olacağını biliyorlardı! Osmanlı padişahları da henüz kundakdaki çocuğun gelecekte isyan edip devleti parçalayacağını önceden biliyorlardı herhalde! Bu çok yanlış bir tutumdu ve ileride Yavuz Sultan Selim, sanki bu kanunu koyanların kendi dedeleri olduğunu bilmiyormuş gibi, "kardeş katli kanununu koyanlar Allah'ın rahmetinden uzak olsun!" diye feryat edecekti.[84] Acaba yarın kıyamet günü o günahsız parmak kadar şehzâdelerin hangi günahlarından dolayı öldürüldüklerini sorup, Allah huzurunda davacı olduklarında Fatih'in kendisini nasıl savunacağını doğrusu merak etmiyor değilim. Tahtımı kaybedebilirim diye kendi kardeşini dahi gözünü kırpmadan öldürtebilen Osmanlı padişahlarının, omuzlarına basıp yükseldiği, ekmeğini yiyerek büyüdüğü Türk ve Türkmene güvenmesi düşünülebilir miydi?

Biliyorum, yukarıdan beri yazdıklarımız ve aşağıda anlatacaklarımız, Türkiye'de Osmanlı'yı geri getirmeye çalışan, bunun için "Geri Gel Ey Osmanlı" diye kitap yazanların, bu konuda en ufak bir tenkide, tarihi gerçekleri dinlemeye dahi tahammülü olmayan bazı fanatik Osmanlı hayranlarının hoşuna gitmeyecektir. Ama birilerinin hoşuna gitmeyecektir diye, tarihi gerçekleri örtbas etmeyi aklımızdan dahi geçirmeyiz.

Fatih ve sonrasında Türkler

Fatih'in annesinin kim olduğu tartışmalı gibi görünse de, İsmail Hami Danişmend onun anasının Türk olduğunu bazı kaynaklara istinat ortaya koymaktadır. Yine de konu ihtilaflıdır. Bu hususa özellikle dikkat çeken Babinger, günümüzde yalnızca bazı kısımları muhafaza edilmiş bir vakfiyede Fatih'in anasından "Hatun binti Abdullah" (Abdullah kızı) şeklinde bahsedildiğini, kendi adının belirtilmediğini, babasının adı olan Abdullah'ın ise daima din değiştirenlere verilen ad olduğunu belirtir ve buradan kadının gayr-ı müslim kökenden geldiğini iddia edererek şöyle der: "II. Mehmed'in ana tarafındaki

84 Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat*, I/80.

ataları hakkında hiçbir şey bilmesek de Türk, Slav, Bizans, Frank, Acem ve muhtemelen Arap kanı taşıdığı, böylece oldukça tuhaf ve renkli kalıtımsal özelliklere sahip olduğu kesindir."[85] Babinger bu söylediklerinde haklı olabilir, hatta onun "Mehmed'in temel kişilik özelliklerini ana tarafından aldığı açıktır" şeklindeki görüşüne de kısmen katılmak mümkün, - çünkü bir çocuğun doğumundan memeden kesildiği güne kadar en yakın olduğu kişi anasıdır, - ama Şark halklarında ana değil, baba esastır. Dolayısıyla Fatih tartışmasız bir Türk'tür, ama Türklüğünü, Oğuzluğunu yani sonraki adı ile Türkmenliğini bilmeyen bir Türk'tür.

II. Murat 1444 buhranı sırasında yorulduğunu beyan ederek veliahdı Şehzâde Mehmed'i Edirne'ye çağırıp yerine naip tayin etmiş, bir süre sonra da tahttan feragat etmişti. Böylece Fatih, küçük yaşta olduğu için iki defa tahtı babasına bırakmak zorunda kalmış, fakat her iki olayın sorumlusu olarak Sadrazam Çandarlı Halil Paşa'yı görmüştü. Çandarlı'nın hep II. Murat'ı padişah olarak gördüğü ve henüz neredeyse çocuk yaştaki şehzâdeyi ikinci plana attığı bir vakıadır, ama bunun devletin lehine bir davranış olduğu da muhakkaktı. Henüz küçük yaşına rağmen kendini İskender-i Zülkarneyn olmaya aday gören, ihtiras sahibi genç şehzâdeye bunu anlatmak mümkün değildi. Bu yüzden genç şehzâde tahta oturduğunda, İshak Paşa ve Sadrazam Halil Paşa biraz ötede çekinden vaziyette kalmışlardı. "Halil Paşa, iki defa tahtından ayırmış ve uzlet-i menfaya göndermiş olduğu için, genç padişahın teveccühünden pek de emin değildi."[86]

II. Murat, kestirdiği sikkelerde Kayı boyunun işaretini kullanırdı. Ondan sonraki padişahlar bu işareti sikkelerinde kullanmadılar, ama silahlarda ve bazı âletlerde Kanuni dönemi sonuna kadar kullandılar. Sonrasında bütünüyle terk ettiler. Demek ki, Osmanlı yalnızca Türklükten ve Türkmenlikten değil, Kayı boyundan da uzaklaşmıştı.

Hammer'in yalnızca Ducas'a dayandırarak Fatih'in Sadrazam Halil Paşa'ya "Rumların paralarına aldanmamaya dikkat et!" diye uyardığı, daha sonra Türklerin genel taarruza hazırlandıkları sırada İtalyan ve

---

85 Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, s. 31.

86 Hammer, I/523.

Macarlardan oluşan bir ordunun Kostantiniyye'nin imdadına gelmekte olduğuna dair ani bir söylenti çıkarıldığı ve bunun doğrudan Sadrazam Halil Paşa tarafından tertiplendiği, rakipleri Zaganos Paşa, Turhan ve Kızlarağasının karşısında yalnız kalınca bu defa el altından Bizanslılara haber gönderip, onları cesurane mukavemete teşvik ettiği; şehrin düşmesinden sonra ise güya Lukas Notarias'ın Fatih'e bu kadar direnmelerinin sebebinin imparatora direnmeye devam etmelerini tavsiye eden mektupların gelmesi olduğunu söylediği ve genç padişahın da bu sözlerden dolayı sadrazam hakkındaki şüphelerini bir kat daha artırdığı ve ayrıca kuşatma sırasında Halil Paşa'ya Bizans'tan içi altın dolu balıklar gönderildiği şeklindeki kayıtlarının ne derece güvenilir olduğu elbette tartışmalıdır ve İ. Hami Danişmend'in dediği gibi "tevsiki kabil değildir." Ama şurası kuvvetle muhtemel ki, ne Sadrazam Halil Paşa Fatih'i, ne de Fatih Halil Paşa'yı sevmişti.

Sonunda Fatih, Sadrazam Çandarlı Halil Paşa'yı görevinden azledip hapsettirdi. Arkasından da boğdurdu. "Çandarlı Halil Paşa'nın işbaşından atılması demek, Osmanlı devletinde Türk unsurunun yerine dönmeler ve devşirmeler zümresinin kat'i olarak iş başına gelmeleri demektir. Bu devre kadar muhtelif kumandanlıklarla büyük memuriyetlerde bir takım dönmelerle devşirmeler bulunduğu muhakkaktır. Fakat devletin en büyük makamı olan ve hemen bütün salahiyetleri toplayan Vezaret-i uzmâ mevkii hep Anadolu Türklerinin elindedir. Bu vaziyete mukabil yeniçeri ocağının teşekkülünden itibaren bir dönmeler ve devşirmeler sınıfı da teşekküle başlamış ve hadisâtın cereyanından anlaşıldığına göre Anadolu Türk aristokrasisiyle bu dönme ve devşirme köleler zümresi arasında gittikçe şiddetlenen siyasi bir mücadele cereyan etmiştir. Çandarlı ailesinin düşmesinde en mühim faktör işte bu vaziyette aranmalıdır; çünkü bu tarihten itibaren iş başında teselsül eden Mahmud, Rum Mehmet, İshak ve Gedik Ahmet Paşa gibi veziri azamların hiçbiri Türk değildir."[87]

Osmanlı tarih kitaplarında Bizans imparatorlarının Çandarlı ailesinden gelen vezirlere rüşvetler verip satın almak suretiyle Bizans'ın

---

87 Danişmend, *İzahlı*, I/295.

fethini önledikleri şeklindeki kayıtların doğru olmadığını belirten İ. Hami Danişmend, bunların rüşvet değil, aleni gönderilen hediyeler olduğunu, benzeri hediyelerin Osmanlı padişahlarına da sunulduğunu; ayrıca yüzyıla yakındır veziriazamlık payesini elde tutan Çandarlı ailesinin böyle rüşvetlere itibar etmeyecek kadar zengin olduklarını, hatta Bizans piyasasının Çandarlıların servetlerini işlettikleri bir piyasa olduğunu belirttikten sonra, Bizans tarihçilerinden Kritovulos'un Halil Paşa'nın hapis ve idamından bahsederken, Fatih'in ilk saltanatından beri Paşa'ya karşı beslediği garazla İstanbul muhasarasında Bizanslılarla gizli münasebetlerde bulunmuş olması gibi Osmanlı kaynaklarında da tüsedüf edilen umumi rivayetleri kayderek: "Mamafih keyfiyet-i katlinde bu görünen sebeplerden başka gizli sebepler de bulunabilir" şeklindeki sözüne atfen, bu azil, tutuklama ve idamın devşirmeler partisinin gizli entrikalarının bir sonucu olabileceği hükmüne varmaktadır.[88]

Bizim kanaatimize göre Osmanlı tarihini Fatih öncesi ve Fatih sonrası olarak ikiye ayırmak gerekir. Fatih öncesi dönem, ufak tefek zikzaklara rağmen Türk'tür, ama Fatih'le birlikte ve Fatih'ten sonraki Osmanlı'nın Türklükle ilgisi yoktur. Bunun iki istisna kısa dönemi vardır ve üzerinde durulacaktır. Çünkü Fatih ve sonrasında Osmanlı devleti tam bir cihan imparatorluğu haline gelecek ve Türkler de bu imparatorlukta yalnızca vergi ödeyen, cihada iştirak eden bir tebaa durumuna geleceklerdir.

Çandarlı'nın yerine vezir-i azam yapılan kişi ise bir rivayete göre Hırvat, bir başka rivayete göre babası Rum, anası Hırvat, üçüncü bir rivayete göre anası da babası da Rum'dur.[89] Çandarlının saraydaki en önemli rakibi Zaganos Paşa da Rum asıllıydı.

Çandarlı'dan sonra artık sarayda Fatih'in çevresinde hiçbir Türk kalmamıştı. Koynuna aldığı kadınların neredeyse yarısı, hizmetkârlar, vezirler, veziriazamlar, kapıkulları, hassa birlikleri hepsi gayr-ı Türk'tür. Şehzâdelerin hocaları Arap veya Acemdir. Türklere yalnızca şeyhülislamlık ve kadılık bırakılmıştır.

---

88 Age,, I/300-301.

89 Age., I/295.

Mükrimin Halil bu konuda şöyle der:

"Fatih, İstanbul'u aldıktan sonra yönetimde önemli değişikler oldu. Çandarlı hanedanı vezaretten kovuldu ve Hıristiyan dönmesi olan bir kul bu makama getirildi. Yavaş yavaş Türk'ün beyleri atalarından tevarüs ettikleri mansıplardan kovulmaya ve mevkilerini padişahların kölelerine terk etmeye başladılar.

"İstanbul'u fethederek Anadolu'ya bağlayan Fatih, bu başarısıyla ne kadar büyük ise, Türk idare tarzını bozmaya başlamış ve fethedilen ülkeler ahalisine ve bilhassa kölelere siyasî haklar vermiş olmasıyla o kadar da küçülmüştür. Fatih, İstanbul'u fethettikten sonra Adaloyu beyleriyle müştereken devleti idare eden bir millet reisi, bir Türk hakanı değildir. Aksine bila kayd-ü şart bütün kuvvetleri nefsinde cem eden, yalnız başına saltanatı idare eyleyen müstebit bir Roma imparatorudur. İlk önce istibdadı ve mutlakîyeti tesis eden Fatih, Türk'ün kölelerini Türk ile bir tutarken, yöneticilik mevkilerine kendi şahsına daha fazla sadık olanları, her türlü emrine kayıtsız şartsız itaat edenleri getirmiş. Bunlar ancak köle ve devşirme ve ecnebi makûlesi insanlar olabilirlerdi.

"Bu devşirmeler iktidar mevkiine gelir gelmez, Türk unsurunu, Anadolu halkını ezmeye, devlet müessesesine hakim olarak adeta kendilerini Müslüman eden milletten intikam almaya başladılar."[90]

Daha önce Oğuzların Müslüman olduktan sonra Türkmen adını aldıklarını, Osmanlı hanedanının mensup olduğu Kayı boyunun Oğuzların 22 veya 24 boyundan biri ve dolayısıyla Türkmen olduğu izah edilmiş, buna rağmen Fatih'in kendi aslını ya unuttuğundan, ya hiç bilmediğinden ya da inkâr ettiğinden[91] dolayı yine

---

90 Mükrimin Halil, Milli Tarihimizin Mevzuu, *Anadolu Mecmuası*, s. 99.

91 Halbuki Timur, savaş öncesinde Osmanlı ordusunun kalabalık kısmını oluşturan Kara Tatarlara gizlice gönderdiği mektupta "Bizler aynı kavme mensubuz. Bu Türkmenleri aramızdan atalım" diyordu. (İbni Tagrıberdî, *en-Nücûmu'z-Zâhire*, 12/267). İbni Arabşah'ın kaydına göre ise aynı mektupta şu cümleler vardı: "İmdi; siz neden Âl-i Selçuk tarafından azat edilen kölelerin evlatlarından olan birinin kölesi olup kaldınız?". (İbni Arabşah, *Acaibu'l Makdûr*, s. 303). Acaba Fatih, Türkmen gömleğini çıkarmakla, Timur'un sözünü ettiği "Selçuklu'nun azatlı kölesi olma" lekesinden mi kurtulmak istiyordu?

bir Türkmen olan Uzun Hasan'a yazdığı mektupta "yine o aşağılık Türkmen karakterini sergileyerek.." şeklinde bir cümle sarf ettiğini belirtmiştik. Aslında Fatih bu cümleyi sarfederken "Türkmen" kelimesini ağzına almasa mesele yoktu. Düşünelim ki, iki Türk bir biriyle kavga ediyor. Biri diğerine "yine aşağılık karakterini sergiledin!" derse bunda anormal bir şey yoktur. Şahsi değerlendirmesidir. Ama "Yine aşağılık Türk karakterini sergiledin!" derse, bu defa karşısındakini Türk, kendisini ise başka bir halkın bireyi olarak gördüğü, dolayısıyla Türklükle ilgisi olmadığı anlamı çıkar. Yahut karşısındaki kişi Türk'ün seciye ve karakterine sığmayan bir davranış sergilemişse, o zaman "Allah belasını versin senin gibi Türk'ün!" yahut "Senin gibi Türk olacağına, olmaz olsun!" diyebilir, ama bu son durumda Türklüğe bir hakaret değil, aksine Türklüğü kayırma, Türk olanın böyle bir davranış sergilemeyeceğine işaret vardır.

Fatih, Bizans'ı fethettikten sonra (ki o sırada yalnızca İstanbul'dan ibaretti) kendisini artık "Sultan-ı Türk" değil, "Sultan-ı Rum" yani Roma İmparatoru olarak görüyordu. Hatta İtalya'da vaktiyle Bizans'a ait olan kolonilerin de otomatikman onun mülkü sayıldığı kendisine bildirilmişti. Dahası, Fatih, daha tahta çıkar çıkmaz Roma İmparatorluğu'nun varisi olmayı kafasına koymuştu. "Konstantinopolis'in fethi tıpkı Trabzonlu Rum tarihçisi Georgi'nin Mehmed'i inandırdığı gibi, bu hülyayı gerçekleştirmişti: "*Sizin Roma imparatoru olduğunuzdan kimse şüphe edemez. Bir imparatorluğun başkentini yöneten kişi, yalnızca imparatordur, ama Konstantinopolis Roma İmparatorluğu'nun başkentidir.*"[92]

Halbuki Fatih'in kendini Roma imparatorluğunun varisi ve devamı olarak görmesi, daha sonraki yıllarda Rusları ideolojik bir silahla "Moskova – Üçüncü Roma" sloganıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun karşısına dikilmeye itecek, Vatikan da Rus çarlarını bu konuda dürtükleyip duracaktı. Hatta Pskov manastarı papazı Filofey, bunun için kime müracaat edeceğini dahi bulmuş, son Bizans imparatorunun yeğeni ve aynı zamanda III. Vasily'nin anası olan Sofia Paleolog'un kapısını çalmıştı. Üçüncü Roma tezini en hararetli şekilde destekleyen

92 A. B. Şirokorad, *Osmanlı-Rus Savaşları*, s. 17.

bir diğer kişi ise Papa X. Leo idi. 1517'de III. Vasily'ye gönderdiği mektupta "Kostantinopolis patriğinin Türklerin elinde olduğunu, bu durumda onun yerine Moskova ruhani metropolitini yüceltip patrik yapmak, Rusya'nın haşmetli çarına Hıristiyan tacını giydirmek istediğini" belirtiyor ve ilave ediyordu: "Eğer Grandük Kastantinopolis ata yurdunu (yani Bizans'ı) savunmak istiyorsa, şimdi ona bunun için yol ve yardım hazırdır."[93]

Böylece bir yandan Moskova'nın amblemi çift başlı kartalla değiştirilmek istenirken, o güne kadar unvanları grandük olan Rus hükümdarları da "Sezar"ın bozulmuş şekli "Tsar" (Çar) unvanı alacak, bu dahi Bizans mirası için bir bahane sayılacak; arkasından XVI. Yüzyılın sonlarına doğru henüz ortak sınırları bulunmayan iki büyük imparatorluk – Rusya ve Bâb-ı Âlî artık iki büyük rakip olacaktı. Böylece sultan, kendisini Rusya'nın milyonlarca Müslüman tebaasının hakimi kabul edecek, buna karşılık çar da kendini Türklerin yönetimindeki milyonlarca Katoliğin hamisi ve sultanın başkenti Konstantinopolis malikanesinin efendisi gibi görecekti.[94]

Dolayısıyla artık kendini Roma imparatoru olarak gören Fatih'in Türkmen gömleğini çıkarıp, Uzun Hasan'a "yine o aşağılık Türkmen karakterini sergileyerek.." demesini abes karşılamamak gerekir! Ne de olsa koca Roma imparatoru!

Osmanlı, Fatih'le birlikte artık bir anlamda Müslüman Roma İmparatorluğu idi. Doğu Roma'nın birçok temel kurumunu kendi bünyesinde kaynaştırmasının yanında, Türk, Fars, Arap kimliğinin de bir sentezini yapmıştı.[95] Bu sentezde şehirli hayata geçiş yapmayan göçebe Türk zümrelerine yer yoktu. Onlar, ne Osmanlı'nın geliştirdiği şehirli bürokrat kafasına, ne kültürüne, ne melez diline (aslında dil değil, bir tür jargon), ne vergi sistemine, ne toprak düzenine ayak uydurabildiler, ne de Osmanlı'yla bütünleşebildiler. Osmanlı'nın yıkılışına kadar da bu durumda bir değişiklik olmadı. İki taraf arasındaki ilk uzaklaşma dille başladı. Osmanlıca bir jargondu. Saray ve çevresindeki Osmanlı elit medrese kökenli oldukları ve medre-

93 Age., s. 39-40.
94 Age., s. 40.
95 Tokalak, *Bizans*, s. 92.

selerde de Arapça ve Farsça eğitimi hakim olduğu için bu jargonu rahatça kullanıp anlıyordu, ama Anadolu halkı bu dili hiç anlamıyor, buna karşılık Yunus'u, Dadaloğlu'nu, Karacaoğlan'ı ve Ahi ocakları başında bulunanları, Geyikli Baba'yı, Baba İlyas'ı... çok iyi anlıyordu. Çünkü aynı dili konuşuyorlardı.

Osmanlı, millî değil siyasî bir yapıydı. Bir jargondan ibaret dili gibi kendisi de bir sentezdi. Bu sentezde Hıristiyanı, Arabı, Acemi vardı, yalnızca Türk yoktu. Bir başka deyişle saray içine ve çevresine yerleşen bu kozmopolit elit tabaka, oluşan nimet ve refah dairesinin içine Türkleri sokmak istemiyordu. Bu şer dairesinin içinde herkes kimliğini vurgulayabilirdi. Her ne kadar birleştirici isim olarak "Osmanlı" kullanılıyorsa da, yeri geldiğinde Rum'u Rum, Acemi Acem, Arabı Arap, Arnavut'u Arnavut.. olduğunu söyleyebilirdi, yalnızca Türk "Türk" olduğunu söyleyemezdi. Bunun Kur'an'a ve Şeriata ters olduğu öğretilmiş, din âlimlerince böyle söylenmişti. Başkalarına helal olan şey, Türk'e haramdı. Çünkü Türk demek, Yecüc-Mecüc demekti ve bu konu başta tefsirlerde ve bazı uydurma hadislerde defalarca işlenmişti.

Saray ve çevresinde ise yeni bir halk oluşmuştu. Tamamen melez, ağırlıklı olarak Bizans ruhu taşıyan, yalnızca isim ve din değiştirerek tarih sahnesine yeni bir karma halk olarak ortaya çıkan bu zümre, bir yandan Bizans kurumlarını devam ettirirken, bir yandan da İslamî bir renk ve cila altında eski Bizans'ı ihyaya çalıştılar.[96]

Bunun sonucu olarak şehirlerde medreselerin ardı ardına açılıp eğitim verilmesiyle merkezi hükümet güçlenirken, Ahiler ve Türkmen babalarının siyasi otoriteleri zayıfladı. Ondan sonra merkezi temsil eden güçlerle, devletin kurumlaşmasının dışında kalan fakat hâlâ askeri güçlerinden faydalanılan Türklerin çatışmaya başlaması kaçınılmazdı ve nitekim öyle oldu. Merkezi yönetimin Türklerin savaşçı gücüne muhtaçlıktan kurtulması için yeni bir ordu kurması gerekiyordu ve Osmanlı sarayı bunu gerçekleştirdi. Ondan sonra Türklere "Siz olmasanız da olur!" der gibi davranılmaya başlandı. Artık

---

96 Ömer Lütfi Barkan, "Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler, 1949-1950," İktisat Fak. Mecm. Ankara, s. 525.

Türklerden istenen tek şey, yerleşik düzene geçip, diğer tebaa halklar gibi vergi ödemeleri ve merkezi yönetime kapıkuluymuş gibi kayıtsız itaat etmeleriydi. Osmanlı, normal şartlarda devşirme askerleriyle Anadolu Türkleriyle başedemezdi. Ama Osmanlı, Anadolu Türklerinin mucizevi gücünü henüz keşfedemedikleri bir güce sahipti: Barut! Osmanlı, barutun gücüyle Anadolu Türklüğünü dize getirmek istiyordu ve bunu da başardı. Ama sonunda Türk kimliğini koruyan Anadolu halkıyla, melezleşmiş, aslından, özünden tamamıyla uzaklaşmış, "yumurtadan çıkıp kabuğunu beğenmez" hale gelmiş Osmanlı'nın bir çatışmaya girmesi kaçınılmazdı. Buna bir noktada şehirli-köylü, yerleşik-göçebe, Sünni-Heterodoks, Türk-kozmopolit (Osmanlı), Osmanlı-Alevi çatışması denilebilirdi. Burada kullandığımız "Alevi" terimi XIX. Yüzyılın ikinci yarısına doğru kullanılmaya başlanmış, ondan önce ise, Sünni İslam'ın karşısında kalan marjinal İslamî inançlara sahip gruplar, XIII ve XIV. Yüzyıldan itibaren Rum Abdalları, Kalenderîler gibi isimlerle, XV. Yüzyılda ve özellikle bir sonraki yüzyılda Bektaşîler, Kızılbaşlar, Râfızîler gibi adlarla belirtilmiş olan hetedorodoks gruplardır. Bu gruplar, İslamiyetle şamanî inançları meczetmeye çalışmış, kendilerine göre bir yorum geliştirmiş, Orta-Asya'dan nasıl çıkıp geldiyse o şekilde kalmış insanlardı. Nitekim Barthold Orta Asya Müslümanlığını tanımlarken "Onların Müslümanlığı her zaman sathi olmuştur" demiştir. Hatta bu satırların yazarı olarak, Türkistan'da kaldığım yıllarda, bazı meclislerde arak içilirken insanların birinci kadehi duvara serperek "Umay anamıza!" dediklerine şahit olmuşumdur. Bu şahit olduğum olay XX. Yüzyılın sonlarında olmuşken, XIV-XV. Yüzyıllardaki Anadolu Türklerinin durumunu tasavvur etmek pek de zor olmaz.

Her ne ise, bir yanda Sünni inançla yetişmiş Osmanlı padişahları ve yakın çevreleri ile sarayı bir türlü anlamayan Anadolu medreseleri ve halkı, diğer yanda postunu Anadolu'ya sermiş olmakla birlikte halktan kopuk olarak yaşayan Mevlânâ Celaleddin Rumî ve halefleri (Selçuklu dönemi için) ve daha sonraki dönemde aynı geleneği sürdüren diğer Mevlevîler ve Nakşibendîler kıyasıya bir mücadele içindeydiler. Bu savaştan zaferle çıkan iki taraf olmuştur:

Osmanlı sarayı ve Nakşibendîler. Gerek Osmanlı sarayının, gerek Nakşıbendîlerin ve gerekse Mevlevîlerin nefret ettikleri tek grup Anadolu Türkleriydi. Bir yandan Sünni ulema ve Mevlevîler, öte yandan Nakşıbendîler bu Türkleri sevemezlerdi. Nakşibendiliğin kurucusu Bahaaddin Nakşıbendî hazretlerinin etnik mensubiyetini dahi bilmiyoruz, fakat ondan sonra postnişin olan Hoca Ahrâr'ın Tacik asıllı olduğunu ve "*Bize padişahların koynuna el atma vazifesi verildi*" diyerek gerek Orta Asya'da ve gerekse Anadolu'da sarayla iç içe olan tek tarikatın bunlar olduğunu biliyoruz. Mevlânâ'nın etnisitesi ve kişiliği üzerinde durmak istemiyoruz, ama Ahmet Eflakî'nin eserinden onların Türklere bakış açılarını öğrenebiliyoruz. Onlara göre Türkler bozguncudur; Rumlar bağ yapmaya, Türkler bağ bozmaya yararlar, Rumlar dünyayı imar etmek, Türklerse yıkmak için gelmiştir.[97]

Kısacası Osmanlı döneminde Sünni ulema, Mevlevîler ve Nakşıbendîler Türkleri Müslüman olarak görmek şöyle dursun, onları adam yerine bile koymuyorlardı. Osmanlı sultanlarını etkileyen de bu üç gruptu. İşte bu tarihi olgular sonucunda Osmanlı sarayı, saray içindeki ve dışındaki dönme devşirmeler, saraya yakın tarikatlar Anadolu Türklerini öcü gibi görüyor ve ondan nefret edilmesi gereken bir taife olarak bahsediyorlardı. Nitekim eserini 1785 yılında yazan Ermeni yazar Mouradjea D'ohsson şöyle der: "*Osmanlılar, Türk tabirini kaba ve haşin adam anlamında kullanırlar. Osmanlılara göre Türk kelimesi Türkistan ahalisiyle Horasan çöllerinde durgun bir hayat geçiren serseri grupları ifade eder. İmparatorluğun tebaası olan bütün kavimleri Osmanlı namıyla anarlar ve Avrupalıların ne için Türk dediklerini anlayamazlar. Bu kelimeyi açık bir hakaret ifadesi olarak aldıkları için hiçbir yabancı kendilerine hitap ederken Türk kelimesini kullanmaya cesaret edemez.*"[98] Bırakın eski dönemi bir yana, XX. Yüzyılda dahi TTK kurumu fahri üyesi olan Mısırlı tarihçi Süreyya Farukî, bizim Rusça'dan çevirdiğimiz "Osmanlı-Rus Savaşları" adlı kitabın Rus yazarı A.B. Şirokorad'a internet üzerinden gönderdiği mektupta "O

97 Ahmet Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*, s. 166.

98 Tokalak, *Bizans*, s. 96. Gibbons'un Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu, s. 25'a atfen.

dönemde Türkler yoktu, siz neden Osmanlılardan Türk diye bahsediyorsunuz?" diye sitem etmekteydi. Anlaşılan Mısırlı yazar dahi Osmanlı'yı Türk olarak görmüyordu.

Şurasını itiraf etmek gerekir ki, Osmanlı hanedanı Türklükten uzaklaşırken, saray çevresinde eğitilmiş, tamamen halktan kopuk bir kültür ve normlar yaratmıştı ve köken olarak Türklerle ilgileri kalmamış bir elit grubun kendilerine Türk olarak hitap edilmesini hakaret olarak algılamaları gayet doğaldı.[99]

Türkler, kendilerini kendi kılıçlarının gücüyle yükselen ve kurulan devletin sahipleri olarak görüyor, refahtan ve nimetten haklı olarak pay istiyor; gerek Osmanlı padişahları ve gerekse saray çevresindeki elit züppe takımı, tıpkı Arnavutlar, Sırplar, Rumlar vs.. gibi Türkleri de yalnızca tebaa ve haraçgüzar halk olarak görüyordu. Osmanlı'nın Anadolu Türklerinden istediği, yerleşik düzene geçmeleri, toprağı işlemeleri, hayvancılık yapıp vergi vermeleri, bir de savaş halinde ordu saflarını doldurmalarıydı. Gerçi Türkler kanlı çatışmalardan sonra kademe kademe yerleşik düzene geçmişlerdi, ama devletle olan savaşları bitmemiş, bu defa da insafsız vergiler yüzünden karın tokluğuna çalışmak zorunda kalmışlardı. Bu yüzden,

Ekende yok, biçende yok
Yemede ortak Osmanlı!..

türküleri boşuna çıkmamıştı. Bu konuya Celali isyanları anlatılırken değinilecektir.

Henüz XIII ve XIV. Yüzyıllarda dahi İç Anadolu'daki Türkmenlerin (yani Türklerin) inanç tarzları, giyim kuşamları, gelenek görenekleri ve hatta hayat tarzları şehirlerde yaşayan Sünni halkın gelenek ve görenekleriyle uyuşmuyor, valiler ve ulema onlardan nefret ediyorlardı. En tuhafı da şehirli elit tabakanın Anadolu'daki Türklere, Türk, Türkmen, Yörük, Alevi, Kızılbaş, Rafızî vs. gibi adlar takarak, onlara farklı etnik gruplar algısını dayatıyorlardı. Saray çevresindeki züppe kılıklıların bu yanlış tasnifleri Avrupalı seyyah ve tarihçileri de yanlış yönlendirmiş, Osmanlı'nın etnik haritası çıkarılırken, Türk, Türkmen, Tatar, Kızılbaş ve Alevilerin nüfusları ayrı ayrı verilmiştir.

---

99 Age., s. 96-97.

Osmanlı'nın Türklere karşı nankörlük ederek onları "öcü" gibi görmesi, fetihlerde ve devletin kuruluşundaki hizmetlerini görmezden gelmesi yetmiyormuş gibi, bir de devşirme soysuzların ellerine ateşli silahlar vererek Türkleri kırdırması, çok geçmeden onları Osmanlı'dan soğutmuş, Fatih zamanında Uzun Hasan'ın, Yavuz Sultan Selim zamanında ise Şah İsmail'in safına geçmelerine zemin hazırlamıştır. Bunda Sünni din âlimlerinin aşırı katı tutumlarının da rolü büyüktür. Dolayısıyla İran'daki ve Irak'taki Şiiliğin bu kadar gelişip serpilmesinde Osmanlı sarayının ve Sünnî din âlimlerinin katı tutumları önemli rol oynamıştır. Hazar Tarihi adlı eserin yazarı M. İ. Artamonov, Yahudilerin Hazar Devleti'nde yaptıkları "kahpelik" olarak niteler. Ben, yeniçerilerin, dönme-devşirmelerin yaptıklarını "kahpelik" olarak niteleyemem. Çünkü Yahudiler Hazarya'ya davet edilmedikleri halde, sığınmacı olarak gelmiş, sonra kurnazca yollarla halkın başına tebelleş olmuş ve onlara aşırı şekilde zulmetmişlerdir. Yeniçeriler ve dönme-devşirmeler ise Türkiye'ye sığınmacı olarak gelmediler. Aksine Osmanlı onları küçük yaşta analarının dizinin dibinden koparıp getirdi. Dolayısıyla onların yaptıkları bir tür intikam almadır. Ama burada asıl "kahpelik"le nitelenecek olan, kendi halkından kopup, ona sırtını dönen Osmanlı sultanlarının yaptıklarıdır.

Osmanlı padişahlarının yalnızca Türklerden koptuğu düşünülmesin. Onlar kendi saray elitlerinden de kopmuşlardı. Örneğin II. Murat döneminde padişah sık sık halkın içine çıkıyordu, ama tebaasıyla kendisi arasındaki mesafe giderek açılmıştı. Artık onu yiyip içerken görenlerin sayısı iyice azalmıştır. Fatih'le birlikte bu uzlet daha bir ivme kazanmış, padişah kendi elit tabakasından bile uzaklaşmıştır ki, padişahla ancak aile üyelerinin dışında herhangi birinin yemek yemesi yasaklanmıştır. Fatih'in kanunnamelerinde "Soylu zatımla aile üyelerim dışında kimsenin yemek yememesi buyruğumdur. Atalarımın vezirleriyle yemek yedikleri söylenir, ben bu uygulamayı kaldırdım.."[100] demesi de bunun bir tür delilidir. Artık sultan

100 Leslie P. Peirce., *Harem-i Hümayun*, Ayşe Berktay çev., Tarih Vakfı Yurt Yay., 1998, s. 232-233.

yeryüzünde Allah'ın gölgesiydi ve sultan kişiliğine bir tür kutsiyet yamanmıştı. Bu kutsallık duygusu Yavuz Sultan Selim tarafından hilafetin Araplardan alınıp Osmanlı padişahlarına resmen geçmesinden sonra daha da güçlenecekti. Aslında dokunulmaz olan yalnızca Osmanlı ailesiydi ve onun kutsallığı öne çıkarılıyordu. Aile kutsal olduğuna[101] göre diğerlerinin kul olması gerekiyordu ve nitekim Türk, Rum, Ermeni, Yahudi, Boşnak, Hırvat.. hepsi padişah ailesinin kullarıydı ve saraya eşit mesafedeydi. Osmanlı ailesi bu sisteme "nizâm-ı âlem" veya diğer deyişle "Pax Osmanlı" diyordu. Ama hangi nizâm-ı âlem? Roma İmparatorluğu'nun en muhteşem döneminde dahi "Pax Romana" dünyanın ancak belli bir bölgesi için geçirliydi. Örneğin Çin'de veya Rusya'da yahut Orta Asya'da kimse Roma'yı bilmezdi bile! Osmanlı da "nizam-ı âlem" diyerek kendi kendine kuruntu yapıyordu ve esasen sınırları içinde olan ve hükmettiğini zannettiği halklar üzerinde dahi hiçbir otoritesinin olmadığını Napolyon'un Mısır'a girdiğinde anlayacaktı. Daha da kötüsü Jön –Türklerin ortaya çıkıp tahtı sallamaya başladığında güçlerinin ne olduğunu çok iyi anlayacaklardı, fakat artık çok geçti.

Dünya tarihi iyi incelendiği zaman iki şey dikkat çekmektedir. a) Dünyanın liderliğini ele geçiren bir halkın yıkıldığı yerde bir başka halk o sancağı kaldırıp dalgalandırmıştır; b) Bu sancağı kapıp yücelten halklardan bir çoğunun yapı itibariyle buna layık olmamakla birlikte, çevrelerindeki devletlerin dağınıklığı ve organize olamayışları yahut kendi halklarıyla iyi geçinemiyor olmaları büyük rol oynamıştır ki, bunun en tipik örneği Moğollar ve Harzmşahlardır. Osmanlı da böyle bahtlı ve kısmetli hanedanlardandır. Çünkü Osmanlı'nın yıldızının yükselmeye başladığı tönemde Selçuklu çökmüş, Bizans son nefeslerini vermekte, Avrupa Selçuklulardan itibaren düzenlediği Haçlı Seferleri dolayısıyla bir Selçuklu'dan, bir Zengilerden, bir

---

101 Türklerde eskiden beri hanların menşeleri hep bir takım efsanelerle süslendiği için onlara bir tür kutsiyet izafe edilmiş, "kan süyegı kiye" (hanların kemiği uğursuz) diyerek, cesetlerini dahi ayrı yerlere gömmüşlerdir. (Z. V. Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s. 112). Muhtemelen Osmanlıda da – ne de olsa Türk asıllı oldukları için – *abâ an ced* bu kutsiyet duygusu zımnen de olsa yaşatılmıştır.

Salahaddin Eyyubî'den yediği tokatlarla henüz kendine gelememiş, Rusya daha knazlık döneminden çıkap imparatorluk basamaklarını dahi tırmanmaya başlamamış, Anadolu beylikleri, İran ve Irak, Bilad-ı Şam ve Mısır'da kendisiyle boy ölçüşecek hiçbir kuvvet oluşmamıştı. Bunun tek istisnası Timur'du, fakat onun indirdiği darbe dahi Osmanlı'yı ancak birkaç yıl tökezletebilmişti. Bununla birlikte bu satırların yazarı olarak, Osmanlı sultanlarını Anadolu birliğini sağlama konusundaki sertliklerinden dolayı suçlamıyor ve onlara kızmıyorum. Yine de Anadolu'nun Türk evlatlarına karşı daha insaflı davranabilir, onları dönme devşirmeler eliyle kırdırtacağına meseleyi onların kalplerini kazanarak halledebilirdi ve bu zor bir şey de değildi. Fakat Allah'ın takdir ettiği belli bir bölgenin hakimiyet sancağını elinde tutma takdirinin Osmanlı lehine tezahür etmesi onu öyle şımartmıştı ki, "atlandığında atasını dahi tanımıyordu."

Devşirme ve Dönme Paşaların Resmi Geçidi

Aslında Enderun'da yetişenlerin çoğu gerçekten Müslüman dahi olmamış, ama yükselmek ve mevki sahibi olabilmek için kendini Müslüman göstermiştir. Örneğin bunlar arasında Bosna-Hersek'te kiliseler yaptıranlar bile çıkmıştır.[102] Keza Sokullu Mehmed Paşa, kardeşi Rahip Makriye ile ilgisini hiç kesmemiş, onu İpek Ortodoks Patrikliği'ne getirmiştir. Kanuni Sultan Süleyman devri sadrazamlarından Arnavut Ayas Paşa'nın üç kardeşinin üçü de Vlone'de bir manastırın rahipleridir.[103]

Halk arasında "veli" sıfatı yakıştırılan Nasuh Paşa'yı da hatırlamak gerekir. Bu paşanın babası bir Rum papazıdır. Bu adam "sözde Hz. Muhammed'in dinine sadıkmış gibi görünmesine rağmen, hayatının sonuna kadar ilk dini ve ait olduğu ırkı unutmamış, görevi sırasında karşılaştığı kafirlere karşı, onların kanından olduğundan, daima müsamahalı davranmıştır."[104]

---

102 Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, 1-2, s. 17, dn. 9.

103 Lamartine, *Türkiye Tarihi*, s. 799.

104 Age., s. 297.

Bu devşirme paşaları arasında hiç Türkçe bilmeyenler de vardır. Örneğin Mere Hüseyin Paşa ve Ağa Yusuf Paşa hiç Türkçe bilmezdi.[105] Osmanlı sarayında yükselebilmenin ilk şartı Müslüman olmaktı. Türk olmaları veya Türkleşmeleri gerekmiyordu. Zaten Türk olamazlardı, çünkü değillerdi. Gerçekten Müslüman olup olmadığı anlamak için kalbini yarıp bakmanın ise imkanı yoktu.

Osmanlı padişahları, eğer aşırı av meraklısı değilseler, savaş zamanları hariç, saraydan çok sık dışarı çıkmazlardı. Saray çevresine ise Türk yaklaştırılmadığı için, padişah çevresindeki devşirme vezirlerinin ve diğer saray görevlilerinin kendine ulaştırdığı bilgilere bel bağlamak zorundaydı. Gerçi bazen devşirmelerin bu tedbiri işe yaramıyor ve padişah bir şekilde gerçeği öğrendiğinde de kendisine yalan bilgi verenler hayatla vedalaşıyordı.

Örneğin İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmed, subaşı tayin ettiği Süleyman Bey'e dört bir yana haber göndermesini ve Anadolu'dan insanların gelip İstanbul'a yerleşmesini bildirerek "İsteyen gelsin, İstanbul'da evler, bağlar ve bahçeleri gelip mülk olarak tutsun," der. Fakat şehir bu gelenlerle mağmur olmaz. Aşıkpaşaoğlu Tarihi'nde olayın sonrası şöyle anlatılıyor:

"Bu defa padişah hükmetti ki, her ilden zengin ve yoksullardan evler süreler. Her ilin kadısına ve subaşına hüküm ile kullar gönderdiler. Bu gelen halka dahi evler verdiler. Bu sefer şehir mamur olmaya yüz tuttu. Bu halka verdikleri evlere mukaataa koydular. Böyle olunca halka güç geldi, dediler ki: "Bizi mülkümüzden sürdünüz, getirdiniz. Bu kâfir evlerine kira vermek için mi getirdiniz?"

"Bazıları avratını, oğlanını bırakıp kaçıp gitti. Kula Şahin derlerdi, Sultan Mehmed'in, babasından, dedesinden kalmış, vezirlik görmüş bir kulu vardı. Padaşiha dedi ki: "Hey devletli sultanım! Baban, deden bunca memleketler fethettiler. Hiçbirinde mukataa koymadılar. Sultanıma dahi layık budur ki yapmaya?"

"Padişah dahi onun sözünü kabul etti: Mukataayı bağışladı. Yine hüküm buyurdu ki: "Her ev ki, verirsiniz, mülk olarak verin" dedi. Ondan sonra her verilen eve yazılı kağıt verdiler ki, mülkleri ola.

105 Necdet Sevinç, age., s. 256.

Böylece olunca şehir mamur olmaya yüz tuttu. Mescitler yapmaya başladılar. Kimisi zaviye kimisi mülk yaptı ve bu şehrin hali yine iyiliğe döndü.

"Sonra padişaha bir vezir geldi ki, o, bir kâfirin oğluydu. Padişaha gayet yaklaştı. İstanbul'un eski kâfirleri bu vezirin babasının dostları idi. Yanına girdiler: "Hey, ne yapıyorsun? Bu Türkler yine bu şehri mamur ettiler. Senin gayretin hani? Babanın yurdunu ve bizim yurdumuzu aldılar. Gözümüze karşı tasarruf ediyorlar. Şimdi sen padişahın yakınısın. Çalış ki bu halk bu şehrin imar edilmesinden el çekeler ve yine şehir evvelki gibi bizim elimizde kala," dediler.

"Vezir dahi dedi: "Şu mukataayı ki evvelce koymuşlardı onu yine koyduralım. Bu halk dahi mülkler yapmaktan çekileler. Bu şehir o nesne ile yine harap olmaya yüz tuta. Sonunda yine bizim tayfamız elinde kala."

"Bir gün vezir, pardişahın kalbine bir münasebetle soktu. Yine mukaataa yaptırdı. Bu aldatıcı kâfirlerin birisi ile bir adı Müslüman olan kul yan yana geldiler. Bu aldatıcı kâfir her ne ki dediyse öyle etti, onu yazdılar.

"Sual: O vezir kimdir?"

"Cevap: Rum Mehmet Paşa'dır ki, sonra padişah onu it gibi boğdurdu."[106]

Aynı Aşıkpaşaoğlu, bu Rum itinin başka bir marifetini de şu şekilde hikaye etmektedir:

"Bu Rum vezir ki İstanbul'un intikamını almaya gayret ve hevesli idi ki, Müslümanları incite idi. Bu defa fırsat buldu. Elhasıl Larende'den ve Konya'dan ziyade evler almaktan muradı Rum vezirin bu idi ki, Müslümanların evlerini yıktırıp rızklarını ve düzenlerini bozdurmaktı. Müslümanlara eza etmek, İstanbul'un acısını almak isterdi.. Rum Mehmed Paşa yürüdü, Larende'ye vardı, mescitlerini ve medreselerini yaktı, yıktı ve bozdu. Babasının evi gibi harap eyledi. Şehrin kadınlarını ve oğlanlarını soydurdu. Çıplak ettirdi. Larende'den gitti; vardı, Ereğli'ye çıktı. Ereğli'nin ilini ve köylerini

---

106 Aşıkpaşazade Tarihi, s. 120-121. Aynı olayı İsmail Hami Danişment de naklеder, ama kaynağı Aşıkpaşazade Tarihi'dir.

harap etti. O ilin halkı gelip dediler ki: "Buralar Allah Resulü'nün vakfıdır. Şimdi sen bunu böyle harap ettirdin, ya Medine yoksullarına buradan nafaka varmaz olursa yarın kıyamet gününde Allah Resulü'nün huzuruna varınca ne cevap verirsin?" Bu sözleri diyenleri ol zalim öldürttü. Ondan sonra Varsak iline vardı.."[107] Aynı Rum iti sonra şöyle dedi: "Padişahın bizin vatanımız hakkında ettiğü hasaretün intikamını ben de Larende ve Karaman ülkesinde icraya muvaffak oldum."[108]

Aşıkpaşaoğlu gibi o dönemin canlı şahitlerinin anlattıkları, Osmanlı saray müverrihlerinin anlattıklarıyla kesinlikle örtüşmez. Çünkü Aşıkpaşaoğlu gibiler bizzat gördüklerini veya yakinen bildiklerini, saray müverrihleri ise hanedan mensuplarının hoşuna giden şeyleri yazarlar.

Rum Mehmed Paşa'nın yaptıklarından dolayı ona kızmanın doğru olduğunu sanmıyorum. Çünkü adam kendi dininin ve milli duygularının gereğini yapmaktaydı. Asıl kızılması gereken onu vezir yapan padişah değilse, kimdir?

Hikayesi ibretle okunması gereken bir diğer Rum-Arnavut melezi paşa ise, Gedik Ahmed Paşa denilen sözde Müslüman, özde Hıristiyan devşirmedir. Bu paşa, Karamanoğulları üzerine sefer düzenlemekle görevlendirildiğinde, ikinci vezir Hamza Bey oğlu Mustafa Paşa zindana atılmadığı takdirde bu sefere gitmeyeceğini padişaha şart koşmuş, padişah da sanki adam kıtlığı varmış gibi, onun şartını kabul ederek, kendi ırkdaşı ve dindaşı yeniçerilerin gücüne dayanılarak savrulan bu tehdide boyun eğmiş ve suçu günahı olmayan, veziriazamlığa iyice yaklaşmış olan Mustafa Paşa'yı önce hapsettirmiş, sonra da bir hile ile idam edilmesine seyirci kalmıştır.

Müneccimbaşı Tarihi'nde bu tutuklama ve idam olayı şu şekilde anlatılmaktadır:

"Sultan Bayezid Han durumdan haberdar olunca Gedik Ahmed Paşa'ya varıp Karamanoğlu gailesini defetmesini emir buyurdu. Fakat Gedik Ahmed Paşa "Padişahım, beni suçsuz olduğum halde Hamza Bey oğlu Mustafa Paşa'nın sözüne uyup hapsetmiştiniz. Şimdi

107 Age., s. 145-147.
108 İ. Hami Danişmend, *İzahlı*, I/310.

eğer Mustafa Paşa'yı hapsederseniz giderim. Yeniçeri taifesi de Ahmed Paşa'yı destekleyince Bayezid Han, Mustafa Paşa'yı hapseylemeye mecbur oldu... Rivayet edildiğine göre paşanın katline, İshak Paşa'nın azline, her ikisinin Hamza Bey oğlu Mustafa Paşa'yı öldürmek için anlaşmaları ve hakkında yalan rivayetler uydurarak sultan tarafından katline yol açmaları sebep olmuştur."[109]

Bu Gedik Ahmed Paşa'nın marifetleri bununla sınırlı değildi. Fatih zamanında Arnavutluk'un fethiyle görevlendirilmiş, fakat kendi ülkesine karşı sefere çıkmayacağını söyleyince Rumeli Hisarı'na hapsedilmiştir.[110]

Aynı Müneccimbaşı Tarihi'nde anlatılanlara göre, bu Gedik Ahmed Paşa'nın kayınpederi İspak Paşa da devşirmelerdendir ve Çandarlı Halil'den sonra ezkaza vezirazam olan Karamanlı Mehmed Paşa'yı Fatih'in ölümünden sonra çıkan kargaşa döneminde yeniçerilere parçalattırmış, bazı Türk vezirlerin evlerini yağmalattırmış ve yine yeniçerilerin gücüne dayanarak kendini vezirazam ilan ettirmiştir. Dahası bunlar, kapucular odasına hapsedilen Gedik Ahmed Paşa nam rezili, Hersek dukası Stefan Kossariç'in küçük oğlu Hersekzade Ahmed Paşa'nın gayretleriyle serbest bıraktırmaya da muvaffk olmuşlardır.[111]

Gedik Ahmed Paşa'nın azlinden Viyana bozgunana kadar geçen 206 yıl zarfında vezirazamlığa getirilen 74 kişiden yalnızca 12'si Türk, bunların tüm sadaret süresi 19 yıl, 8 ay, 25 gündür.[112] Bazılarının vezirazamlığı bir hafta bile sürmemiştir. Örneğin Türk asıllı vezirazam Deli Hüseyin Paşa ancak dokuz gün makamında kalabilmiştir. Buna karşılık Köprülü Mehmed Paşa 5 yıl, Köprülü Fazıl Ahmed Paşa 15 yıl, Kuyucu Murad Paşa 4 yıl, Frenk İbrahim Paşa 12 yıl ve Sokullu Mehmed Paşa 14 yıl vezirazamlık yapmışlardır.

Peki, şimdi başımızı ellerimizin arasına alıp bir an düşünelim: Bu devlet Türklerin kılıçlarının gücüyle kurulmuş, Osmanlı hanedanı onlar sayesinde yükselmiş ve çadırdan devlete geçilmiştir. Bu

---

109 *Müneccimbaşı Tarihi*, 2/380.
110 Necdet Sevinç, *Osmanlının*, s. 263.
111 Age., s. 264.
112 Age., s. 265.

devşirmeleri Türkler kendi istekleriyle mi getirip başlarına bela etmişlerdir, yoksa padişahın emriyle mi? Cevap ikinci şık olduğuna göre, bu devşirmelerin ve dönmelerin mi suçlanması gerekir, yoksa Osmanlı sultanlarının mı?

Bu devşirme ve dönme paşaların çoğu cellat baltası altında can verdiği ve malları kanunname gereği müsadere edildiği için, onların çalıp çarptıkları üzerinde durmayacağız. Sadece bir iki örnek vermekle yetinelim.

Koca Sinan Paşa:

600.000 duka altın, 1.900.000 gümüş akçe.

29 çekmece pırlanta, zümrüt, yakut ve firuze.

20 çekmece zeberced.

61 çekmece inci.

20 miskal altın tozu.

15 inci tesbih.

2 pırlanda gerdanlık.

30 parça roza elması.

7 takım altın üzerine mücevher kakmalı softa takımı.

16 altın üzerine mücevher kakmalı bilezik.

20 altın ibrik.

1 mücevherli satranç takımı.

120 mücevherli kemer.

32 mücevherli kalkan.

34 altın üzengi.

140 mücevherli miğfer.

2 mücevherli at örtüsü.

16 mücevher at zırhı, ayrıca yüzlerce mücevherli altın tabak, kılıç, yatağan, hançer, pala, bozdoğan.

100 kantardan fazla gümüş tabak, vazo vs.

600 samur kürk.

600 vaşak kürk.

30 siyah tilki kürkü.

900 çeşitli kürk.

1075 top ipekli sırmalı kumaş.

1000 parça elbise.

Büyük miktarda misk, amber, ödağacı. Sandal ağacı ve abanozdan yapılmış eşya. Hindistan, Çin, Türkistan antikaları, binlerce parça mobilya ve halı, binlerce at, pek çok çiftlik, arsa, saray, ev, köle ve cariye.[113]

Yatağında geberen bu adamın bütün serveti Osmanlı hazinesine kalmıştır. Karun hayatta olsaydı, herhalde bu veziri kıskanırdı!

Çeşitli tarih kitaplarında bu devşirme paşaların servetleriyle ilgili farklı kayıtlar verilmiştir, ama kitabımızın konusu bu değildir. O gün dönme-devşirmeler çaldı da, bugünkü dönme-devşirme torunları onlardan geri mi kaldı sanki? En azından padişah onların çaldıklarını biliyor ve mallarını müsadere ettiği gibi celladın baltasının altına yatırıyordu. Şimdikilerin ise çaldıkları yanlarına kâr kalıyor!

Sokullu denilen Mehmed Paşa, korkunç bir servete sahipti. Bazılarına göre serveti 10 milyar lira civarındaydı.[114] Hırvat devşirmesi Rüstem Paşa ise ölümünden sonra "Sultanların bile sahip olamayacakları kadar mal bırakmıştır.[115] Konağındaki köle sayısı 1700 idi.[116] Peçevi tarihinde ise daha detaylı bilgiler yer almaktadır. Peçevî'ye göre serveti şu aşağıdakilerden oluşuyordu: 130 altın işlemeli 8 bin Kur'an-ı Kerim, 5000 kitap, 2900 at, 5000 hil'at, 1100 işlemeli üsküf, 1000 yük külçe ham gümüş, 860 adet altın işlemeli kılıç, 130 çeşitli zırh, 2009 yük kumaş, 130 altın üzengi, 1500 gümüşlü tolga, 1000 gümüş topuz, 1160 yularlı deve, 80.000 tülbent, 500 altın işlemeli eyer, 33 kıymetli cevher, 1000 çiftlik, 476 adet astar-ı dest, 476 çarklı değirmen.. Lamartin, bu listeye 120 katır yükü altın ve mücevherat, 2 milyon duka altını, kıymetli taşlarla süslü 700 kılıç, ölümünde 1.078.00 altın nakit mevcudu bulunduğunu belirten Nihad Sayar ise bunlara ilaveten 1000 gümüş mızrakla, 1000 yük külçe altın eklemektedir.[117]

Tekrar Sokullu'ya dönelim. İmparatorluk içinde gerçek anlamda cunta kuran ilk devşirme paşadır. Sokullu'dan herhangi bir mevki

---

113 Age. s. 266-267. Yılmaz Öztuna, Türkiye Tarihi, 8/87-318'e atfen.

114 Mustafa Müftüoğlu, *Yalan Söyleyen Tarih Utansın*, I/46.

115 Müneccimbaşı, 2/595.

116 Necdet Sevinç, age., s. 268, Paule Coles'in eserine atfen.

117 Aynı yerde.

kapabilmek için kesenin ağzını sonuna kadar açmaktan başka çare yoktur. Örneğin Selanikli Hasan Bey Cezair'e tayin edilebilmek için vezirazam Sokullu'ya 50 bin duka altın vermiştir.[118]

Bu Sokullu, Sokoloviç adlı köyden mutaassıp bir Hıristiyan aileye mensuptu. Dayısı, Mileşeva Manastırı'nda rahipti. Daha sonra kardeşi Makarios da yobaz bir Hıristiyan din adamı olmuş ve Sokullu Mehmed Paşa'nın gayretleri ile İpek Ortodoks Patrikliği'ne getirilmişti. Kaynaklarda verilen bilgilerden Sokullu'nun dayısının yanında kilisede kaldığı ve muhtemelen 15-16 yaşında devşirildiğinde iyi bir Ortodoks olarak yetiştirildiği anlaşılıyor. Nitekim daha sonra mevkisi yükselince Bosna'daki aile efradını ve akrabalarını İstanbul'a getirmiş, kamuflaj amaçlı olarak her birine birer Müslüman adı vermiş, babasına ise Cemalettin Sinan Bey adını münasip görmüştür. Sokullu'nun ailesinden üç vezirazam ve altı vezir çıkmıştır. Zamanında yeniçerileri Osmanlı sultanına karşı en fazla kışkırtan da bu Sokullu'dur. Devlet kademelerine rüşvet karşılığında en silik kişileri getirirken, Türkleri saraydan ve devlet dairelerinden içeri sokmamış, İnebahtı'ndaki deniz savaşında Osmanlı donanmasının yenilmesine zemin hazırlamış, Rusların Kazan ve Astarhan'ı işgal ettiği sırada Kırım hanına yardım etmek için gönderilen kuvvetlerin başına onca tecrübeli komutan varken, hayatta eline kılıç almamış Çerkes asıllı bir maliye müştesarını komutan tayin etmekle hainliğini bir kez daha sergilemiştir. Sokullu'nun pislikleri saymakla bitmez. Kitabımızın konusu olmadığı için detaylı olarak üzerinde durmayacağız. Tarih kitaplarında Sokullu'nun aldığı tedbirler sayesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünün zirvesine ulaştığı yazılırsa da, tamamıyla hilaf-ı hakikattir. Aksine imparatorluk bunların tedbirleri sayesinde çözülmeye ve yavaş yavaş sona doğru yaklaşmaya başlamıştır. Nihayet sonunda III. Murat onun yakın adamlarını öldürtmek ve görevlerinden uzaklaştırmak suretiyle bu devşirmeyi istifaya zorlama yolunu seçmiştir. Fakat Sokullu istifa etmemekte direnince güya bir deli tarafından katledilmiştir, ama muhtemelen bu bir suikasttı ve M. Nuri Paşa da Netayic'ül Vukuat'da bunun bir suikast olduğuna işaret etmektedir. Onu öldüren mecnunun ellerine sağlık!

---

118 Age., s. 271.

Osmanlı vezir ve vezirazamlarının pislikleri konusundaki hasbihali burada sonlandırmak istiyorum. Çünkü daha azla fazla anlatacaklarımız, hem okuyunun hoşuna gitmeyecek, hem de yazarken bizlere sıkıntı olacaktır. Bu soysuzlarla fazla vakit kaybetmeye değmez. Ama yukarıdan beri söylediğimiz gibi, asıl suçlanması gereken o soysuzlar değil, soysuzların kızlarından doğma sözde Türk Osmanlı padişahlarıdır. Yukarıda belirttiğimiz gibi, Osmanlı'nın Fatih'in İstanbul'u fethettiği 1453'ten itibaren Türklükle hiçbir ilgisi kalmamıştır.

Genç Osman

Fatih'ten sonra Türklük şuuruna sahip iki Osmanlı sultanı çıkmıştır. Fakat birisi saraydaki cunta ve işbirlikçileri yeniçeriler tarafından çok genç yaşta şehit edilmiş, diğeri ise maceraperest İttihatçılar tarafından tahtından edilmiştir.

Osmanlı tarihlerinde genellikle II. Osman, avam tarih kitaplarında ise daha ziyade Genç Osman adıyla geçen bu şehzâde, babası Sultan Ahmed vefat ettiğinde henüz çok küçük olduğu için amcası Sultan Mustafa tahta çıktı, fakat aklî dengesinin bozuk olduğu[119] anlaşılınca alaşağı edilerek yerine II. Osman padişah ilan edildi. Bütün saltanat süresi yalnızca dört yıl dört ay kadardır.[120]

Bütün tarihi kayıtlar bu genç ve tecrübesiz sultanın hastalık derecesinde cimri olduğu ve hatta taht kendi hakkı olduğu halde, sırf yaşça büyük diye Sultan Mustafa'yı tahta çıkardığı, aradan birkaç ay geçtikten sonra azledilmesi sebebiyle yeniçerilere iki defa cülus bahşişi dağıtılması sebebiyle üç milyon altının boşa gitmesina yol açtığı için vezirazam Halil Paşa'yı azlettiğini göstermektedir.[121]

---

119 Mesela bazen kayığa binip denize açılır, kimi kez de bir ata binip başını bir tarafa salıp giderdi. Bu sıralarda bütün işi gücü, iki cebine doldurduğu altın ve akçeleri denizde kuş ve balıklara, yollarda rastladığı sefillere döküp saçmaktı. Vezirler bir işi arz etmek için huzura girince, garip davranışlarda bulunur, kiminin sarığını iter, başını açardı.. (Peçevi, II/362)

120 Peçevi Tarihi, II/348.

121 Danişmend, *İzahlı*, 3/371.

Yine tarih kayıtlarından iyi bir eğitim aldığı, Arapça, Acemce, Latince, Yunanca ve İtalyanca'yı klasiklerden tercüme yapabilecek kadar iyi öğrendiği, yaşına göre oldukça güzel şiirler yazdığı biliniyor. Annesi, sarayı dolduran Macar, Leh, Rus, Avusturya ve Venedik dilberleri arasına nadir olarak girmiş Hatice Mah-ı Feyruz Sultan'dı. Çok iyi bir silahşör ve süvariydi. Bünyesi oldukça sağlam ve güçlüydü. Genç Osman denmesinin sebebi, henüz çocuk yaşta tahta çıkıp, 18 yaşında, ömrünün baharında şehit edilmesidir.

Bir şehzâdenin annesi babası Türk olsa bile, onu eğiten hocalarının kafa yapısı ve etnik hafızası çok daha önemlidir. II. Osman'ı eğiten hocası Ömer Efendi, Amasyalı bir Türk'ün oğluydu. Muhtemelen genç şehzâdenin kafasına Türkçü fikirleri sokan da o olmuştur.

Ne yazık ki, çevresinde hocasından başka Türk yoktu. Halil Paşa, Kayseri'nin Zeytin köyünde doğmuş bir Ermeni dönmesiydi. Mehmed Paşa, Gürcü devşirmesiydi. Vezirazamlığa getirilen Ohrili Hüseyin Paşa, Arnavut; Dilaver Paşa Hırvat'tı. Güzelce veya Çelebi adlarıyla anılan Ali Paşa'nın da Rum veya İtalyan devşirmesi olduğu söylenir.[122] Yine vezirlerinden Ekmekçizâde Ahmed Paşa ile hiç Türkçe bilmeyen Mere Hüseyin Paşa Arnavut, bilâhare sultanı katledecek olan Kara Davut ve Hotin seferine çıkılırken vezir payesiyle İstanbul muhafızlığına getirilen Sivas beylerbeyi Pir Ahmed Paşa Boşnak'tı. Sarayda babasından kalan üç bin cariye vardı ve bunlar çeşitli milletlere mensuptular. Kapıkulları ve yeniçerilerin milliyetleri ise zaten malumdu. Böyle bir sarayda padişahın rahat uyku uyuması dahi büyük bir cesaret ister. Yine böyle bir sarayda sır diye bir şey olamaz. Padişah bir konuyu ne kadar gizlerse gizlesin, dört bir yanı gayr-ı Türklerle dolu olunca, o sırrın dışarı sızmaması mümkün değildir.

Ağırlıklı kesimini Hazar Türklerinin oluşturduğu Rus fedai takımı brodniklerin (Kosakların) saldırı ve taşkınlıklarının had safhaya çıkması üzerine genç padişah Hotin üzerine bir sefer düzenler. Aslında bu seferi düzenlemekten amacı, yalnızca Hotin'i fethetmek değil, Baltık Denizi'ne çıkıp orada güçlü bir filo kurmaktı.

Genç sultan, Hotin seferi sırasında yeniçeri ve kapıkullarıyla bir yere varılamayacağını, Anadolu'daki Türklerden bir ordu teşkil

---

122 Danişmend, *İzahlı*, 5/31.

ederek büyük zaferler peşinde koşmanın mümkün olacağını bizzat gözleriyle görmüş ve idrak etmişti. Bu sefer sırasında bir şeyi dahi çok iyi anlamıştı: Kapıkulları ve yeniçeriler Türk ordusunun muzaffer olmasını istemiyor, aksine onun zafer kazanmasını engelliyorlardı. Doymak nedir bilmeyen bu kapıkulları ve yeniçeriler, her hadiseyi kendilerine sağlayacak maddi kazanca göre değerlendiriyorlardı. Maddi isteklerinin tatmin edilmesi de meseleyi çözmüyordu. Çünkü savaş açılan ülke ve halk kendi ülkeleri ve halklarıydı. Kendileriyle aynı dine mensuptu. Örneğin Kazım Karabekir Paşa bundan yıllarca önce Kürtlerin askere alınmamasını öğütlemiş, kimse onu dinlememiş, fakat PKK'nın kurulmasından sonra onun ne kadar haklı olduğu ortaya çıkmıştı. Çünkü Türk ordusunun savaştığı etnik topluluk, ordu saflarına katılan Kürtlerin hemcinsleriydi.

Genç sultan, ordusunun kapıkullarından oluşan kısmına hiç güvenmiyordu ve kulağına gelen haberler de yeniçerilerin firar ettikleri yönündeydi. Bu yüzden Hotin kalesi önünde küçük de olsa bahşiş dağıtacağı bahanesiyle yeniçerilere bir resmi geçit yaptırmış, resmi geçitte bulunmadıkları halde firardan geri dönenlere bahşiş verilmemiştir. Esasen oradaki mevcut, maaş defterinde kayıtlı mevcuttan azdı. Demek ki asıl yolsuzluğu yapan yeniçeri ağalarıydı ki, bu teftişin onların hoşuna gitmesi beklenemezdi. Solak Hüseyin ibni Sefer, bu olay dolayısıyla mevcut yoklamasında mevcut bulunmadıkları için bahşişten mahrum bırakılan yeniçerilerin savaşmak istemediklerini belirterek "Ol sebepden ceng emrinde bahşiş almıyan asker tekasül idüp (hastalanmış gibi yaparak) 'bahşiş alan kul düşmanla cengeylesün' diye cevap eyledüler" demektedir.[123]

Sultan II. Osman bununla da yetinmemiş, üç ay içinde yeniçerileri üç defa yoklamaya tâbi tutmuştur ki, bu dahi yeniçeri denilen bu sütü bozuklara zerrece güvenmediğini göstermektedir. Sırf bu yüzden İsakçı'da bazı yeniçerileri canlı hedef yapmış ve kuş avlar gibi avlamıştır. Ellerine sağlık onun!

Fakat bu arada genç sultan, henüz tecrübesizliğinin kurbanı olarak, Hotin seferine çıkmadan önce meş'um bir hata etmiş, oldukça

123 Age., 3/387.

kabiliyetli olan kardeşi (öz veya baba bir ana ayrı) Şehzâde Mehmed'i katlettirmiştir ki, bu davranışı hem halkın hem de askerin ondan soğumasına yol açmıştır. Şehzâde Mehmed, cellatların üzerine doğru geldiğini görünce, "Osman, Allah'dan dilerim ki ömr-ü devletün berbad olup beni ömrümden nice mahrum eyledün ise sen dahi behremend olmayasun" diye feryat etmiştir ki, Osmanlı tarihçileri bu duanın müstecap olduğu konusunda hemfikirdirler.

Hoş bir davranış olmamakla birlikte bu konuyu geçiyor ve olayı sultanın henüz çok genç olmasına yoruyoruz. Fakat onun Hotin savaşı sırasında kapıkullarından ve yeniçerilerden gördüğü ihanet hepsinden daha büyüktü. Padişah, tehlikeli olmasına rağmen düşman ordugahına bizzat hücum etmiş, Budin valisi Karakaş Mehmed Paşa, düşman ordugahına Türk bayrağını dikmişti. Fakat bu paşanın zafere erişmesi halinde sadrazam yapılacağını ve kendisinin makamından olacağını düşünen Arnavut devşirmesi Hüseyin Paşa, Karakaş Mehmed Paşa'ya yardım etmemiş, hem onun şehit olmasına, hem de ordunun geri çekilmesine sebep olmuştur. Hüseyin Paşa'nın bu ihanetini Naima ve Peçevî de eserlerinde belirtmektedirler. Her ikisinde de anlatıldığına göre Hüseyin Paşa bir ağacın gölgesinde oturmuş ve olayların Türk ordusu aleyhine gelişmesini beklemiştir. Hatta Evliya Çelebi, genç sultanın askere sitem ederek "Bana bir Hotin'i fethettirmediniz!" dediğini nakleder.

Genç sultan Hotin seferinden mahzun ve buruk bir acıyla dönmüştü. Artık iki şeye kesin karar vermişti: Günah yuvası haline gelmiş sarayın haremini tasfiye edip, hanedan mensuplarının Türk kızlarıyla evlenmelerini sağlamak ve asla güvenilmeyecek unsurlar olan yeniçerileri ve kapıkullarını lağvederek yerine Anadolu'nun Türk evlatlarından oluşan bir ordu kurmak. Bu yüzden saraydaki tüm cariyeleri başkalarıyla nikahlayarak onları saraydan uzaklaştırmıştı. Ayrıca Horasan Türklerin kullandıkları bir takke giymeyi âdet edinmişti ki, ilk devrimi de kılık kıyafette başlatmıştı.

Sultan II. Osman, Anadolu Türklerinden yeni bir ordu kurmak istiyordu ve bu düşüncesini hocası Ömer Efendi ile Darussaade ağası Süleyman Ağa'ya açmıştı. Ama saraydaki cunta ve yeniçeriler bu olayı

öğrenmişlerdi. Eğer hain bu ikisinden biri değilse, demek ki saray içinde uzun kulaklar vardı ve esasen biraz önce belirtildiği gibi böyle bir sarayda sır diye bir şey olamazdı. Osmanlı tarihçileri genç sultanın Mısır, Suriye ve Anadolu'daki Türk boylarından oluşacak bir ordu kurma düşüncesini bir tür "fesat" olarak niteler ve bu projenin sorumlusu olarak Ömer Efendi ve Darussaade Ağası Süleyman Ağa'yı suçlarlar. Nitekim Mustafa Ağa'nın sultanı şu sözlerle tahrik ettiği kaynaklarda belirtilmektedir: "Yeniçeri taifesinin tüfenk atmakta ve sipahi halkının cündilikte ve cenk günlerinde maharetleri meydandadır, bu kul, kulluktan çıkmıştır, kul olursa, asker olursa Mısır ve Şam cündileri gibi, Anadolu sekbanı gibi olmalıdır. Hotin seferinde düşmanın taburunu bozmaya muvaffak olamadılar, hünersiz, marifetsiz, dırıntı, madrabaz ve erbab-ı maaş kul olur mu?"

Sultan II. Osman asıl niyetini gizlemek için hac mevsimini bahane ederek hacca gitmek istediği şayiasını yaymış, otağ-ı hümayunu Üsküdar'a naklettirmeden önce vezirazam, defterdar, nişancı, kırk müteferrika, 30 divan katipi, 500 yeniçeri ve 1000 sipahi ile İstanbul'u terk edeceği duyurulmuştu. Genç padişah 100 kadırganın hazırlanmasını istemiş, Cezayir ve Tunus beylerbeyine de eyalet filoları ile birlikte donanmaya iltihak etmelerini emretmişti. Hatta bu arada Eski Yusuf adındaki saray baltacısı zahire temin etmek bahanesiyle Şam, Mısır ve Halep'e doğru yola çıkmış, ama onun Halep'te asker yazmakta olduğu bir şekilde yeniçerilerin kulağına gelmişti.

Anadolu, Şam, Mısır ve Halep'teki Türk aşiretlerinden asker yazılması ve yeni bir ordu teşkil edilmesi halinde kendi günlerinin sona ereceğini anlayan yeniçeriler, hemen kazan kaldırmış ve daha niyetini gerçekleştirmesine dahi fırsat vermeden Sultan Ahmed meydanında toplanarak, sultana şu haberi iletmişlerdi: "Haccı şerife gitmek istemişsin, gitmeyesiz ve dahi eski kulları cümleten kırup, yerlerine Halep'ten ve Şam'dan cediden kullar yazıp Şam-ı Şerif'te taht-ı sultanı kurmak istemişsiz, biz âna razı değilüz."

Sonuçta yeniçeri denilen bu ahlaksızlar zümresi genç sultanı yakalayıp, tıpkı vaktiyle Oğuzların Sultan Sancar'ı ele geçirip dolaştırdıkları gibi, şehir içinde dolaştırırken ağır hakaretlerde bulundukları,

Ecdadın sekban ile mi vilayetler fetheyledi?..” dedikleri tarih kitaplarında yazılıdır.

Kısacası, genç bir Türkçü padişah Türk yurdunda, bir Türk imparatorluğunun başkentinde gayr-ı Türkler tarafından hunharca katledilmiş, gerçi İstanbul gibi kahpe Bizans ruhu taşıyan şehirden bir tepki gelmezken, Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde tepki sesleri yükselmiş, ilki de Antep vilayetinden gelmişti.

Antep kadısı Abdülbaki Efendi, bir fetva yayınlayarak bu sütü bozuk yeniçerilerin katliam kılınması gerektiğini belirtti ve Antep yöresindeki yeniçerileri öldürttü. Arkasından Trablusşam beylerbeyi Seyfoğlu Yusuf Paşa'nın eyaletindeni yeniçerileri tard ve katli takip etti.[124]

Anadolu vilayetlerindeki valiler, sancakbeyleri ve beylerbeyleri aralarında mektuplaşarak Sultan Osman'ın intikamını almaya hazırlanıyor, Diyarbakır beylerbeyi Hafız Ahmed Paşa, tüm valilerin işbirliği yaparak Üsküdar'a dayanmalarını ve Osman'ın kanını isteyerek tahta IV. Murat'ı çıkarmayı istiyordu. Ama Abaza Mehmed Paşa, biraz aceleci davrandı. Çünkü o birçok badireler atlattıktan sonra Sultan Osman'la birlikte Hotin seferine katılmış ve Yeniçerilerin nasıl olduklarını gözleriyle görmüştü. Bu yüzden Erzurum'daki yeniçerilerin ayaklanıp sekban ve tımarlı sipahileri ortadan kaldırmak istemeleri gibi fiilî bir durumla karşılaştığı için, diğer valileri beklemeden hareke geçmiş, diğer beylerbeyleri de ona destek vermişlerdir. Artık her yerden Mehmed Paşa'ya destek yağmaktadır. Bu dahi Anadolu halkının yeniçerilerden ne kadar nefret ettiğini göstermek için önemlidir. Bu sayededir ki Mehmed Paşa Erzurum'dan Bursa'ya kadar bulduğu bütün yeniçerileri ortadan kaldırmıştır. Aynı sırada din adamları ve tarikat şeyhleri de paşayı desteklemişlerdir.

Fakat her şeye rağmen bu intikam seli İstanbul'a ulaşmamış ve yeniçeriler saray cuntası sayesinde bir kez daha kefeni yırtmışlardır.

Aradan yüzlerce yıl geçtikten sonra büyük şair Necip Fazıl Kısakürek dahi bir şirinde Genç Osman'ı katledenlere gönderme yaparak, onların kimliğini çok güzel tasvir etmiştir:

124 Necdet Sevinç, age., s. 361.

"Sormayın, görmeyin, geçin!" den gelir.
Genç Osman'ı lif lif yolan o güruh,
Kahbe devşirmenin piçinden gelir.

Ulu Hakan Sultan Abdülhamid

Yıl 1876.. Ağustos ayının Çarşamba günü sarayda hiç görülmemiş bir olay olur ve aklî dengesi yerinde olmayan V. Murad kendini parmaklıklara doğru atar. Belki de maksadı dışarı çıkıp kendini boğazın derinliklerine bırakıvermekti. İki haremağası ve üç üniformalı subay iri kıyım padişahı parmaklıklardan zorlukla yolup alırlar. Artık onu bekleyen tek şey, tahttan indirildiğini duyuracak bir fetvadır.

Aynı sıralarda, saat altı civarında, sarayın üst katında, kuzeye açılan bir oda penceresinde, bir başka adam bu sahneyi acı içinde seyretmektedir. Bir süre bakar ve içeri çekilir. Bu genç insan, 33 yıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nu yönetecek olan veliaht Şehzade Abdülhamid'den başkası değildir.

Bir imparatorluğun, bir devletin en zor iki anı vardır. Birincisi kuruluş yıllarıdır ve asıl sıkıntıyı çekenler devleti kuran ilk kişilerdir. Ondan sonrakiler dedelerinin biriktirdiklerini yerler. İkinci zor an ise, devletin/imparatorluğunun can çekişmeye, yıkılmaya yüz tuttuğu iflah olmaz yıllardır. Devletin kuruluş yılları kadar zor ve sancılıdır. Kendilerinden önceki padişahlar uzak büyük dedelerden kalan mirası yiyip bitirdikleri için, onlara yiyecek bir şey de kalmaz. İşte Abdülhamid böyle sancılı yılların padişahı ve fermanına kulak bile asılmayan bir İslam halifesidir.

Abdülhamid, tahta çıktığında 34 yaşına yeni girmiştir. Şuur altında bir imparatorluk faciası yatmaktadır. Belki de kendi gölgesinden bile kuşkulanır insan olmasında sarayda şahit oldukları dramatik manzaralar önemli rol oynamıştır. Devlet çökmekte, taht sallanmaktaydı. Tahttan indirilen Abdülaziz intihar etmiş veya öldürülmüştü. Yalnızca üç ay padişahlık yapan ağabeyi Sultan Murad cinnet içindeydi.[125]

---

125 Murat Bardakçı, *İmparatorluğa Veda*, s. 17.

Abdülhamid'in tahta çıktığı yıl, başkalarının Osmanlı İmparatorluğu'nu tahttan indirme kararı aldıkları devreye rastlamıştır. İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya-Macaristan, İtalya ve Almanya bu hasta devletin paylaşılmasına karar vermiş ve kalemini kırmışlardır. Aslında bu dönem, içteki hainlerin "Siz dışardan, biz içerden!" diye haykırdıkları dönemdir. Abdülhamid de çok az kula nasip olan kıvrak zekasıyla bunu bilmektedir ve geride kendisinden mucizeler yaratmasını bekleyen milyonlarca insan (yaklaşık 35 milyon) ve 10 milyon km.2'den daha geniş bir coğrafya acılar içindedir.

1876'da tahta çıktıktan bir yıl sonra o meşhur ve meş'um 93 Harbi başlamış; ayakta durmakta güçlük çeken hasta adam, koca bir ayıyla boğuşmak zorunda kalmıştır. Abdülhamid yalnızca bir ayıyla boğuşsa belki çok zorlanmazdı, ama Fransız ihtilalinden sonra Batı'da kendini gösteren milliyetçilik akımları İslam dünyasına da uzanmış, imparatorluğun tebaasının çoğunluğunu değilse bile, coğrafyasının önemli bir kesimini oluşturan Arap dünyasında Osmanlı'nın çökmesi halinde ülkelerinin maruz kalacağı işgale karşı ne yapılması gerektiği tartışmaları başlamış, Osmanlı hanı için "han kelimesi hâne dilinden gelir!"[126] diye ince espiriler yapılır olmuştu.[127] Bir yandan batının, bir yandan Rusya'nın dürtmesiyle devletin Avrupa'daki topraklarında milliyetçi kıpırdanmalar kendini hissettirmişti. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, İngiltere bir de Balfour Deklerasyonu'yla Filistin'de bir Yahudi Devleti kurmanın sinsi planını harekete geçirmiş, diğer yandan Kıbrıs'a gözünü dikmiş; Almanlar "Nach Osten" yani "doğuya doğru doğunun ele geçirilmesi" zihniyetiyle Bağdat demiryolunu yapmaya girişirken, asıl niyetini de yavaş yavaş ortaya koymuştu. İtalya, Akdeniz'deki adalarımızı ve Libya'yı gözüne kestirmişti. Fransa Fas, Tunus ve Cezair'den başka Lübnan ve Suriye üzerinde planlar yapıyor, keza İngiltere Mısır-Sudan rüyasını görüyordu. Tekrar Rusya'ya dönecek olursak, bir yandan İstanbul'u istiyor, bir yandan Moskova - Üçüncü Roma hülyasına yatıyor, bir yandan da vaktiyle hazırlayıp çekmecelere koyduğu Doğu Anadolu'yla

126 Hane kelimesi arapçada "ihanet etti/ ihanet etmek" anlamındadır. Yani özellikle Suriyeli Araplar o sıralar Osmanlı sultanı için "Han, haindir" diyorlardı.

127 Abdurrauf Sinno, *Osmanlı'nın Sancılı Yıllarında Araplar-Kürtler-Arnavutlar*, s. 51

ilgili haritaları çıkarıp Vilayat-ı Sitte'de kurulacak kukla bir Ermeni Devleti'nin temellerini atmaya hazırlanıyordu...

İşte Abdülhamid'in karşısındaki toblo bu idi. Bir yandan üzerine doğru kopup gelen tufan, bir yandan dönme-devşirmelerin hâlâ feri bitmemiş saray cuntası, bir süre sonra başını kaldırıp Jön-Türkler adıyla orta yere çıkan, kurucularının hiçbiri Türk olmayan ve daha sonra çirkin çehrelerini gösteren Türklük düşmanlarının yaygaraları, öte yandan saray bahçesinde işini yapmakta olan Türk bahçıvana "Eşşek Türk!.." diyen paşaların kahırlı öfkesi... karşısında ne yapacağını şaşırmış, ekonomisi iflas etmiş, halkı savaşmaktan perişan, kaynakları tükenmiş, dış borçları gittikçe artan.. kısacası vücudunda kanser olmamış bir organı kalmayan bir devletin veya güya imparatorluğun başında olup da 33 yıl onu başarıyla ayakta tutmayı başarmak, doğrusunu söylemek gerekirse, geçmişteki Osmanlı sultanlarının hiç birinin altından kalkabileceği bir iş değildi. Çinli danışmanın Cengiz-han'a dediği gibi "At sırtında ülkeler fethetmek mümkündü, ama at sırtında yönetmek mümkün değildi."

Böyle bir durumda Abdülhamid'in tunacağı dal ne olabilirdi? Türklük mü, İslamlık mı, Osmanlılık mı? Türklük dese, imparatorluğun Anadolu dışındaki tebaaları "Biz Türk değiliz!" diye haykıracaklardı. İslamlık dese, Avrupa'daki topraklarında Bosna ve Arnavutluk dışındaki tebaaları "Biz Müslüman değiliz!" diyeceklerdi. Acaba "Osmanlılık" çare olabilir miydi? Osmanlılığa sarılsa bile, Avrupa'daki tebaa halklar ve Araplar "Bana senin Osmanlı'ndan?" demezler miydi? Aslında ne Avrupa topraklarındaki tebaalar, ne de Müslüman olmalarına rağmen Araplar, ne ümmet fikrinde, ne de Osmanlı mefhumunda hiçbir zaman birleşmemişlerdi. Onlar yalnızca başları üzerinde kılıç tutan elin yorulmasını ve zayıflamasını bekliyorlardı. Çok daha önce bir gün Emîr Timur'un oğlu Şahruh'a "Eğer bu beylerin sana itaat etmesini istiyorsan, kılıcını elinde muhkem tut!" dediğini hatırlayalım. Timur'dan çok daha önce bozkırda Göktürklerin tebaası olan halkların başlarında altın kurt başlı sancağı ve Türk'ün demir yumruğunu hissettikleri sürece itaat ettiklerini, efendisinin zayıfladığını gördüklerinde nasıl en azılı düşman kesildiklerini hatırlayalım.

Üstelik de Göktürklerin tebaası olan halklar zaten Türk asıllıydılar, ama buna rağmen başlarında bir efendi görmek istemiyorlardı. Osmanlı'nın tebaalarının bir kısmının Hıristiyan, bir kısmının Müslüman Arap ve esasen Türk nüfusun 35 milyon içinde yalnızca 13 milyon olduğunu göz önünde bulundursak, dağılma sürecindeki bir imparatorluğun başında hakan olarak bulunmanın güçlüğü bir kez daha anlaşılır. Osmanlı, esasen çöküş döneminde biri "siz dışardan, biz içerden" diyen saray içinde ve çevresinde yuvalanmış dönme-devşirmelerin oluşturduğu cunta, diğeri yine "siz dışardan, biz içerden" diyerek Batılı müttefiklerinden ve Ruslardan medet bekleyen tebaa halklarla aynı anda boğuşmak zorundaydı.

Sultan Abdülhamid, 33 yıllık saltanat döneminde yukarıda sözünü ettiğimiz üç yolun hepsini de deneyecek, hiçbirinin çare olmadığını görecekti. İmparatorlukların yapısı böyledir ve birleştirici unsur olarak öne sürülecek madde çok önemlidir. Abdülhamid elbette Türk'tü ve Türklüğünün farkındaydı. Hatta Kayı boyundan, Karakeçililer aşiretinden olduğunu dahi bilecek kadar tarih bilgisine sahipti. Nitekim Söğütlü Karakeçililerden saray içinde 200 kişilik mızraklı bir vurucu gücü daima hazır bulundurmuş, bunları yatak odasına bitişik odalarda tutmuş ve onlardan "Benim öz hemşerilerim.." diye söz etmiştir.[128]

Saltanatının daha ilk yıllarında "Lügat-ı Çağatayi ve Türkî-i Osmani" eserinin yazarı Buharalı Şeyh Süleyman Efendi'yi Türkler ve Türkmenlerle temas etmek üzere resmi vazife ile Orta Asya'ya göndermişti.[129]

Bir Alman atasözü "felaketler nadiren yalnız gelir" şeklindedir. İşte Abdülhamid döneminde felaketler yalnız değil, dolu dolu, dizgin dizgin ve çığlar halinde Osmanlı İmparatorluğu'nun üzerine geliyordu ve ne yazık ki imparatorluk bitik bir vaziyetteydi. Abdülhamid "siz dışardan, biz içerden" teranelerinin atıldığı dönemde bir imparatorluğu ayakta tutmaya çalışıyordu, ama artık çok geçti..

128 Danişmend, *İzahlı*, 4/398.
129 Age., 4/397.

Tüm bunlar yetmiyormuş gibi, bir de Abdülhamid'in tahta çık-tığı gün hiçbir ahlaki sınır tanımayan söylentiler, İstanbul'u bir baş-tan öbür ucuna sarmıştı.

"Padişah, Devlet-i Osmaniye'yi, ecdadına ihanet ederek Mosko-lara satmış.."

"Hünkâr, tahta çıkmadan önce İngiliz altınlarına basarak Dolma-bahçe Sarayı'na girmiş.."

"Abdülhamid, saraydaki kardeşini zincire vurdurup öyle gelmiş kılıç alayına.."

Tüm bunlar karşısında "*Şüphe, basiretin başıdır!*" diyen bir padi-şah vardı.[130] Bu, yıllar sonra Lenin'in "*verit haraşov, no praverit luç-şi*" (İnanmak iyidir, ama kontrol etmek daha iyidir) sözünden daha ke-kindi. Çünkü Abdülhamid, kimseye inanmıyor, kimseye güvenmiyor, aksine herkese, her olaya şüpheyle bakıyordu ve yukarıda söylediği-miz gibi onun sarayda şahit olduğu olayların bunda rolü büyüktü. Şunu da belirtmek gerekir ki, Sultan Hamid'e "vehimeli" damgası vuranlar, aslında onun ne kadar haklı olduğunu bilmeyecek kadar gaflet içinde olanlardı. Nitekim Sultan Hamid'in güvendiği kişilerden kendisine ihanet etmeyenlerin sayısı bir iki kişiden ibarettir.

Hiçbirimiz insan olarak mükemmel değiliz. Esasen "Allah hiçbir kuluna iki nimeti bir araya vermezmiş!" sözü doğruymuş. Örneğin Türk'e hem bilek gücü verecek, hem de akıl verecek! Olmaz öyle şey! Bu, eşyanın tabiatına bile aykırıdır. Bizans'a bilek gücü verme-miş, onun yerine kıvrak bir diplomatik zeka vermiş, Bizans yıllarca gemisini bu sayede yürütmüştür. Türk'e bilek gücü vermiş, ama dip-lomatik zeka vermemiş, o da bilek gücüyle işini yürütmüştür ve...

Abdülhamid'e de kıvrak bir zeka ve üstün bir diplomatik kabili-yet vermiş, ama bir de evham hastalığı vermiştir ki, bu hastalık onun hata üzerine hata yapmasına yol açmıştır.

Neyse ki, Çanakkale ve İstanbul Boğazı'nın Türklerin elinde ol-ması Abdülhamid için büyük bir şanstı. Özellikle Rusların karşısında ardı ardına alınan yenilgilerin kötü sonuçlarından Osmanlı'yı koruyan Boğazlar ve Anadolu'nun stratejik önemi olmuştur. Çünkü İngiltere

130 Danişmend, *İzahlı*, 4/385.

ve Fransa, "madem bize yar olmayacaksa, Rusya'ya da yar olmasın!" derken, Rusya da "bana yoksa, size de yok!" demeye getiriyordu. Hatta vilayât-ı sitte'de Rusya'nın güdümünde kurulacak Ermeni devleti İngilizlerin işine gelmediği içir özellikle Kürtleri Ermeniler aleyhine kışkırtan, onları silahlandıran hep İngiltere olmuştur.[131]

Abdulhamid de neticede bir insandır. Abdülaziz'in hallinden sorumlu olan "anasır-ı erbaa"nın (dörtlü çetenin) bir ayağı durumundaki Midhat Paşa'ya kendi saltanatı döneminde ve üstelik saraydaki rezaletleri bizzat görmesine rağmen, neden tekrar vezirazam yaptığını anlamak mümkün değildir. Masonluğu müseccel bu Midhat Paşa, Suriye genel valisi tayin edildiğinde dahi rahat durmamış ve Mehmed Ali Paşa denilen haine özenerek Bilâd-ı Şam'da bir "hidivlik" kurmaya kalkışmış, sonra ihaneti tespit edilerek İzmir'e sürgün edilmiştir.

Kitabımızın konusu Osmanlı tarihi olmadığı için detaylara girmeyeceğiz. Fakat Mithat Paşa'nın hazırlanan anayasada Osmanlı tebaası olan halkların her birinin kendi dilinde konuşması, okuyup yazması, resmi yazışmaların da üç-dört dilde yapılmasını içeren madde teklifi karşısında küplere binen Abdulhamid, "*Bilmelidirler ki Paşa! Kur'an-ı Kerim'i Arapça tilavet etmekten nasıl vazgeçmezsem, devletimin toprakları üzerinde Türkçe konuşulmasından da öyle vazgeçmem! Türk dilinden başkasını da kabul etmem. Böyle bir maddenin yer almayacağı anayasayı bana getirmeyiniz!*" demiştir.[132]

Mithat Paşa'yı belki de yanıltan Trablusşamlı Bahaaddin Dai'nin anayasa tartışmaları sırasında sarfettiği şu cümlelerdi: "*Peygamber Efendimiz Arapça konuşurdu. Her padişah Türkçenin kısırlığına kurban olmamak için Arapça öğrenir. Anayasayı bu çeşitli halklara nasıl Türçe olarak anlatabilirsiniz? O halde her unsurun kendi mektebi, kendi gazetesi, kendi katibi ve kendi dairesi olmak gerekir!*"

Geri zekalı Bahaaddin! Peygamber elbette Arapça konuşacaktı! Çünkü Araptı ve tek bildiği dil Arapçaydı. Davut peygamber İbranice konuşuyordu, çünkü tek bildiği dil İbraniceydi. Her hakanın

131 Abdurrauf Sinno, age., s. 78
132 İlhan Bardakçı, *İmparatorluğa Veda*, s. 43.

Türkçenin kısırlığına karşı Arapça öğrendiği nerden çıkmış acaba? Cengiz Han Arapça bilmezdi ve sadece Moğolca konuşurdu. Harezmşah Muhammed, zamanının en büyük İslam devletin hanı olarak Türkçe konuşur ve Arapça da Farsça da bilmezdi. Osmanlı sultanlarının dahi bir kısmı Arapçayı iyi şekilde öğrenmiş, diğerleri şöyle böyle ile geçiştirmişlerdir. Selçuklu sultanlarının çoğu Arapça bilmezdi. Gazneli Sultan Mahmud Arapça bilmezdi. Karahanlı hükümdarları Arapça bilmezlerdi. Göktürk hükümdarlarının hiçbiri Arapça bilmezdi. Hun hakanları Arap adını bile duymamışlardı. Hatta Mısır'ın tam ortasında yaşamalarına rağmen Memluklu sultanlarının çoğu Türkçeden başka dil konuşmazdı ve Arapça bilmezlerdi. Bu, öylesine söylenmiş aptalca bir sözdür. Türkçe'nin Arapça ve Farsça karşısında zayıf olduğu tartışmaları çok daha öncelere dayanır. Ancak konumuz bu olmadığı için detaylara girmeyeceğiz. Ama güya kültürlü bir insan olduğu söylenen Mithat Paşa'nın bu tarihi gerçekleri bilmiyormuş gibi, Abdulhamid'in karşısında böyle pervasız bir istekle çıkması, aptallıktan başka bir şey değildir.

Akşamları bazı zırzop gençleri rakı masasına toplayarak buğulu kafayla onları tüm devlet sırlarını açan, sarhoş kafayla devlet kurup devlet yıkan Mithat Paşa, aslında Osmanlı hanedanının yıkılışı yerine kendi hanedanının kurulmasını düşlüyordu. "Bu ana kadar "Âl-i Osman" denildi ya, bundan sonra dahi "Âl-i Mithat" denilse ne olur?"[133] diyecek kadar gurura kapılmış, "iç idare şeklini dış kefalet altına sokan bir devletin artık bağımsızlığından eser kalmayacağını ve ecnebi teminatı altındaki hürriyetin esaretten daha beter olduğunu takdir edemeyecek kadar şahsî ihtirasa"[134] kendini teslim etmiş, 93 Harbi'nin ilanında Damat Mahmud Paşa ve Edhem Paşa kadar aktif rol oynamış, yorgun ve bitkin, hazinesi boş, askeri teçhizatsız ve erzaksız devleti ümitsiz bir harbe sokturmakla "siz dışarıdan, biz içerden" felsefesinin gereğini yerine getirmiştir.

Mithat Paşa'nın daha birçok marifeti vardır, ama konumuz o değildir. En sonunda Sultan Abdulhamid, onu Taif'e sürmüş ve hapiste bir gece boğulmuş olarak bulunmuştur. Elbette bu boğulma

133 Danişmend, *İzahlı*, 4/409.
134 Age., 4/407.

olayında ilk suçlanacak kişi Sultan'dı. Öyle de oldu ve tıpkı hain Şerif Hüseyin'in İngilizlerin menfaatlerini savunmak için Afganistan'a giderken bir meczup tarafından hançerlenerek öldürülmesinin sorumluluğu nasıl Sultan Abdulhamid'e yükselmişse, bu olay da ona yüklenmiştir. Halbuki Sultan Abdulhamid, huzuruna kabul ettiği Ali Haydar Mithat Bey'e "Babanıza karşı takdirlerimi tekrar ederim. Şurasını unutmayınız ki felaketine sebep olan ben değilim, düşmanlarıdır!" demiştir.[135]

Mithat Paşa'nın tastik edilmesi için bastırdığı Kanun-i Esasî, o haliyle kabul edilmiş olsaydı, Türk dili resmi dil olmaktan çıkacak ve meclis Türklerin azınlıkta kaldığı bir kokteyl haline gelecekti ki, öyle bir meclisten devletin lehine bir karar ve kanun çıkması mümkün değildi. Mithat Paşa'nın başkanlığında kurulan komisyonda Ziya Paşa, o sırada Şura-yı Devlet üyesi olan Namık Kemal, Rum asıllı Sava Paşa, Şura-yı Devlet üyesi Ermeni asıllı Çamiş Ohannes Efendi, Rum asıllı Kara Todari, Mithat Paşa'nın danışmanı olan Ermeni Odyan Efendi de bulunuyordu.[136] Sultan Abdulhamid, bu komisyondan çıkacak anayasadan da, ona istinaden oluşturulacak parlamentodan da devletin lehine bir şey çıkmayacağını çok iyi görüyordu ve hatta Bismack'ın Müşir Ali Nizami Paşa'ya şöyle dediği rivayet olunur:

"*Siz iyi ettiniz de parlamentoyu bertaraf eylediniz. Çünkü bir devlet, tek milletten oluşmamışsa, onun parlamentosunun faydadan çok zararı olur!*"[137]

Sultan Abdulhamid bu konuyla ilgili olarak notlarında şöyle diyecekti: "*Mithat Paşa Kanun-i Esasi'nin derhal ilan edilmesini teklif ettiği zaman hiçbir devletin kanun-i esasisini incelememiş ve bu konuda esaslı bir fikir edinmemiştir. Rehberi Odyan Efendi idi. Odyan Efendi ise, o zaman bile bizde en seçkin hukukçu değildi. Hele memleketi hiç bilmezdi. Zannederim ki bu vukufsuzluk Mithat Paşa ile Taif kalesine kadar beraber gitti.*"[138]

---

135 Age., 4/450.
136 İlhan Bardakçı, *İmparatorluğa Veda*, s. 40.
137 Danişmend, *İzahlı*, 4/428.
138 Age., 4/404.

93 Harbi aleyhimize sonuçlanmıştı ve Ruslar Yeşilköy'e kadar gelmişlerdi. İmzalanan Ayastefanos Anlaşması'na şiddetli karşı çıkan ihtilal ruhlu bir Türk genci vardı: Ali Süavi!

Sultan Abdülaziz zamanında Mustafa Fazıl Paşa'nın ajanları tarafından Kastamonu'dan Avrupa'ya kaçırılan Ali Süavi, gerçi kendisi Türk'tü ama kalbi kimden yana çarpıyordu, bunu yalnız Allah bilirdi. Ruslar'dan nefret ettiği kesindi, fakat muhtemelen İngilizlere sıcak bakıyordu. Çünkü İngilizler, Mısır hidivi İsmail Paşa'ya karşı olan Mustafa Fazıl Paşa'yı destekliyorlardı. Avrupa'da Ali Süavi'ye para yardımı yapan kişi ise bu Mustafa Fazıl'dı. Sultan Abdülaziz güçlü bir ordu teşkil etmişti. Elinde güçlü silahlar bulunan Osmanlı ordusuyla baş etmek zordu. Batılıların amacı, Osmanlı'yı Rusların eliyle adam akıllı hırpalatmak, bitkin düştüğü bir anda gelip parsaya konmaktı. Nitekim Napolyon, Osmanlı mirasını İngilizlere kaptırmak istemiyor ve "bu lokma bize layıktır" diyordu.

Süavi, Ayastefanos Anlaşması'nın iptalini ve Ruslara taarruzu savunuyor, ama bu fikrini Sultan'a kabul ettiremiyor, bu yüzden onu devirip tahta V. Murad'ı tekrar çıkarmak istiyordu. Ancak bu gerçekten kendisinin fikri miydi, yoksa birileri tarafından dikte ettirilmiş bir proje miydi, bilemiyoruz. Ali Süavi ve hempâları yıllarca Avrupa'da "Yeni Osmanlılar" adına neşriyatta bulunmuşlar, affedilip İstanbul'a geldiklerinde, içlerinden Süavi, Bahriye Nazırı Eğinli Said Paşa tarafından Sultan'a takdim edilmişti.

O sıralar İstanbul Rumeli muhacirleriyle doludur ve hatta bunların barınmaları için birkaç cami geçici olarak ibadete kapatılmış, bir tür otel ve restorana dönüştürülmüştür. Fakat bu muhacirler arasında Balkan komitacılarının ajanları da cirit atmaktadır. Kendisi vaktiyle Filibe Rüşdiyesi'nde hocalık ettiği için kazanmış olduğu saygı ve itibar sayesinde özellikle Filibeli muhacirlerden birkaç yüz kişiyi ayartan Ali Süavi, bunları iki kola ayırmış; bir kısmı karadan bir kısmı denizden, Kuzguncuk'tan bir mavnaya binerek Çırağan rıhtımına çıkmış, kapıdaki nöbetçiyi yaraladıktan sonra camları kırıp "Padişahım çok yaşa!" sesleriyle içeri girmiş ve akli dengesi yerinde olmayan V. Murad'ın kolundan tutarak "Aman efendim, gel bizi Mos-

kovlardan halas et!" demiştir. Sonuç, başarısız bir darbe girişimi, 23 ölü, 15 yaralı ve Ali Süavi'nin son nefesidir.

Ali Süavi, İngiliz Said Paşa'nın yardımı ile Galatasaray Sultanisi'ne müdür tayin edilmiş, kötü idaresi ile mektebi karıştırması, perişan tavırları ve Türk halkının örf ve âdetlerine uymayan davranışları yüzünden kısa zaman sonra bu görevden azledilmişti. Bu olaydan sonra Sultan Abdülhamid'e ve idaresine düşman kesilen Ali Süavi, Sultan'ı tahttan indirmeye ve yerine Beşinci Murad'ı padişah yapmaya karar vermişti. Süavi'nin başına aldığı sopa darbesiyle olay yerinde ölmesi üzerine İngiliz olan karısı Mary, olay gecesi yalıda bulunan belgeleri yaktıktan sonra derhal kendisini bekleyen gemi ile Londra'ya kaçmıştır. Ali Suavi daima ön safta bulunmak isteyen, övülmeyi seven, yalan söylemekten çekinmeyen ve dostluğuna güvenilmeyen bir kişiliğe sahipti. Onun bu şahsiyetini iyi değerlendiren İngilizler, kendisini istedikleri biçimde yetiştirmişler ve kullanmışlardır. Nitekim o, rejim meselesinde İngiliz parlamentarizmine benzeyen bir meşrutiyet arzusunu daimi olarak dile getiriyordu.

Diğer taraftan klasik medrese tahsili bile görmeyen Suavi, belli çevrelerce muhaddis ve hatta müctehid gibi gösterilmeye çalışılmıştır. Suavi, dinde reform yapmak gerektiğini, hutbenin her milletin kendi dilinde okunmasını ısrarla savunmuştur. Namık Kemal'in Abdülhak Hâmid'e gönderdiği bir mektubunda, Ali Suavi hakkında söylediği şu sözler bir hayli düşündürücüdür: "Ali Suavi hiç de senin tahminin gibi bir adam değildi. Bir çehre nümayişine aldanmışsın. Onunla iki sene arkadaşlık ettim. O öyle bir adamdı ki, garazkâr ve dünyada misli görülmedik bir şarlatandı. Ben her şeye öyle kolay inanmadığım halde, bana kendini yedi-sekiz dil biliyormuş gibi gösterdi. O kadar cahil, cehaletiyle beraber o kadar mağrurdu. Türkçe üç satır bir şey yazsa, aleme maskara olurdu."

Burada asıl üzerinde durulması gereken konu şudur: Sultan Abdulhamid gibi Avrupalı devlet adamlarınca dahi çağının diplomasi dehası kabul eden kıvrak zekalı birinin döndürmekte güçlük çektiği bu çarkı, aklı dengesi yerinde olmayan ve bu yüzden üç aylık saltanatından sonra tahtan indirilen V. Murat'ın döndürebileceğine inanmak için bir insanın ya çılgın olması gerekir, ya da birilerinin ajanı.

Eğer Ali Suavi'nin İngiliz hanımı Mary, merhumun koynuna sokulan bir İngiliz ajanı olmasaydı, aynı gece yalıdaki evrakları yakıp kendisini bekleyen bir gemi ile apar topar Londra'ya kaçar mıydı?

İsmail Hami Danişmend merhumun "Ali Suavi'nin ateş gibi bir milliyet şuuruyla atılmış olduğu bu çılgınca hareket.." cümlesini bir garabet kabul etmek gerekir. "Ateş gibi bir milliyet şuuruyla" hareket eden kişi, akli dengesi yerinde olmayan bir deliyi tahta geçirip de devleti büsbütün mahvetmekten başka ne elde edecektir?

Bu suikast teşebbüsü, Sultan Abdulhamid'in uğradığı ilk saldırı değildir ve devamı gelecektir. Üzerinde çok şey yazılıp çizildiği için 31 Mart vakası, bomba hadisesi, banka baskını vs. gibi olaylar konumuzun dışındadır.

İttihat ve Terakki adındaki Balkan komitesi ve Jön Türkler üzerinde aşağıda ayrıca kısaca durulacaktır.

Genel kanaat, siyonistlerin Filistin'e Yahudi göçüne izin vermeyen ve Filistin'de toprak satışını onaylamayan Sultan Abdulhamid'in siyonist ve mason güçlerin boy hedefi haline geldiği şeklindedir ki, bu aynıyla hakikattir, ama Sultan Hamid gibi bir deha ayrıca Rusya'nın da, Batı devletlerin de işine gelmiyordu.

İsmail Hami Danişmend, Sultan Hamid'in tahttan indirilmesinden önceki durumu çok güzel özetlemektedir:

"O sırada Rumeli'nin birçok yerlerinden İstanbul hükümetini meşru tanımadıklarına dair telgraflar yağmakta ve hatta bazı yerlerde padişah isminin Cuma hutbelerinde zikredilmediğinden bahsolunmaktadır. Sultan Hamid'in bu vaziyetteki dürdüstlüğü ve çok mutaassıp bir İttihatçı olan Tahsin Uzer'in hatıratında itiraf ettiği "büyüklüğü" işte bütün bunlara rağmen tarafsızlığını muhafaza etmiş olmasındadır. Hareket Ordusu İstanbul'a girdikten sonra kurulan ve suçlulardan fazla suçsuzları dar ağacına çeken meşhur Divan-ı Harb-i Örfî azasından birinin bana anlattığını burada tarihe devdi etmeyi milli bir vazife bilirim. İstanbul'un padişaha sadık olan birinci ordusunun sadık olmayan kumandanı Mahmud Muhtar Paşa "31 Mart vakası" üzerine Selanik'e kaçınca, Yıldız'a gidip huzura kabul edilen bir iki müşir ve ferik, Sultan Hamid'in ayaklarına kapa-

narak Hareket Ordusu'na mukavemet edilmesini istirham ettikleri halde padişah kabul etmemiş, asabi bir sesle:

"- Paşalar, ben halife-i İslamım. Müslümanı Müslümana kırdıramam!" deyip bitişik odaya çekilmiştir. O sırada Sultan Hamid'in ağzından çıkacak tek bir kelime, Hareket Ordusu denilen derme çatma güruhu bir anda mahvetmeye ve Türkiye'nin en mükemmel kuvvetli olan birinci ordunun başına iyi bir kumandan koyup "Vur!" emrini vermesi devletin bütün mukadderatını değiştirmeye kafidir. İkinci Abdulhamid'in en büyük hatası, işte bunu yapmamış ve meşrutiyeti muhafaza etmek şartıyla "İttihat ve Terakki" denilen kanlı Balkan komitesini imha etmemiş olmasında gösterilebilir."[139]

Hal' fetvası meclisin sarıklı mebuslarından Elmalılı Küçük Hamdi Efendi tarafından yazıldıktan sonra tahtından indirilen Sultan Abdulhamid, Bağdatlı Gürcü veya Çeçen asıllı Mahmud Şevket Paşa'nın el çabukluğu ile daha hal'edildiği gece Selanik'e sevk ettirilmiş, eşyasını bile toplamadan birkaç bavulla gece yarısı Yıldız Sarayı'ndan çıkartılıp, Salıyı Çarşambaya bağlayan gece saat birde Sirkeci istasyonundan kaldırılan bir trenle yollanmıştır.

İttihat ve Terakki denilen zırzop takımının bu memlekete yaptığı en büyük kötülük, Sultan Hamid gibi Avrupa siyasetine otuz üç senelik bir tecrübeyle hakim olmuş büyük bir hükümdarı iş başından uzaklaştırmaktır. Konumuz olmadığı için bu Ulu Hakan'ın hallinden sonra Avrupalı ve Rus diplomatlarının onun diplomatik dehasını öven sözleri üzerinde durmayacağız. Abdulhamid, siyasetin gerçek peygamberiydi ve aradan yıllar geçtikten sonra siyasetin ikinci bir peygamberi çıkacaktı ki, o da merhum Rauf Denktaş'tan başkası değildi.

Ama mazlumun ahı yerde kalmaz, Allah'ın adl-i ilahîsi şaşmazmış. İttihat ve Terakki'de asıl ipleri ellerinde tutan üç daltaban ve maceraperest, Türklüğünü bilmemekle birlikte Türk olan son imparatorluğu on yıl içinde yerle yeksan ettirmiş, biri Avrupa'da, biri Tiflis'te, biri Türkistan'da Ermeni ve Rusların kurşunlarıyla hayatlarını noktalamışlardır. Bu, onların günahlarının bu dünyadaki ilk

---

139 Age., 4/418.

taksididir, asıl taksitleri ise kıyamet günü Allah'ın huzurunda, merhum Abdulhamid Han'la yüzleştiklerinde ödeyeceklerdir..

Celali İsyanları

Düzenli ordusu, müstekar devlet nizamı olan bir güce karşı isyan bayrağı açmak, bölgesel veya topyekün kıyama kalkışmak, kolay kolay göze alınacak şey değildir. Bir yabancı terör uzmanının dediği gibi, "durup dururken hiç kimse eline silah alıp dağa çıkmaz ve rahatını bozmaz!" Bazen üç beş, bazen üç beş yüz, bazen otuz kırk bin kişiyle muazzam bir güce karşı başkaldırmak, eğer işin içinde siyasî veya dinî bir faktör yoksa, ekonomik sorunlarla ve devlet adına başına buyruk kesilen müstebitlerin zulümleriyle bağlantılı olabilir.

Osmanlı saray tarihçilerinin eserlerinde ve Cumhuriyet dönemi okul ders kitaplarında Celali isyanları, hep başıbozuk eşkıya çetesinin keyfi hoyratlıkları olarak gösterilir, Allahsız, kâfir, din düşmanı, devlet düşmanı, başka ülkelerin tuzaklarına düşmüş dinsizlerin melanetleri olarak takdim edilir.

Aşağıda görülecektir ki, Celali isyanları aslında Anadolu Türklerinin dönme-devşirmelerin zulmüne karşı başkaldırısıdır, ama bütün uzayan gerilla mücadeleleri gibi, o da zaman içinde çığrından çıkarılmıştır.

Merhum Mustafa Akdağ'ın da işaret ettiği gibi, Celali isyanlarını Şeyh Celal, Baba Zünnun, Süklün Koca ve Kalender gibilerin çıkardıkları Osmanlı-Türk-sosyal-siyasi evrimi içinde hep farklı bir hayat tarzı sürdürmüş topluluklardan çıkıp duran kısa süreli başkaldırılar, diğerini ise "Büyük Celali Kavgası" olarak niteleyecebileceğimiz sürekli iç karışıklıklar süresi, köyden kasabaya, kasabadan şehre, hatta başşehre kadar Türk toplumunun ekonomik, sosyal ve siyasi bütün örgütlerini derinlenesine etkileyen geniş çaplı toplumsal kavga olarak ikiye ayırmak gerekir.[140]

Her halükârda dönme-devşirmelerin ve Enderun iktidarının "Celali isyanları" veya "eşkıya eylemleri" dedikleri başkaldırı hareket-

140 Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, "Celali İsyanları"*, s. 15. Bundan sonra: Akdağ, *Türk Halkının.*

leri, bizimse Enderun iktidarında pekişen Osmanlı egemen sınıfına karşı Türk Milleti'nin milliyetçi başkaldırı hareketleri olarak nitelediğimiz bu dalgalanmaların, iktisadi ve idari sebepleri kadar milli sebepleri de vardır.[141]

Önce bu isyan hareketlerinin aktörlerini kısaca gözden geçirelim. Çünkü aşağıda sık sık karşımıza çıkacak terimler, başında iyi anlaşılmazsa, konunun anlaşılması da zorlaşır.

a) Çiftbozanların oluşturduğu levend-sekban toplulukları: Ağır vergiler altında ezildikçe emeği, bir yıl boyunca akıttığı alın teri haksızca elinden alındığı için artık tarlasını işlemek istemeyen, tarlasını "boz" bırakıp şuraya buraya çekip giden çiftçilere "çiftbozan" adı veriliyordu. Selçuklulardan beri devletin ana gelir kaynağı hep çiftçilerin omuzuna yüklendiğinden, Osmanlı yönetimi de mali açıdan her sıkıştığında vergi üzerine vergi salıyor, bu durum köylüyü daha yoksullaştırırken, toprağı işleme şevkini de kırıyordu. Günümüz Türkiye'sinde ise devletin koyduğu vergi nizamı, bir vergilendirme sisteminden ziyade, vergisini dürüstçe ödeyen bir esnafın altı ay içinde iflasına zemin hazırlayan bir soygun düzenidir. "Bizim başka ülkeler gibi petrolümüz, doğal gazımız yok; tek gelir kaynağımız vergidir" diyerek her geçen gün bir vergi ihdas eden, ufak kalemler gibi gözükmesine rağmen, üst üste toplandığında ciddi yekunlar tutan ve artık vergiden ziyade bir tür haraç toplayan hükümet için esnafın iflas etmesi hiçbir şey ifade etmemektedir. Bunu, bugün işbaşında bulunan partinin temsil ettiği hükümeti kastederek söylediğimiz düşünülmesin. Yıllardan beri uygulanagelen bir sistemdir bu. En kötüsü de, vatandaşın ödediği verginin karşılığını alamaması, bu vergilerin belli bir partinin, partilinin veya belli bir etnik grubun refahı için harcanması, vergi mükelleflerini kahretmektedir. Böyle bir durumda vergi mükellifi vatandaş devletten vergi kaçırmanın yollarını bulmakta, kendini vicdanen rahat hissetmektedir. Bugün şehirlerde, Osmanlılar döneminde olduğu gibi, tarla işleyen esnaf yoktur. Osmanlılar döneminde çiftini bozarak devleti protesto eden çiftçiyle bugün vergi kaçırarak ayakta durmaya çalışan esnaf

---

141 Necdet Sevinç, *Osmanlı'nın*, s. 307-308.

arasında şekil itibariyle pek bir fark yoktur. Vergilerle ezilen insanlar, hele bir de ödediği verginin kendisine yansımadığını görürse, kendi devletine düşman olurlar.

Osmanlı döneminde, önceleri padişahın "garip yiğitler" diye tatlı bir dille seferlere çağırdığı geçimini kara topraktan sağlayan bu insanların sayısı XVI. Yüzyılda ordunun ihtiyacının çok üzerindeydi. Vezirlerin, beylerbeylerinin, sancakbeylerinin kapılarına "cebeli" yazıldıklarında "sekban" adı verilen bu insanlar, boş kişiler olarak ise "levend" grupları idiler.[142] Askerlerin üst kısmının köylerde büyük çiftlikler kurma hırsına kapıldıkları XVI. Yüzyılın ikinci yarısında köylerden ayrılmalar artmış, böylece büyük şehirlerin ve zengin çitfliklerin bulunduğu bölgere pek çok boş insan yani "levend" yığılmaya başlamıştı. Osmanlı toplumunda asayişsizliğin, cinayetlerin, hırsızlık ve fuhuş olayların artması da böyle başlamıştır.

b. *Ehl-i örf* (hükümetli) zümresi: Kadılar, mahkeme görevlileri, medreselerdeki öğretim üyeleri, cami hizmetlileri, müftüler gibi ehl-i şer' grubuna girmeyen, İstanbul dışındaki işini doğrudan kendisi yapan zorlayıcı hizmetliler takımına "ehl-i örf" deniliyordu ki, levend-sekban takımının çevresinde toplandıkları kişiler de bunlardı. Asıl Celalileri örgütleyenler de bunlardı. Fakat I. Süleyman'ın oğullarından Şehzâde Mustafa, arkasından Şehzâde Bayezid Anadolu'da taht kavgalarına girince, Türk soyundan gelen tımarlı sipahiler kendilerini bu kavganın içinde bulmuş, hükümete ters düşmüş, buna karşılık kapıkulu askerleri yani yeniçeriler ve altı-bölük sipahileri İstanbul ve çevresindeki kışlalarında oturma geleneğini bozarak taşrada da garnizon kurma olanağına kavuşmuş, böylece hükümet sancaklardaki birçok görevde tımarlı askerler yerine oralardaki yeniçerileri ve özellikle kapıkulu sipahilerini kullanmaya başlamıştır ki, bu durum, levendleri örgütleyerek bir bölümü Celali, diğer bölümü ehl-i örf olarak bu büyük karışıklığı çıkaranların ve hem kendilerini, hem de halk yığınlarını birbirine kıdrıranların kapıkulları arasından çıkmasına yol açmıştır.[143]

---

142 Akdağ, *Türk Halkının*, s. 16.

143 Age., s. 19.

c. *Altı-bölük halkı*. Anadolu şehirlerinde tıpkı yeniçeriler gibi garnizonları bulunan kapıkullarıdır ki, "sipah hareketi" denilen karışıklıkların asıl tertipçileridir. II. Osman'ın yeniçeriler tarafından hunharca katledilmesinden sonra, bizzat yeniçerilerden ve ulema sınıfından sonra üçüncü güç olarak sahneye çıkmışlar, böylece Anadolu halkı İstanbul'daki siyasî karışıklıklarda söz sahibi olmaya başlamıştır.

d. *Medrese öğrencileri*. Suhte sınıfı veya talebe-i ulûm da denilir. Medreselerde, öğrenci yurtlarında yığılmış, eğitimini tamamlamakla birlikte iş bulamamış, bu yüzden ruhsal ve maddi bunalıma girmiş bu kalabalık genç kitle, "açlık mertliği bozar" sözü muktezasında görülmemiş pis işlere el atmış, kadın, kız ve tüysüz oğlanlara tecavüz olayları artmış, köylere ve kasabalara gruplar halinde uğrayan bu suhte sınıfı zorla yicek ve para toplamış, bazen levendlerle işbirliği yapmışlardır.

e. *Yeniçeri ve acemi oğlanı geçinenler*: Soruşturma sırasında kendilerini "padişah kulları" olarak tanıtan, yeniçeri veya acemi oğlanı kıyafetli kişilerdir ki, bunlar arasında gerçekten yeniçeri ve acemi oğlanı olanlar kadar, aynı adı kullanarak eşkıyalık yapan suhteler de vardı.

***

Yukarıdan beri belirtmeye çalıştığımız gibi, Osmanlı sarayı kendi halkından kopuk ve uzaktı. Nitekim Ahmet Refik de bu kopukluğa ve ayrılığa işaret ederek şöyle der: "Müverrihler Anadolu halkını Osmanlı idaresine karşı ayaklandıranları 'Türk-i bed-likâ' diye tavsif ediyorlardı. Filhakika Türk olduklarını bunların da inkâr ettikleri yoktu. Zaten onlar da İstanbul ricalini sadece 'Osmanlı' diye yâd ediyorlardı."[144] Osmanlı, kendi gücüne o kadar fazla güveniyordu, o kadar mağrurdu ki, omuzuna basarak yükseldiği, kılıç gücüyle devleti kurduğu Anadolu Türkmeninin kendini devletin sahibi ve toplanan servetteki pay ortağı olduğu gerçeğini bir türlü kabul etmek istemiyor, Anadolu'da garnizonlar kuran yeniçerilerin ve kapıkul-

144 Ahmet Refik, Kalenderoğlu ve Âl-i Dsman, *Anadolu Mecmuası*, s. 47.

larının, nasıl olsa kendinden olmayan bu halka yaptığı zulümleri görmek bile istemiyordu. Çünkü o, artık Müslüman Roma İmparatorluğu idi. Anadolu halkını hiç hesaba katmayan Osmanlı sultanları, paraya doymayan yeniçerilerin cebine biraz harçlık koymakla sükuneti sağladıklarından emindiler, ama Anadolu'nun içten içe kaynamaya başladığından haberleri bile yoktu. Kendileri savaş zamanları dışında saraylarından, yüzlerce cariyenin sıcak koynundan çıkmadıkları, işret âlemlerinden baş kaldırmadıkları için, kulaklarına gelen isyan haberlerini, devşirme vezirlerinden dinliyor ve bu hareketleri hep Râfızî, dinsiz Kızılbaşların çıkardıkları mezhep kökenli hareketler olarak algılıyorlar, "acımayın, tekini bile sağ komayın!" diye fermanlar verirken, aslında bu insanların açlıktan ve işsizlikten isyan ettiklerini akıllarına bile getirmiyorlar, "îlâ-i kelimetullah" adına hareket ettiklerini düşünerek vicdanları rahat bir şekilde uyuyorlardı...

1559 yılından itibaren Anadolu garnizonlarına yerleştirilen kapıkulları, Türk halkını adeta soyuyorlardı. Çoğu devşirme vezirlerin, paşaların, ordu komutanlarının, beylerbeyi ve sancakbeylerinin yakın akraba ve adamları olan mültezimler, halkın ürettiği mahsulü değerinin çok altında alıyor, vermek istemeyenlere de zor kullanıyorlardı.

Şeriat, yani Allah'ın koyduğu ilahî yönetim tarzı, elbette tartışılmayacak kadar hakkani ve insanîdir, ama unutmamak gerekir ki, Şeriat kanunlarını uygulayanlar çiğ süt emmiş insanoğullarıdır. Bir kanunu ne kadar mükemmel hazırlarsanız hazırlayın, eğer onu uygulayan insanlar adaletten, vicdandan, Allah korkusundan nasibini almamış kişilerse, konulan kanunun hiçbir değeri yoktur. Hz. Peygamber'den sonra Halife Ebû Bekir ve Ömer dönemini çıkarırsek, Halife Osman döneminde başlayan rüşvet ve adam kayırmalar, Hz. Ali döneminde siyasi çalkantılar yüzünden daha da artmış, gerçek Şeriat kısa bir dönem hariç hiç uygulanmamıştır. Aksine Şeriat adına hareket eden, adı halife olmakla birlikte, Hz. Peygamber'in hadisinde "*Ali'den sonra hilafet yoktur, krallık vardır*" buyurduğu gibi, Avrupa kralları gibi sefihane hayat süren insanların elinde bir

oyuncaya ve kandırmaca aracına dönüşen İslam kanunları, sahtekâr ve müraî uygulayıcılar yüzünden, bugün bile güya şeriatla yönetilen ülkelerde dahi, değirmeni döndürme aracı haline gelmiştir. Türkiye'de Şeriat özlemiyle yanıp tutuşanlar bilsinler ki, Şeriatı uygulayacak olanlar, yine her gün basında çarşaf çarşaf yolsuzlukları yayınlanan kişiler olacaktır.

Neyse, tekrar konumuza dönelim. D'Ohsson "Osmanlı İmparatorluğu'nun Tablosu" adlı eserinde kapıkullarının bu soygun düzenini şu sözlerle ifade etmektedir:

"Bir vilayet valiliğini etek dolusu para vererek ele geçiren bir paşa, mevkiini ne kadar muhafaza edeceği bilinmediği ve bir ceza görmeyeceğinden de emin olduğu için, hemen halkı soymaya koyulur."

Halil İnalcık hocanın Adaletnâmeler adıyla yayınladığı belgelerde bu ahlaksızlıkların birçok örneği verilmektedir. Örneğin 1589 tarihli bir adaletnâmede, kapıkulu sipahileri ile yeniçerilerin köy köy dolaşıp köylüden zorla mal ve para aldıkları anlatılmaktadır. Bu adaletsizlik örnekleri karşısında devletin yaptığı tek şey, tekrar adaletnâmeler yayınlamaktan ibarettir. Mesala 1559 tarihli adaletnameden üç yıl sonra yayınlanan bir başka adaletnâmede "Yolsuzluklara karşı koyan köylülere kapıkullarının dayak attığından, gruplar halinde köylülerin evlerine zorla girdiklerinden, kız ve erkek çocukları kullanarak yanlarına alıp zevklerine âlet ettiklerinden" söz edilmektedir.[145]

30 Eylül 1609 tarihli adaletnâmede tüyler ürperten bir zulümden bahsedilmektedir:

"Bir karye (köy) toprağında bir kimse soğuktan donup, helak olsa veyahut ağaçtan düşüp veya suya gark olup fevt olsa veyahut mecruhan maktul bulunsa (yaralanıp ölse) kan cürmü ve öşrü bizim hakkımızdır diye ol karyeye varup, nice günler oturup ahali-i karyeyi haps ve der zincir edip muhkem darb ve let eylemekle kan öşrü diyu nice yüz altın ve kuruşların ve emsal ve erzakın aldığımızdan maada reaya ve berayanın meccanen at ve katır ve deve ve kul esvap ve mallarını ve arpa ve saman ve odun ve otluk ve koyun ve kuzu ve tavuk ve yağ ve bal vesair mekulat kısmın çeküp

145 Halil İnalcık, *Adaletnameler*, Belgeler, 2/ sayı 3-4, s. 110.

alıp ve bunun emsali nice salgun (vergiler) salup cebren ve kahren mal cem edip.."[146]

Yaralanıp ölen veya suda boğulan yahut daldan düşüp ölen bir insandan kan vergisi almak nerede görülmüştür bilmiyorum, ama Osmanlı Devleti'nde görülmüştür. Tuhaf tarafı, adalet dağıtıcı kadıların da bu cürümlere iştirak ettikleri, beylerbeyi ve sancak beylerinden geri kalmamış olduklarıdır. Mesela kadıları hitaben yazılan bir yazıda "ve siz ki kadılarsınız, nahiyelerinizi naiplerinize iltizama verip, bir taraftan siz ve bir taraftan naipleriniz zahirde ehl-i fesat ve şikayetçi olmayıp, umum teftişi memnu iken mücerred celp ve ahz için voyvodalar ile müttefik olup bila emr kasaba kasaba ve kariye be kariye bigünah Müslümanları teftiş edip..." denilmektedir ki, güya Şeriatı uygulayıcıların ne kadar bozulduklarına işaret etmektedir.

Mustafa Akdağ, sözü edilen eserinde bu tür yolsuzluklar ve zulümler konusunda pek çok örnekler vermektedir. İşte bir kaçı:

Maraş, Antep, Andırın, Güvercinlik, Hısnımansur kadıları da şikayetlerini bildirmek için İstanbul'a temsilciler yolluyorlardı. Bildirdiklerine göre Birecik Tershanesi'nde yapılacak gemiler için o bölgeden ağaç kesilmesine dair bir ferman çıkmıştı. Ancak ağaç kesecek işçileri "sürmeye varan yolcular"la öteki görevliler kanunsuz olarak hane başına üçer dörder akçe alıyorlardı. Kesilen ağaçları teslim alan mimar da "mimar akçesi" adı altında ağaç başına 15-20 akçe alıyordu. Ağaçları Birecik'e götürmek için "camus, öküz, deve ve at çıkarmaya mübaşir" tayin edilen Kara Sevindik Hisar kethüdası Ahmet ve öteki vazifeliler de köy köy dolaşarak dörder beşer flori topluyorlardı.

Bir katili serbest bırakan Teke sancakbeyi Ali Bey, varlık sahiplerini suç işlemekle itham edip pek çok akçe alıyordu. 21 Ramazan 980 tarihli bir hükümden anlaşıldığına göre, bu sancakbeyi küçük çocukları kaçırarak kurtarmaya gelenlerden para alıyordu. Ali Bey, "Derviş adında birinin taze karındaşı Alican'ı çekip yanına almış" kardeşini kurtarmaya giden dervişi dövdükten başka 800 akçesini de almıştı.

---

146 Necdet Sevinç, *Osmanlı'nın*, s. 316-317.

Bolu Sancakbeyi Mehmet Bey, köy köy gezerek halkı ehl-i iyalleri (karıları ve kızlarıyla) birlikte ava çıkmaya zorluyor, bu suretle yazıda ve yabanda adamlarını üzerlerine bırakarak ırzlarına geçiyordu.

Daha bunun gibi yüzlerce örnek sıralamak mümkün. Fakat köylünün tarlasını bırakıp gitmesinde, suhte ve sekbanların sayısının artmasında göz ardı edilmemesi gereken ikinci bir faktör daha vardır ki, "ribahor" denilen ve "selem tarikıyla akçe veren" yani henüz mahsul toplanmadan çok önce yüksek faizle para veren tefecilerin gaddarlığı ve açgözlülüğüdür. Zaimler, tımar sahipleri ve diğer zengin sınıfı fakir köylüye "önceden para vermek suretiyle" henüz mahsuller olmadan alıyor ve tekrar kendilerine satarak, 100 akçeyi reaya üzerinde iki üç sene zarfında 1000 akçe alacak haline getiriyorlardı.[147] Örneğin 1600 yılındaki para darlığının ve onun yanısıra yürüyen faizcilik konusunda Tokat'tan yapılan bir şikayete göre, şehir ve civarında oturan yeniçeri ve acemi oğlanları reayaya ve esnafa, yüz kuruşun bir aylığını 30 kuruşa faize vermekte idiler ki, böylece faiz oranı yüzde 360'a geliyordu. Bazıları da "selem namıyla akçe verip fukara ödemeye kadir olmayıp eskerinin bağ ve bahçe ve davarlarını ve tarlalarını zapt" etmekte idiler.[148] Günümüzde hükümetlerin yabancı bankaların faiz cenneti olarak gördükleri Türkiye'de keyiflerince hareket etmelerine göz yummaları da aynı sonuçları vermiş, bazı illerde bankaların yüksek faizleri altında ezilen köylülerin arazileri blok satışla kapatılmıştır. Öyle ki, yabancı bir banka Türk köylüsüne verdiği on bin lira krediyi ağır faiz yüküyle katladıkça katlamış, hükümet seyirci kalmış ve sonuçta köylünün 100 bin lira edecek tarlası asıl para 10 bin TL. ile kapatılmıştır.

Devletin bu yolsuzluklardan muhtemelen haberi yoktu. Çünkü sık sık yayınlanan adaletnâmelerden Osmanlı sarayının Anadolu'da dönen işlerden haberi olmadığı anlaşılmaktadır.

Türedi köy zenginleri, tarlasını bırakıp giden köylülerin yaptığı işi yapmak yerine hayvancılığa yönelmeyi tercih etmişler, bu da yetmiyormuş gibi, köylüleri angarya çalıştırma hakkını elde etmişlerdir.

---

147 Akdağ, *Türk Halkının*, s. 60.

148 Age., s. 61.

"Çift yazılan kimse her yıl tımar erine birer gün kulluk eder"; Fatih kanunnamesinde ise bu süre üç gün olarak tespit edilmiştir, XVII. Yüzyılda çıkarılan kanunname ile bu üç gün süresi azaltılmıştır. Örneğin kanunda şöyle deniliyor: "Sipahilere hassa kaydolunan çayırların, raiyyetleri biçüb yerine yığarlar, evlerine götürmezler ve üç gün hizmet etmek dahi borçları değildir, sipahiler cebr etmek istediklerinde hâkimü'l- vakit olanlar men edeler."[149] Köylüyü sipahiler, devlet erbabı ve benzerlerinin tarlalarında, çiftliklerinde ücretsiz bir-üç gün çalıştırma kuralı esasen Orta Asya'da çok daha katı şekilde uygulanmaktaydı. Örneğin Nakşibendi şeyhi Hoca Ahrâr ve ardıllarının çorak arazilerine su getirme işi köylülerin üzerine angarya ediliyordu. II. Abdullahan'ın yayınladığı bir fermanı örnek olsun diye Çağataycası ve bugünkü Türkçesiyle aşağıda aynen veriyoruz:

"O (Allah) biran-bir nersege muhtac imes.

Ebulgazi Abdulla Bahadırhan sözimiz.

Hisar, Denav, Kubadiyan vilayetlerining erbabları, kalantârları ve raiyeti, şehri safada istikamet kıluvçı aymaklar uşbu fermannı alışı bilen, âlihazret Kutbindin hâce Kelânhâce, ul zatnıng umri ziyade bolsın, mülkide kanal kazış üçün 10 ming merdikâr ecretsinler, onung vekilleri hususıda gemhorlık kılsınlar, mezkur fermannı buzmazlıkları ve bu işde biran-bir nuksanga yol koymaslıkları zarür.

993 yil cumadi'l evvel ayıda bitildi."[150]

(O (Allah) hiçbir şeye muhtaç değildir.

Ebulgazi Abdulla Bahadırhan'ın fermanıdır.

Hisar, Denav, Kubadiyan şehirlerinin valileri, ayanları ve halkı, o civarda yaşayan oymaklar bu fermanı aldıkları anda, Kelanhoca Kutbiddin hâce hazretlerinin, Allah ona uzun ömürler versin, arazisinde kanal kazmak için 10 bin işçi tahsis etsinler, onun vekillerine zorluk çıkarmasınlar. Bu fermanımıza karşı gelinmemesi ve her hangi bir kusurda bulunulmaması şarttır.

993 yılı, Cumüdilevvel ayında yazıldı.)

---

149 Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi*, s. 35.
150 Böribay Ahmedov, *Tarihden Sabâklar*, s. 33.

Osmanlı'da bu tür angaryalara gitmeyenlere düşen vazife de belirtilmiş. "Bir hâneye üç gün ırgadiye bağlanmıştır ve her gün ikişer akça takdir olunmuştur ki, her hâneye altı akça olur, gerekse sipahilerine üç gün ırgadlık işleyüp gerekse akçasın alalar."[151] Yani her aile sipahinin tarlasında veya çiftliğinde üç gün ırgatlık etmek zorundadır ve sipahi isterse aileyi üç gün çalıştırır yahut isterse gün başına iki akçeden altı akçeyi alır.

Başında yanlış temel üzerine, daha doğrusu bütün tebaayı "kul" görme felsefesi üzerine oturtulan bu sistem kendi zengin sınıfını da yaratmıştı. Köylerdeki nev-zuhur zengin kesimi yalnızca yeniçeri, sipahi ve kapı kullarından ibaret değildi. Aksine artık arazi ve çiftlik sahibi olarak karşımıza çıkanlar kadı, müderris, yeniçeri, sipahi, zâim, çavuş ve nüfuzlu tımar erbabı gibi kimselerdi.[152]

Sistemin sakatlığı, padişahın tüm imparatorluk topraklarını kendi mülkü, reayayı da kulları olarak görmesinden kaynaklanıyordu. Böyle bir sistemde elbette sömüren ve sömürülen, ezen ve ezilen sınıf olacak, bu da kaçınılmaz olarak sınıf çatışmasını beraberinde getirecekti. Ancak, ezen sınıf bu işi yapabilmesi için sırtını bir yerlere dayamak zorundaydı. İşin bir askeri, bir de dinî boyutu vardı ve Osmanlı sarayı her iki zümreyi de kendi çıkarları için gönül rahatlığıyla kullanabiliyordu. Sarayın sırtını dayadığı zümrenin bir ayağını ulûfeliler yani yeniçeri, acemi oğlanı, sipah, silahdar ve ötekiler; diğer ayağını cihet sahipleri yani dinî kullanarak halkı sömüren kadı, müderris, naip, vakıflardan hisseleri olan mürtezika teşkil ediyordu. Bunların dışında bir de bir şekilde para toplamış, köylünün parasız kalmasından faizcilik yoluyla faydalanarak tefecilik yapan kesim vardı ki, bu üç grup köylüyü canından bezdirmiş, sonunda köylü başkaları için bedava çalışmaktansa, tarlasına gitmemeyi tercih etmiştir.

Köylerden ilk ayrılanlar şehirlerdeki medreselerde ilim tahsil etmek için giden gençlerdi. Bunlar hem ilim tahsil ediyor, hem medreselerin yurtlarında kalıyor, hem de bedavadan karınlarını doyuruyorlardı. Ama içlerinden çok azı daha büyük şehirlerdeki şimdiki

151 İnalcık, *Osmanlı*, s. 35.

152 Akdağ, *Türk Halkının*, s. 65.

üniversitelerin yerini alan üst düzey medreselere geçebiliyor, geçebilenlerin de çok azı meslekte yükselme şansı bulabiliyordu. Durum, bir noktada günümüzde çeşitli üniversitelerden mezun olan, ama branşları itibariyle iş bulma şansı olmayan, beyaz yakalı, kravatlı genç işsizler ordusunun ortaya çıkışını andırıyordu. Osmanlı döneminde medreselerde ilim tahsili demek, ağırlıklı olarak dinî ilimlerin öğrenilmesi demekti. Halbuki devletin elinde yeterinden fazla dinî ilim tahsil etmiş kadro vardı. Dolayısıyla Anadolu şehirlerinde medreselerde eğitim alan genç nesle devletin fazla ihtiyacı yoktu.

Köyünü terk eden gençlerin gidebileceği iki yer vardı. Birincisi şehirlerdeki medreseler, diğeri sancak beylerinin, beylerin, büyük tımar sahiplerinin kapıları. Bu insanlar ne yapabilirlerdi? Köyde kalsalar, bütün emekleri devlet adına zorbalık yapanlara gidiyor, yahut toprakları devlet erbabı ve tefeciler tarafından alınıyor, kendileri maraba durumuna düşüyorlardı. Şehre gitseler kendilerini bekleyen iki yol vardı: Suhtelik veya sekbanlık. Daha da tuhafı, gerek suhtelerin ve gerekse sekbanların tamamı bekar insanlardı. Bunun dışında "resmi hüviyetli şahısların emrinde hizmet eden insanların ve ilaveten ulûfeli askerlerinin köylerde yaptıkları zulumlerden en çok şikayet mevzuu olan hal de, bu "bekar" kimselerin gelip halkın evlerine konmaları ve bu şekilde kadınlarına ve oğullarına tecavüz etmeye kalkmalarıdır."[153]

Anadolu halkı bu şekilde inim inip inlerken ve inletilirken; bir yandan kuraklık, bir yandan kıtlık, bir yandan çekirge istilaları sebebiyle açlıkla boğuşurken, İstanbul boğazının serin sularında çekilen saltanat kayıklarında, muhteşem tekne ve gemilerde seyahat edenler "Ey güzel İstanbul!" türküleri söylüyorlardı ve Anadolu'nun içten içe kaynadığının farkında bile değillerdi.

Öyle bir İstanbul ki, baştaki padişahların bazılarının anası bile belli değil; saray ağzına kadar Avrupalı ve Slavyan hatun ve cariyelerle dolu; padişah güya Türk, anası ecnebi, hanımları ecnebi, veziri ecnebi, sâkisi ecnebi, cariyeleri ecnebi, diplomatları ecnebi, oduncusu ecnebi, kalfaları ecnebi, bahçevanı ecnebi, hassa askeri ecnebi,

153 Age., s. 70.

askeri ecnebi, şehzâdelerin hocaları Arap veya Acem, musikisi ecnebi, sarayın kullandığı dil melez bir jargon, yanlışlıkla aralarına bir Türk karışsa dört koldan onu arayıp bulan ve kıçına tekme vurup saraydan dışarı atan dönme-devşirmelerin hepsi ecnebi... Bunlar 600 yıl boyunca Anadolu'nun Türkmen halkının ensesinde boza pişiren kişilerdi. Türklüğünden şüphe etmediğimiz bir yazar ise "Oğuzlar (Türkmenler) adlı eserinde bu durumu "Türk'ün kaderi budur!" diye geçiştirebilmektedir.[154] Bize okutulan tarih kitaplarında Anadolu Celali isyanların hep mezhep farklılıklarından kaynaklanan isyanlar olduğu dikte ettirilir! Tamamıyla yanlıştır. Nitekim Faruk Sümer, sözü edilen eserinde "*Bu ayaklanmalar mezhebi mahiyette gibi görünüyorlarsa da, yukarıdaki hadiselerde de anlaşılacağı gibi, gerçekte iktisadi sebepler ve adaletsizlik ile ilgilidir*"[155] demektedir. Bu adaletsizlikler ve Anadolu Türkmenine yapılan zulümler sonunda sekban sınıfını ayaklandırmıştır. Yeniçeri ocağının devşirmeliğine karşı, sipahiler ekseriyetle Anadolu Türklerinden oldukları için buna "zorba isyanı" demek, hakikatte Türklüğün Anadolu'dan sonra İstanbul'da da devşirmeliğe karşı ayaklanması demektir. Bu hareketi perde gerisinden yönlendiren de Şeyhülislam Sun'ullah Efendi'ydi. Ayrıca diğer ulema da sekbanları destekliyorlardı. Çünkü bu ilmiye sınıfının ağırlıklı kesimi de Türk'tü.[156] İşte bu sipahiler, Osmanlı Devleti'nin kurulduğu tarihten beri ilk defa sarayın kapısına dayanmış, padişahı "ayak divanı"na gelmeye zorlamış ve ondan bazı devşirme paşaların azlini, bazılarının kellelerini istemişlerdi. İstenen kelleler arasında sadrazam olan Arnavut devşirmesi Yemişçi Hasan Paşa da vardı. O sırada İstanbul'da olmayan bu Arnavut devşirmesi, yine saraydaki yılanlardan biri olan ve rüşvetle memuriyet satan Venedikli valide Safiye Sultan tarafından haberdar edilecek, bu iblis büyük paralar vererek sipahilerle birlikte hareket eden yeniçerileri satın alacak ve böylece sipahi-yeniçeri işbirliği bozulacaktı.[157] Yeniçeri, acemi oğlanı, cebeci, topçu ve tersane askerleri hep birden sipahiler üzerine

154 Faruk Sümer, *Oğuzlar*, s. 192-193.
155 Aynı yerde.
156 Danişmend, *İzahlı*, 3/295.
157 Age., s. 295-296.

çullanmış, "zavallı sipahiler, Üçüncü Mehmed'den bu çirkin hareketi hiç beklemediklerinden bahsetmişlerse de, umdukları gibi çıkmayan padişah, devşirmeleri Türklerin üstüne saltırmakta tereddüt etmemiştir."[158] İstanbul'daki Türk sipahiler bu şekilde tenkil edilirken, yeniçeri ocağı da bu tarihten yani 1603'den itibaren asıl zorbalar güruhunu oluşturmuştur ki, "hakikî zorbalar "sipahiler" değil "yeniçerilerdir."[159]

Devlete karşı ilk toplu isyanlar mezhep ayrılığı sebebiyle Kızılbaş Türkmenler arasında çıkmıştır. İran'da Şeyh Haydar'ın oğlu İsmail şahlık tahtını ele geçirmek için harekete geçtiğinde, rakiplerine karşı güç toplamak için Anadolu'daki Kızılbaş Türklere de başvurmuş, geçim zorluğu içindeki pek çok levend, zahiren inanç gayreti, ama aslında yeni bir ekmek kapısı açıldığı umuduyla gruplar halinde doğuya akmaya başlamışlardır. İlk isyanların çıkışında ve Türkmenlerin kitleler halinde doğuya akışında İran'dan gönderilen "dâî"lerin yani propagandacıların rolü büyük olmuştur.

Bu arada konumuzun birazcık dışına çıkarak Türkiye'de genel kanaat haline gelen "kızıl börk giydikleri için Kızılbaş" adı verilmiştir şeklindeki kayıtların doğru olmadığını belirtmeliyim. Çünkü, eğer "Kızılbaş" kavramı Şah İsmail olayı ile ilgilendirilecekse, onun da Safevi Devleti'nin de ortaya çıkış tarihi bellidir. Halbuki Türk kabile ve oymak adlarında "kızıl" kelimesi çok tercih edilen isimlerdendir ve Şah İsmail'den önce vardır. Kızıl Ahmedlü (Türkmen), Kızıl Ali (Türkmen), Kazıl Alili (Türkmen), Kızıl Aşıklu (Türkmen), Kızıl Avratlı (Türkmen), Kızıl Bayırlı (Türkmen), Kızıl Bey (Türkmen), Kızıl Beylü (Türkmen), Kızıl Bulak (Kırgız), Kızıl Bük (Türkmen), Kızıl Börk (Kazak), Kızıl Dede (Türkmen), Kızıl Eşeklü (Türkmen), Kızıl Hun (Akhun), Kızıl Kaya (Hakas), Kızıl Koyunlu (Türkmen), Kızıl Kuç (Özbek), Kızıl Kutçu (Kırgız), Kızıl Sakal (Kırgız), Kızıl Taz (Kırgız), Kızıl Ti (Hun), Kızıl (Türkmen, Kırgız), Kızılayak (Karakalpak, Kırgız, Türkmen) vs. gibi yüzlerce oymak adı Orta Asya Türklerinde görülmektedir.[160]

---

158 Age., s. 298.

159 Aynı yerde.

160 Lezina/Superanskaya, *Bütün Türk Halkları*, s. 354-355.

Bizzat "Kızılbaş" etnik adına ise Ortaçağ Başkurtlarında, Başkurtların (Sart) oymağında, Kırgızların Kesek, Munduz, Teyit boyunda, Özbeklerin Kongrat boyunda ve Azerbaycan Türklerinin İnallu boyunda rastlamaktayız.[161] Bunlar arasında muhtemelen Azerbaycan Türklerinde İnallu kolu hariç, Başkurt, Kırgız ve Özbeklerde "Kızılbaş" adını taşıyan oymaklar bizdeki anlamında "kızılbaş" adını dahi duymamışlardır. Dolayısıyla "kızılbaş"larla ilgili araştırma yapanların bu hususu göz önünde bulundurup, konuyu tekrar gözden geçirmelerinde yarar vardır.

İlk isyan bayrağını açan kişi, kısaca Şahkulu adıyla bilinen Teke Türkmenlerine mensup Şahkulu Baba Tekeli ismindeki kişidir. İsyan, ilk önceleri dinî söylemlerle başlamıştır. Osmanlı kayıtlarında Şahkulu'dan Karabıyıkoğlu, Şeyhoğlu veya Şeytankulu sıfatlarıyla da tanınır.[162] Kendisi Şeyh Haydar'ın yani Şah İsmail'in babasının halifelerinden Hasan Halife'nin oğludur. Doğup büyüdüğü yer, Korkuteli'ne bağlı Yalınlı köyüdür. Çakıroğlanları, Kızıloğlu, Göleoğlu, Dede Alisi, Mehmet Bey gibi önde gelen Tekeli sipahiler zaten Nahçıvan seferinden sonra 20 bin akçalık ve daha fazla gelir getiren dirliklerin ellerinden alınıp kapı-kullarına verilmesinden[163] sonra Osmanlı'ya düşman kesildikleri için Şahkulu'nun çağrısını bir fırsat bilirler. Olaylar başladığında Antalya sancak beyi Şehzâde Korkud'dur. Şehzâdenin tek arzusu Manisa'yı ele geçirmektir. Çünkü padişahın ölmesi halinde diğer şehzâdelerden önce varıp tahta konmanın tek yolu, İstanbul'a en yakın il olan Manisa'da bulunmaktır. Şehzâde Korkud, Şahkulu'nun gücünü yoklamak için hafif bir çarpışma denemesine girişip başarısız olunca, Manisa'ya doğru yola koyulur. Fakat Şahkulu ve adamları şehzâdenin peşine düşerler. Elmalı yakınlarında vukû bulan çarpışma şehzâdenin ordusunun bozulmasıyla sonuçlanır ve şehzâde güçlükle kendini Manisa'ya atar.

Şahkulu'nun sahip olduğu isyancı güçlerin 10-20 bin arasında olduğu belirtilmektedir ki, Tekeli nüfusunun 1530'da 115 bin civarında

161 Ages. 355.

162 Fahrettin Tızlak, *Teke Türkmenleri ve Osmanlı Devleti*, s. 5.

163 Sümer, *Oğuzlar*, 202; Fahrettin Tızlak, age., s. 5.

olduğu ve isyanın başladığı 28 yıl öncesinde nüfusun daha da az olduğu göz önünde bulundurulursa, şehrin önemli bir kısmının isyana katıldığı kendiliğinden anlaşılır.

Haklı olarak Osmanlı'ya karşı kin ve öfke dolu bu enerjik topluluk Korkuteli ve Elmalı'yı ele geçirip tahrip eder. Arkasından Burdur, Keçiborlu, Isparta ve Gölhisar'ı ele geçirir ve Kütahya'ya doğru ilerler. Osmanlı sarayı isyanı bastırmak için Anadolu beylerbeyi Karagöz Paşa'yı gönderir.[164] Şahkulu ve adamları Karagöz Paşa'yı mağlup eder ve Kütahya'yı ele geçirirler. Kütahya, aynı zamanda Anadolu Beylerbeyliği'nin merkezidir. Sırada Bursa vardır. Fakat bu arada hareketini padişahın öldüğü şayiasına odaklayan Şahkulu, onun sağ olduğu haberini alınca, atının dizginini Orta Anadolu'ya çevirir. Önce tekrar Teke Eli'ne gelir, oradan Beyşehir üzerinden Sivas'a geçerler. Sivas civarında Osmanlı ordusuyla yapılan savaşta Şahkulu ölür. Ama onun ölümünden ve isyanın bastırılmasından sonra Tekeli sipahiler geri dönmezler ve Şah İsmail'e sığınırlar. Şah İsmail'in onlara ne yaptığına değinmeden önce, isyanın sebebini araştırmakla görevlendirilen memurun saraya sunduğu raporda söylediklerini belirtmekte yarar vardır: "Tımarımızı satın alı alı cemi rızkımız tükendi. Tımar almaya deve gerek, mal gerektir. Yoldaşa tımar yoktur. Nerede maldar etrak taifesi varsa, bezirgan oğulları varsa, kadı oğulları, mütevelli oğulları varsa cümlesi ehl-i tımar oldular. Padişahın ne kadar aşçısı, seyisi, mahteri (seçkin kişisi) vesair hüddamı (hizmetkarları) varsa cümlesi ehl-i tımar oldular, yoldaşa dirlik kalmadı. Görsünler imdi, tımarı ne mahalle verip sipahi taifesine zulmetmekten ne fitneler zahir olsa gerekir?"[165]

Birçok kişinin Türk asıllı diye tanıttığı, aslında bir Acem olan Hoca Sadettin Efendi ise, Türk tarihi hakkındaki sıfır bilgisiyle Şahkulu isyanını anlatırken şöyle diyordu: ".. ama ol diyarda yaşayan Türklerin varlıkları doğuştan yaramaz olup, yaradılışlarından dik başlı olduklarından başka, huysuzluk da onların aşağılık yapılarında ikinci

---

164 Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, IV, s. 44.

165 Çağatay Uluçay, Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu? İ.Ü.E.F.D., c. 5, s. 54, Necdet Sevinç, *Osmanlı'nın Yükseliş Düşüşü*, s. 132'ye atfen.

bir huy gibiydi. Ol insanlıktan eksik kişilerin nifakla dolu yüreklerinde bin bir türlü fesat gömülü olup, her biri insan biçiminde laf anlamaz hayvana benzer kişilerdi... Şehzâdenin ince gönlü ol çirkin suratlılardan iğrenmeğin (iğrenmesiyle birlikte)... (19 Nisan 1510) da Alevî töresine göre toplanarak Şahkulu namıyla tanınan bir aşağılık herifi kendilerine baş ve buğ ettiler.."[166]

Aynı Hoca Sadettin, bir de beyt yazarak şöyle diyor:

"Kızılbaş rengine boyandılar
Kavga çıkarmaya neden aradılar"

Bu beyti okuyan ve olayların perde arkasını bilmeyen bir kişi, Anadolu'ki Türklerin durup dururken devletle kavga etmek için bahane aradıklarını zanneder. Halbuki yukarıda verdiğimiz kayıttan bu insanların isyan etmelerine ellerindeki ekmeğin alınıp açlığa mahkum edildikleri âşikâr şekilde anlaşılmaktadır.

Olayı şöyle düşünelim. Siz, bir Türk olarak Orta Asya'dan gelip Anadolu'yu fethetmiş ve bir devlet kurmuşsunuz. Bunun için sülalenizden onlarca şehit vermişsiniz. Yine de kendinize bir ev yapmış, tarlalar açmış, bağlar, bostanlar kurmuşsunuz. Çoluk çocuğunuzla yaşayıp gidiyorsunuz. Birden devlet tarafından atanmış birileri gelip, elinizden evinizi, bağınızı ve tarlalarınızı alarak sizi kovuyor ve açlığa mahkum ediyor. Böyle bir haksızlığa uğrayan insan isyan etmez de ne yapar? Hoca Sadettin Efendi'ye göre, "padişahım böyle murat etmişse, boynum kıldan incedir" deyip evinizi, bağınızı, bahçenizi dönme-devşirmelere, Arap ve Acemlere bırakıp diyar-ı gurbette aç susuz dolaşmayı kabul ederseniz, siz iyi Türksünüz. Övülecek insansınız. Ama isyan eder, yapılan haksızlığı kabullenmezseniz, "aşağılık, iğrenç, deve yapılı, idraksiz, laf anlamaz" insansınız!

Kısaca söylemek gerekirse, Anadolu'da başlayan "celalî" (öfkeli insan) ayaklanmalarının tek sebebi, elinden ekmeği alınan, açlığa mahkum edilen, kendi kurduğu devletin başında bulunanlarca aşağılanan, horlanan, itilip kakılan, buna karşılık devletin kurulmasında hiçbir katkısı olmayan türedi devşirmelerin Türk'le alay edercesine

166 Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, IV, s. 42-43.

bütün nimeti kendi arasında taksim etmesine rıza göstermeyen Türkmenlerin köşeye sıkıştırılmasıdır.

Hoca Sadettin Efendi denilen kişi sözlerini şöyle sürdürüyor:

"Ol edepsiz Türkler" ifadesiyle başlayan parağrafın daha sonraki kısmında ".. yoksa başı kabak, ayağı çıplak haylazların neleri var ki, boyunlarındaki bağlılık tokunu çıkartup baş kaldıralar?.."[167]

İfadeye dikkat edin! "Boyunlarındaki bağlılık tokunu çıkartup.." Yani boyunlarındaki itaat tasmasını çıkararak... isyan etmek ne haddlerine?!

Kendi elinle kurduğun devlette parya (en aşağılık tabaka) haline getirilme karşısında isyan edince, aşağılık, bîidrak (anlayışsız) olmak bu kadar basitmiş demek ki!

Hoca Sadettin Efendi devam ediyor: ".. ol kişi giysisine bürünen köpek kenesini temizlemek.."[168]

Şahkulu'nun ölümünden sonra Şah İsmail'e sığınmak üzere Azerbaycan'a geçen isyancılar, yolda yağmalama hareketlerinde bulundukları gibi, karşılaştıkları bir kervanı da yağmalayıp 1000 kişiye yakın insanı öldürdüler. Ordusu orada burada dağınık halde bulunan Şah İsmail, bu kalabalıktan ciddi şekilde endişelendi. Önce iyi davranıp gölgeliklerde ağırladıktan sonra yavaş yavaş olan bitenler hakkında bilgi almaya, baş kaldırmanın sebeplerini öğrenmeye çalıştı. Şahkulu'nun yerine önder seçilen kişiye, "Babam Sultan Bayezid Han hazretlerinin koruyucu gölgesinde bunca zamandan berü çoluk ve çocuğunuzla ferahlık içinde yaşarken neden gerekti ki boynunu bağlılık lalesinden çıkarup ayaklanma doruğuna tırmandın?" dedi. O da karşılık olarak "Ol padişah yaşlandığından vücudunun rahatsızlığı ülkenin kargaşasına yol açtı. Ülkeye düzen getirecek önlemleri almaktan el çekti. Vezirlerin ellerini uzatmalarıyla ortaya nice zulümler çıktı. Onların ettiklerine dayanamayıp bu yolu seçtik."[169] Fakat Şah İsmail onun sözlerini inandırıcı bulmadı ve birkaç ileri gelen kişiye yakalatıp kazanda haşladı.

---

167 Age., s. 47.

168 Age., IV/53.

169 Age., IV/66-67.

Yavuz Sultan Selim zamanında Anadolu'daki mezhep kavgaları genel olarak Sünni-Kızılbaş çatışmaları şeklinde geçmiştir. 1576-1596 yılları arasında doruk noktasına ulaşan ve 1610 yıllarında da durulma noktasına gelen Celali isyanları ise Kızılbaşın, Sünninin, tımarlı sipahilerin, suhtelerin, çiftbozanların, yeniçerilerin ve diğer asker taifesinin karıştığı bir iç savaş ve aynı zamanda bir kör döğüştür. Celali isyanları, irili ufaklı yüzlerce grubun oluşturduğu yüzbinleri bulan insanın Osmanlı idari sistemine başkaldırması, gidişattan, saray yönetiminden, devşirme paşaların zulmünden yaka silkmenin bir ifadesidir. Çünkü bu insanlar devletten toprak istemiyor, ondan kopmayı düşünmüyor yahut devleti yıkıp yeni bir devlet kurmak niyeti taslamıyor, sadece derdini duyurmaya, aş ve iş temin etmeye çalışıyorlardı. Esasen bu insanlar, kendi kılıçlarının gücüyle kurulan devlette nimeti devşirmelerin yemelerini sineye çekmeye alışmışlardı, ama padişahın (II. Bayezid'in) kendini tamamıyla takva ve ibadete vererek devlet işlerini vezirlerine bırakmasının ardından, onların sergiledikleri zulmü ve yapılan haksızlıkları kabullenmeleri çok zordu. Buna bir de dirlik ve topraklarının ellerinden alınması, ırzlarına tasallut edilmesi, aç kalmaları eklenince herkes bir anda devlet düşmanı oluverdi. Öbür türlü hareket halinde bulunan bu isyancıların tamamına Kızılbaş adının yakıştırılması işin kolayına kaçmaktır.

Yavuz Sultan Selim'in (I. Selim) öz be öz Türk olan bu insanlara karşı aşırı katı davranmasının sebebi, muhtemelen şehzâdeliği zamanında Şah İsmail'in Anadolu politikasına bazı yeri Alevi kesimin arka çıkmış olması kadar, isyancıların maksatları ve kimlikleri hakkında kendisine bilgi aktaran vezir ve danışmanlarının mezheple ilişkisi olmayan levend ve tımarlı karışıklıklarını Alevi ayaklanması olarak takdim etmiş olmalarıdır. "I. Selim'in saltanat süresince, etrafındaki Enderunlu kul ağalarının ve onların suyunda mutlu yaşayıp "ahkam" kesen ulema bozması okuryazarların kendisine sırf "Alevî eşirrası" diye tanıttıkları Anadolu'nun çoğu Türkmen halkına karşı giriştiği kanlı kovuşturma hareketi, Türkiye'de beklenen yatışmayı sağlamak şöyle dursun, yıkılıcılık ve soygun olaylarını doğal hale getiren sürekli karışıklıklar yarattı."[170]

---

170 Akdağ, *Türk Halkının*, s. 111.

İlk isyan, Yavuz'un Mısır seferi sırasında Yozgat civarındaki Türkmenler arasında patlak verdi. Bunların başında Şeyh Celal adında biri vardı. Bu yüzden sonraki isyan hareketlerine de onun adından dolayı "Celalî" dendiği neredeyse ittifaken kabul edilmişse de, "celal" kelimesi öfke ve hiddet anlamına da geldiği için, ben "celalî" kelimesinin öfkeli anlamında kullanıldığı kanaatindeyim. Celal'in öldürülmesi isyan hareketlerini bitirmediği gibi daha da şiddetlendirdi. İsyancılar her seferinde başlarına geçirecek veya çevresinde toplanacakları bir reis buldular.

Aslında Anadolu'daki Celalî isyanları, M. S. 17 yılında Çin'de Wang Mang zamanında çıkan Kızılkaşlılar İsyanı'nı andırmaktadır. Çünkü her iki isyanın çıkış sebebi de aynıdır. Devletin kötü yönetimi, devlet memurlarının zulmü, açlık, kıtlık vb.[171] Çin'de Kızılkaşlar muvaffak oldular ve saltanatı devirerek Han hanedanını yeniden kurdular. Anadolu'daki Celalî isyanları ise bir yandan Türk'ün Türk'e, diğer yandan Türk'ün devşirme askerler eliyle kırdırılmasıyla adeta katliama dönüştü ve sonunda insanlar her yerde rastladıkları cesetleri tavuk ölüsüymüş gibi[172] algılamaya başladılar.

Kaydedilmesi gereken bir diğer husus, Celalî isyanların mezhep kavgasıyla veya Kızılbaşlıkla çok az ilgisinin olmasıdır. Çünkü Celalîler tarafından öldürülen kişilerin neredeyse tamamı hükümet mensubu kişilerdi. Eğer bunlar bir Kızılbaş ayaklanması olsaydı, o zaman Sünni halkın devlet mensuplarının yanında yer alması veya bizzat Kızılbaşlara saldırmaları, her iki taraftan da ölenlerin olması gerekirdi. Dolayısıyla ölenlerin yalnızca devlet memuru olması, kavganın bir mezhep ihtilafından değil, zalim-mazlum ilişkisinin sonucu olduğunu gösterir. Dahası, isyan zaman zaman Sünni çiftçi kesime de sıçramıştır.

Bu fetret devrinde yaşananlar tam anlamıyla bir iç savaş ve kör döğüşüydü. Buna rağmen bu isyanlara Enderunlu gözlüğüyle bakan pek çok tarihçi ve vakanüvist "hırsızlık, çapulculuk, Türkmen şekaveti" olarak göstermişlerdir. Halbuki Celalîlerin şekavetle ilgileri

---

171 Gumilev, L. N. *Hunlar*, s. 210-211.

172 Akdağ, age., s. 163.

yoktu. Örneğin bu olayların canlı şahitlerinden Rahip Grigor, en ünlü ihtilalci Karayazıcı Abdülhalim Bey'in idamlarını şöyle anlatmaktadır:

"Asiler, önceleri kendileri ve hayvanları için lazım olan yiyecekten başka bir şey gasbetmiyor, talan ve tahribat yapmıyorlardı. Çorum'a gelerek kışlayan asiler, fenalık yapmaktan ve savaşmaktan çekiniyorlardı. Bazı Bayburtlu Ermeni tacirlerin bize anlattığına göre, İstanbul'dan dönerlerken Azıcı'nın (Karayazıcı'nın) ve adamlarının önünden geçmişler, fakat kendileri ile hiç konuşmamışlar, dilenciler gibi yolun üzerine mendil sererek tatlılıkla sadaka istemişlerdir. Tüccarlar da kendi rızaları ile, kudretlerine göre bir şeyler vererek yollarına devam etmişlerdi. Asiler, fena bir söz söylemek şöyle dursun, bilakis teşekkür etmişlerdir."[173]

Halbuki Kürtler isyan ettiklerinde bu şekilde davranmıyorlardı, çünkü gerçek anlamda şâki idiler. Örneğin 15 Ekim 1877'de Van'da bulunan Rassam'dan İngiliz büyükelçisi Layard'a gönderilen raporda şöyle deniliyordu:

"... işittiklerim ve gördüklerime göre, Diyarbakır'dan Süleymaniye'ye kadar Kürtler sıkı bir disiplin altına alınamazlar. Kürtler yalnız vergi ödememek ve askere gitmemekle kalmıyor, canlarının istediği gibi talan ediyor ve adam üldürüyorlar. Kim karşı gelirse hem canından, hem malından oluyor. Ancak şunu da belirtmeliyim ki bu işler Hıristiyanların başına geldiği gibi Müslümanların da başına gelmektedir... Diyarbakır'da bulunduğum sırada malları yüzünden en az üç tane Müslüman beyi Kürtler tarafından öldürüldü."[174]

Elbette Celalîler arasına da sırf şahsi çıkarları için katılmış, dünyalığını doğrultmaktan başka bir şey düşünmeyen, bir amacı olmayan, serseri ve haneberduş insanlar karışmış ve çirkin davranışlar sergilemişlerdir. Ama asıl kitlenin amacı, başlarına bela olan ve kanlarını emen devşirmelerle hesaplaşmaktı. Türkmenlerin neden isyan ettikleri Hüsameddin Efendi'nin *Amasya Tarihi* adlı eserinde çok güzel tasvir edilmektedir:

---

173 Necdet Sevinç, *Osmanlı'nın*, s. 335, Hrand Andreasyan'ın aserine atfen.

174 Bilal Şimşir, *Kürtçülük* (1787-1923) s. 86 (Moltke'nin mektubuna atfen).

"Bütün iktidar makamı Türk olmayanların elindeydi. Türkler ancak uzak yahut küçük vilayetlere beylerbeyi olabiliyorlardı. Divan-ı Hümayun'da bir tek Türk vezir bile yoktu. Defterdarlıktan, nişancılıktan yetişen Türk vezirler, ender olmakla birlikte, sadaretten mahrum idiler.

"Vezaret ve sadaret adeta Hırvatlarla Boşnaklara has bir mesned-i âlî idi. Frenk İbrahim Paşa'nın sadaretinden bu kadar makam-ı sadareti, vezareti ihraz edenler (ellerinde tutanlar) gayr-ı Türklerdi. Türklerin aleyhine söylenen hezeyanların, uydurulan efsanelerin, hepsi de gayr-ı Türklerden çıkmış, riyakârların gayreti ile revaç bulmuştu.

"Anadolu'da Türkler, gayr-ı Türklerin bu tahakkümüne karşı taraf taraf ihtilal bayrağını açıyorlardı. Şayan-ı dikkattir ki, Anadolu sancaklarına, vilayetlerine mîr-i liva ve beylerleyi olan gayr-ı Türkler içinde Türkçeyi bilmeyen, akaid-i İslamiyeden habersiz, koyu cahil adamlar da vardı. Çünkü devşirmelerden vezir olanlar, Hıristiyan babalarını, kardeşlerini, hısımlarını, İslam'ı kabul ettikleri günden itibaren mîr-i liva ve beylerbeyi yaptırıyorlardı. Özellikle zaimler ve sipahiler ekseriyetle gayr-ı Türklerdi. Halbuki tımar ve zeamet Anadolu Türklerine hais bir dirlikti.

"Gayr-ı Türklerin nazarında Türkler reayadandı. Türklerin en ziyade gücüne giden, gayr-ı Türklerin tahakküm ve istibdadı idi..."[175]

Örneğin Kurtuluş Savaşı sırasında Kuvay-ı Milliye mensuplarına yönelik eylemleri ve iş takibi için aldığı rüşvetlerle öne çıkan İstanbul Polis Müdürü Hasan Tahsin, görevinden alınacağı yönünde haberler çıkınca, "*Altımdaki iskemle, önümdeki masa alınabilir, fakat beni azledemezler. Ben İngiliz memuruyum*" diyebiliyordu.[176]

Türkler, kılıçlarıyla fethettikleri ülkede ve kurdukları devlette hemen hemen hiçbir hukuka sahip değillerdi. Bu durum yalnızca Celali isyanları zamanına has değil, daha sonraki yıllarda da aynen devam etmiştir. Örneğin Bilal Şimşir, İngiliz arşivlerinden derleyerek yayınladığı *Osmanlı Ermenileri* adlı eserinde aynen şöyle demektedir:

"Konsolos Palgrave raporunu şöyle sürdürüyor: "Müslüman halk [yani Türkler] sorumsuz merkezi İstanbul hükümetinde kesinlikle

---

175 Hüseyin Hüsameddin Efendi, *Amasya Tarihi*, 3/341-342.

176 Ferudun Ata, Nemrut Mustafa Paşa, s. 83.

temsil edilmiyor. Padişahın Müslüman tebaasının başkentte derdini anlatabileceği hiç kimsesi yoktur. Buna karşılık Hıristiyanlar, imparatorluğun her tarafına yayılmış bütün yabancı konsolosluklara, ajanslıklara, kimi de İstanbul'daki elçiliklere başvurup haklarını arayabiliyorlar. Hıristiyanların dertleri can kulağıyla dinleniyor. Üstelik hiçbir şikayetleri olmadığı zaman da onlar adına hayali şikayetler uyduruyorlar. Bunun kahredici sonucu olarak da bütün mali baskılarla yerel ve kişisel baskılar Müslümanlara yapılıyor, Hıristiyanlara değil. Çünkü Müslümanın feryadına kulak asan yok. Hıristiyanın ise bin tane sözcüsü ve avukatı var. Müslüman bir suç mu işlemiş? Hemen ve sert biçimde cezaya çarptırılır. Aynı suçu işleyen Hıristiyan ise şöyle böyle cezalandırılır yada büsbütün bağışlanır. Çünkü işin içinde bir Hıristiyan olunca yabancı konsoloslar ve temsilciler ona kanat gererler ve adaletin eli kolu bağlanır."[177]

Aynı İngiliz konsolos Osmanlı İmparatorluğu'nda Osmanlı'nın kendi Türk ve Müslüman tebaasını nasıl ezdirdiğini anlatmaya devam ederek şöyle diyor:

"Anadolu'nun ta göbeğinde, Müslüman bağnazlığının merkezleri sayılan yerlerde de Hıristiyanlar debdebeli evleri, şık giysileri, takıp takıştırdıkları gösterişli süsleri ve mücevherleri ile servet ve refah düzeylerini apaçık sergiliyorlarlar. Onların bu durumu, uzaklarda çok konuşulan sözde baskı iddialarıyla hiç bağdaşmıyor. Müslüman halk bakımından ise durum, acıklı biçimde bunun tam tersidir. (Belge No. 23/1)[178]

Yine aynı konsolos raporunda şöyle devam ediyor:

"Türkiye'deki Hıristiyanların Müslümanlara kıyasla refah içinde olmalarını, onların daha enerjik, daha çalışkan ve daha erdemli olmalarına yormak yanlıştır. Gerçek şu ki, çalışkanlik, doğruluk, namusluluk ve dürüst iş çıkarma bakımından Müslümanlar [Türkler] şaşmaz biçimde, Rum ve Ermeni hemşehrilerinden kesinlikle bir gömlek üstündürler. Ama ne var ki, Müslümanlar muazzam bir yükün altında sistematik olarak ezilmişlerdir ve ezilmektedirler. Hıristiyanlar ise Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ayrıcalıklı durumlarını

177 Bilal Şimşir, *Osmanlı Ermenileri*, s. 14.
178 Aynı yerde.

sürdürerek son yüzyıldan beri sürekli olarak zenginleşmişlerdir. Zenginleşmeleri de çok su götürür spekülasyonlarla, apaçık hiylelerle ya da tefecilikle olmuştur.. (Belge no. 23/1)"[179]

Aynı konsolos Anadolu Türkünün yoksulluk, Osmanlı ermenisinin zenginlik nedenleri şu şekilde izah ediyor:

"Tek omza yüklenmektir bu. Osmanlı devleti, kendi ağır yükünün tümünü yalnız Müslümanın omzuna yüklemiştir. Bu yük, Müslüman ve Hıristiyan tebaanın omuzlarına eşitçe bölüştürülmeli. Yoksa bu imparatorluk sittin sene belini doğrultamaz... Bugün görülen odur ki, Osmanlı hükümeti, Hıristiyan tebaa yararına Müslüman tebaasını ezmek gibi ağır bir suçlama altındadır. Ben, bu suçlamayı üzelerek doğrulamak durumundayım."[180]

Yukarıda aktardığımız satırlar İngiltere'nin Trabzon konsolosunun şahsi gözlemleridir ve bu haksızlıklara, Türklerin bu kadar aşağılanmasına yol açan da bizim yere göğe sığdıramadığımız Osmanlı'dır.

Bu tür haksızlıklara Paul Coles de "Avrupa'da Osmanlı Tesirleri" adlı eserinde işaret ederek şöyle demektedir:

"Asıl tehlike, her şeyin esirler [devşirmeler] lehine gelişmesiydi. Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatı zamanında, liyakati ne olursa olsun, hür doğmuş bir Müslümanın orduda da, bürokraside de yüksek mevkilere getirilmesi hemen hemen imkansızdı. En yüksek mevkiler, kullara yani sultanın emrindeki devşirmelere ayrılmıştı. Burada imparatorluğun Osmanlı hizmetindeki gayretiyle iftihar eden Türk neslinden gelme savaşçılar kudret ve imtiyazların dışında bırakılmışlardı. Kabiliyete dayanan mükemmel meslekler mevcuttu. *Fakat bu Müslüman Türk İmparatorluğu, sadece Müslüman veya Türk doğumlu olmayanları mükafaatlandırma yolundaydı.*"[181]

Stefanos Yerasimos'un dediği gibi "Türkmen aristokrasisine mensup olanların baş çektiği Orta ve Doğu Anadolu aşiretlerince başlatılan ayaklanma hareketlerinde, dinî ve tabir caizse milli bir nitelik vardır."[182]

---

179 Age., s. 15.

180 Aynı yerde.

181 Paul Coles, *Avrupa'da Osmanlı Tesirleri*, s. 63.

182 Stefanos Yerasimos, *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, 1/422.

İsyan hareketlerinin bir anda Anadolu'nun her yerine yayılması da olayın dinî olmaktan çok millî bir karakter taşıdığını göstermektedir. Çünkü şayet hareket dinî, daha doğrusu mezhebî bir hareket olsaydı, yalnızca o mezhebe mensup olanların yoğun oldukları şehirlerde yayılır ve onlar tarafından desteklenirdi. Eğer Peçevî'nin kaydı doğruysa Kırım hanı Gazi Giray'ın kardeşi Selamet Giray ve yakın akrabası Şahin Giray'ın isyana bizzat iştirak etmeleri,[183] kadıların, askerlerin, Türkmen şairlerin destek vermeleri dahi Celalî hareketinin millî bir hareket olduğunun bir diğer delilidir.

Ne var ki, bu haklı isyan iyi organize edilmediği için çok kanlı bir şekilde bastırıldı ve esasen buna "isyan bastırma" ve ortalığı yatıştırma hareketi değil, tam anlamıyla bir tenkil ve Türk katliamı demek gerekir.

Katliam

İliklerine kadar Türk düşmanı olan ve sarayı içten ve dıştan kuşatma altına alan dönme-devşirmelerin nihayet bekledikleri fırsat önlerine çıkmıştı. Zavallı Anadolu Türkmenlerini isyan noktasına getirinceye kadar ellerinden gelen her türlü melaneti işleyenler, padişaha olayı öyle çarpıtarak aktarmışlardı ki, padişah haklı olarak kendi taht ve saltanatından endişelenmiş ve isyancılara karşı merhamet gösterilmemesini ferman buyurmuşlardı. Çünkü padişaha bu insanların varı yoğunun ellerinden alındığı, açlığa mahkum edildikleri için isyan ettikleri değil, aksine dinsiz, kâfir, Rafızî, Kızılbaş, Osmanlı düşmanı Şah Abbas taraftarı oldukları anlatılmış, zaten kendi kimliğini dahi bilmeyen ve Türkmenleri yalnızca tebaa olarak gören padişah da "katliam" emrini verirken zerrece terüddüt etmemiştir.

Gerçi Osmanlı sultanı yalnızca isyanın bastırılması ve asilerin tepelenmesini emriyle Anadolu'ya devşirme askerleri gönderirken, onların nasıl bir davranış sergileyeceklerini bilemezdi ve muhtemelen yalnızca asilerin tepeleneceğini düşünüyordu. Halbuki bu işle görevli devşirme askerler, önlerine kim gelirse kılıçtan geçirmiş veya kurşunu dizmişlerdir. Çünkü Karamanoğulları veya Dulkadir Beyliği ortadan kaldırılırken dahi böylesi bir zulüm ve soykırım sergilenmemiştir.

183 *Peçevî Tarihi*, 2/411.

Örneğin sadece Canbulatoğlu isyanında 26 bin kelle kesildiği Naima tarihinde belirtilmektedir. Osmanlı jargonuyla yazılmış bu metni orijinal şekliyle vermeden doğrudan bugünkü dille aktardığımızda Naima şöyle demektedir:

"O gün akşama kadar kesilmiş düşman başlarından sayıları deftere yazılan yirmi altı bin kesilmiş baş Behram kadar güçlü serdarın karşısına getirilip altın kuşaklı otağın karşısına tepe şeklinde yığıldı. Yirmiden fazla cellat boyun kesmekten dinlenmeden gruplar halinde getirilen eşkıyanın kellelerini keserlerdi."[184]

Devlet eliyle işlenen cinayet ve zulümler dolayısıyla çiftini bozup şehre giden, medreselerde okuyup levendliğe soyunan on binlerce gencin bekar hayatı yaşadığını, dolayısıyla bunların evlenmeyip çocuk yapma imkanı bulamadıklarını, bu yetmiyormuş gibi bir de isyan eden Türkmenlerin katliama tâbi tutulduklarını düşünürsek, devşirmelerin yaptıklarının tam anlamıyla Anadolu'daki Türk halkını yok etmeyi planladıkları kendiliğinden anlaşılır. Yani hem üremenin yollarını tıkamak hem de nesil üretiminde baş rolü oynayacak erkekleri ortadan kaldırmak, bir neslin, dolayısıyla bir halkın topyekün imhası demekti. Örneğin Kuyucu Murat Paşa denilen mel'unun tenkil hareketi sırasında öldürülenlerin sayısı yine Naima'ya göre 100 bindir.[185] Onun saraya gönderdiği 30 bin kelle bu rakama dahil değildir.[186]

1917 yılında Osmanlı İmparatorluğu sınırları dahilindeki Türklerin toplam nüfusunun 13 milyon civarında olduğu göz önünde bulundurulursa, XVI. Yüzyılın başlarında bu nüfusun 5 milyondan daha az olması gerekir ki, bu rakam içinde yüz bin erkek çok büyük bir orandır ve onlardan türeyecek zürriyet hesap edilirse, katliamın boyutunun nerelere vardığı tahmin edilebilir. Normal şartlarda, bu tür isyan hareketlerinde - isyanın haklı olup olmadığına bakılmaksızın, - genellikle elebaşlarının kellesi alınır, biraz da ibret-i âlem için yardımcılarının başları vurulur. Böyle bir şeyin olabilmesi için, is-

---

184 Naima, 2/548.
185 Age., 2/582.
186 Lamartine, s. 584.

yan edenin ve isyanı bastırmakla görevlendirilen askerin aynı milletten olması gerekir. O zaman devleti yöneten kişi de, olayın mümkün olduğunca az kan dökülerek kapatılmasını emreder. Halbuki burada padişah yanıltılmış ve yanlış bilgilendirilmiş, gayret-i milliye ile değil gayret-i diniye ile "sağ koman!" fermanı vermiş, fermanı uygulayan paşa ve askerler ise Türk olmadıkları için "fırsat bu fırsat!" demişlerdir. Öbür türlü isyanın bir kısmı için 100 bin rakamı özellikle o günkü demoğrafik yapıya göre çok, ama gerçekten çok büyük rakamdır. Bu tür katliamların yalnızca Sinan Paşa ve Kuyucu Murat Paşa mel'unları zamanında gerçekleştirildiği düşünülmesin. Osmanlı hayranı yazarların yere göğe sığdıramadıkları Köprülüler devrinde de devam etmiştir.

Mel'un-u lâin Kuyucu Murat

Bu mel'unun kuyulara düşkünlüğü muhtemelen İran'daki bozgundan sonra kaçarken canını kurtarmak için kuyulara saklandığı günlerden başlamıştı.

Aslen bir Hırvat devşirmesidir. Bu mel'un Anadolu'da açlık yüzünden isyan eden Türkmenlere karşı o kadar gaddarca davrandı ki, gözünü kırpmadan Türk kanı dökmekten adeta mestane olmuştu. Ne de olsa Türkler onu vaktiyle anasının dizinip dibinden, vatanından, kavim kardeşinden mahrum etmişlerdi ve herhalde bunun bir bedeli olmalıydı! Örneğin Naima, hiç suçu günahı olmadığı halde bu mel'unun bizzat kendi elleriyle katlettiği bir çocuğun hikayesini şu şekilde nakleder:

".. hatta bir gün otağın önünde iskemle üzerinde oturup kazılan kuyuya gelen adamları katlettirip doldurmakla meşgul iken, halk arkasından bir atlı sipahi bir çocuğu yedeğinde alıp giderken paşanın emriyle çocuğu indirip huzuruna getirdiler. "Sen nerelisin? Celalî arasına neden düştün?" diye sorduğunda çocuk doğru söyleyip: "Falan diyardanım, kıtlık sebebiyle babam beni alıp bunlara katıldı. Boğazımız tokluğuna yanlarınca gezerdik" dedi. "Baban ne idi" diye sorunca, çocuk "Şeştar (altı telli/ud) çalardı ve karnımızı onunla doyururduk" cevabını verdi. Murad Paşa başını sallayarak acı acı güldü

ve "Yani Celalileri şevke getürdü!" dedi ve çocuğun katlini işaret etti. İşaret üzerine çocuğu cellatlara verdiler. Fakat cellatlar:

"Bu masum sabiyi niye öldürelim?" dediler. Ve her biri bir tarafa çekilip göz yumdular. Murat Paşa emrinin niçin geciktirildiğini sorduğunda cellatların çocuğa acıyarak çekindikleri beyan edildi. Bu defa paşa "Yeniçerilerden biri öldürsün!" diye ferman buyurdu. Ama onlar dahi "Biz cellat mıyız, cellatlar bile merhamet etti" dediler. Bu defa hiddetlenen vezir kendi iç oğlanlarına emretti. Onlar dahi huzurundan dağıldılar ve oğlancık meydanda kaldı. Onu öldürecek kişi bulunmayınca, ihtiyar vezir arkasında kürkünü bırakıp kalkarak sabiyi kendi eliyle alıp kuyunun kenarına götürdü, başını çevirerek boğazını sıktı ve kendi eliyle kuyuya attı. Sonra yerine geçip huzurundakilere sesini yükselterek şöyle dedi:

"Malumdur ki Kalenderoğlu ve Kara Said gibi ışkıya anasından at ve mızrak ile doğmadı. Hep böyle sabi idiler. Badehu büyüyüp alemi fesada verdiler nice bin nüfusu katl ve gaaret ettiler. Bu oğlanlar bunlarla gezip, iptida bunların hasletlerinden terbiye bulmuştur, büyüdükçe bu fesadın lezzeti damağından gitmez. Bin terbiye olsa salah bulmayıp, akibet bu da bir bela olması mukarrerdir. Fesadın kökünü kesmek, bu maktullerin birine merhamet olunmayıp, izale etmek ile müyesser olur."[187]

Bu mel'unun Türk katliamı kendisi de bir devşirme olan Peçevi İbrahim Efendi'nin dikkatini çekmiş olmalı ki, "savaştan sonra yakalanarak öldürülenlerin sayısının, savaşta öldürülenlerden fazla olduğu"nu belirterek,

"Her gün bir iki kuyunun doldurulduğunu, dolanların yerine yenilerinin kazıldığını, böylece yalnız celalî olanların değil, onları yediren, içiren ve onların yakınları olanların da kuyulura doldurulduğunu"[188] kaydetmektedir.

Yine de Türklük için savaşan bu insanlar Naima'ya göre "kelb" (köpek!), Peçevî'ye göre "dinsiz"dir.[189]

---

187 Naima, 2/576-77.

188 Peçevi, 2/409.

189 Necdet Sevinç, *Osmanlı'nın*, s. 343.

Sonunda bu Kuyucu nam mel'un, gözünü sadrazamlığa diken ve hatta bunun için padişah I. Ahmed'e rüşvet bile teklif eden Diyarbakır beylerbeyi Nasuh Paşa tarafından zehirlenerek itlaf edilmiştir.[190] Eğer Nasuh Paşa Türk asıllı olsaydı ve gayret-i milliye ile bu pisliği ortadan kaldırmış bulunsaydı "ellerine sağlık onun!" demek gerekirdi, fakat o da bir Arnavut devşirmesiydi ve yalnızca şöhret peşinde koşan bir ikbalperestti. Zalimliği ise Kuyucu'ya rahmet okutan cinstendi. Örneğin Celalî olma ihtimali bulunan 3-4 bin erkek ve kadını bir damın içine koyup dumanda boğmuştu.[191] Yine onun için adam öldürmek tavuk kesmekten veya cam kırmaktan dolay kolay ve daha güzeldi.[192] Selefi Kuyucu'yu zehirledikten sonra sadaret mührünü ele geçirdikten başka padişahın damadı olmayı da başaran bu Nasuh Paşa, nihayet gözünü padişahın yerine dikince bizzat onun tarafından boğdurulmuştur.

Peki bu devşirmeler Anadolu'da neden bu kadar cüretkârdı? Çünkü saraydan onlara gönderilen fermanlar isyanın bastırılması konusunda sınırsız yetkiler veriyordu. Belki de padişahın haberi dahi olmadan gönderilen bu fermanlarda şüphelilerin "suçu sabit olmasa dahi, bir suç isnat edilerek" öldürülmesi emrediliyordu. Örneğin 1568'de Amasya beyine gönderilen buyrukta şöyle deniliyordu:

".. mezkurları hüsn-ü tedarik ile ele getürüp dahi kimesne ifşa eylemeden el altından Kızılırmağa iletip iğrak eyleyesün (suda boğasın). Veyahut ahar vecih (başka bir yolla) ve münasip görüldüğü üzre hırsızlık ve haramilik eyledüler deyu iddia eyleyüp haklarından gelesün."[193]

Bu hunrizlik ve Türk düşmanlığı Köprülüler devrinde de aynen devam etmiş; Köprülü Mehmed Paşa'nın görevlendirdiği İsmail Paşa on binden fazla Türk'ün kanını içmiş, cesetler arabalara doldurulup Üsküdar iskelesinden denize dökülmüştür.

Celalî isyanları denilen iç savaş sırasında öldürülen Türklerin sayısını tam olarak tespit etmek imkansızdır. Ama çeşitli tarihi kayıtlardan

190 Danişmend, *İzahlı*, 3/345.
191 Naima, 2/665.
192 Aynı yerde.
193 Ahmed Refik, *Analtıncı Asırda İstanbul Hayatı*, s. 26.

geçen rakamlar üst üste toplandığında katledilen Türklerin sayısının yaklaşık 500 bin civarında olduğu söylenebilir ki, günümüzden 400 küsur yıl öncesi için gerçekten çok büyük bir rakamdır.

Burada şöyle bir soru sormak gerekir:

Bu dönme-devşirmeler Anadolu'da Türklere karşı bu kadar kanlı ve acımasız bir davranış sergileme cesaretini nereden almışlardır?

Tabii ki saraydan! Yani bizim Türk diye bildiğimiz Osmanlı padişahlarından!

Bu devşirmeleri Türkiye'ye getiren kimdir?

Tabii ki Türk diye bildiğimiz Osmanlı sultanları!

O halde bu Türk katliamının gerçek mimarları kimdir?

Tabii ki Türk diye bildiğimiz Osmanlı padişahları!!!

Göktürk kitabelerinde Türk hakimiyeti için kullanılan bazı ifadelerde "başı olanlar baş eğdirildi, dizi olanlar diz çöktürüldü.." denilmektedir, ama bu ifadeler Türklüğün hakimiyeti içindir. Osmanlı da bir noktada aynı politikayı izlemiştir, fakat Türklüğünü bilmeyen Osmanlı ailesi ve onun en büyük destekçileri olan devşirmeler için Türk'ü devşirmelere kırdırmak adına!

İsmail Hami Danişmend, devr-i saltanatında yüz binlerce Türk'ün kanının akıtılmasından zerrece rahatsız olmayan I. Sultan Ahmed hakkında şöyle demekte ve bu "katliam"ın asıl sorumlusunun bizzat Osmanlı sultanı olduğuna işaret etmektedir:

"*Sultan Ahmed'in bilhassa Celali isyanlarını tenkil bahanesiyle beşikteki çocuklara varıncaya kadar imha etmekten zevk alan ve yalnız Anadolu'da bu vahşiyane zevkine yüz binden fazla Türk'ü feda eden Kuyucu Murad gibi kana susamış bir Hırvat devşirmesini Anadolu Türklüğünün başına musallat etmesi, saltanat devrinin en silinmez lekesidir. Memlekette içki içilmesi din hislerine dokunduğu halde, masum kanı dökülmesinden hiç müteessir olmaması herhalde hisle ve bilhassa şiirlerinde göze çarpan hassasiyet ve hamiyetle te'lif edilebilecek bir vaziyet değildir.*"[194]

İsmail Hami Daşinmend son derece haklı, ama Anadolu Türklerinin başına devşirmeleri musallat eden Osmanlı hükümdarlarıdır

---

194 Danişmend, *İzahlı*, 3/361.

da, adı Nemrut'a çıkmış Mustafa Paşa denilen İngiliz muhibbi Süleymaniyeli kürt ve kürtçü Nemrut Mustafa Paşa'yı Divan-ı Harb-i Örfi'nin başkanlığına getiren ve güya Osmanlı sultanı adına hareket eden Damat Ferit Paşa'lara bu yolu açan yine Osmanlı sultanı değil midir? Yüzlerce masum insanı hapislerde çürüten, bir kısmını haksız yere idam ettiren ve bugünkü Ergenekon davası denilen davalara bakan hakem ve savcılardan farksız olan bu Nemrut, İttihat ve Terakki fırkasına mensup olan Türklerin 1918 yılındaki yargılaması sırasında, hiçbir şeyden haberi olmayan Ermeni çocukları mahkemeye yalancı şahit olarak getirip, "Hadi oğlum, bunlar babanı nasıl katletti, anlatıver!" dediği, fakat çocuğun "Efendim, ben böyle bir olay hatırlamıyorum, babam eceliyle öldü" demesi üzerine çileden çıkarak, "Hatta dedeni nasıl öldürdüklerini da anlat.." türünden baskılar yaptığı yetmiyormuş gibi, I. Dünya Savaşı'nda şehit düşen Türk askerleri için "köpek ölüsünden" farkları bulunmadığı gibi ağır sözler sarfettiği bilinmektedir.[195] Hatta Hazım Tepeyran bu nemrutun Bursa'ya vali olarak atanmasıyla ilgili olarak "Bu habisin Bursa gibi Türk yurdunun en aziz paçalarından biri olan bu vilayette memur edilmesi, kıyamet alametlerinden sayılacak bir garibe ve büyük bir idari hata idi" diyecekti.[196] Bu siyasî kürtçü nemrudu Bursa'ya vali olarak atayan da, Divan-ı Harb-i Örfi'nin başkanlığına getiren de Osmanlı sultanı değil midir?

Osmanlı hükümetinin Türklere karşı sergilediği bir diğer haksızlık ise aşiretlerin iskanı meselesinde görülür. 1691 yılında Türk oymaklarının yerleşik hayata geçirilmesine (iskan) başlanılmıştır. Bu iskan hareketleri birçok yerde çok acı şekilde sonuçlandı. Bir kısım oymaklar Hama ve Humus arasındaki boş ve harap topraklara zorla yerleştirildiler. Bu verimsiz topraklarda yaşayamayacaklarını anlayan Türklerin bir kısmı Anadolu'ya bir kısmı ise İran'a kaçtı. Bir kısmı da o topraklarda kaldı. Günümüzde Suriye'deki Türkler o zamanlar zorunlu iskana tabi tutulan Türkler'in torunlarıdır.

Orta Arabistan'da yaşayan Arap Tayy boyunun Şemmer kolu ve Aneze gibi yağmacı Arapların önüne geçmek isteyen Osmanlı Devleti

---

195 Ferudun Ata, *Nemrut Mustafa Paşa*, s. 45.

196 Age., s. 44.

bu ıssız, çorak, verimsiz ve susuz yerlere Türkleri zorla yerleştirdi. Buralara yerleştirilen Türkler bedevi yağmacı Araplar ile savaşmak zorunda kaldılar. Birçok Türk çöllerde öldü, bir kısmı İran'a kaçtı. Kaçanlardan yakalananlar şiddetle cezalandırıldı ve geri gönderildi. Özellikle Beğdilli boyuna bağlı Türkler bu çöllerde isyancı Araplar ile yıllarca çarpıştılar, binlerce Türk bu savaşlarda öldü. Yaşanan acı o kadar büyüktü ki, o devirlerden bu acıları anlatan şiirler ve türküler günümüze kadar gelmiştir. Colap adıyla anılan bu iskan hareketinin yıkımı korkunç olmuştur. Anadolu'nun fethinde büyük rol oynamış birçok Türk aile yok olmuştur. Osmanlı Devleti Türk toplum yapısını alt üst etmiştir. Dadaloğlu'nun isyanı da bu yüzdendir. Avşar yiğitlerinin sarı çiçekli yaylalara biran önce varmak için acele ettikleri bir vakitte, "Osmanlı tavşan avına araba ile gittiği gibi" topu ve tüfeği ile çıkagelmiş ve Avşarları acımasızca topa tutmuştur. O devirlerde yazılan aşağıdaki şiir bu acıları anlatır. Nitekim o dönemde yazılan bir şiir, Osmanlı'ya karşı acı bir sitemi ve kırgınlığı yansıtmaktadır:

Kara çadır is mi tutar
Beylik martin pas mı tutar;
Ağlarsa anam ağlar,
Osmanlıdır yas mı tutar?

İskan meselesinde en çorak, en verimsiz topraklar hep Türklere layık görülmüştür. Bu topraklar çorak ve verimsiz olduğu kadar tehlikelerle de doludur. Aynı dönem, Şemmer boyuna mensup Arapların Irak'a doğru hızlı bir şekilde göç ettiği dönemdi. Osmanlı ise o çorak topraklarda ölen Türkler için zerrece endişelenmiyordu.

Nimetin devşirmelere ve azınlıklara, külfetinse yalnızca Türklere reva görülmesi sadece iskan meselesinde değil, Osmanlı sınırları dahilinde kalan Arap topraklarına yapılan vali tayinlerinde de söz konusudur. Suriye, Mısır ve Irak gibi bereketli, mamur ve verimli topraklara hep devşirme paşalar, Libya, Fas, Tunus ve Hicaz gibi bereketsiz, mahrumiyet ve çile toprakları olan yerlere ise Türk asıllı paşalar gönderilmiştir. Suriye, Mısır ve Irak'ta yalnızca geçmişte değil, günümüzde dahi Türk düşmanlığı had safhadadır. Libya, Fas

ve Tunus gibi yerlerde ise Türklere sempatiyle bakarlar. Bunun sebebi, mamur topraklara tayin edilen devşirme paşaların Arabın sırtına kamçıyı Türk adına vurup, serveti kendi adına biriktirmesi, gayr-ı münbit yerlerdeki valilelerin ise gerçek anlamda Osmanlı valileri olmalarıdır.

Türk kelimesinde anlam kayması ve tahkir amaçlı kullanılması

Göktürklerden sonra Türk asıllı halklar "Türk" kelimesini hiç kullanmamalarına rağmen, Acem, Bizans, Rus, Arap ve Avrupalı yazarlar, şairler, tarihçiler Türklerden bahsederken hanedan adlarından ziyade "Türk" kelimesine vurgu yapmış, içlerinde Türk kelimesinin önüne veya ardına tahkir sözcükleri koyanlar olduğu gibi, ondan övgüyle bahsedenler de olmuştur. Dinî veya milli duyguların etkisiyle Türkler hakkında olumsuz cümleler sarf eden yabancı yazarlar kitabımızın konusu değildir. Başka dine mensup bir halkın gelip birilerinin yurdunu işgal etmesi, herhalde o yurtta yaşayanlar tarafından sevinçle karşılanmaz. Dolayısıyla ülkesi işgal edilen bir halkın yazarlarının düşman hakkında hakaretamiz kelimeler kullanması çok da yadsınamaz. Ama Türk yurdunda yaşayan, Türk'ün kılıç gücüyle saltanat süren, onun ekmeğiyle beslenenlerin ona karşı aşırıya kaçan hakaretlerde bulunması, asla hoş karşılanmayacak şeylerdir.

Hanedan adının ön plana çıkarıldığı Selçuklular döneminde yaşadığı halde rahatlıkla Türk kelimesini kullanan Ravendî, eserini sultana ithaf ederken sanki "Türk olduğunuzu unutmayın!" der gibiydi. Örneğin eserinin bir yerinde şöyle der:

"Annemin babası, imam ve şehid olarak rahmete kavuşmuş Sedidüddin Cemal ül-İslam Muhammed b. Ali b. Ahmed er-Râvendî – Tanrı ondan razı olsun ve onu razı etsin, yeri cennet olsun!- büyük imam, kadıların en büyüğü Zahirüddin el-Esterabadî'den rivayet ederek dedi: Sözlerine inanılır din imamlarından doğru isnatlarla işittim ki, İmam- A'zam Kufe'li Ebû Hanife, veda haccında iken dedi ki: "Ey Tanrı, eğer ictihad doğru ve mezhebim hak mezhebi ise, ona yardım et. Çünkü ben Tanrı'm için şeriatı tespit ettim". Kâbe'den

bir hâtif seslenip "Hakkı, doğru söyledin: kılıç Türklerin elinde olduğu müddetçe, hezhebin zail olmasın" dedi.[197]

Yazar sözlerini şöyle sürdürüyor:

"Çok şükür, İslamın arkası kuvvetli, Ebû Hanife'nin eshabı şad ve itibarlı, gözleri aydındır. Arabistan, Acemistan, Rum ve Rus diyarında kılıç Türklerin elindedir."[198]

Halbuki Ravendî zamanında Selçuklular Rusya'da hakim değillerdi, ama diğer Türk halkları hakimiyeti ellerinde tutuyorlardı. Ravendî, hanedan adlarına vurgu yapmadan "kılıç Türklerin elindedir" derken, Türk kelimesinin ortak bir ad olduğuna işaret etmektedir.

Cahiz, Türklere övgüler yağdırdığı "Fazâilu'l Etrâk" adlı küçük hacimli eserinde herhangi kabile veya hanedan adını belirtmeden Türklerden yalnızca "Türk" diye bahseder. Örneğin "Haricî yayına bir ok koymadan Türk on tane ok atar"; "Türk'ün ömrünün günlerini toplasan, atı üzerinde geçen günlerinin karada oturarak geçirdiği günlerden daha çok olduğunu görürsün"; "Türkler yaltaklanma, yaldızlı sözler, münafıklık, kovuculuk, yapmacık, yerme, riya, dostlarına karşı kibir, arkadaşlarına karşı fenalık, bid'at nedir bilmezler.."[199]

Daha bunun gibi yüzlerce örnek verilebilir ve hemen hepsinde Türk kelimesi Çin Seddi'nden Viyana kapılarına kadar yaşayan ve Türkçe konuşan halkların ortak adı olarak geçer.

Selçuklular Türk kelimesini hemen hemen hiç kullanmadıkları için onlar da Türkmen ve diğer kabile adları öne çıkmışken (mesela Nizamu'l Mülk Türkmen ve Oğuz kelimesini eşanlamlı olarak kullanır), Osmanlı'da durum birden değişmekte, örneğin Amasyalı Hüseyin b. Ali'nin henüz Fatih zamanında yazdığı "Tariku'l Edeb" adlı eserde Türk ve Türkmen ayrı ayrı halklarmış gibi gösterilerek özelliklerinden bahsedilmektedir. Halbuki Anadolu'da Türk veya Türkmen diye iki ayrı halk yoktu. Fakat Amasyalı Hüseyin b. Ali'nin Türk ve Türkmen'i iki ayrı halk olarak algılaması, muhtemelen kendisinden önceki Selçuklu dönemi yazarlarının etkisinden kaynaklanmıştır.

197 Ravendî, *Rahatu's-Südûr*, I/17.

198 Age., s. 18.

199 Cahiz, *Hilafet Ordusunun Menkıbeleri ve Türklerin Faziletleri*, s. 67-77.

Onların da Fars yazarların etkisinde kaldıkları görülmektedir. Örneğin Selçuklu dönemine ait en önemli kaynaklardan biri olan İbni Bibi'de Türk ve Türkmen ayrı ayrı halklarmış gibi gösterilerek "cahil Türkler", "müfsid Türkmenler", "çarıklı Türkmenler" ifadeleri kullanılmaktadır.[200] Hatta Kerimüddin Mahmud Aksarayi daha da ileri giderek, Türkleri bir yerde Türk ve Türkmen olarak ayırırken, bir yerde de Harezmşahları Türk, Anadolu Selçuklularını Tacik gösterir. Aksarayi'nin "Gözün karalığından daha kara olan Türk'ün"; "Türklerin... o dinsiz zümrenin", "mel'un Türkler" ve "Sultan Mesud Tacik askerleri ile Türklerin üzerine gitti".. gibi ifadelerinden,[201] okur yazar olması ve çağının olaylarına bizzat şahit şahitlik etmesinin dışında hiçbir özelliği olmadığı ve Türk tarihi hakkında hiçbir bilgiye sahip bulunmadığı anlaşılmaktadır. Öbür türlü Harezmşah Celaleddin Mengüberdi'nin askerlerini Türk veya Türkmen, Anadolu Selçuklularını bir yerde Tacik, birde Türkmen, bir yerde Türk olarak görmesi başta şekilde izah edilemez.

Osmanlı sultanlarının da Anadolu Türk beylikleri hakkında sarfettikleri sözler, onlarla yazışırken kullandıkları hitap şekilleri, onların Türk, Türkmen, Oğuz ve hatta Kayı kelimeleri hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadıklarını göstermektedir. Örneğin Dulkadir oğlunun kızını oğluna alan Osmanlı sultanının onun için "hoş bir Türkmen'dir" demesi veya Fatih'in Uzun Hasan'a yazdığı mektupta "o aşağılık Türkmen karakterinin muktezasınca.." ifadesini kullanması dahi kendi Türkmenliğini bilmediğini, kendisini başka bir halk olarak gördüğünü gösterir. Eğer tarih bilgilerinin kıtlığından dolayı söz gelimi Uzun Hasan'ı ve Dulkadirlileri Türkmen görüp kendilerini Türk görselerdi, yanlış olmakla birlikte bu dahi sineye çekilebilirdi, ama karşısındaki ırkdaşını Türkmen diye ayırırken, kendisini Türk olarak takdim etmiyorlardı.

Böyle bir devlette Türk kelimesinin anlam kaymasına maruz kalması son derece normaldir. Hatta Türk "aşağılık" görüldüğü için savaşlarda en bayağı hizmetler onların sırtına yüklenir, devşirmeler ve

200 İbni Bibi, (Muhtasar) *Selçukname*, s. 167, 245, 244.

201 Kerimüddin Mahmud Aksarayi, *Müsameretü'l Ahbar*, s. 141, 142, 95, 137.

çocukları ise efendi gibi onlara emirler verirlerdi. Cevdet Paşa da bu konuya dikkat çekerek şöyle demektedir:

"Rumeli tarafında 40 000 yörükân ve Müslüman, Anadolu eyaletinde 30 000 yaya olup, sefer Rumeli'de olursa yörükân ve Müslümanlardan 3000-6000 er, Anadolu yakasında olursa yayalardan 3000-4000 er Sefer-i Hümayun'a memur olarak, bunlar metris ve top hizmetlerini ifa ve orman kesip yol açmak gibi işleri yapmaları ile tımar ve zeamet erbabı ellerine kazma kürek almak gibi bayağı işlerden uzak tutulmalarıyla yalnızca cenge kendilerini verirler ve öyle çalışırlardı."[202]

Osmanlı şehzâdelerinin hocaları arasında Türk asıllı olanları birkaçı geçmez. Diğerleri hep Acem veya Arap asıllıdır. Türklüğünü bilen şehzâde hocalarından Vani Mehmed Efendi ve Genç Osman'ın hocası Ömer Efendi sayılabilir. Dolayısıyla Arap ve Acem asıllı hocaların yetiştirdikleri şehzâdelere elbette tarih de okutulmuştur, ama herhalde bu Türk tarihi değildir. Öyle olmadığı içindir ki, bazı Osmanlı sultanları Türkler (veya Türkmenler) hakkında hakarete varan ifadeler kullanmışlardır. Örneğin şu beyit Adlî mahlasıyla şiir yazan Sultan II. Bayezid'e aittir:

Değme etrak ne bilsun gam-ı aşkı Adlî,
Sırr-ı aşkı anlamaya haylice idrak gerek[203]

Yani güya Türk sultanı olan padişah kendi halkını idraksizlikle tavsif etmektedir. Fatih'in Tokatlı Leali adlı dervişe Türk asıllı olduğunun anlaşılması üzerine ne yaptığını yukarıda anlatmıştık. Leali'nin serzenişinin bir benzerini şair Mesihi'de görebiliyoruz. Türk asıllı olduğu için kendisine bir yer bulamadığını, bütün kapıların yüzüne kapındığını belirtmeye çalışan Mesihi şöyle der bir beytinde:

Mesihi gökten insen sana yer yok!
Yürü var gel ya Araptan ya Acemden!

202 Tarih-i Cevdet, I/87.

203 Necdet Sevinç, *Osmanlı'nın*, s. 322. İsmet Zeki Eyüboğlu'nun Alevi-Bektaşi Edebiyatı adlı eserine atfen.

diye dert yanmıştır. Şair Bâkî "Türk ehlinin ey hâce biraz başı kabadır" diye kendi soyunu tahkir ederken, Nef'i "Türk'e Hak, çeşme-i irfanı haram etmiştir" demiştir.[204]

Devşirme Mustafa Naima Efendi'nin meşhur tarihinde Türk'ün adı *nadan Türk, idraksiz Türk, Çirkin suratlı Türk, mel'un Türk*'tür. Hatta daha da ileri gitmiş ve eserinin bir yerinde Türkleri "çoban köpeği"ne benzetebilmiştir.[205]

Müneccimbaşı, *Sahaif'ul Ahbar* adlı eserinde Türk'le Çingeneyi aynı kefeye koyar. Gelibolulu Mustafa Ali, *Mevâidü'n-Nefais* adlı eserinde "Anadolu, Karaman ve Rum ülkesi adlarını alan pasaklılar halkı elbette kır adamıdırlar. Bunlar, aralarında güzel ve sevimli olanı az görünen, çeşitli biçimde çirkin kimselerdir" der. Halbuki aynı sıralarda Avrupalı yazarlar Türklerden "erkek güzeli" diye bahsetmekteydiler.

Türk yurdunda, Türk'ün ekmeğini yiyerek, Türklüğünü bilmeyen Türk sultanının sarayında küpünü doldurarak yaşayan, ama Türk'e hakaret etmekten geri kalmayan nankör soysuzlardan biri de Hoca Sadettin Efendi denilen aşağılıktır. "Etrak-ı bîidrak" (Aptal Türk!) lafının mucidi de bu kişidir. Tac üt-Tevarih adlı eseri baştan sonra Türklere ve Türkmene hakaretle doludur. "Hilebaz Türk", "akılsız Türk", "aptal Türk", "kudurmuş kurt", "aşağılık türediler", "sırtlan", "anlayışsız kaltaban", "nâpak Türkman" onun kullandığı sıradan hakaret kelimeleridir. Bazen de "Türkmenlik yaratılışları gereğince", ".. inlerinden çıktılar" gibi Türkmen'i vahşiye ve ayıya benzeten bu adam, ne yazık ki güya Türk asıllı, aslında Türklük dairesinden çıkmış Osmanlı sultanı tarafından sırtı sıvazlanıyordu.

"Baban da olsa Türk'ü öldür!"[206] diyecek kadar kalbindeki nefreti izhar etme cesareti bulan Kadimî mahlaslı Hafız Hamdi Çelebi, beş kıtadan oluşan şiirinin bir kıtasında,

---

204 Age., s. 323.

205 Naima, 3/1180.

206 اقتل الترك ولوكان اباءك

Türk'ü zannetme kim ola âdem
Türk ile durma, oturma bir dem
Şeker olsa eline Türk ola sem
Ser-i etraki kesip hiç yeme gam
Uktül't-türke velev kâne ebâk!

yani baban bile olsa Türk'ü öldürürken hiç çekinme diyebilmekte, hatta Hz. Peygamber'e iftira atarak güya onun "Türk'ü öldürün, kanı helaldir" dediğini ileri sürerek "Kim benim söylemediğim bir sözü ben söylemiş gibi gösterirse, cehennemden yerini hazırlasın!" hadisi mucibince cehennemin esfel-i sâfiline çekip gitmiştir.

XVI. Yüzyıl divan şairlerinden İzvornikli Arnavut Taşlıcalı Yahya,

İmamın biri azıtır işini
Alır bir yaban Türk'ün kızını

diyerek Türk'e vahşi damgası vururken, başka bir şiirinde Türk'ü eşeğe binmiş eşek olarak tavsif eder:

Bir yoğurı kara Türk-i ebter[207]
Şehri seyritmeye meylitdi meğer
Depesi benzer idi küh-sâra
Gözleri gaarun içinde nâra
Başı üzre var idi kara külah
Ateş üzere nitekim dûd-ı siyah[208]
Bînamaz idi hem ol yüzi kara
Düşmeyince başı inmezdi yire
Eşeğini getirip aldu suvar
Bindi güya ki har üstüne hımar.[209]

207 Türk-i ebter: Soyu kuruyasıca Türk.
208 Dud-ı siyah: Kara kurt.
209 Har (Farsça), hımar (Arapça): Eşek.

Bu mel'un kendinin Arnavut olduğunu belirttiği şiirinde ise, kendisinden atmaca olarak söz etmekte ve şöyle demektedir:

Fakir Arnavut aslıyam, gaziyem,
O taşlı vilayetlerin bâziyem[210]
Şecaat kılıcı çalanlardanam
Şikârım[211] *evvel alanlardanam*[212]

1797-1802 yılları arasında Paris'te daimi elçiliğimizi yapan Moralı Seyyid Ali Efendi, bir yazısında uygunsuz hareketlerde bulunan Çuhadır Ahmet'i "Türk-ü sutûr" yani "hayvan Türk" diye niteler.

Tokatlı Aşık Nuri, Türk'ü hayvana benzeterek şöyle der:

Türk'ün dilberidir gayetle inat
Şehir dili bilmez lisanı kubat
Kelamında eder Türklüğün isbat
Hayvan gibi gözün diker samana!

1897 tarihinde, bir İngiliz gezgini şunları söylüyordu: "Türk adı nadiren kullanılır, onun iki yolda kullanıldığını işittim; ya bir ırkı ayırt eden deyim olarak, örneğin bir köyün 'Türk' veya 'Türkmen' olup olmadığını sorarsın, ya da bir hakaret deyimi olarak, örneğin İngilizce söyleyeceğin 'eşek kafalı' anlamında, 'Türk kafa' diye homurdanırsın" diye yazacaktı.

Daha aransa bunun gibi nice örnekler bulunur. Fakat daha fazla örnek vermenin bizi germekten başka bir faydası olmaz. Sarayın bahçesinde sultanın huzurunda bahçıvana "Eşşek Türk!" diye hakaret edebilenler, dışarıda neler söylemezler ki?

Peki bu insanları ve benzerlerini Türk'e karşı bu kadar kindar kılan nedir? Birbirine komşu olarak yaşayan insanlar karşılıklı olarak

210 Bâz: Atmaca
211 Şikâr: Av
212 Necdet Sevinç, *Osmanlı'nın*, s. 327. Agah Sırrı Levent'in "Türkçülük ve Milli Edebiyat adlı makalesine atfen.

kötü lâkaplar yakıştırır ve çoğu kez bunu hakaret noktasına vardırırlar. Etnik topluluklar dahi birbirlerine iyi veya kötü isimler takarlar. Örneğin Acemler Araplara "tazi" (topuğuna işeyen it) derler. Türkiye'de Çerkesler, Ermeniler, Rumlar için Türkler tarafından yakıştırılan tahkir içerikli lâkaplar ve yakıştırmalar vardır. Mesela "Anası Çerkes, babası herkes!" gibi son derece yakışıksız ve çirkin yakıştırmanın nereden çıktığını bilmiyorum, bir etnik topluluk içinde birkaç hafifmeşrep insan çıksa bile, bunu genele teşmil etmek son derece nahoş şeylerdir. Çerkes, Ermeni ve Rumlarla olan bir takım tarihi tatsızlıklar sebebiyle karşılıklı yakıştırmalar yapılmıştır ve bunların temelinde etnik çatışmalar, antipati ve milli duygular yatar.

Aynı coğrafyayı paylaşan halklar arasında tarihi bir hesaplaşma vardır. Örneğin Türkler en az 300 yıl boyunca Rusları boyunduruk altında tutmuşlar, sonra nöbet Ruslara gelmiş, onlar da Orta Asya'da yaşayan eldaşlarımızı 120 yıl esaret altında yaşatmışlardır. İranlılar Milat öncesinde belli bir süre Orta Asya'ya hakim olmuş, Türkler ise 1925'e kadar İran'da hakimiyeti ellerinde tutmuşlardır. Araplar Emeviler döneminde 70-80 yıl kadar Orta Asya'da kısmen hakim olmuş, buna karşılık Türkler yaklaşık 700 yıl Arapları hakimiyet altına almışlardır vs..

Dolayısıyla bir Arap'ın veya Acem'in yahut Rus'un veya Arnavut'un (Müslüman olsun veya olmasınlar) Türk'ü sevmemesi gayet tabiidir ve ben bunu anlayışla karşılayabilirim. Aramıza kan girdiği için nasıl ben bir ermeniyi sevemezsem, ermeninin de Türk'ü sevmesi tahayyül dahi edilemez. Kürtlerle aramıza kan girdiği için otobüste veya tramvayda birinin kürtçe konuşması hemen elektriklenmeme sebep oluyorsa, artık orada dostluktan, sempatiden bahsedilemez. Öyle olunca da karşılıklı çirkin yakıştırmalar ve benzetmeler olur. Bir Acem kendi memleketinde Türk aleyhine ne isterse yazar, bu onun meselesidir. Ben de karşılık veririm veya vermem vs.. Ama aynı Acem benim yurdumda yaşıyor ve benim ekmeğimi yiyor, benim devletimin imkanlarıyla gününü gün ediyor, bir de kalkıp bana hakaretler ediyorsa ona katlanmak mümkün değil. Halbuki Osmanlı döneminde biz her türlü hakarete katlandık. Yukarıda örneklerini

verdiğimiz hakaretlere yazılı bir karşılık verildiği konusunda elimizde veri de mevcut değil. Yine de o insanları suçlamak gerekir mi, onu dahi bilmiyorum. Buna bir noktada imam-cemaat meselesi gözüyle bakmak gerekir. Padişah (yani imam) Türkmene, dolayısıyla Türk'e "aşağılık Türkmen" diyebiliyorsa, onun kulları mesabesindeki kinli insanlara böyle çirkin yakıştırmalarda bulunmalarından dolayı kızılabilir mi?

Köpek, neticede bir köpektir! Ve her zaman köpekliğini yapacaktır! Köpek seni ısırdı diye, tutup sen de onu ısırmaya kalkarsan, onun seviyesine iner, köpekleşirsin! Türklerse, köpeklerin seviyesine asla inemeyecek kadar tarihi kökleri olan asil ve necip bir halktır! Türklerde "it ürür, kervan yürür", Araplarda ise "köpeklerin havlaması buluta zarar vermez!" diye bir söz vardır. İşte Türk o kervandır, o buluttur! Tabii ayranı kabarıncaya kadar!

Jön-Türkler ve Türk kelimesinin sürgünden dönüşü

Osmanlı'nın fırtınalı yıllarında bazı Osmanlı aydınları özgürlük düşüncesinin gelişmesi ve Meşrutiyet yönetiminin yeniden kurulması uğrunda yurt içinde ve dışında bir takım faaliyetlere giriştiler. Tarihte bu hareketi yürütenlere Jön-Türkler (Genç Türkler) adı verilmiştir ki, daha dar anlamıyla alırsak, Jön-Türk deyişi, I. ve II. Meşrutiyet'i hazırlayan ve Osmanlı İmparatorluğu'nda çağdaş ihtiyaçlara göre ıslahat yapılmasını isteyen inkılâpçılar yahut ihtilalciler için kullanılmıştır. Çeşitli gruplar oluşturan Jön-Türk grupları arasında en çok gelişeni merkeziyetçi ve ihtilalcı olanların toplandığı İttihat ve Terakki Cemiyeti olmuştur. [213]

Diğer bir deyişle Jön-Türkleri oluşturan gruplar içinde yıldızı parlayan grup, İttihat ve Terakki'dir. Fakat bu hareket o sıralar Rusların işgali altında bulunan Türkistan'a da sıçramış ve orada "Yaş Türkler"[214] dernekleri kurulurken, aynı adı taşıyan dergiler ve bazı mevkûteler çıkarılmıştır.

---

213 Erol Mütercimler, *Fikrimizin Rehberi*, s. 152-153.

214 Yaş, Türkistan Türkçesinde "genç" anlamındadır.

Jön-Türklerin kurucuları üzerinde çok fazla durmayacağız. Çünkü Azerbaycanlı olan bir kişi dışındakilerin hiçbiri Türk asıllı olmadığı gibi, bazıları, örneğin İttihat ve Terakki kurucularından Talat Paşa, Masondur. Ama kitabımızın konusu itibariyle bu insanların Jön-Türkler adıyla ortaya çıkarak Türk kelimesine vurgu yapmaları bizim için önemlidir. Gerçi onlar sinsi emelleri için Türk kelimesinin ardına sığınmışlardı ve bir süre sonra gerçek çehrelerini göstereceklerdi, ama 1200 yıllık bir fasıladan sonra o şanlı kelimenin, kullanılış amacı ne olursa olsun, bulutlar arasından sıyrılıp çıkması yeni bir dönemin habercisi, Birinci ve İkinci (Gök)-Türk Devleti'nden sonra Üçüncü Türk Devleti'nin müjdecisiydi ve bu müjde Mustafa Kemal tarafından algılanıp gereği yerine getirilecek, ismi yanlış olsa bile Türkiye Cumhuriyeti kurulacaktı. "İsmi yanlış olsa bile" kelimelerini tesadüfen yazmış değiliz. Biraz sonra Atatürk'ün nasıl bir hata edip yeni Türk Devleti'nin adını Türkiye Cumhuriyeti koyduğu konusuyla ilgili tenkitlerimizi yönelteceğiz.

Genç Türkler akımının ortaya çıkışı, Osmanlılık akımının bittiğinin sinyalini veriyordu. Koca imparatorlukta İslamcılık akımı tutmadığı gibi, Osmanlılık akımı da tutmamıştı ve esasen bunun iki sebebi vardı:

a) İmparatorluk tebaalarının hepsinin Müslüman olmaması;

b) Batıda başlayan etnik farklılaşma hareketinin Osmanlı İmparatorluğu'na da sıçraması sebebiyle, bir yandan Hıristiyan, öte yandan Arap tebaanın "biz Osmanlı" (onların ifadesiyle Türk) değiliz demeye başlamalarıydı. Osmanlı padişahlarının en büyük zaafı, dünya çapındaki gelişmeleri doğru takip edememeleri sebebiyle, işi klasik yöntemle halletmeye çalışmalarıdır. Abdülhamid, hâlâ yasaklamayla, baskıyla işi götürebileceğini düşünüyordu, ama durum onun zannettiği gibi değildi. Bir kere 1630'dan itibaren yeniçeri ocaklarına Türkler de girmeye başlamış, devlet dairelerinde Türkler de görev alır olmuş ve artık ipin uçları yavaş yavaş Türklerin eline geçmeye başlamıştır. Ama ipin uçlarına eline almaya başlayan bu Türkler, eskinin cahil Türkleri değil, aksine okumuş, kültürlü insanlardı ve muhtemelen tarih de okudukları için geçmişte

Osmanlı sarayının Türklere yaptıklarını biliyorlardı. Dolayısıyla artık Osmanlı sarayının varlığına tahammül etmek istemiyorlardı. Gerçi saray içinde ve devlet yönetiminde hâlâ dönme-devşirmeler vardı, ama yeniçeri ocağı kaldırıldığı için asker devşirmeler yoktu, olanlar da sesini çıkaracak durumda değildi. Kaldı ki, modern çağa girildiği için saray, imparatorluk, halifelik, Osmanlılık gibi kavramlar tebaa bireyler için fazla bir şey ifade etmiyordu. Nitekim 1914'de yayınlanan beş fetvalı "cihat" fermanına tebaa halklardan kimse uymamıştı. Dünkü efendisiyle savaşa girmiş halklara "cihat" fermanı yayınlaması dahi Osmanlı'nın son günlerinde önünü göremez hale geldiğinin bir başka kanıtıdır. Kısacası böyle bir durumda ne hilafet devam edebilirdi, ne de imparatorluk.

Bu kötü manzaraya rağmen Genç Türk hareketinin bize tek sevimli gözüken tarafı, serlevhasında "Türk" kelimesini kullanmış olmasıdır. Onun dışında cazip bir tarafı yoktur ve Türklere faydadan çok zarar getirmiştir. Konumuz itibariyle Genç Türk hareketi içinde olan çeşitli kuruluşlardan İttihat ve Terakki'nin dışındakiler bizi ilgilendirmiyor. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ilk kurucuları İstanbul'daki Askeri Tıbbıye-i Şahane Mektebi'nin beş öğrencisidir. Başlangıçta İttihad-ı Osmanî adıyla kurulan bu cemiyet daha sonra Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adını almıştır. Bilâhare Osmanlı kelimesi de atılarak yalnızca "İttihat ve Terakki Cemiyeti" adıyla faaliyet yürütmüştür. Bu cemiyetin kurucularından ilk ikisi Doğu Anadolu'lu ve kürt kökenliydi. Cemiyetin kurucularından bir diğeri Ohrili, yani Makedonyalı İbrahim Temo idi. Diğer iki kurucu üye ise Kafkasyalı Mehmet Reşit ve Bakülü Hüseyinzade Ali idi. Bunlar başlangıça, Ermeni, Rus ve Gürcü tehditlerini önceden görüyorlar ve bunu "Osmanlı Birliği" ile önleyebilecekleri düşünüyorlardı, ama sonra... Ah o sonrası!..

Kürt kökenli olan İttihatçılardan Abdullah Cevdet, Arapkirli, diğeri İshak Sükuti ise Diyarbakırlıydı. Abdullah Cevdet Mason kulübü üyesiydi. İçtihat adlı bir dergi çıkarmış, pek çok çeviriye imza atmıştır. Kuleli İdadisi'nde okumuş, arkasından Askeri Tıbbiye'den hekim yüzbaşı olarak mezun olmuştur. Henüz okul sıralarındayken

politikayla uğraştığı ve İttihat ve Terakki'nin kuruluşunda yer aldığı için Trablusgarb'a sürülmüş, orada bir süre çalıştıktan sonra bir yolunu bulup Avrupa'ya kaçmış, Cenevre'de bazı arkadaşlarıyla birlikte Osmanlı adlı bir gazete çıkararak saltanat aleyhine yazılar yazmış, ama Viyana Elçiliği hekimliğini kabul edince üç yıl yazılarına ara vermiştir. Fakat bu sessizliğini üç yıl sonra bozarak yine saltanat aleyhinde yazılar yazmaya başlamış, 1904'de Cenevre'de kurduğu İçtihat mecmua ve matbaasını bir yıl sonra Kahire'ye taşıyıp orada yayınlamış, Meşrutiyetin ilanından sonra ise dergisini şimdi Cağaloğlu'nda bulunan İçtihat Evi'ne taşıyarak ölünceye kadar yayına devam etmiştir.[215] Aslında Abdullah Cevdet, Abdülhamid tarafından maymun gibi oynatıldığının farkında dahi değildir. Bu yüzden bir süre sonra Kürtçülük faaliyetlerine son vermek zorunda kalmıştır.[216]

İshak Sükuti ise Abdullah Cevdet kadar şanslı değildi. Askeri Tıbbıye'den doktor olarak mezun olduktan sonra saltanat baskısı yüzünden Avrupa'ya kaçmış ve İsviçre'de yoksulluk içinde ölmüştür. Kemikleri Meşrutiyet'in ilanından sonra 1909'da Rıza Nur tarafından Türkiye'ye getirilerek Sultanahmet bahçesine gömülmüştür.[217]

Sonradan İttihat ve Terakki adını alan İttihad-ı Osmani'nin diğer kurucularından İbrahim Temo soyadından da anlaşılacağı gibi Arnavut, Mehmet Reşit ise Çerkesdir.[218] Esasen İttihad-i Osmani tam bir etnik çete idi. Hemen tamamının Mason localarıyla sıkı temasları vardı ve ilk toplantılarını da Selanik'teki Fazilet Mason Locası'nın salonunda yapmışlardı. Bu toplantıda katılanlardan Talat (Paşa), Mithat Şükrü, Edip Servet ve Kazım Nami Masondur.[219] Paris'te adeta küçük bir koloni oluşturan bu saltanat düşmanlarından Batılılar çok şey bekledikleri için onlara "Jön Türkler" adını taktılar. Aslında Batılılar Türk kelimesini zaten birkaç yüz yıldır kullandıkları için aynı kelimeyi tekrar kullanmaları onlar için bir yenilik değildi. Ama Osmanlı İmparatorluğu için bir yenilikti. Cemiyetin çıkardığı *Meşve-*

---

215 *Türk Meşhurları*, s. 3.
216 Şimşir, *Kürtçülük 1787-1923*, s. 242.
217 Age., s. 192.
218 Ramsour, E. E., *Genç Türkler ve İttihat Terakki*, s. 28.
219 Necdet Sevinç, *Osmanlı'nın*, s. 447.

ret adlı dergide yazı yazanların neredeyse hiçbiri Türk değildir. Örneğin Halil Ganem Katolik Arap, Ümit takma adıyla yazan Aristidi Efendi, Ortodoks Rum, Albert Fuad Yahudi, Anmekyan Gregoryen ermenidir. Derginin sahibi Ahmet Rıza da Türk değildir. Annesi Müslümanlığı kabul etmiş Alman asıllı bir Avusturyalıdır. Macar olduğu da söylenir. Babası da Türk değil, İngiliz Ali bey denilen bir kişiydi.[220] Bu dergide yayınlanan yazılarda Sultan Abdülhamid için "yalancı, cellat, Allah'ın belası, kanlı kraliyet, hasta diktatör; Müslümanların yüz karası, sürüyü güden kurt ve Kızıl Sultan" kelimeler rahatlıkla kullanılmıştır.[221]

Tarihte hiçbir fatih halk Türkler kadar fethettiği ülkede başka halkların düşmanca tavırları ve davranışlarıyla karşılaşmamıştır. Batılılar geçmiş yüzyıllarda Türklerden intikamlarını saraydaki devşirmeler, daha sonra dönmeler ve tabii ki 1700'lere kadar yeniçerilerle almış, daha sonra taktik değiştirerek, yeniçeriyle yapamadıklarını devşirmelerin entelektüel torunları vasıtasıyla yapmaya devam etmiştir. Dolayısıyla güya Türkler adına hareket ettiği sanılan ve Batılılarca Jön-Türk denilen bu insanların Türk olduğu zinhar düşünülmesin. Örneğin 4-9 Şubat 1902 yılında Paris'te Prens Sabahattin denilen sahtekârın evinde yapılan Birinci Jön-Türk Kongresi'nde Türk, Ermeni, Yunan, Arap, Arnavut, Çerkes ve Yahudilerden oluşan 60-70 kadar kişi katılmıştır ki, toplantıya başkanlık eden ev sahibi Sabahattin, Ahmet Rıza'nın "Ermeniler onunla birlikteyti" dediği kişidir.[222] Bu Sabahattin, ana tarafından Osmanlı ailesine mensuptur, fakat babası hanedan mensubu olmadığı ve Şark halklarında baba esas kabul edildiği için esasen Osmanlı ailesiyle herhangi bir ilgisi yoktu, ama kendine "Prens" unvanı alarak sağda solda hava atan bir sahtekârdı. Baba tarafından soyu ise Gürcülere dayanır.

Kısacası, şahsi kanaatimize göre Jön-Türk hareketi ve İttihat ve Terakki Partisi Osmanlı'yı daha kısa zamanda çökertmek, Türklüğü yok etmek için Batılılar tarafından yönlendirilmiş hareketlerdi.

---

220 Ramsour, *Genç Türkler*, s. 34.
221 Age., s. 50.
222 Age., s. 52.

Çünkü Batılılar için tek önemli olanı, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasıydı ve nasıl ve kimlerin eliyle yıkıldığı Batı'yı ilgilendirmiyordu. İttihad-ı Osmani Cemiyeti'nin kurucuları arasında Türk'ün bulunmadığını yukarıda belirttik. Ad değiştirerek İttihat ve Terakki adını alan fırkaya ise Talat Paşa dışındaki Enver Paşa ve Cemal Paşa daha sonra katılmış, Mustafa Kemal'in bu cemiyete katılmasıyla çıkması bir olmuştur. Çünkü Mustafa Kemal bunların ne kadar lümpen ruhlu kişiler olduğunu kısa zamanda fark etmiştir. Talat Paşa'nın etnik mensubiyetini tam olarak tespit edemedik. Ama Emmanuel Karasso tarafından Masonluğa kazandırıldığı bilinen Talat Bey, yine Karasso tarafından var gücüyle desteklenmiş, böylece teşkilatın arkasında Selanik'in esnaf, tacir ve aydınları yer alıvermiştir. Bu sırada henüz binbaşı iken teşkilata katılan Enver Paşa'nın Türk olduğu ittifaken kabul ediliyor, ama Cemal Paşa'nın Çerkes asıllı olduğunu ve "*damarlarımdan birinde Türk kanının dolaştığını bilsem, onu kelpetenle yolup alırdım*" dediğini biliyoruz.

Hareket halinde olduğu için Mustafa Kemal tarafından Harekat Ordusu adı verilen ordunun İstanbul'a girip Sultan Abdülhamid'i tahttan indirmesinden sonra artık bu üçlü çetenin (Enver-Cemal-Talat) kontrol altına alınamayacağını gören Mustafa Kemal hızlı bir şekilde onlarla yollarını ayırır. Hatta daha yolun başında Mustafa Kemal "Kristal Gazinosu'ndaki bir toplantıda Enver'i göklere çıkaran nutuklar duyunca "Bu ne haldir, hepiniz nutuklarınızda sürekli Enver'den söz ediyorsunuz. Enver, Enver.. Bu kadar methedilmesi doğru değildir" dedi. Bu sırada Abdulkerim Paşa'nın kardeşi Alaaddin Bey mühadele etti: "Mustafa, Enver'i kıskanma, o hürriyet uğruna dağa çıktı. Elbette onu anacağız!" Bunun üzerine Mustafa Kemal, "Kıskanmıyorum. Biz nihayet orta sınıf aile içinde yetiştik. Sonra bu tür övgüler ve nutuklar Enver'e gurur verecek, ileride farkına varmadan ülkeye zarar getirecektir" diye cevap verdi.[223] Mustafa Kemal haklıydı ve onun sözlerinin doğruluğu daha sonra Çanakkale Savaşı'na katılan bir Alman albayı Hans Kannengiesser'in "Çanakkale'de Türklerle Beraber" adlı eserinde dediği gibi, "Enver,

223 Mütercimler, *Fikrimizin Rehberi*, s. 155.

bir şekilde saraya damat olması hasebiyle, askeri terfi basamaklarını tek tek tırmanarak değil de, kuş uçuşuyla en yüksek mevkiye geldiği için, hata üzerine hatalar yaptı. Eğer hiyerarşi basamaklarını tek tek tırmanarak yükselmiş olsaydı, tecrübeli bir asker olacak ve bu hatalara düşmeyecekti."[224] Almanlarla işbirliği etmesine rağmen tipik bir İngiliz hayranı olan ve sürekli aynada kendisini seyretmekten, kıyafetini düzeltmekten aşırı zevk alan, "yüksek tepelerde yılan da bulunur, kuş da bulunur; ama kimi uçarak gelir, kimi sürünerek" gelir vecizesinde belirtildiği gibi, damat olmanın sağladığı avantajla yüksek tepeye adeta uçarcasına gelen Enver Paşa'nın hataları yüzünden az kalsın Türkler Türkiye'den mahrum olacaklar ve yine o paşa Sarıkamış'taki tedbirsizliği yüzünden en az 60 bin askerimizi kaybettiğimiz savaş için "Biraz vuruştuk" diyebilecek kadar pişkinlik gösterecekti. Neyse ki o sırada Rusya'da yapılan devrim ve arkasından çıkan iç savaş sebebiyle Rus ordusu sınırlarımızdan çekilmişti de Türkiye kurtulmuştu. Yoksa Rusya'yı durduracak bir ordu kalmamış ve en son çare olarak İstanbul'daki kolordunun celbi düşünülmüştü. Fakat bu feci yenilgiden sonra haklarında idam kararı verileceğini önceden haber alan Talat Paşa Avrupa'ya kaçmış (ki orada Ermeni kurşunuyla öldürülmüştür; zaten paşa unvanını haketmeyecek kadar sıradan bir insandı), Enver ve Cemal Paşa başka bir maceraya atılmış, Cemal Paşa Tiflis'te Ermeniler tarafından katledilmiş, Enver ise Türkistan'da Ruslarla girdiği bir çatışmada hayatını noktalamıştır. Haketmedikleri mevkilere getirilen insanların sıradan kaderi![225] Tanrı'nın adaleti şaşmazmış! Almanya'ya sürgün edilen

---

224 Hans Kannengiesser, *Çanakkale'de Türklerle Beraber*, s. 43.

225 Hatta Süleyman Demirel'in cumhurbaşkanı olduğu dönemde Enver Paşa'nın mezarı Türkiye'ye nakledilmek istenmiş, Demirel bu iş için Tacikistan Cumhuriyeti'ne bir milyon dolar hibe etmiş; fakat Enver Paşa vurulup defnedildiğinde henüz 11 yaşında olan bir Özbek, bu satırların yazarının Taşkent'te bulunduğu sırada, elinde bir çanta dolusu evrakla ve feryad-ı figan ederek gelerek "Size yanlış mezar açtılar, ben o zaman oradaydım, sağdaki mezar yerine soldaki mezarı açtılar, Tacikler sizi aldattı!" diye feryat etmişti. Yani Yemen'de, Sarıkamış'ta, Süveyş'te onun yanlışları yüzünden helak olup giden onbinlerce kişinin, geride bıraktıkları gözü yaşlı dul kadınların ve boynu büyük yetimlerin intizarları onun kemiklerinin dahi Türkiye'ye sokulmasına izin vermemişti.

14'lüler içinde yer alan Nizamettin Nazif'in yolculuk esnasında Envar Paşa'nın babasının "Vallahi, arkadaşlar, sizleri bilmiyorum ama, ben hiç harama uçkur çözmedim!" demesi üzerine dayanamayıp, "Ah paşam! Keşke helala da uçkur çözmeseydiniz de şu Enver başımıza bela olmasaydı!" demesi çok meşhur anekdotlardandır.

Öyle veya böyle artık Türk kelimesi bulutlar arasından tekrar gün ışığına çıkmıştı ve Mustafa Kemal tarafından zirveye taşınacaktı.

Batılılar Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması halinde Türklerin biteceğini, tebaa halklar kendi devletlerini kurduktan başka Anadolu'da da başta bir Ermeni, hemen yanında bir kürt devleti kurulacağını, Türklerin ya atayurtlarına geri döneceklerini veya Anadolu'da tehlike olmaktan çıkmış küçük bir devlet olarak varlıklarını sürdüreceklerini hesap etmişlerdi; ama Türk halkının en zor anlarında hemen *baht-ı kara mâderini kurtaracak* bir kahraman, dünya çapında emsalsiz bir lider çıkarabileceğini ve bir enkaz üzerinde gür bir fidan bitireceğini düşünememişlerdi.

Türkiye Cumhuriyeti mi, Batı Türkistan mı?

Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'ndan sonra hilafeti kaldıracağı daha 1913 yılında Sofya Ateşemiliterliğine tayin edildiğinde söylediği "Enver Paşa'nın yönü belli.. Napolyon sistemi... Akrabalarını kilit mevkilere getiriyor, hanedanın içine nüfuz etmeye çalışıyor. Böylelikle adeta çürümüş hale gelmiş Osmanlı hanedanına kendi istediği şekilde yön verecek. Bu yol, doğru değil.. İşi kökünden halletmek lazım. Bu hanedandan memlekete hayır yok... En iyisi cumhuriyet.. Osmanlı hanedanını ortadan kaldırmak, yeni bir Türk devleti kurmak ve bu devletin esasını da cumhuriyet prensiplerine göre hazırlamak lazım.."[226] sözlerden anlamak gerekiyordu.

Nitekim Nutuk'ta da kendi dilinden şöyle demektedir:

"Osmanlı hükümetine, Osmanlı padişahına ve Müslümanların halifesine başkaldırmak ve bütün ulusu ve orduyu ayaklandırmak gerekiyordu.

---

226 Erol Mütercimler, *Fikrimizin Rehberi*, s. 784.

Türk ata yurduna ve Türk'ün bağımsızlığına saldıranlar kimler olursa olsun, onlara bütün ulusça silahlı olarak karşı çıkmak ve onlarla savaşmak gerekiyordu."[227]

Mustafa Kemal ve arkadaşları hem dış düşmanlarla, hem de içteki muhalif güçlerle gırtlak gırtlağa boğuşarak nihayet yeni bir devletin temelini atmışlardı. Sırada yeni devlete verilecek isim meselesi vardı. Mustafa Kemal bu konuyu meclise götürdü. Genel temayül yeni devletin adının Türkistan olması şeklindeydi. Fakat uzağı gören Mustafa Kemal buna itiraz etti ve "Bizim Asya'da zaten bir Türkistan'ımız var. Bugün onlar Sovyetlerin işgali altındalar, ama gelecekte bağımsızlıklarını kazanacak ve kendi Türkistan'larını yeniden kuracaklardır. O zaman iki Türkistan olur. Bu yüzden devletin adı Türkiye Cumhuriyeti olmalı" mealinde sözler söylediği çok iyi bilinen bir husustur.

Böylece Türkiye Cumhuriyeti kuruldu.

Ama bu satırların yazarına göre burada üst üste iki hata yapılmıştır. Öncelikle Atatürk'ün "bu yeni devleti kuran halka Türk denir" tanımlaması ne kadar yanlışsa, 1982 Anayasası'nda "Türk devletine vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkes Türk'tür" tanımlaması da o kadar yanlıştır. Diğer yandan devletin adı neden Türk Cumhuriyeti değil de Türkiye Cumhuriyetidir? Örneğin Mısır'ın resmi adı neden Mısır Cumhuriyeti değil de, Mısır Arap Cumhuriyeti'dir.

Önce birincisinden başlayalım. Bu devleti kuran halka Türk denmez. Çünkü kürtlerin ve çerkeslerin bu devletin kuruluşu aşamasında ve öncesinde yaptıklarını bizler asla unutmadık ve unutturmayacağız. Biz dış düşmanlarla boğuşurken arka bahçemizde isyan edip, sırtımızdan hançerlemeleri daha dünkü olaylardır. Dolayısıyla bu cumhuriyeti Türkler kurmuştur. O anlamda yukarıdaki cümle doğrudur, ama devletin kuruluşu sırasında Türkiye'de yaşamakta olan halkların bu kuruluşta bir katkıları olmamıştır.

1982 Anayasası'nda "Türk Devleti'ne vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkes Türk'tür" tanımlaması da tamamıyla yanlıştır. Zaten yanlış olduğu için de kürdü kürdüm, çerkesi çerkesim diyor vs. Ancak

227 Age., s. 785.

cebine Türkiye Cumhuriyeti pasaportunu koyup yurt dışına çıktığında diğer halklar o kişiyi pasaportundan dolayı Türk kabul edebilirler ve doğrudur. Ama Türk olunmaz, Türk doğulur. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti sınırları dahilinde yaşayan ama Türk asıllı olmayan insanlar, devlete vatandaşlık bağıyla bağlı kişilerdir. Örneğin bu satırların yazarının yakından tanıdığı bir Alman vatandaşı vardı. Fakat bu kişi kendini Alman kabul etmez ve Almanları da sevmezdi. Çünkü babası Gürcü, annesi Rus asıllıydı. Savaş yıllarında kader anne babasını bir şekilde Almanya'ya atmıştı, fakat kendisini Gürcü olarak görüyordu. Bizlerse ona Alman diyorduk. Çünkü Almanya Cumhuriyeti'nin pasaportunu taşıyordu ve Alman dememizin sebebi de taşıdığı pasaporttu. Dolayısıyla "Türk Devleti'ne vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkes Türk'tür" ifadesi yalnızca vatandaşlık anlamında doğrudur, ama Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan herkesin Türk olduğunu göstermez.

Gelelim devletin adına. Atatürk gibi Türk ve Türkçü olan bir liderin devletin adını koyarken böyle bir hataya nasıl düştüğünü doğrusu anlayabilmiş değilim. Doğru, Türkiye Cumhuriyeti kurulurken, Orta Asya'da Rusya'nın istilası altında olan bir Türkistan vardı. Ama Ruslar zaten eski Türkistan mefkuresini ve coğrafi sınırlarını ortadan kaldırmak, güya değişik halklar ortaya çıkarmak için eski Türkistan'ı pasta gibi dilimlemiş ve beş ayrı sözde cumhuriyet kurmuştu. Klasik anlamda Türkistan dediğimiz topraklarda ise şimdi Özbekistan vardı. Halbuki Gök-Türkler zamanında Türk devleti ikiye bölündüğünde biri Yedisu ve yukarı kısımlarını içine alan Doğu Türk Devleti (dolayısıyla Doğu Türkistan), diğeri Özbekistan ve aşağı tarafları olmak üzere Batı Türk Devleti (yani Batı Türkistan) adıyla iki devlet oluşmuştu. Atatürk gibi biri, kurduğu devlete ad verirken muhtemelen bu gerçeği gözden kaçırmıştı. Çünkü onun zamanında Türkoloji denilen bir bilim dalı Türkiye'de henüz bilinmiyordu ve Türk tarihiyle ilgili kitaplar da bugüne kıyasla son derece azdı.

Eğer Atatürk Türk tarihi hakkında detaylı bilgiye sahip olsaydı, muhtemelen kurduğu devlete Türkiye Cumhuriyeti yerine Batı Türkistan adını verirdi ve doğrusu da budur. Yani Hazar Denizi'nden

bu taraf yani şimdiki Azerbaycan, İran Azerbaycanı, Türkiye ile Irak ve Suriye'nin bir kısmı Batı Türkistan, Hazar'ın ötesi yani şimdiki Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Çin'in istibdatından kurtarıltan sonra sınırlara dahil edilebilecek olan Uygur otonom bölgesi Doğu Türkistan olurdu.

Böylece birbiriyle anlaşabilecek kadar sayıca az, Batılı güçler tarafından kolayca yutulamayacak kadar iki büyük Türk devleti oluşurdu. Bu içi doldurulamayacak bir ütopya değil, gerekli kadrolar üniversiteler tarafından hazırlandıktan sonra pekala gerçekleştirilebilecek bir projedir. Türkiye'deki üniversitelerdeki genç öğretim kadrosunun yanı sıra diğer Türk cumhuriyetlerinde de bu konuda çalışmalar yapılmaktadır ve semereleri yavaş yavaş gün ışığına çıkmaktadır. Örneğin bu satırların yazarı Özbekistan'da kaldığı yıllarda "Ben Özbek değilim, ben Türk oğlu Türk'üm!" diyenlere çok rastlamıştır.

Demek istediğimiz Atatürk'ün devleti kurarken verdiği ismin doğru olmadığıdır.

Mustafa Kemal'in bir diğer hatası alfabe değişikliğinde olmuştur. Eğer alfabe değişikliğinin sebebi Arap ve Acem alfabesinin bizim alfabemiz olmadığı ise, onun yerine ikame ettiğimiz şimdiki Latin alfebesi bizim yani atalarımızın kullandığı alfabe miydi? Halbuki atalarımızın kullandığı bir alfabe vardı ve Atatarük döneminde bu alfabeyi modern ve daha pratik hale getirebilecek kişiler de mevcuttu. Günümüzde kürtler kendilerine göre bir alfabe sistemi geliştirdiler, ama onlar da Latin harflerini kullandılar. Başka çareleri de yoktu. Geçmişte bir devletleri, bir alfabeleri olmadığı için herhangi bir alfabeyi taklit etmek zorundaydılar. Ama biz Türklerin böyle bir mecburiyeti yoktu, çünkü örnek alabileceğimiz bir ata alfabe vardı. Nitekim Babür, Semerkant'ı Şeybanilerden istirdat ettikten sonra Sığnak kitabelerinden faydalanarak bir alfabe geliştirmiş ve bunun için okullar açmış, fakat Nakşibendilerin "din elden gidiyor!" şeklindeki yobazca hareketleri yüzünden bu deneme başarıya ulamamıştır.

Çinliler ve Japonlar yüzlerce yıl boyunca alfabelerini hiç değiştirmediler. Yalnızca modernleştirdiler, ama ata mirasına sahip çıktılar. Biz ise ata mirasına sahip çıkmak yerine, yalnızca şekil değiştirmekle

yetindik. Ama her iki şekilde bize yabancıydı ve Mustafa Kemal'in göremediği ikinci büyük hata bu idi. Çünkü ata mirası alfabeyi ihya ederek kullanmak, milli kimliği yeniden diriltmekte çok önemli bir unsurdu. Dinimizi değiştiremezdik, çünkü bizzat Atatürk'ün de belirttiği gibi "en mükemmel din"di, ama dinin etnik kökenle bir ilgisi olmamasına rağmen, ata yadigarı alfabenin böyle bir ilgisi vardı.

Kısacası, Mustafa Kemal, öncelikle yeni devletin adını koyarken, arkasından alfabeyi değiştirirken iki büyük tarihi hata yapmıştır, ama gerekli kadrolar yetiştirilirse her ikisi de telafi edilemeyecek hatalar değildir. Bununla birlikte Mustafa Kemal'in bu ülke ve millet için yaptığı büyük hizmetler her türlü övgüye layıktır ve bu satırların yazarı olarak ben, kendisini her zaman saygı ve rahmetle anarım. Mezarı pür-nûr, mekanı cennet olsun.

Bu konuda son söz olarak söyleyeceğimiz şudur: Gerek Jön-Türkler, gerek İttihat ve Terakki hareketinden ve gerekse Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan önce Batılılar, Ruslar, Acemler ve Araplar zaten Türk kelimesini Osmanlı yerine kullanıyorlardı. Yalnızca Anadolu'da yaşayan biz Türkler Türk yerine Osmanlı kelimesini kullanıyorduk. Nitekim Ziya Gökalp bu duruma şu sözleriyle işaret etmektedir: "*Bu milletin yakın zaman kadar kendisine mahsus bir adı yoktu. Tanzimatçılar ona: 'Sen yalnız Osmanlısın. Sakın başka milletlere bakarak sen de milli bir ad isteme! Milli bir ad istediğin dakikada Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasına sebep olursun' demişlerdi. Zavallı Türk, vatanımı kaybederim korkusu ile, 'Vallahi Türk değilim. Osmanlılıktan başka hiç bir içtimai zümreye mensup değilim' demeye mecbur edilmişti*"[228]

Falih Rıfkı Atay ise "Batış Yılları" adlı eserinde şöyle yazar: "*Kendime ilk defa ne zaman Türk dediğimi pek hatırlamıyorum. Bizim çocukluğumuzda Türk, kaba ve yabani demekti. İslam ümmetinden ve 'Osmanlı' idik. İlmihallerde baş dersimiz 'Din ile milliyetin bir olduğunu' öğrenmekti... Vatan sözü yasaktı. Onu ben büyüyüp de Namık Kemal'i okuduğum günlerde kitapta gördüm. Kulağımla ancak Meşrutiyet'te duydum. Padişah kulları idik. Okul çıkışlarında her akşam sıraya gi-*

---

228 *Türk ve Türklük*, TSE yay., s. 27.

rer, 'Padişahım çok yaşa' diye bağırırdık.... Okullarda da Arab'a Arap, Arnavut'a Arnavut, Rum'a Rum, fakat kendimize Osmanlı derdik."

Şevket Süreyya Aydemir'in *Suyu Arayan İnsan* adlı eserini okuyanlar hatırlarlar. Şevket Süreyya, lisede öğretmenlik yaptığı günlerden birinde öğrencilerine Türk müsünüz kabilinden bir soru yönelttiğinde, öğrencilerin "Aman hocam, estafurullah! Aman hocam, Allah korusun!" gibisinden cevaplar verdiğini, kimisi kürt, kimisi Türkmen, kimisi Alevi olduğunu söylediğini, ama kimsenin Türk kelimesini ağzına almadığından bahseder. Bir yandan Osmanlı padişahlarının, diğer yandan onların beynine sülük gibi yapışan devşirme ve dönme paşaların sayesinde Anadolu Türkü Türklüğünü unutmuştu. Öyle ki insanlar, Türk olmalarına rağmen Türk'üm demeye çekinir hale gelmişler veya Türklüğü bir utanç vesilesi olarak algılamaya başlamışlardı.

Ahmet Vefik Paşa, Bursa Valisi iken (1880) ilçeleri teftişe çıkıyor. Paşa, uğradığı bir ilçede, halkla sohbet ederken, etnik kökenlerini soruyor; aldığı cevaplar, konuştuklarının Çerkez, Arnavut, Boşnak, Gürcü vb. olduklarını gösteriyor. Sorduğu soruya utanarak, cevap vermek istemeyen bir ihtiyara, "hangi milletten" olduğunu ısrarla söyletmek isteyince, o, bir kabahat ifşa ediyormuş gibi ürkek, titrek bir sesle, "Ben Türküm efendim" diyor. Bunun üzerine Paşa "Niçin sıkılıyor, saklanıyorsun? Türk olmak kabahat mi? Bak ben de Türküm" diyor. O titrek ihtiyar birden canlanarak, "Sahi sen de Türk müsün? Demek Türk'ten Paşa da olurmuş ha" diye sevinçle karışık hayret ifade edince, Vefik Paşa "Paşa da kim oluyormuş, Padişah da Türk, Padişah da" diye haykırıyor. Sonra, imparatorluğun iki dertli ihtiyarı, sakallarını ıslatan yaşlar birbirine karışarak sarılıp, Türkün hazin kaderi için ağlaşıyorlar.[229]

Halbuki aynı sıralarda Türklüğünden utanan ve Türk'e, Mustafa Kemal'e hakaretler yağdıranlar olduğu gibi, 70'li yıllarda dahi onlara alkış tutanlar vardı. 1912 yılında Sebilürreşat dergisinde çıkan bir yazıda "Türk" kelimesinin kullanılması, dinsizlik, kafirlik sayılıyordu. "Türk hükümeti", "Türk Ordusu", "Türk ülkesi" deyimle-

---

229 Age., s. 238.

rinin Osmanlı halkı üzerinde rahatsızlık yarattığı biliniyordu. 1913 tarihli "Mecmua-i Ebuzziya" dergisinin 94. sayısında, "Bizim Türklüğümüz sembolizmden başka bir şey değildir. Bizler, yani Türkler Müslümanlık içinde erimişizdir. Türk falan değil, sadece Müslümanız" denilmektedir. Üniversitede profösörlük yapmış olan Ahmet Naim, 1913 yılında yazdığı "İslamda Dava-i Kavmiye" adlı kitabında, Türk'e karşı savaş açmış ve "Türk'ün geçmişini bilmesine, öğrenmesine lüzüm ve ihtiyaç yok, gerekli olan şeriatı öğrenmektir" demiştir. 1919-1920 yıllarında şeyhülislamlık görevine getirilmiş ve padişahla birlikte ülkeden kaçmak zorunda kalmış olan Mustafa Sabri Efendi ise, Türk'e Türklük benliğini vermek isteyenlere "soysuzlar" yakıştırmasında bulunmuştur. Boğazlıyan kaymakamının idam fetvasını da gönül rahatlığı içinde veren bu rezil, o kadar Arap ve hilafet hayranıdır ki, Türklüğünden adeta tiksintiyle söz eder. Şu şiir de ona aittir:

Yalnız Müslüman ve insan
Olarak kalmak üzere, Türklükten,
Şeref ve izzetimle istifa
Ediyorum Allah'ın huzurunda!...
...
Tövbe yarabbi tövbe Türklüğüme
Beni Türk milletinden addetme!

Böyle biri zaten Türk olamaz. Türkiye'de İngiliz Muhibler Derneği'nin kurucularından biri de o idi. Kuvay-ı Milliye mensupları için ölüm fetvası da çıkartan da aynı kişiydi. Kavm-i necip Arap (!!!) hayranı Sadık Albayrak, Hilafet ve Kemalizm adlı eserinde "*Mustafa Kemal'in ve Ankara Hükümeti'nin kahpeliklerini, sahtekârlıklarını şu ufacık mukaddimeye sığdıracak değilim. Demek isterim ki bu şekil değiştirmeler, bu zıtlıkları işleyebilmek için insan utanmamazlıkta da kahraman olmalıdır. Hele dinsizlik olmadan haksızlığın, hayasızlığın bu derecesi tasavvur olamaz*" demektedir. Hatta aynı yazar Mustafa Kemal için "*İki paralık Mustafa Kemal kuvvetinin baskısına boyun eğerek İngilizlerin, Fransızları ve sair devletlerin İstanbul'dan çekilip gitmelerini ancak Kemalistlerin idam ettiği Türk aklı kabul edebilir.*" Onun

övüp göklere çıkardığı Mustafa Sabri Efendi, "Mevakıfu'l Akl.." adlı eserinde Mustafa Kemal ve arkadaşlarından hep "Ankaralı kâfirler" şeklinde söz etmiştir.

Ziya Gökalp kürt asıllı olmakla birlikte Ali Süavi'den sonra Türklüğün en ateşli savunucularından biri olması, çağdaşı Mehmet Akif'in tepkisine neden olmuştu. Çünkü Akif, etnik mensubiyetle kavmiyetçiliği ve ırkçılığı birbirine karıştırdığı için Ziya Gökalp'in Türklüğe vurgu yapmasını yanlış anlamış ve,

En büyük düşmanıdır ruh-u nebi tefrikanın
Adı batsın onu İslam'a sokan kaltabanın!

İstaklal Marşı gibi muazzam bir şiiri yazan Akif'e elbette şükran borçluyuz, ama onun da gerek o zamanki ve gerek günümüzdeki bazı dogmatik fikirli Müslümanlar gibi, etnik mensubiyetle ırkçılığı aynı şey kabul etmeleri, insanın milliyetine vurgu yapmakla İslam'a aykırı bir şey yaptığını düşünmeleridir. Bu düşünce iledir ki Akif, aynen şu beytleri yazmıştır:

Hani milliyetin İslam idi.. kavmiyyet ne?
Sarılıp sımsıkı dursaydın a, milliyetine!
Arnavutluk ne demek? Var mı şeriatta yeri?
Küfrolur, başka değil.. kavmini sürmek ileri..

Görüldüğü gibi Akif, etnik mensubiyetini belirtmeyi kâfirlikle özdeşleştirmektedir. Ama Akif'in düşünemediği bir şey vardı ki, o da yukarıda belirttiğimiz gibi İslam dini gelmeden önce de Arabı, Türkü, Acemi, Arnavutu vs.. vardı ve İslam dini asla insanlara milliyetini belirtmesini yasaklamamıştır. Ayrıca din hiçbir zaman milliyet yerine kaim olmaz, daha doğru din ile etnik mensubiyetin birbiriyle hiçbir ilgisi yoktur. Eğer öyle olsaydı, Türklerin, Acemlerin, Taciklerin, Arnavutların Müslümanlığı kabul etmemesi gerekirdi. Yine eğer öyle olsaydı, Rusların, Batılı halkların, Amerikalıların vs.. Hıristiyan olmamaları, Hıristiyanlığın ilk çıktığı yerde, Nasıriye'de sıkışıp kalması gerekirdi.

Ah şu ufuksuz medrese eğitimi!

Burada okuyucu küçük bir hatıramı anlatmamı hoş görsün. 1970'li yıllar. Necip Fazıl Kısakürek, Büyük Doğu dergisini yeniden çıkarmanın hummaları çalışmaları içindeydi. Bir şekilde tanıştığım üstad (!!) ile pek çok hatıram vardır. Ona hayranlık besleyen Türk gençleri için kaydediyorum. Bir gün Cağaloğlu'ndaki ofisinde şuradan buradan söz ederken, ağzımdan "Atatürk" kelimesi çıktı. Necip Fazıl, birden aslan gibi kükreyerek, çok yüksek bir sesle "Ahbes de ona!" diye bağırdı. Ahbes, Arapçada habis kelimesinin ism-i tafdili olarak "en çirkin, pislik" demektir. Merhum kelimesini kullanmak istemiyorum, çünkü bu kelime ölen herkes için rastgele kullanılmaktadır, fakat bu Necip Fazıl'ın hayatı zigzaklarla geçmiştir. Bir dönem bakıyorsunuz aşırı İslamcı ve Erbakan taraftarı, bir süre sonra bakıyorsunuz, Atatürk'e her gün küfretmesine rağmen, Atatürk'ü ve Kemalizm'i kendisine şiar edinen bir partinin yani MHP'nin safında. Ben onun bu zigzaklarını bizatihi yaşadım ve gördüm. Fakat bu zigzakları için hainlikle suçlandığını da gördüm. Okuyucu, burada ara parantez açarak Necip Fazıl'la ilgili bazı yakın şahit olduğum olayları araya soktuğum içim beni mazur görsün. Erbakan'ı desteklediği günlerde Necip Fazıl, o sıralar Sebil dergisini çıkaran Kadir Mısıroğlu ve ekipi tarafından ayakta alkışlanıyordu. Hatta aynı günlerde Necip Fazıl'ın bir eseri Sebil dergisinde tefrika ediliyordu. Fakat tefrika henüz devam ederken, birden gazetelerde Necip Fazıl'ın Erbakan'dan yüz çevirip MHP'ye geçtiği haberi bomba gibi patlamıştı. Bu haberin çıkmasından sonra yayınlanan ilk Sebil dergisinde, Necip Fazıl'ın tefrikası kesilmiş ve iki kocaman sayfaya çok büyük puntolarla şu cümle yazılmıştı: "Öldü üstad, öldü, at ahırında öleceğine, gitti de it ininde öldü!" Bunun üzerine Necip Fazıl ertesi gün derginin yazı işleri müdürünü (adı bizde kalsın) Erenköy'deki köşküne çağırır ve sırf onu oturtmamak için ayakta karşılar. Tefrika bedeli olarak aldığı on bin TL'yi önceden masara üzerine koyarak ona "Al şu paranı, ... çocuğu sen daha ananın ....na düşmeden ben bu davanın mücadelesini veriyordum!" diyerek huzurundan hiddetle kovar.

Osmanlı'nın son yılları fikrî yönden öylesine karışıktır ki, bir yanda Türklüğünü haykıranlar, bir yanda yalnızca "Biz Osmanlıyız"

diyenler yan yana yaşamaktadır, fakat Türklüğü'ne vurgu yapanların sesleri hâlâ cılızdır.

Türklüğünü Haykıranlar

Hunlar, Massagetler, Sakalar, onların Batıya göç eden kolları İskitler, Bulgar ve Çuvaşlarda Türk kelimesinin kullanılmaması son derece doğaldır. Çünkü onlar zamanında şimdiki şekliyle Türk kelimesi henüz ortada yoktu. Aksine bu halkların kullandıkları dil Türkçeydi, ama etnik adları farklıydı. Gök-Türklerle birlikte ise Türk kelimesi devlet ve halk adı olarak resmen kullanılmaya başlanmış ve her şey onlarla birlikte bitmişti.

Aradan 1200 yıl geçtikten sonra Türk kelimesi tekrar gün ışığına resmen çıkmıştı. Genel manzara budur, ama bu ara dönemde Türk kelimesini kullanan ve hatta Türklüğünü haykıran bazı hükümdarlar ve yazarlar (şairler dahil) çıkmıştır.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Gök-Türklerden sonra (esasen Karahanlılar ve Gazneliler dönemi bu açıdan meçhulümüzdür) doğrudan Türk kelimesini kullanan veya ben Türk'üm diyen hükümdar sayısı yedidir. Diğerlerinin "Türk" kelimesini kullanıp kullanmadıkları konusunda kesin bir kayda rastlamadık. Kendisi hükümdar olmamakla birlikte Kaşgarlı Mahmut ve Ali Şir Nevaî'yi ise en baş köşeye koymak gerekir elbette.

Bu hükümdarlardan birincisi, Selçuklu sultanı Alparslan'dır. Nizamü'l Mülk'ün anlattığına göre Gazneli sultanı Mahmud ve oğlu Mes'ud, Büyük Selçuklu sultanlarından Tuğrul ile Alparslan zamanlarda, hiçbir Zerdüşt, Yahudi veya Râfızî, ordunun karargah kurduğu sahraya gelmeye veya büyük devlet adamının karşısına çıkmaya cesaret edemezdi. Türklerin kahyaları hep temiz Hanefi veya Şafii mezhebine mensup meslekten idareci ve Horasanlı idiler. Türkler, Irak'ın ehli sünnet mezhebine aykırı katiplerini ve âmillerini asla yanlarına almazlar, onlara hiç memuriyet vermezleri ve "Bunlar Deylemlilerle aynı mezheptendirler ve onların taraftarıdırlar; (idareye) sağlam yerleşirlerse, Türklerin menfaatları zarar görür, Müslümanlar ızdırap çekerler. Düşmanların aramızda olmamaları daha iyidir" derlerdi.[230]

230 Nizamü'l Mülk, *Siyasetnâme*, s. 156.

Yine aynı vezir sözlerini şöyle sürdürüyor: "Sultan Tuğrul ve Alparslan bir Türk'ün veya emîrin bir Râfızîyi huzuruna kabul ettiğini işitmemişlerdi. Eğer birinin böyle bir şey yapmış olduğunu işitseler, onu şiddetle azarlarlardı."[231]

Nizamü'l Mülk bu konuda bir de anekdot nakletmektedir ki, bizim konumuzla ilgili olan kısım da bu anekdottadır.

"Bir gün Sultan Alparslan'a meşhur kumandanlarından Erdem'in bir köy sahibini katipliğe almakta olduğunu bildirdiler. Bu köy sahibinin Batınî mezhebinden olduğunu söylediklerinden; Sultan bu işe kızdı ve bargâhında (toplantı salonunda) Sultan ile Erdem arasında şöyle bir konuşma geçti:

Sultan: "Sen benim düşmanımsın, devletin de hasmısın."

Bunu duyunca Sultan'ın ayaklarına kapanan Erdem:

"Ey hükümdarım, bu ne sözdür? Ben âciz bir bendeyim. Bendelikte ve sadakatta hükümdarıma ne kusur işledim?"

"Benim düşmanım değilsen, niçin benim düşmanımı hizmetine aldın?"

"Kimdir bu?"

"Âbe köyü sahibiyken senin katibin olan kişi."

"O da kim oluyor? Sonra (bütün) zehir olsa, bu devlete ne yapabilir?"

"Gidiniz, bu adamı getiriniz."

Sultan, derhal getirilen katibi, Râfızî olduğu için, Bağdat Abbasî Halifesi'ni meşru olarak tanımamakla itham eder. Katip bu ithama, Râfızî olmadığı, Şii olduğu cevabını verir. Sultan ise, Şiilik mezhebini Batınîlik mezhebinin başına geçirecek kadar iyi bulduğunu küfürle karışık beyan ettikten sonra, Şiiliğin kötü, Râfızîliğin daha kötü olduğunu belirtir.

Böylece, devlet erkanının önünde bir nevi muhakeme ederek, katibin suçunu kendisine itiraf ettiren Sultan, cezasını da hemen verir; Sultan'ın emriyle çavuşlar katibi döverler ve yarı ölü olarak saraydan dışarı atarlar. Sonra, Sultan devlet büyüklerine dönerek, "Kabahat bu adamcağızın değildir. Asıl kabahat, şu kâfiri hizmetine alan

---

231 Age., s. 157.

Erdem'indir" der ve sözlerine şöyle devam eder: "Ben sizlere kaç defa söyledim. Biz bu diyarda yabancıyız. Bu vilayetleri kuvvet kullanmak suretiyle aldık. Biz hepimiz temiz Müslümanlarız. Bu ıraklılar ise kötü mezheptendirler. Deylem taraftarıdırlar. Temiz Müslüman oldukları, heva ve heves peşinde koşmadıkları, bid'at tanımadıkları için Tanrı bugün Türkleri yüceltmiştir."

Böylece hakimiyet felsefesini ve siyasi tefekkür seviyesini ortaya koyan Sultan, at kılı getirmelerini emretti. Erdem'e bir kıl verdi ve koparmasını emretti. Erdem kılı kolayca kopardı; sonra on kıl verdi, Erdem yine kopardı. Daha sonra Sultan, birçok kılı büküp koparmasını söyleyince, Erdem koparamadı. Bu denemeden sonra Sultan, "Düşman da böyledir, bir tane oldukları zaman ezilebilirler, fakat çoğalınca ezilemezler" dedi. Sonra Erdem'e dönerek "Bu adamcağızın ne kudreti vardır, devlete ne yapabilir?" şeklindeki sözünün cevabı budur" dedi ve şöyle devam etti: "Bunlar tek tek Türkler arasına girerler, onları işini ve kahyalığını yaparlar, ahvaline vakıf olurlar. Aradan çok geçmeden de Irak'ta isyan ederler. Veya Deylemliler memlekete hücum ederler. Bütün devlet hizmetine alınanlar gizliden ve açıktan Demlemlilerle işbirliği yaparlar ve Türkleri mahvetmeye çalışırlar."

Yine doğrudan Erdem'e hitap ederek devam eden Sultan, sözlerini şöyle bitirdi: "*Sen Türksün ve Horasan ordusundansın. Senin ve bütün Türklerin idarecileri, katipleri ve memurları hep Horasanlı [Türk] olmalıdır ki, Türklerin işleri bozulmasın...*"[232]

Keşke Osmanlı şehzâdeleri ve sultanları Nizamü'l Mülk'ün Siyasetnâmesi'ni ve Sultan Alparslan'ın bu uyarılarını bir kere okumuş olsalardı!

"Ben Türk'üm" demekten gurur duyan ikinci hükümdar, Harezmşah Muhammed'dir. Moğollara uzun yıllar kan kusturan son Harezmşahlar hükümdarı Celalettin Mengüberdi'nin babasıdır. Harezşah Muhammed, Abbasî halifesinden Bağdat'ta adına hutbe okunmasını yani halifenin daha önce Büveyhîler ve Selçuklular lehine olduğu gibi şimdi de Harezmşah.lehine cismani iktidardan feragatını ister ve bu

---

232 Age., s. 157-158.

amaçla Harezmli Kadı Mucireddin Ömer b. Sa'd'ı Bağdad'a elçi olarak gönderir. Bağdat hükümeti talebi şiddetle reddeder ve Şeyh Şihabeddin Sühreverdî'yi Harezmşah'a elçi olarak gönderir. Fakat Harezmşah halifenin elçisini asık bir suratla karşılar ve gerekli saygıyı göstermez, hatta huzuruna girdiğinde oturtmaz. Şeyh bir hadis okumak için izin ister. Hadis, Peygamber'in Müslümanların Abbasîlere zarar vermemeleri konusundaki tenbihiyle ilgiliydi. Sultan hadis okunurken âdet üzere diz çöker, sonra da şöyle der:

"- Ben Türküm ve Arapçayı az bilirim, fakat senin okuduğun hadisin manasını anladım."[233]

Türk olduğunu söylemekle kalmayıp, Türklüğüyle övünen ve kendi halkını Türk halklarının en eskisi ve şah damarı olduğunu söyleyen üçüncü kişi Emîr Timur'dur. "*Biz kim emîr-i Türkistan, melik-i Turanmiz. Biz kim halkların en kadimi, Türk'ün baş boğunumiz*" sözü onundur. Timur'un bu sözü Taşkent'ten Andican'a giderken yolun sol tarafına dikilen küçük Timur büstünün altına kril harfleriyle ve üstelik de Sovyetler Birliği döneminde yazılmıştı.

Türklüğüne vurgu yapan dördüncü hükümdar, Timur'un torunu Babür'dür. Moğollardan adeta nefret eden "Moğol kelimesi altın harfle yazılsa bile tiksindirici olur" diyen Babür, "Vakayii" (veya Babürnâme) adlı hatıratında bulunduğu bölgedeki şehirleri anlatırken, o şehirlerde yaşayanların etnik mensubiyetine özellikle değinir. Örneğin Andican'ı anlatırken "Halkı Türk'tür. Şehir ve pazarında Türkçe bilmeyen kimse yoktur"; "Isfara.. halkı tamamen Sart ve dağlıdır" diye yazar.[234]

Babür yalnızca Türklüğüne vurgu yapmakla kalmaz, ayrıca kendisi Sığnak'taki runik yazılı Türk kitabelerindeki alfabeyi daha pratik hale getirerek bir Türk alfabesi hazırlar ve Semarkand'ı Şeybanîlerden istirdat ettiği zaman okullar açarak Arap alfabesinin yerine Türk alfabesiyle eğitim yaptırmak ister. Fakat vaktiyle Uluğbey'in başını yiyen Nakşıbendîler "dil elden gidiyor!" diyerek cahil halkı kandırıp medreseleri basarlar ve Babür'ün müderrislerini taşa tutarak öl-

233 Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, s. 396-397.

234 Zahiriddin Muhammed Babür, *Babürnâme*, s. 6-7.

dürürler. Henüz çok güçlü bir saltanatı olmayan Babür mecburen okulları kapatır. Hatta kendisi hatıratında bu alfabeden bahseder ve "Bu, hatt-ı Sığnakî imes, hatt-ı Babürî irür" (Bu, Sığnak alfabesi değil, Babür alfabesidir) der. Göktürklerden sonra Mustafa Kemal'e kadar "bu milletin atalarının bir alfabesi vardı, atalarımın alfabesi dururken niye başka halkların alfabesini kullanayım ki?" diyen tek kişi Babür'dür. Babür'ün bu şekilde milliyetçi ve Türkçü oluşunda Ali Şir Nevaî'nin etkisi çok fazladır. Babür daha sonra Hindistan'da Mugal İmparatorluğu'nu kurduğunda oğulları Ekber ve Hümayun'a da bu alfabeyi öğreterek, çok gizli devlet yazışmalarını aralarında onunla yapmalarını öğütler.

Leyla ile Mecnun adlı manzum eserinin sonunda;
Men Türkçe başlaban rivayet
Qıldım bu efsâneni hikâyet.
Kim, şuhreti çün cahânga tolgay,
Türk eliğe dağı behre bolgay.
Nev çünki bükün cahânda etrâk
Köptür huştab'u safı idrâk.

diyen Nevaî, Türk diline verdiği öneme işaret ettiği gibi, *Muhakemetü'l Lügateyn* adlı eserinde Türkçenin Farsçadan çok daha üstün olduğunu örnekleriyle ispat ederek şöyle der:

"Söz bir incidir ki onun denizi gönüldür ve gönül bütün anlamları kendisinde toplar. Nitekim denizden cevherleri dalgıçlar çıkarır ve onlara mücevherciler katında değer biçilir. Gönülden söz incileri çıkarma şerefine erenler de (dalgıçlar da) bu işin mütehassısıdırlar. O inciler bu mütehassıslar ağzında canlanır, nisbetlerine göre yayılır ve ün kazanırlar. İnciler değer bakımından çok farklı olurlar. Bir tümenden yüz tümene kadar (bir liradan binlerce liraya kadar) olanları vardır. Elden ele geçen ucuz incilerle, sultanların kulaklarına küpe olan incilerin değerleri bir mi?

"... Şöyle bilinir ki, Türk Fars'tan daha keskin zekalı, daha anlayışlı, daha saf, daha pek yaratılışlıdır. Fars ise ilimde ve gayret

sarfıyla elde edilen bir anlayışta daha olgun ve derin görünüyor. Bu hal Türklerin doğru, dürüst, temiz niyetinden, Farsların da fen ve hikmetinden belli oluyor... Ve lakin, Türk ve Fars dilleri arasındaki kusursuzluk veya noksanlık bakımından çok büyük farklar vardır. Söz ve ibarede, kelimelerin anlam ve kavramında, Türkçe Fars'tan üstündür. Türk'ün öz dilinde öyle incelikler, güzellikler, sanatlar vardır ki inşallah yeri gelince gösterilecektir...

"... Türkün Fars'tan daha üstün, daha kabiliyetli, daha açık ve parlak olduğunun şundan kuvvetli delili olur mu: Bu iki milletin gençleri, ihtiyarları, büyükleri, küçükleri arasında kaynaşma aynı derecededir. Alış-verişleri, işleri, güçleri, düşüp kalkmaları, oturup durmaları, birbirinden hiç farklı değildir. Aynı hayat şartları içinde yaşarlar... Böyle olduğu halde Türklerin hepsi Farsçayı kolayca öğrenir ve konuşur. Oysa Farsların hiç biri Türkçe konuşamaz. Yüzde, belki binde biri Türkçe öğrenir ve konuşursa da, onun Türk olmadığı daha ilk sözünden belli olur... Türkün Fars'tan kabiliyetli olduğuna bundan daha kuvvetli tanık olamaz ve hiçbir Fars bunun aksini iddia edemez...

"... Fars dili yüksek ve derin konuları anlatmada yetersizdir. Çünkü Türkçe'nin oluşumumda ve konularında pek çok incelik, özgünlük vardır. İnce farklar, en uçucu kavramlar için bile kelimeler yaratılmıştır ki bilgili kimseler tarafından açıklanmazsa kolay anlaşılamaz.

"... Türkün bilgisiz ve zavallı gençleri güzel sanarak, Farsça şiirler söylemeğe özeniyorlar. İyi ve etraflı düşünseler, Türkçede bu kadar genişlikler, incelikler, derinlikler ve zenginlikler durup dururken, bu dilde şiir söylemenin ve sanat göstermenin daha kolay, şiirlerinin daha beğenilir olacağını anlarlar."

Nevâî'ye göre "halka halkın dili ile" hitap edilmeli ve eserler verilmeliydi.

Gerçek bir Türk milliyetçisi olan Nevâî, Türklüğüyle gurur duyar, Türklerin yaratılış, anlayış ve kavrayış bakımından kimseye benzemediklerini ve bütün milletlerden üstün olduklarını belirtir: "Yakîn

kılmamış halk sending kişi " (Muhakkak ki Allah senin gibi bir insan yaratmamıştır) diyerek Türk ırkını över. Nevâî'de dil bilinci ve milliyetçilik duygusu öylesine köklüdür ki, Türkçe konuşup yazmayanları, Türk soyundan olsalar bile Türk saymaz.[235]

Türklüğünü bilen ve Türkçü davranışları yüzünden şehit edilen Genç Osman lâkaplı Sultan II. Osman ağzından "Ben Türk'üm" veya "Biz Türk'üz.." gibi bir söz çıktığı konusunda herhangi bir kayıt yok ise de, Türklük şuuruna sahip bir hükümdar olduğu tarih kitaplarında kayıtlıdır. Yukarıda bundan bahsedilmişti.

Abdulhamid, "Ben de Türk'üm" diyen altıncı Türk hükümdarıdır. Enver Ziya Karal, Sultan Abdülhamid'in Türkçe bilmeyen Tunuslu Hayreddin Paşa'ya bir defasında öfkelenerek sert bir tonla "*Paşa! Paşa! Ben Türküm ve Türk kalacağım!*" dediğini nakletmektedir ki, bu şekilde konuşan başka bir Osmanlı padişahı yoktur. Sultan Abdülhamid üzerinde daha önce durulmuştu.

Jön-Türk hareketinin ortaya çıkmasından ve aynı hareketin "Yaş Türkler" adıyla Orta Asya'ya sıçramasından sonra Türk kelimesini kullanan son hükümdar son Buhara emîri Said Alim Han'dır. Buhara Hanlığı'nın Ruslar tarafından işgal edilmesinden sonra Kabil'e kaçan ve daha sonra oraya sığınan Said Alim Han, bir gün Özbeklerle sohbet ederken şöyle der:

"Ey yiğitler, benim size en son vasiyetim şudur: Siz, neden aranızda Ferganalı-Buharalı diye ayrım yaparak bölücü Rusların siyasetine hizmet ediyorsunuz? Bu çok ayıp. Ferganalı, Buharalı, Taşkentli, Akşabatlı, Kaşgarlı, Almatılı, Bişkekli, Düşanbeli, Urumçili de aynı vatanın evladıdır. Sonuçta aynı atanın çocuklarıyız. Düşmanın oyununa gelmeyelim ve ölene kadar Uluğ Türkistan davasına hizmet edelim... Ben Buhara emîri, Özbeklerin Mangıt boyundan sayılırım ve gerçek Türküm. Ama divan üyeleri bizi Farsileştirmek istiyorlar."[236]

---

235 Hüseyin Özcan'ın Özbekistan'da düzenlenen "Ölümünün 500. Yılında Ali Şir Nevâî " adlı uluslararası Sempozyumuna sunduğu bildiriden.

236 Abdulhamit Koçar, *Esaretten Hürriyete Bir Türkistanlının Hatıraları*, s. 114-115.

Türk asıllı yazar ve ansikpoledistlerden yalnızca Ali Şir Nevai üzerinde bir iki satırla durduk. "Bu halka Türk adını Tanrı vermiştir" diyen Kaşgarlı Mahmud'u elbette unutmak olmazdı, ama o zaten kendisinden bu konuda bahsedilmeye ihtiyaç duymayacak kadar zirvededir.

Aynı konuyla ilgili olarak Mustafa Kemal'in bir hatırasını aktararak bu konuyu noktalayalım.

"Bir gün Makedonyalı yüzbaşı, kıta çavuşlarından birini bölük kumandanlığı odasına çağırttı. Müfit'le ben de orada idik. Çavuş sağlam yapılı, yakışıklı bir Türk delikanlısı idi. Yüzbaşı gencin onurunu kıracak şekilde azarlamaya başladı. Daha çok mensup olduğu etnik kimliğe saldırıyordu. 'Sen' diyordu 'nasıl olur da necip Arap kavmine mensup Peygamber efendimizin mübarek soyundan gelen bu çocuklara sert davranır, ağır sözler söylersin. Kendini iyi bil, sen onların ayağına su bile dökemezsin.' Bu türden gittikçe anlamsızlaşan sözlere hakaret ediyordu. Sesi yükseldikçe yükseliyordu. Çavuşun yüzündeki ifadeye baktım. Önce bir babaya duyulan saygının samimiyeti okunan çizgiler sertleşmeye, içten gelen bir isyanın ateşleri gözlerinden okunmaya başladı. Fakat gerçek itaatin sembolü olan her Türk askeri gibi iç duygularını gemlemeye çalıştı. Göz pınarlarından tanelenen yaşlar yanaklarına döküldü. Dayanamadım.

"Yüzbaşı efendi susunuz!" diye bağırdım. Birden şaşırdı. Sözlerinin bizden onay görmesini beklediği anlaşılıyordu. 'Yoksa fena bir şey mi söyledim?' diye sordu.

'Evet, çok fena hareket ettiniz. Buna hakkınız yok. Bu erlerin bağlı bulunduğu Arap kavmi birçok bakımdan necip olabilir. Fakat senin de benim de, Müfit'in de ve çavuşun da mensup olduğumuz kavmin de büyük ve asil bir millet olduğu asla yadsınamaz bir gerçektir.'

Yüzbaşı başını önüne eğdi, utanmıştı."[237]

Zavallı, tarih fakiri yüzbaşı! Herhalde çok dindar ve cahil bir ailenin çocuğu idi ki, küçüklüğünde kulağına fısıldanan sözlerin etkisiyle hareket etmişti. Eğer o Arap askerler Hz. Peygamber'in mü-

---

237 Erol Mütercimler, *Fikrimizin Rehberi*, s. 146.

barek soyundan geliyorlar ve Araplar da kavm-i necip iseler, Hz. Hüseyin'in başı Dımaşk'a getirildiğinde elindeki deynekle onun azı dişlerine dürtüp şu şiiri okuyan Yezid Arap değil miydi?

Sormazsam eğer ki, Hindiflerden[238] *değilim ben,*
Bize ettiklerinin hesabını evlad-ı Ahmedden,[239]
Keşke görselerdi Bedir'de şehit düşen atalarım
Çektiği acıyı Hazrecilerin mızrak darbesinden!
Havaya zıplarlardı mutluluktan ve sevinçten,
Ve derleri: Aslanım Yezid, dert görmesin ellerin
Kurutup onların önderlerinin soyunu sonunda,
Kapattık böylece kalan hesabı Bedir gününden![240]

İslamiyet ve etnisite

Dünyanın hangi ülkesine giderseniz gidin, hangi halktan herhangi biriyle konuşursanız konuşun, eğer ona "kimsin?" diye sormuşsanız, Arapsa "Arabım", Acemse "Acemim", İngilizse "İngilizim", Rus ise "Rusum" vs.. cevaplar alırsınız. Hatta Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde dahi "Özbeğim, Kazağım, Kırgızım..." cevaplarını alırsınız. Bu insanlar ilk önce etnik mensubiyetlerini belirtirler ve hiçbir zaman "Arabım ve Müslümanım" yahut "Rusum ve Hıristiyanım" vs. demezler. Ancak hangi dinden olduğunu ayrıca sorarsanız, o zaman size dinini söylerler.

Fakat Türkiye'de eğer azınlıklardan herhangi birine mensup değilse, Türklere aynı "kimsin?" sorusunu yönelttiğinizde, dört değişik cevaptan herhangi birini alabilirsiniz:

- Türk'üm, Müslümanım;
- Müslümanım elhamdülillah;
- Müslümanım, Türk'üm;
- Türk'üm.

Halbuki yöneltilen soru "Kimsin ve hangi dindensin?" şeklinde değildir. Böyle bir tezatın dünyada bir örneği daha yoktur. Tıpkı

238 Hindif: Yezid'in aşiretinin adı.
239 Yeni Hz. Peygamber'in çocuklarından.
240 Ebû Reyhan el-Biruni, *Maziden Kalanlar*, s. 351.

kandil gecelerinin İslam ülkeleri arasında yalnızca Türkiye'de olması gibi, "kimsin?" sorusuna dört değişik cevap da yine Anadolu Türklerine has bir özelliktir. Yıllar önce yapılan "Türk Müslümanlığı" tartışmasından çıkan sonuç da bunu göstermişti.

"Kimsin?" sorusuna yalnızca "Türk'üm" şeklinde cevap verenlerde, etnik hafıza biraz daha fazladır, ama bunda son otuz yıldır PKK'yla birlikte ortaya çıkan faktörün etkisini göz ardı etmemek gerekir. "Türk'üm, Müslümanım" diyenler etnisiteyi dinden önce tutan nispeten kültürlü kesimdir, ama "Müslümanım, Türk'üm" diyenlerle yalnızca "Müslümanım elhamdülillah" diyenler arasındaki fark önemsenmeyecek kadar azdır.

Peki aynı soruya neden yalnızca Türkiye'de dört değişik cevap?

Bu tezatın temelinde kanaatimizce eğitimin rolü ağırlıklıdır. İlkokullarda her sabah çocuklara "Türk'üm, doğruyum.." andı papağan gibi tekrar ettirilir yıllardan beri, ama o çocuklara Türk kimdir, nedir, ne değildir izah edilmez ve anlatılmaz. Okullarda okutulan ders kitaplarında Osmanlı başka, Türk başkaymış gibi takdim edilir. Dindar ailelerde ve dinî tedrisatlı okullarda ise etnik mensubiyetten bahsetmek "ırkçılık"mış gibi telkin edilir ve İslam dininin ırkçılığı yasakladığı, bütün Müslümanların kardeş oldukları ve bu yüzden "Müslümanım elhamdülillah"ın en iyi yol olduğu öğretilerek "ümmet" ruhu üflenir. "İnneddine indallahil İslam" (*Allah katında din İslam'dır*) ve "*Allah katında en değerliniz, en takvadar olanınız*" âyetleri sık sık tekrar edilir, Allah katındaki dinin İslam olmasıyla etnik mensubiyetin ve takvadâr olmakla milliyetin ne gibi ilgisi olduğu üzerinde kafa bile yorulmaz. Bir insan milliyetini söylerse takvadâr olamaz mı? Yahut etnik mensubiyetini belirtirse dinden mi çıkar? Bu sorular sorulmaz ve tartışması dahi yapılmaz. Kısacası din ve etnik mensubiyet konusu biz Türklerde bir tabudur adeta. Osmanlı döneminden mevrûs kötü bir takıntı!

Acaba öyle mi? Acaba gerçekten İslam dini etnik mensubiyetin belirtilmesine karşı mıdır? Acaba yalnızca Türkiye'de geçerli olan bu yasak, hakikatlerle ve İslamiyetle ne kadar örtüşmektedir? İslam dini, etnisiteyi belirtmeyi yasaklıyor mu, yoksa aksine teşvik mi ediyor?

"Beyazın siyahiye, siyahinin beyaza karşı üstünlüğü yalnızca takvası iledir" hadis-i şerifini nasıl okumak gerekiyor? Dünyanın irili ufaklı bütün etnik grupları kendi milliyetlerini ve etnisitelerini belirtirken, neden bu yasak yalnızca Türklere? Başka yerlere gitmeye gerek yok, Türkiye'de Türklerden başka, kürt, Arap, Acem, Gürcü, Çerkes, Boşnak, Arnavut, Laz, ermeni, Rum.. var. Bunların hepsi kendi etnisitesini söylüyor, onlarınki ırkçılık ve anti-İslam olmuyor da, neden Türk Türk olduğunu söylediği zaman ırkçılık ve anti-İslam sayılıyor? Onlar etnik mensubiyetlerini söylerken dinî emirlere karşı çıkmış olmuyorlar da, neden Türk Türk olduğunu söylediği zaman dine karşı çıkmış, ırkçılık yapmış sayılıyor? Anlaşılan Osmanlı'daki sinsi gizli yasak hâlâ bir şekilde devam etmekte.

Başka bir soru soralım: Her yıl bir İslam ülkesinde "İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları Konferansı" düzenlenir ve bu konferansa katılan ülkelerin heyetlerinin oturacakları protokol masaları üzerine isimleri yazılır. Madem bir ümmetsin de, neden ülke isimleri ve heyet adları ayrı ayrı yazılıyor? Neden tek bir dil konuşulmuyor da, her heyet kendi diliyle konuşuyor ve simültane çevirmenler tarafından değişik dillerde sunuluyor? Madem Müslüman halklar tek bir ümmetti de, neden aynı anda biri Bağdat'ta, biri Kahire'de, biri Endülüs'te (İspanya) üç değişik halife vardı? Madem tek bir ümmettik de, Osmanlı halifesinin yayınladığı beş fetvalı cihat fermanına niye kimse uymadı? Madem tek ümmettik de, Yemen'de, Mısır'da, Arabistan'da, Küveyt'te, Irak'ta, Suriye'de, Arnavutluk'ta kendileri gibi Müslüman olan Türkleri (üstelik Türküz bile diyemiyorlardı) sırtından hançerlediler ve yüz binlercesinin kanını döktüler? Madem aynı ümmettik de, Filistinliler lehine Türkiye'de ve diğer bazı Arap ülkelerinde nümayişler tertiplenip, sokak başlarında kurulan sandıklarda para toplanırken, Çin'de adeta katliama tâbi tutulan ve üstelik hem Müslüman, hem Sünnî ve Hanefî olan Uygurlar için Türkiye'de ve İslam dünyasında kimse kılını kapırdatmadı? Madem aynı ümmettik de, Karabağ'da Azerbaycan Türkleri Hıristiyan ermeniler tarafından dünyanın gözü önünde katledilirken sözde Müslüman Arap dünyasından bir ses çıkmadı? Kırım Türkleri ülkelerinden koparılıp oraya

buraya sürgün edilirken İslam dünyası nerdeydi? Şu anda bile ülkelerine geri dönmeyi başaran Kırım Türklerinin sıkıntılarını hangi İslam ülkesi paylaşıyor ve yardım gönderiyor? Stalin zamanında sürülen Ahıska Türklerinin dramı hangi İslam ülkesinin ortak derdi olmuştur? Madem aynı ümmettik de, neden Irak'taki kürtler Hıristiyan ve Haçlı zihniyetli Amerikan ordusunun işgali sırasında Müslüman Arapların ve Türklerin aleyhine olarak kâfirlerin, haçlıların safında yer aldılar? Madem aynı ümmettik de, İdi Amin'in ülkesinde Müslümanlar hakimken, bugün Hıristiyanların hakim olması karşısında sesimiz çıkmadı? Kıbrıs'ta Türkler Hıristiyan Rumlar tarafından katledilirken İslam dünyası neredeydi? Bugün Kazan Türkleri ve Başkurtlar hâlâ Rusya'nın esareti altında. Madem bir ümmettik de, hangi İslam ülkesi sırf bunu sebep göstererek Rusya'yla diplomatik ilişkilerini kesti?..

Bu soruları daha yüzlerce uzatmak mümkün.

Etnik mensubiyet ve din meselesi

Müslüman kelamcılar yıllar boyu kaza, kadar, irade-i cüz'iyye, irade-i külliyye meselelerini tartıştılar durdular ve özellikle kaza, kader konusunda hiçbir ikna edici sonuca varamadılar. Kaldı ki Hz. Peygamber zaten bu konunun tartışılmasını yasaklamıştır. Çünkü insanoğluna verilen akıl ve idrak gücü bu muammayı çözmeye yetecek ölçüde değildir. Bu meselenin çözülememesinin sebebi, konunun ruhun mahiyetiyle ilgili olmasıdır. Tanrı ise Kur'an'da "ruhun mahiyetinin kendi uhdesinde bulunduğunu, insanlara o kadar ilim verilmediğini" buyurmaktadır. Hatta rivayete göre bir defasında sahabe-i kiramdan birkaç kişi kendi aralarında kaza kader konusunu tartışırlarken, Hz. Peygamber'in çıkıp gelmekte olduğunu görünce susmuşlar. Fakat Hz. Peygamber bir şekilde onların tartışmalarına vakıf olmuş ve "*Ben size bu konuyu tartışmayı yasaklamadım mı? Unutmayın ki, sizden önceki kavimler bu yüzden helak oldular!*" buyurmuş.

İrade-i külliyye ve cüz'iyye de doğrudan kaza, kader konuyla bağlantılı kabul edilir. Bu iki terimden birincisi "tam irade", ikincisi "kısmî irade" kelimeleriyle karşılanabilir. Her iki terim de insanoğluyla

ilgili olduğu için, ana rahmine düşüşünden ölümüne kadar doğrudan onun hayat çizgisi ve bu dünyada başına gelecek şeylerle, diğer bir deyişle hayatıyla alâkalıdır. Prof. Hayrettin Karaman ise bu iki terimi şu şekilde izah ediyor: "*Küllî irade, fiile uygulanmadan var olan ve bütün seçenekleri kapsayan (yapmaya da yapmamaya da karar vermeyi sağlayan) iradedir. Cüzî irade ise bunun bir seçeneği için kullanılan (yapma veya yapmamayı seçen) iradedir.*"[241] Ben bu tanımlamadan hiçbir şey anlamadım, sizler anlamışsanız onu bilemem.

Acaba her iki iradenin kullanılması bizzat insanoğluna mı bırakılmıştır, yoksa yalnızca kısmî irade mi onun tasarrufundadır? Şahsî kanaatimiz odur ki, insanoğlunun tasarrufuna bırakılan, yalnızca kısmî iradenin kullanımıdır. Tam iradenin kullanımı ise Yüce Yaratıcı'ya aittir ve onun nasıl takdir edileceği konusunda kulun fikri sorulmaz, rızasına müracaat edilmez. Bu görüşümüz *kaderiyyûn* akımının görüşüyle benzerlik arz ederse de, aynısı değildir.

Konuyu daha net bir şekilde izah etmeyi deneyelim.

Bir insan olarak ben, eşimi kendim seçebilirim. Çocuklarıma istediğim adı veririm. Eğer hükümet zorunlu ikamete tâbi tutmamışsa, ülkemde istediğim yerde yaşarım. Hiç hastalanmamak, belki hiç ölmemek, yüzlerce değil, binlerce yıl yaşamak, hep genç kalmak isterim. Mümkünse dünyaya gelirken bir prens veya çok zengin bir adamın oğlu olarak doğmak isterim... Ben istemesine isterim de, Yaratan verir mi? Yoksa ben isterim otuz, Tanrı verir dokuz sözünde olduğu gibi, verilenle ve takdir edilenle yetinmek zorunda mıyım? "Verilenle ve takdir edilenle" ifadesiyle Abdulkadir Geylanî'nin "Rızık için kendinizi paralamayın; elinizden geleni yapın ve bırakın. Size takdir edilen size gelecektir" sözüne atıfta bulunmak istedik.

Dünyada anne babasını, kardeşlerini ve etnik mensubiyetini kendisi seçen veya tayin edebilen kimse yoktur ve olamaz. Peygamberler dahi bu kuralın dışında değiller.

Türk bir anne babadan dünyaya geldiğim için ben de otomatikman Türk sayıldım ve öyle kabul edildim. Kimse bana hangi milletten olmak istiyorsun, siyahî mi, sarışın mı, esmer mi dünyaya gelmek istersin diye sormadı. Eğer annem babam kürt olsaydı, kürt,

241 www.hayrettinkaraman.net

Arap olsaydı Arap, Fransız olsaydı Fransız olacaktım. Davranış kalıplarım da içinde yaşadığım toplumun davranış kalıplarına uygun olacaktı.

Hepimiz çok iyi biliriz ki, Tanrı önce Adem'i, sonra Havva'yı yarattı, daha sonra onları yeryüzüne indirdi, nesilleri çoğaldı ve onlara hayat kuralları yani bir din koydu. Allah, koyduğu din kurallarını daha doğrusu toplumsal hayat kurallarını peygamberler görevlendirerek onlar vasıtasıyla dikte ettirdi. Kabul edip etmemekte de serbest bıraktı.

Demek ki, bir insan kendi etnik kimliğini, annesini babasını, kardeşlerini, rengini seçme hakkına sahip değil. Bunları bizim dışımızda bir güç, Yaratacı belirliyor ve bize de sormuyor. Dinimi seçmem içinse benim önce dünyaya gelmem, sonra Allah'ın tanıdığı tercih hakkını kullanarak seçimimi yapmam gerekli. Hz. Peygamber, tüm çocukların doğuştan İslam'a meyyal doğduklarını, onları sonradan anne babalarının Müslüman veya Hıristiyan yahut Musevi vs.. yaptıklarını belirtmektedir. Hz. Peygamber'in sözü gerçekten doğrudur. Çünkü İslam, Allah tarafından gönderilen en son ve en mükemmel din olduğu kadar, insan tabiatına da en uyumlu kurallar içeren bir dindir. Dikkat edilirse, Hz. Peygamber dahi bir çocuğun Müslüman olarak doğmadığını, tabiaten ona meyyal olduğunu, dolayısıyla İslam dinini kabul edip etmeme meselesinin kendi hür iradesine bırakıldığını vurgulamaktadır.

Şimdi; annem babam, beni nüfus kütüğüne kaydeden nüfus memuru Müslüman, devletin resmi dini İslamiyet olduğu için bana sormadan nüfus haneme Müslüman yazdılar. Vakıa şimdi bunlar mazide kaldı. Yaşı kırkın üzerinde olanlar bilirler. Eskiden nüfus cüzdanlarında kişinin dini ve mezhebi dahi yazılırdı. Şimdi bunlar kaldırıldı ve doğrusu da budur. Ne anne babam, ne de devlet hangi dini seçeceğime benim yerime karar veremez, dayatmada bulunamaz. Bunun aksi, "lâ ikrâhe fiddîn" (Dinde zorlama olmaz) âyetinin ruhuna terstir.

Devam edelim. Türkler, Müslüman olmadan önce tek tanrılı olmakla birlikte şamanî bir inanca sahiptiler. Uygurlar üç dört defa

din değiştirdiler ve günümüzde dahi Çin'in iç kısımlarında ayrı olarak yaşayan Sarı Uygurlar Buddist, diğerleri Müslümandır. Kazan Tatarları dört beş defa din değiştirdiler. O yüzden Orta Asya'da onlar için "Dokuz kaytar Tatar" yani dokuz defa dinden dönmüş Tatar derler. Ruslar vaktiyle pagan ve putperest bir halk iken, şimdi Hıristiyandırlar vs..

Diğer yandan günümüzde toplu olmamakla birlikte, bireysel bazda Hıristiyanlıktan İslamiyete geçen, çok nadiren Müslümanlığı bırakıp Hıristiyan olanlar vardır.

Yukarıda Türk anne babadan doğduğum için Türk, yine Müslüman bir anne babadan doğduğum ve devletin resmi dini de İslamiyet olduğu için Müslüman kabul edildiğimi, öyle kaydedildiğimi belirttim. Tüm bunlara rağmen ben, istersem hemen yarın hür irademi kullanarak bir kiliseye gidip vaftiz olur ve dinimi değiştirebilerim (Allah göstermesin!) Kanunlarda bunu engelleyecek bir şey yok. Şeriatta dahi, irtidad (din değiştirme) olayı ferdi ise müsamaha ile karşılanmakta, fakat toplu halde olursa katli vaciptir denilmektedir.

Diyelim ki, Hıristiyanlığa geçtim ve vaftiz oldum. Papaz da, Hıristiyanlar da beni artık bir Hıristiyan olarak bağırlarına basar ve toplumlarında bana yer verirler. Yine diyelim ki, dinimi değiştirdikten sonra Fransa'ya yerleştim ve Fransızcayı mükemmel bir aksanla bir Fransız gibi konuşmayı öğrendim. Fransızlar nazarında artık iyi bir Hıristiyan, ama bir Türk Hıristiyan olarak kalmaya mahkumum! Sünnetli olmamın onlar için pek de bir mahzuru yoktur, çünkü füruattandır. Demek ki, Filibeli Ahmet Hilmi'nin "bu dinde hitan (sünnet) var, bir giren bir daha çıkamaz!" sözü doğru değilmiş. Keza biz de Müslüman olan bir Fransız'a bir Müslüman olarak toplumumuzda yer verir, saygı gösterir, öldüğünde Müslüman mezarlığına defnederiz. O, artık bizim nazarımızda bir Müslümandır, ama Fransız bir Müslümandır. Çünkü Türklük benim, Fransızlık onun alnına silinmeyecek şekilde vurulmuş bir mühürdür. Yani Fransızlar benim Türk asıllı olduğumu, biz ise Fransız'ın Fransız olduğunu asla unutmayız. Eşyanın tabiatı böyle.

Mezhepler de bunun gibidir. İstersek tamamıyla reddedebilir veya birinden ötekine ücretsiz geçiş yapabiliriz. Kimse bizi engellemez.

Yukarıdan beri söylediğimizi özetlersek, Allah'ın bizi daha yaratmadan önce bize sormadan bizim adımıza bulunduğu tasarruflar irade-i külliyyedir. Verdiğimiz örnekten hareketle dinimi değiştirmem ise, özgür irademle olduğu için, irade-i cüz'iyyedir. Tasarrufu ve seçimi elimizde olmayan "tam irade"den dolayı biz Allah indinde herhangi bir sorumluluk taşımayız. Zaten benim Türk veya Kürd yahut Arap veya Rus olarak dünyaya gelmem de Allah için önemli değildir. O, sadece öyle takdir etmiş ve hikmetini de kendisine saklamış. Ayrıca Allah indinde değerli insan olmanın etnisiteyle ilgisi yoktur. Onun tek yolu takvâdır. Ama dinimi değiştirmekle, yanlış bir şey yapmışsam, o zaman Allah indinde verilecek bir hesabım var demektir. Çünkü birincisinde benim bir dahlim yok, ama ikincisinin tercihi bana bırakılmış. Bir başka deyişle etnik mensubiyet daha ana rahmindeyken alnımıza kazınan silinmez bir mühürdür, din ise istendiğinde üzeri çizilip yeni bir din adı yazılan tercihe bağlı bir fenomendir.

Allah birinci ve ikinci hususu aynı zamanda irade-i cüz'iyye ve irade-i külliye ayrımını Kur'an'da gayet açık bir şekilde izah etmektedir:

"*Biz sizleri bir erkek ve dişiden yarattık. (Sonra) sizleri (ayrı ayrı) halklar ve kabileler haline getirdik...*"[242]

"*Eğer Allah dileseydi, elbette sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat verdiği şeylerde sizi imtihan etmek için ümmetlere ayırdı.*"[243]

"*Yeryüzünde yürüyen hiçbir hayvan ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki, sizin gibi birer ümmet olmasınlar.*"[244]

Birinci âyetten başlayarak indî yorumlarımızı getirelim. Allah birinci ayette "innâ halaknâkum bin zekerin ve unsâ" (sizi bir erkek ve dişiden yarattık) buyurarak anne babamızın seçimini doğrudan Kendisinin yaptığını beyan etmektedir. Arkasından da (ayrı ayrı) halklar ve kabileler haline getirdik" buyurarak Kendi yarattığı insanları, yine onlara sormadan ayrı ayrı halklar haline getirdiğini duyurmaktadır. Buradaki olay tamamıyla insanoğlunun iradesinin dışında,

---

242 Hücürat, 13.

243 Maide, 48.

244 Kur'an, 6/38.

irade-i külliyenin tezühüründen ibarettir. Bir başka deyişle değişik halkların ve etnilerin oluşumu insanların iradesi dışında gelişen bir olaydır ve ilahî iradenin eseridir. İçimizdeki Türk kelimesinden rahatsız olan bazı beyinsizler ise, galiba Kur'an'ı bir roman gibi okuyor olsalar gerek ki, Allah'ın iradesinin hilafına sözler sarf etmektedirler. Halbuki bizzat Allah Kur'an'da 973 âyetin sonunu size akıl verdik "düşünün, akıl edin" diye bitirmektedir. Demek ki etnik mensubiyetini söylemenin İslam'a ters düştüğünü söyleyen bu beyinsizler, gerçekten barangiller familyasından olsalar gerektir.

Halbuki Musevilik gelmeden önce Yahudiler zaten halk olarak var idiler. İsa gelmeden önce şimdi Hıristiyan olan halklar mevcuttular. Hz. Peygamber gelmeden önce Araplar da, Acemler de, Türkler de, Arnavutlar da vardılar ve yine Arap, Acem (Fars), Türk vs. isimlerini kullanıyorlardı. İslam dini şu anda Müslümanlığı kabul etmiş olan insanlara, "artık bundan sonra Arap, Acem, Türk vs.. yok, bugünden itibaren kimse etnik kimliğini ağzına almasın!" diye bir emir getirmedi. Aksine Allah aynı âyetin devamında "liteârefû.." (birbirinizle tanışasınız diye..) buyuruyor. İki insan birbiriyle tanışırken tokalaşır ve karşılıklı olarak adlarını söylerler ki, daha sonraki karşılaşmalarında birbirlerine adlarıyla hitap ederler. Birine telefon ettiğimizde, eğer daha önceden tanımıyorsak ve hiç görüşmemişsek, önce kendimizi adımız ve soyadımızla tanıtır, sonra konuya gireriz. Yukarıda sözünü ettiğimiz barangiller familyasından olanların dedikleri İslam'a uygun olsaydı, ceplerinde taşıdıkları kartvizitler üzerinde adları ve soyadları yerine "Allah'ın Müslüman bir bendesi" diye yazdırmaları yeterli olacaktı. Halbuki bu baranların her birinin cebinde taşıdıkları kartvizitler üzerinde kendi ad ve soyadları yazılıdır. Eğer yine onların dedikleri olsaydı, en azından İslam dünyasında kimsenin kendine ad ve soyad almaması, herkesin birbirine "Ey müslüman!" diye hitap etmesi yeterli olurdu.

Yine Allah Kur'dan'da "ve alleme'l Âdem el-esmâ" (ve Âdem'e isimleri (canlıların ve eşyanın) öğretti" buyuruyor ki, yukarıda verdiğimiz üçüncü âyeti açıklamaya çalışırken bu konuya ayrıca değineceğiz.

İkinci âyette ise Allah, seçimi hangi konuda kullarına bıraktığını gayet güzel izah etmektedir. Birinci âyette kullarına sormadan "sizi.. yarattık" diye emr-i vâki bildirmekte, ikincisinde ise "isteseydim yapardım, ama.." şeklinde sebep-sonuç ilişkisine işaret buyurmaktadır. Bunun anlamı şudur: Anne babamızı seçme hakkı nasıl bize bırakılmamışsa, değişik halkların oluşması ve bizim bunlardan herhangi birine mensubiyetimiz de bize bırakılmamıştır. Aksine Allah öyle istemiş ve öyle de yapmıştır. Yaratıcı O olduğuna göre, yarattığı kullara ne yapacağını sorması da gerekmez. Bütün dünyanın zenci veya Çinli yahut Arap, yahut Türk veya Rus.. olduğunu düşünelim. İthalat ve ihracaat diye bir şey olmayacak; tamamı tek tip ve aynı halk olduğu için, zaman zaman küçük çaplı iç çatışmalar yaşansa bile, bildiğimiz anlamda savaşlar olmayacak ve nüfus sürekli artacak, değişik genler arası aşılama olmayacağı için, sakat ve hastaları bol bir dünya olacaktı. Şimdiki anlamda ulusrarası bir rekabet olmayacak; karşılıklı kelime alış verişleri olmadığı için çok sınırlı kelimelerle konuşulan bir dil kullanılacak, tüm dünya bir başkentten yönetilemeyeceği için her yerde hercümerç, kargaşa ve kanunsuzluklar zirve yapacak ve koloniler oluşturan belli hiziplerin "yumruk hukuku" geçerli olacaktı...

Allah "dileseydi sizi tek bir ümmet yapardı.." buyururken, doğacak bu kaosu Alîm sıfatıyla bildiği için, tüm dünyayı tek bir ümmet yani süper-etnos yapmak istememiş ve arada bir çıkacak zâlim halkın diğerlerine tasallutunu önleme işini de karşısına çıkaracağı başka bir halka vazife olarak yüklemiş, bunu da Yüce Kitabı'nda "eğer Allah insanları (yani halkları) birbiriyle defetmeseydi (zararsız hale getirmeseydi), yeryüzünde fesat çıkardı" âyetiyle izah buyurmuştur.

Üçüncü âyet ise farklı etnisitelerin Allah'ın iradesinin bir sonucu olduğunun bir başka izahıdır. Yani Allah yalnızca yarattığı kullarını değil, tüm canlıları kategorilere ayırmış, koloniler haline getirmiş, onlara da değişik isimler vermiş, farklı görevler yüklemiş, kimini birbirine dost, kimini düşman haline getirmiş. Öbür türlü kedi ile köpeğin sebepsiz ezeli düşmanlığı neyle izah edilebilir?

Dünyamızda karada, havada ve denizde yaşayan on binlerce değişik türde canlı var. Hiç biri bir diğerine benzemiyor. Hepsinin derisi, şekli, özellikleri farklı. İnsanoğlu her birine bir isim vermiş. Bugün aslan, kaplan, kedi, köpek, papağan vs.. dediğimiz zaman gözümüzün önünde beliren suretleri farklıdır. Eğer barangiller familyasından olanların sözleri doğru olsaydı, insanların bu hayvanlara yalnızca "canlı" veya "hayvan" adı vermesi gerekirdi. Yahut hepsine "aslan" veya "kedi" demesi lazım gelirdi.

Ne kadar bitki türü olduğu henüz tespit edilebilmiş değil. Ama insanoğlu her birine bir isim takmış. Sadece ortak adı gül olmasına rağmen gülün pek çok çeşidi var ve her birinin ismi değişik. İnsanoğlu bu güllere isimler verirken, şekilleri, kokuları, yaprakları ve renkleri birbirine benzememesini göz önünde bulundurmuş ve bunu da onları tanımlamak için yapmıştır. Yoksa ayırım yapmadan hepsine yalnızca "gül" der geçer giderdi. Balıkçıya gittiğimiz zaman yalnızca "bana bir kilo balık tartsana!" dediğimizde, balıkçının bize soracağı soru "hangisinden?" olacaktır. Çünkü her balığın şekli, görünüşü, yapısı ve adı başkacadır. Eğer balıkçıya "bir kilo hamsi tart" dersek, o ne tartacağını anlar...

Bu sözleri ve örnekleri sayfalarca uzatmak mümkün, ama anlayan ne demek istediğimizi anlamıştır. Anlamayan veya yarası olduğu için gocunan ve anlamak istemeyen baranlara gelince, onlar bilsinler ki, ümmet kavramı ayrı bir şeydir, ümmet varlığı içinde kendi etnik kimliği ile bulunmak farklı bir şeydir. Allah "dileseydik sizleri tek bir ümmet yapardık" buyururken, gerçekten isteseydi bütün Musevileri, Hıristiyanları, Buddistleri, Lamaistleri... inandıkları dinden İslamiyete döndürürdü. Halbuki yüce Mevlâ, kullarını imtihan etmek için Musevi, Hıristiyan, Buddist ve Müslümanların ayrı ümmetler ve koloniler olarak varlıklarını sürdürmelerini uygun görmüştür. Tıpkı bitki ve hayvan katagorileri gibi.

Ümmet potasında yer almakla birlikte kendi etnik mensubiyetini korumak ve kendini diğerlerine o isimle takdim etmek başka şey, ırkçılık tamamıyla başka bir şeydir. Irkçılık, Hitler'in yaptığı gibi "üstün Ari ırk" teorisinin peşinde koşup, öjeni yani kendinden

olmayanları temizlemek; onları parya, aşağılık yaratıklar olarak görüp ya tecrit etmek veya ortadan kaldırmaktır. Irkçılık, Hindistan'daki gibi insanları kastlara ayırıp, "dokunulmazları" en aşağı sınıf olarak niteleyip, onlarla her türlü teması yasaklamaktır. Irkçılık, Küveyt başta olmak üzere diğer bazı Körfez ülkelerinde insanları dört gruba ayırıp, pasaport renklerini ona göre tespit etmek, yerli halka A grubu imtiyazı verip, diğerlerini ondan mahrum etmektir. Irkçılık, Güney Afrika'da yıllarca beyazların siyahları kendi ülkelerinde aşağılık mahluklar gibi görmesidir. Irkçılık, Yahudilerin kendilerini "Allah'ın seçkin milleti!" diye ilan etmesi (kim onları seçmişse?) ve diğerlerini hizmetkâr takımı olarak görmeleridir. Irkçılığın bugün en iyi örneği, Amerikalılar denilen ve henüz bir millet haline gelememiş, kanla beslenenenlerin, başka ülkelerde kendilerini sevmeyenleri çeşitli siyasi ayak oyunlarıyla hapislerde çürüten derme çatma etnik çetelerin yaptıklarıdır.

Eğer Türkler ırkçı olsalardı..

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, ırkçılık Türklere yabancı bir kavramdır. Eğer Türkler gerçekten ırkçı olsalar ve kendilerinden olmayana hayat hakkı tanımak istemeselerdi, bugün İran'da Acem diye bir halk, İran Cumhuriyeti diye bir ülke olmazdı. Arabistan diye bir ülke, Arap diye bir halk olmazdı. Yunanistan diye bir ülke ve Yunan diye bir halk olmazdı. Ermenistan diye bir ülke ve Ermeni adında bir halk olmazdı. Bu kuralı Gürcüler, Kafkas halkları ve Ruslar, Arnavutlar vs... için genişletmek mümkün. Nitekim günümüzde Kalmık diye bir halk kalmadı. Çünkü Çin imparatorunun emriyle bu halk kamilen imha edildi ve orada burada bazı gözden kaçan küçük koloniler kaldı. Eğer Türkler ırkçı olsalardı (ki, keşke olsalardı!) Osmanlı İmparatorluğu döneminde devşirmeler ve dönmelerin Türklere kendi ülkelerinde zulüm yapmak şöyle dursun, Türk adını anmak için dahi ağızlarını on kere yıkamaları gerekirdi. Eğer Türkler ırkçı olsalardı İsmet İnönü gibi kallavi bir kürt bu memlekette reisicumhur ve milli şef olamazdı. Eğer Türkler ırkçı olsalardı, Tayyib Erdoğan denilen zat başbakanlığı ancak rüyasında görür, Erbakan hiçbir zaman iktidar ortağı dahi olamaz, Mesut Yılmaz başbakanlığın

düşünü dahi kuramaz, Turgut Özal Amerikalıların evrak çantalarını taşımakla vakit geçirir, Bülent Ecevit diye bir politikacı olmaz, orduda genelkurmay kademesine gelmiş kişilerin çoğu onbaşı dahi olamazlardı. Eğer Türkler ırkçı olsalardı, isimlerini saydığımız bu şahıslara Türk asıllı olmadıkları için hayat hakkı dahi tanımazlardı. Ama aksi oldu ve Türklüğü kendisine şiar edinen bir parti yıllarca meclise giremediği gibi, günümüzde de seçim barajını aşmakla teselli aramaktadır.

Demek ki ortada ters bir şeyler var. Bu kadar toleranslı, etnik mensubiyetini söylemekten bile hicalet çeken bir halka sürekli olarak Türklüğünü hatırlamaması konusunu dinî makalalelerle işleyen din adamlarının devreye sokulması, kürdün kürt, Arabın Arap, Acemin Acem, ermeninin ermeni vs.. olduğunu söylediği bir dönemde Türk'e Türk olduğunu söyletmeme arzusu, Osmanlı döneminde olduğu gibi, bugün de bir takım menfaat ilişkilerinden kaynaklanıyor olmalı.

Prof. Hayrettin Karaman'ın Yeni Şafak gazetesinde yazdığı şu satırları ibretle okumak gerekiyor:

"Herhangi bir laik-ulus devletinde milliyetçilik ideolojisine sarılarak ümmet bölünüyor ve belli bir kavmiyet herkese dayatılıyorsa buna karşı mücadele etmek de 'müslüman ümmet'in vazifesidir. Ama çare bölünmek değildir; -madem ki laiklik ve demokrasi iddiası vardır- bu rejimin gereği olarak 'vatandaşlık esasında birlik ve eşitlik' peşinde koşulacaktır. İslam devleti olsaydı 'vatandaşlık' yerine 'din' konacak, tam eşitlik birliğine, adalet ise insan olmaya bağlı olacaktı."[245]

"Cumhuriyetin ilanından sonraki politikalara bakılırsa "bütün unsurları her yönden türkleştirmek" için her çareye başvurulduğu görülüyor. Hem İslam'a hem de farklı kültürel ve etnik aidiyetlere karşı takınılan tavır, yapılan uygulamalar zaman zaman isyanlara bile sebep oluyor.."[246]

---

245 Hayrettin Karaman, *Yeni Şafak*, 17 Mayıs 2012.
246 Hayrettin Karaman, *Yeni Şafak*, 27 Mayıs 2012.

Karaman hoca, bütün ömrünü ilahiyat kitapları okumakla geçireceğine, keşke biraz da tarih ve beşeri coğrafya kitapları okusaydı. Bir kere günümüzde ortada bir ümmet yok, yalnızca ümmet kavramı var. Emevîlerin ve Abbasîlerin başaramadığını Osmanlı kısmen başarmış, İslam dünyasının belli bir coğrafyasında "ümmet" ideolojisini oturtmuş, ama en güçlü olduğu dönemde dahi kimseye kavmiyet dayatmasında bulunmamıştı. Eğer Türkler, bu geniş coğrafyada Türkleştirme politikası gütselerdi, bugün İran'da Fars, Arab ülkelerinde Arabım diyen bir tek insan kalmazdı. Çünkü asimilasyon normal olarak üç kuşakta yani yaklaşık 70-80 yılda gerçekleşir. Türklerin Selçuklulardan itibaren İran ve Arabistan'daki hakimiyet süresi ise yaklaşık 1000 yıldır. Karaman hoca, "buna karşı mücadele etmek de 'müslüman ümmet'in vazifesidir" sözünü söylerken tarih bilgisinin ne noktada olduğu görülüyor. Hoca gibi İslam dinini gayet iye bilen bir kişi, önce Arapların ve Acemlerin, başlarında bulunan yönetici Osmanlıların kendileri gibi Müslüman olmalarına rağmen, neden isyan ettiklerini sormalıydı? İslam devletinde baştaki yönetici de Müslümansa ve zulüm de yapmıyor, elinden geldiğince adil ve hakkani davranıyorsa, yönetilen tebaanın isyan etmeye hakkının olmadığı gerçeğini hoca nasıl görmezden geliyor, anlayabilmiş değilim.

"İslam devleti olsaydı, vatandaşlık yerine din konacaktı" sözü de çok absürd bir sözdür. Osmanlı döneminde vatandaşlık yerine "din" kondu da ne oldu? Bugün isyan halindeki kürtler, Türkiye Cumhuriyeti şeriat devleti olmadığı, Türkiye'yi yönetenler Müslüman olmadıkları için mi isyan ediyorlar?

Bir ilkokulda 500 öğrenci varsa ve bunun içinde Türk olmayan öğrenci sayısı diyelim 50 kişi ise, onlar için ayrı bir marş mı okutulacak yoksa azınlık çoğunluğa mı tâbi olmak zorunda? Dünyanın neresinde görülmüş bir şeydir bu? Azınlık grup kendi okulunu kurar ve çocuklarını kendi okulunda okutmak isterse, o zaman üniter devlet yapısı bozulmaz mı? Ümmet dediğimiz şey de Müslümanların "üniter" bir çatı altında birleşmesi değil midir? Karaman hoca, baştan sonra kendi kendisiyle tezat halindedir ve esasen o ve onun gibilerin gönlünde yatan şey, kavm-i necip (!!) Arapların

yönetiminde yaşamaktır. Cumhuriyetin ilanından sonra bütün unsurları Türkleştirme faaliyeti olsaydı, neredeyse aradan bir yüz yıla yakın zaman geçmiş olmasına rağmen bugün Türkiye'de kürt, Laz, Çerkes, ermeni vs.. adını telaffuz eden kimse kalmazdı. Yaklaşık yüz yıldır hangi Çerkes "ben Çerkes değilim, Türk'üm" veya hangi ermeni "Ben Türk'üm" dedi? Medrese eğitimi alanların asla kavrayamadıkları şey, etnik mensubiyeti değiştirme olayının dayatmayla mümkün olmadığı gerçeğidir. Asimilasyon süreci, asimilasyona uğrayan insanların farkına bile varmadan gelişir ve insan asimile olduğunu hissedemez bile.

AKP ve Türklük

Jön Türklerin ortaya çıkışı ve Atatürk tarafından Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte sürgünden dönen Türk kelimesi, tekrar sürgüne mi gönderilmek isteniyor? Eğer böyle bir şey başarılırsa ben veya benim çocuklarım, torunlarım ileride kendilerini başkalarına ne olarak takdim edecekler? Dünyada kendini "ben dünya vatandaşıyım" yahut "Mısırlıyım, Türkiyeliyim vs.." diye tanıtan kimse var mıdır? Böylece bir elbette mümkündür, ama eğer başka bir ülkede "nerelisin?" şeklinde bir soru sorulmuşsa. Çünkü "neredensin" sorusuna insan, ya hangi ülkeden veya kendi ülkesi içindeyse hangi şehirden olduğunu belirterek cevap verir. "Adın ne" diye sorulursa, adını söyler. "Kimlerdensin" diye sorulduğunda, varsa ailesinin lâkabını veya aşiretini belirterek cevap verir. "Kimsin" veya "hangi millettensin" sorusuna ise mensup olduğu milletin adını söyleyerek karşılık verir. Peki, eğer "Türkiyeli"liği etnik kimlik yerine koyarsak, yurt dışına giden veya yurt içinde olsa bile yabancı bir kişinin "Kimsin" sorusuna bu millet ne cevap verecektir? "Türkiyeliyim" derse, o zaman yabancı kişi "Ben sana ülkeni sormadım" demez mi?

AKP, içinde tek tük Türk asıllı siyasetçilerin de bulunduğu çok etnikli bir partidir. Mevcut şartlar sebebiyle ve oy kaybetme endişesiyle açık açık söylemese de, gönlünde yatan idari sistem, şeriatla yönetim ve hilafettir. Etnisite ve etnik aidiyet fikri, AKP'nin önünde en büyük engeldir ve en büyük düşmanıdır. Azınlıklar böyle bir fikri

kendileri için uygun bulabilirler, ama genel nüfusunun %80'den daha fazlasını oluşturan Türkler bunu nasıl karşılar?

AKP, konuyu alıştıra alıştıra mihverine oturtmak için bazı sinsi tartışmalar başlattı. Tayyip Erdoğan, önce alt kimlik, üst kimlik meselesini ortaya attı ve arkasından da "bize Türkiyeli olmak yeter" dedi. Burada üst kimlik Türkiyelilik, alt kimlik ise ilk aşamada Türklerin de dahil edileceği etnik aidiyet, ama nihai hedefte "Müslüman" kimliğidir. Peki ama 75 milyonluk bir ülkede adeta küçük birer koloni durumundaki Ermeniler,Yahudiler ve Süryanilerden başka "Ben Müslüman değilim" diyen yokken, yeni bir Müslüman kimliğine neden ihtiyaç duyuluyor? Başbakan ve çevresindeki kesimin istediği şimdiki Müslüman değil, şeriatla yönetilen, ümmet potasında erimeyi kabul etmiş, kendi etnik aidiyetinden uzaklaşarak "ümmetçi düşünceyi" benimsemiş Müslümandır. AKP'nin bu zihniyeti Batının işine ne kadar gelir? Batı için endişe kaynağı olmadığınız, isteklerini yerine getirdiğiniz sürece sizin ülkenizdeki yönetim tarzının laik cumhuriyet veya şeriat olması Batılının hiç de umurunda değil. Ama böyle bir durum Muhammed'siz ezanı tercih eden ve kelime-i şehadetten Muhammed'i çıkaran kesimin asla işine gelmeyecek ve eninde sonunda bir kapışma olacaktır. AKP, Türkiyelilik konusunda Muhammed'siz ezan okuyanlarla anlaşabilse bile, Muhammed'li ezan konusunda kesinlikle anlaşamayacaktır. Kürtler Türkiyelilik projesinden son derece memnunlar ve hatta İmralı'daki cani bu "Türkiyelilik" fikrinin kendisine ait olduğunu dahi ileri sürdü. Peki bu fikri Tayyip Erdoğan, Öcalan'dan kopyalamış olabilir mi? O dahi mümkün. Çünkü Erdoğan'ın kendine ait bir düşüncesi ve fikri hiçbir zaman olmamıştır. Geçmişteki yetişme tarzını ve eline hayatta kitap almadığını bildiğimiz için, o tip bir kişinin kendisine ait fikri de olamaz.

Peki bu proje gerçekleşme aşamasına geçerse pasaportlarımız üzerinde ne yazacak? Türkiye Cumhuriyeti Pasaportu mu, yoksa Türkiyeli Vatandaş Pasaportu mu? Nüfus cüzdanlarımızda vatandaşlık hanesine ne yazılacak? T.C. vatandaşı mı, yoksa sadece Türkiyeli mi?

Hemen belirtmek gerekir ki, Türkiyeli kelimesi Türk lehçeleri dışında hiçbir dile çevrilemez. Türk lehçelerinde "Türkiyelik" dersek mesele anlaşılır, ama bu kelimeyi Fransızca, İngilizce, Arapça, Rusça ve Farsça'ya nasıl çevireceğiz? Bu zorluğa bir televizyon proğramında İlber Oltaylı da işaret etmiş ve çevirisinin bile yapılamadığını belirtmişti. Doğrudur, çünkü böyle bir kelime Türkçe dışındaki dillerin gramer kurallarına uymamaktadır. Ama siz bu konuya saplanıp kalmayın. Tayyip Erdoğan 2005'de gündem değiştirmek için birilerinin ağzıyla söylediği bu sözleri çoktan unutup gitti ve yedi yıldır ağzına dahi almıyor. Kürtlerin bu çıkıştan memnun olmalarının sebebine gelince, Türk kelimesini duyduklarında tüyleri diken diken olan bu insanların (siyasî kürtçüleri kastediyorum) razı olabilecekleri asgari müşterek "Türkiyeli" kelimesi olabilirdi. Ama onlar da konuyu unutup gittiler. Tayyip, Özal ağabeyisinden öğrendiğini uygulayarak her hafta bir iki defa gündem değiştirmeyi ustalıkla becerdiği, muhalefet partileri ve basın da bu tuzağa gönüllü düştükleri için, gündem değiştirme malzemelerinden olan Türkiyelilik projesi de çoktan rafa kaldırıldı gitti. Çünkü yeni gündemler icat edilmeliydi.

Tayyip Erdoğan'ın babaları Gürcistan'dan göç edip Türkiye'ye yerleşen insanlardır. Tabii olarak insanlar genellikle kendilerini göç edip geldikleri ülkedeki halkla aynı kökenden sayarlar. Buna bir de o insanların tarih bilgisinin sıfır düzeyde olduğunu eklerseniz, ataları Gürcistan'dan göç edip gelen Tayyib'in kendini Gürcü zannetmesi normaldir. Bu, tıpkı kürtlerin Diyarbakırlı olan birini mutlaka kürt zannetmeleriyle aynı şeydir. Halbuki Gürcistan'dan Türkiye'ye göç edenlerin neredeyse tamamı Kıpçak Türküdür. Çünkü vaktiyle Kıpçakları davet eden Gürcüler daha sonra onların varlığından ve güçlerinden rahatsızlık duymaya başladılar ve bu durum Sovyet istilasına kadar da devam etti.

Aslında Tayyib Erdoğan'ın ne Türklük umurunda ne de Gürcülük. Çünkü ona Müslümanlık yeter. Müslüman cumhurbaşkanı, Müslüman başbakan; boğazına kadar hurafe bataklığına batmış Anadolu'nun saf insanlarını kandırmak için bundan daha güzel kelimeler bulunabilir miydi? Tayyip Erdoğan'ın aldığı eğitimi ve içinde yetiştiği

çevreyi göz önünde bulundurursanız, o ve onun gibilerin her şeye İslamî gözlükle bakma saplantılarının olduğunu görürsünüz. Fakat şurası unutulmamalıdır ki, dinî ölçü alırken dozajı ayarlayamayan toplumlar hep geri kalmışlar; Batı ülkeleri ise bu dozajı ayarlamayı başarabildiği için teknik ve ekonomik yönden büyük sıçrama gerçekleştirmiştir. Boutroux'nun dediği gibi "Dinin başladığı yerde ilim biter; birbirlerine arkalarını çevirmişlerdir."

Haçlı seferleri esasen hem Müslümanları hem de Batı ülkelerini bitirmişti, ama İslam dünyasının çökmesi ve gerilemesi Batı'nın suçu değildir. Teknolojinin gelişimi, buharlı geminin icadının ardından yeni toprakların keşfiyle birlikte Orta Doğu'dan geçen uluslararası kervan yolunun önemini kaybetmesi, İslam dünyasının fakirleşmesine ve çökmesine yol açmıştır. Beş haçlı seferinden ibaret olan birinci dalga Batılıların aleyhine olmuş, unutamayacakları dersler almışlar ve eşit silahlarla İslam dünyasıyla baş edemeyeceklerini anlamışlardır. Petrolün icadıyla birlikte Batılıların İslam ülkelerine tekrar yönelmeleri Haçlı seferlerinin ikinci dalgası sayılır, ama bu defa Batılılar silah ve atış gücü yönünden Müslümanlarla kıyas edilmeyecek kadar üstündüler. Ondan sonrası uzunca bir dönem işgal ve istibdat dönemidir. Fakat Batılılar durmadan düşman artırarak silah zoruyla sömürme yerine, diplomatik oyunlarla ve emperyal baskılarla sömürmenin daha az maliyetli ve riskli olduğunu görmekte gecikmediler. Kaldı ki, zaten sömürü konusunda da birbirleriyle rekabet ve çekişme halinde oldukları için, en tehlikesiz oyun diplomatik yollarla hipnotize ederek sömürmekti. Son bir yüzyıl boyunca yapılan da budur. İsrail'in bir Batı üssü olarak İslam dünyasının kalbine yerleştirilmesi de emperyalistlerin elini yeterinden fazla güçlendirdi.

Artık, uzunca bir zamandan beri İslam ülkelerinde başta ABD olmak üzere, kısaca Batı'nın istemediği yöneticiler başa geçememekte, ez kaza geçebilenler ise Pakistan'da Ziyaü'l Hak örneğinde olduğu gibi bir şekilde ortadan kaldırılmaktadır.

Ebu'l Âlâ el-Mevdûdî, 1976'da kaleme aldığı "Today Islam" adlı eserinde Mustafa Kemal'e de dil uzatarak, İslam ülkelerinin başındaki liderlerin hepsinin Batı'nın adamı olduğunu, onlar tarafından

atandıklarını, dolayısıyla tamamının alaşağı edilerek yerlerine halkın içinden çıkmış samimi liderlerin geçirilmesini, İslam dünyasının bu sayede toparlanabileceğini ileri sürmekteydi.

Devrik ve maktul lider Muammer Kaddafi halkın içinden gelen bir lider olarak başa geçti de ne oldu? 1980 yılında bir yıl bu ülkede kaldığım için yakinen biliyorum ki, Libya İtalyan işgali sırasında bile böyle bir despotluk ve diktatorya görmemiştir. Libya'nın toprakları ve halkı Kaddafi ailesinin mülküydü. Ülkenin bütün geliri onların tasarrufundaydı. Sudan'da halkın içinden gelen liderler başa geçti de ne oldu? Yolsuzluklar, zulümler ve işkenceler sayesinde binlerce masum insan hayatını kaybetti ve ülke ikiye bölündü. İdi Amin halkın içinden gelen bir liderdi ve başa geçtiğinde Uganda halkının %55'i Müslümanlardan oluşan bir İslam ülkesiydi. Onun aptallığı ve şarlatanlığı yüzünden Uganda bugün bir Hıristiyan ülkesi oldu. İran'da halkın içinden gelen Humeynî başa geçti de ne oldu? Tahran'da bir ay yaşadığım için neler olduğunu çok iyi anladım ve bizzat gördüm. Şimdiki Ahmedinecad'ın nasıl biri olduğunu, nasıl gırtlağına kadar yolsuzluklara battığını siz gidin de İranlılardan dinleyin.

Gelelim Türkiye'ye...

Kendisine dokunmayı dahi ibadet sayabilecek şarlatanları çevresine toplayan ve artık biatla tatmin olmayıp secde isteyen Tayyip Erdoğan, güya halk kahramanı, halkın bağrından gelmiş fakir bir aile çocuğuyken Türkiye'nin başına geçti de ne oldu? Bir şey olmadı, yalnızca bir halka ve bir ülkeye en iyi ihanet örneklerinin nasıl sergilendiğini, nasıl Harun gibi gelip Karun olunduğunu gördük. Henüz bıyığı terlememiş çocuğu kağıttan yapılmış oyuncak gemicikler yüzdürmeye başladı. Ülkenin yer altı ve yürüstü zenginliği olarak nesi var nesi yoksa hepsi satıldı. Tayyip Erdoğan sayesinde "Çocuk yapması kürtten, bakması Türk'ten" sloganı dillerde dolaşmaya başladı. Tayyip Erdoğan sayesinde bu ülke insanları "dışı cami, içi kilise" insanlarla tanıştılar, münafıklığın en güzel örneklerine şahit oldular. Türkiye tarihinde ilk defa tıpkı eski Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi, önce tutuklayıp sonra suç ve delil arama olaylarına şahit oldular. Yine Türk halkı, ikinci bir Nemrut Mustafa olayına şahit oldu.

Kısacası AKP ile Osmanlı padişahları dönemi arasında Türklük açısından hiçbir fark yoktur. Tek farkı, Osmanlı padişahları mülk satmıyorlardı ve sürekli mülk kazanmanın veya eldeki mevcutları korumanın derdindeydiler. AKP ise sürekli bu ülkenin yeraltı ve yerüstü zenginliklerini satmakla vakit geçirdi ve bunu da halka bir başarı gibi sunmayı başardı. Biz para basmayacağız, matbaanın kapısına mühür vurduk diye halka yalan söylediler. Halbuki önce 6 sıfırlı TL.'den sıfırları atıp emisyondaki para kadar para basıp, hem altı sıfırlı parayı, hem hiçbir karşılığı olmayan yeni parayı bir yıl kullandılar. İki yıl sonra YTL. amblemi taşıyan parayı tekrar TL. adıyla ve emisyondaki para miktarı kadar para basarak bir yıl boyunca piyasa miktarının iki misli parayı kullandılar. Şimdi de TL'nin şekline yeni bir kompozisyon ayarı çekerek tekrar para basıyorlar ve onu da önceki parayla birlikte bir yıl kullanacaklar. Bu aşırı para basmayı öyle güzel kamufle ettiler ki, aslında %100 olan enflasyonu maskelemeyi başardılar. Fakat cahil vatandaşlar bunu böyle algılamadılar ve AKP'nin ekonomik yönden çok başarılı ve güçlü olduğunu zannettiler. IMF'ye hâlâ borcumuz sıfırlanmamışken, Türkiye IMF'ye 5 milyar dolar borç veren ülke gibi lanse edildi. Halbuki bu yalnızca bir beyin yıkama operasyonudur. Gerçekte Türkiye İMF'ye borç falan vermiş değil, yalnızca olası bir kriz halinde ve gerek duyularsa siz ne kadar katkıda bulunabilirsiniz şeklindeki İMF'nin sorusuna verilen bir cevaptan ibarettir. Kısaca, sadece bir taahhüttür ve hiçbir kanuni zorlayıcılığı yoktur. O gün öyle söylemiştim, ama şu anda durumum müsait değil diye geçiştirilebilecek bir durumdur. Halka durmadan yalan söyleniyor ve ekonominin çok iyi olduğu vurgulanıyor. Peki ama, insana sormazlar mı? Madem ekonomi bu kadar iyi ise, neden durmadan devlet toprağını, yeraltı ve yerüstü zenginliklerini, büyük kuruluşlarını satıyorsun?

Demek ki, Ebu'l Âlâ el-Mevdûdî'nin görüşleri hiç de doğru değilmiş ve eğer kendisi bugün hayatta olsaydı, yeniden bir kitap yazar veya makale kaleme alıp, İslam dünyasından özür diler ve yanıldığını itiraf ederdi.

Geçmiş yıllarda uzun bir süre gazetecilik ve dış haberler muhabirliği yaptığım, özellikle İslam dünyasıyla ilgilendiğim için, çok iyi biliyorum: İslam ülkeleri bir daha bir araya gelemeyecek kadar birbirinden uzaklaşmış ve düşman kardeşler haline gelmiştir. Hilafet bir daha kıyamete kadar (ki zaten gerçek hilafet Hz. Ali ile bitmişti) geri gelemeyecek şekilde veda etmiştir.

Tekrar tek bir ümmet olacağız, halifeliği yeniden ikame edeceğiz gibi laflar ve siyasi nutuklar, yalnızca halkın galeyanını körüklemek ve gazını almak için kullanılan gündem saptırma malzemeleridir. Ümmet kelimesinin ruhuna fatiha okunalı yıllar oldu. Halifeliğe gelince, bugün İslam ülkelerinin başında bulunanlardan her kim olursa olsun, halifeliğini ilan etse, bir tek başka bir İslam ülkesi ve halkı dahi onun halifeliğini tanımaz. Bazıları Yeni Osmanlı teranesi tutturmuş gidiyorlar. Bu millet eski Osmanlı'dan ne fayda gördü ki, yenisinden fayda görsün?

Tek bir ümmet olacağız teranesi satanların, Filistinliler için insanî yardım gemileri gönderirken, köşe başlarında sandıklar koyup Filistinliler için yardım toplarken, aynı dönemde Doğu Türkistan'da Çinliler tarafından katledilen hem Müslüman, hem de Sünni Uygurlar için kılını kıpırdatmamaları, Irak'ta bir milyondan fazla Müslüman katledilirken, on binlerce Müslüman kadının namusu yankiler tarafından kirletilirken sessiz kalmaları, iki yüzlülük ve münafıklık değilse, nedir? Yoksa Irak İslam ümmetini oluşturan coğrafyanın bir parçası değil miydi? Doğu Türkistan'daki Müslüman Uygurlar uzakta oldukları için mi kaderleriyle başbaşa bırakılmıştı?

Peki onun yerine bir Türk Dünyası Birliği kurulabilir mi? Bu kadar geniş bir coğrafyada böyle bir birlik gönül rızasıyla sağlanamaz, silah zoruyla bu işi başarabilecek bir güç ise hiçbir Türk devletinde yok. Ama Hazar'ın bu tarafını (Azerbaycan, İran Azerbaycanı ve Türkiye) Batı Türkistan, Hazar'dan öte tarafını Doğu Türkistan olarak iki ayrı Türk devleti haline getirmek pek hayali bir düşünce değil. Çünkü coğrafya küçüldüğü gibi, birbirine yakın ruhlar da sınırdaş ülkelerde yaşadığı için, böyle bir proje ütopyadan realiteye dönüştürülebilir.

Ama bu değimiz şey AKP hükümeti ve onun zihniyetiyle olmaz. Çünkü AKP demek Tayyip demektir ve onun da tarih bilgisi sıfır düzeydedir ve iradesi kendi elinde değildir. Aksine böyle bir proje, ülkenin başına ancak Türklüğünü haykıran, ama ırkçı zihniyete sahip olmayan, gönlü Türklükten yana çarpan, olayları Türk'e göre değerlendiren, etnik hafızaya ve iyi bir tarih bilgisine sahip kişilerin geçmesiyle gerçekleştirebilir. Fakat bunun için de acele etmemek gerekir. Önce kadroların hazırlanması gerekir ki, bu da üniversitelere düşer.

Peki, AKP ve temsil ettiği zihniyet Türk kelimesini sürgüne göndermeyi başarabilir mi? Hiç sanmıyorum ve ihtimal de vermiyorum. Milliyetler çağında yaşadığımız bir dönemde, "biz Türk'üz" demeyi öğrenmiş bir halk, artık Türklüğünü unutmaz ve ondan vazgeçmez. Anayasadan Türk kelimesini çıkartsalar ve Türklük kavramını sulandırsalar dahi bunu başaramazlar. Osmanlı'nın 600 yılda başaramadığı şeyi, gelip geçici hükümetler hiç başaramazlar. Özellikle de bir ideolojisi ve kökü olmayan siyasî partiler. AKP, tıpkı Özal'ın Anavatan Partisi gibi temeli olmayan türedi bir partidir ve âkıbeti Özal'ın partisinin başına gelen âkıbetle aynıdır.

Türkçemizde "rüzgar eken fırtına biçer" şeklinde bir söz vardır. Peki ama, "fırtına eken ne biçer?" diye bir soru sormak gerekmez mi? Bu soruyu bazı AKP ve Fethullah Gülen taraftarına sorduğumda, hepsinin verdiği cevap, "Bunu tasavvur dahi etmek istemem!" şeklinde olmuştur. Gerçekten gerek AKP hükümeti ve gerekse Fethullah Gülen cemaati, en azından bu satırların yazıldığı günlerde, rüzgar değil fırtına ekmektedirler. Yedi düvelin hasta adam diyerek acımasızca üstüne çullandıkları enkazdan nasıl bir Türkiye Cumhuriyeti çıkmışsa, içimizdeki hainler tarafından hançerlendiğimiz bir dönemde yine "yok mudur baht-ı siyah maderini kurtaracak bu zilletten?" çağrısına cevap verebilecek serdengeçtiler her zaman çıkabilir.

Bu coğrafya, dünya tarihini her zaman şaşırtmıştır, yine şaşırtabilir!

Kaynakça

A. B. Şirokorad, *Osmanlı-Rus Savaşları*, D. Ahsen Batur çev., Selenge yay., İst., 2009.

Abdulhamit Koçar, *Esaretten Hürriyete Bir Türkistanlının Anıları*, TDAV yay., İst., 2010.

Abdurrauf Sinno, *Osmanlı'nın Sancılı Yıllarında Araplar-Kürtler-Arnavutlar*, D. Ahsen Batur çev., Selenge yay., İst., 2011.

Adem Tülüce, *Öteki Selçuklu Kimliği*, Selenge yay., İst. 2011.

Agacanov, S. G., *Oğuzlar*, Ekber N. Necef, A. Annaberdiyev çev., Selenge Yay., 2. Baskı, İst., 2003.

Ahincanov, Sercan M., *Kıpçaklar*, Kürşat Yıldırım çev., Selenge yay., İst., 2009.

Ahmed Cevdet Paşa Tarihi, Dündar Günday sadeleştirmesi, Hikmet neşr., I-VI, İst., tarihsiz.

Ahmed Refik, *Analtıncı Asırda İstanbul Hayatı*, Haz. Abdullah Uysal, KBY., Ankara, 200.

Ahmet Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*, Tahsin Yazıcı çev., Kabalcı yay., 2006.

Akyavaş, Ragıp A., *Tarih Meşheri*, TDV yay., c. II, Ankara, 2002.

Ali Kemal Meram, *Padişah Anaları*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 5. Baskı, İst., tarihsiz.

Altemur Kılıç, *Yeniçağ*, 9 Mart 2012

Anadolu Mecmuası, Haz. Arslan Tekin, Ahmet Zeki İzgöer, TTK, Ankara, 2011.

Anonim *Selçuk-nâme*, F. Nafiz Uzluk çev., Ankara, 1952.

Artamonov, *Hazar Tarihi*, Selenge yay., D. Ahsen Batur çev., İst., 2004.

Aşıkpaşaoğlu Tarihi, Sadeleştiren: Atsız, MEB., İst., 1992.

Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Hz., Hakkı Dursun Yıldız, TTK, Ank., 1990.

Barthold, *Soçineniya*, İstoriko, geografiçeskiy obzor İrana, VII

Bartold, *Orta Asya*, D. Ahsen Batur çev., Selenge yay., İst., 2010.
Berdzenişvili-Canaşia, *Gürcüstan Tarihi*, Hayri Hayrioğlu çev., Sorun yay., II. Baskı, İst., 2000.
Biçurin, N. Ya., *Sobraniye svedeniy o naridax obitavşix v sredney azii v dreniye vremena*, Almatı, 1998.
Bilal Şimşir, *Kürtçülük* (1787-1923), Bilgi yay., İst., 2007.
Bilal Şimşir, *Osmanlı Ermenileri*, Bilgi yay., İst., 1986.
Biruni, *Maziden Kalanlar*, D. Ahsen Batur çev., Selenge yay., İst., 2011.
Böribay Ahmedov, *Tarihden Sabâklar*, Okutuvçı neşr., Taşkent, 1994.
Cahiz, Ebu Osman Amr b. Bahr el-, *Hilafet Ordusunun Mınkıbeleri ve Türkler'in Faziletleri*, Ramazan Şeşen çev., TKAE yay., Ankara, 1988.
Chavannes, Ed., *Batı Türkleri*, Mustafa Koç çev., Selenge yay., İst., 2007.
Coşkun Alptekin, *Dımaşk Atabegliği (Tog-Teginler)*, Marmara Üni. Yay., İst., 1985.
Cüveyni, Ata Melik, *Tarih-i Cihangüşâ*, Mürsel Öztürk çev., Kültür Bakanlığı, Ankara, 1998.
Çağatay Uluçay, *Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?* İ.Ü.E.F.D., c. 5, sayı 9, İst., 1954.
Dunlop, *Hazar Yahudi Tarihi*, Zahide Ay çev., Selenge yay., İst., 2009.
Ebu'l Fadl el-Beyhaki, *Tarihu'l Beyhakî*, Kahire, 1982,
Ebu'l Farac Tarihi, Ömer R. Doğrul çev., TTK., c. I. Ank., 1999.
Hasan Ata El-Abeşi, *Türki Kavmler Tarihi*, Kazan, 1909.
El-İdrisî, *Nüzhetu'l Muştâk fi iftiraku'l âfâk*, Kahire.
Erol Mütercimler, *Fikrimizin Rehberi*, Alfa yay., 2. Baskı, İst., 2009.
Es-Sayrafi, Hatib em-Cevheri Ali b. Davud, *Nüzhetü'n-Nüfûs ve'l ebdan*, Beyrut, 1971.
Esterabadî, *Bezm-ü Rezm*, Mürsel Öztürk çev., Kültür Bakanlığı, Ankara, 1990.
Evliya Çelebi, Seyahatnâme
Fahrettin Tızlak, *Teke Türkmenleri ve Osmanlı Devleti*, Antalya Kent Müzesi Projesi Yay.
Faruk Sümer, *Oğuzlar*, TDAV, İst. 1999.
Feridun Bek, *Münşeatüs-Salatîn*, İst. H. 1299.
Ferudun Ata, *Mustafa Nemrut Paşa*, Temel yay., İst., 2009.

François de Tott, *Türkler ve Tatarlar Arasında*, Reşat Uzmen çev., Milliyet yay., İst., 1996.

Franz Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, 6. Baskı, Oğlak Yay., İst., 2008.

Fuat Köprülü, *Tarih Araştırmaları*, Akçağ yay., Ankara, 2010.

Gerard de Nerval, *Doğuya Seyahat*, Muharrem Taşçıoğlu çev., Kültür Bakanlığı, Ank., 2002.

Grakov, *İskitler*, D. Ahsen Batur çev., Selenge yay., İst., 2008.

Gumilev, L. N., *Eski Ruslar ve Büyük Bozkır Halkları*, D. Ahsen Batur çev., Selenge Yay., c. I, İstanbul, 2007.

Gumilev, L. N., *Eski Türkler*, D. Ahsen Batur çev., Selenge yay., 5. Bsk. İst., 1909.

Gumilev, L. N., *Hazar Çevresinde*, D. Ahsen Batur çev., Selenge yay., 4. Bsk., İst., 1908.

Gumilev, L. N., *Hunlar*, D. Ahsen Batur çev., Selenge yay., 4. Bsk., İst., 2008.

Halil İnalcık, *Adaletnameler*, Belgeler, 2/ sayı 3-4, s. 110

Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi*, I. cilt, Eren yay., 2. Baskı, İst.,1996.

Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, I-X, Hikmet Neşriyat, İst., tarihsiz.

Hans Kannengiesser, *Çanakkale'de Türklerle Beraber*, Prof. Dr. Mehmet Serez çev., Timaş yay., İst., 2009.

Himyeri, İbni Abdul Mu'nim el., *Ravzu'l Mi'tar*, Beyrut, 1984.

Hoca Sadettin Efendi, *Tacüt-Tevarih*, I-V, Hz. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı, Ank., 1999.

Hudûdu'l Âlem, translated and explained by V. Minorsky, London, 1937.

Hüseyin Hüsameddin Efendi, *Amasya Tarihi*, c. 3, İst., 1937.

İbni Arabşah, *Acâibu'l Makdur*, D. Ahsen Batur çev., Selenge yay., İst., 1012.

İbni Bibi, (Muhtasar) *Selçukname*, Mükrimin Halil Yinanç çev., Kitabevi, İst., 2007.

İbni Fadlan Seyahatnamesi, Ramazan Şeşen çev., Yeditepe yay., İst., 2010.

İbni Tagriberdi, *En-Nücûmu'z-Zâhire*, Beyrut, 1992.

İbnü'l Azrak, *Tarih-u Meyafarıkeyn (Tarih-u Farıkî)*, Kahire,1959.

İbnü'l Esir, *el-Kamilu fit-tarih*, Daru'l Marife, Beyrut, tarihsiz.

İbnü'l Fakih, *Kitabu Ahbari'l-buldân*, Kahire, tarihsiz.
İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken yay., 19. bas., İst., 1999.
İlhan Bardakçı, *İmparatorluğa Veda*, Alioğlu Yay., İst., 2002.
İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, I-VI, Doğu Kütüphanesi, İst., 2011.
İsmail Tokalak, *Bizans-Osmanlı Sentezi*, Gülerboy Yay., İst., 2006.
Jorgas, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Kemal Beydilli, Nilüfer Epçili çev., Yeditepe yay., İst., 2005.
Kafesoğlu, *Harezmşahlar Devleti Tarihi*, TTK, Ankara, 1992.
Kaşgarlı Mahmud, *Divan-ı Lügat'it-Türk*, TDKY, Ankara, 1998.
Kerimüddin Mahmud Aksarayi, *Müsameretü'l Ahbar*, Mürsel Öztürk çev., TTK, Ankara, 2000.
Klyashtorny, Sultanov, *Türkün Üç Bin Yılı*, D. Ahsen Batur çev., Selenge yay., İst., 2003.
Köymen, M. A., *Büyük Selçuklu* İmparatorluğu Tarihi, I, III, V, TTK., Ankara, 1993, 1992, 1991.
Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, TTK, Ankara, 1993.
Kurat, N. A., *Karadeniz'in Kuzeyinde Türk Kavimleri ve Devletleri Tarihi*, 3. Baskı, Murat Kitabevi, Ankara, 2002.
Kurat N. A., *Peçenek Tarihi*, TTK, Ankara, 1937.
Lamartine, *Osmanlı Tarihi*, Serhat Bayram çev., Kapı yay, İst., 2008.
Leslie P. Peirce., *Harem-i Hümayun*, Ayşe Berktay çev., Tarih Vakfı Yurt Yay., 1998
Lezina-Superanskaya, *Bütün Türk Halkları*, Selenge yay., İst., 2009.
Liu-Mau Tsai, *Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri*, Ersel Kayaoğlu-Deniz Banoğlu çev., Selenge yay., İst., 2006.
Mahmud Nânâ, *Yahudi Tarihi*, D. Ahsen Batur çev., Selenge yay., İst., 2008.
Malov, *Pamyatniki*, M-L, 1959.
Mamatkul Corayeff, *İpekyolu Efsaneleri*, Taşkent, 1996.
Mehmed Halife, *Tarih-i Gılmani*, Sadeleştiren Kamil Su, 1000 Temel Eser, MEB yay., İst.
Mehmet Neşri, *Kitab-ı Cihan-Nüma*, hz. Faik Reşit Unat-Mehmed A. Köymen, TTK, 1995.
Mervezi, *Tabaiu'l Hayavan*. Minorsky V. *Sharaf al-Zaman Tahir Marvazi on China, the Turks and India*, London, 1942,

Mesudi, *Murûc ez-Zeheb,* D. Ahsen Batur çev., Selenge yay., genişletilmiş 2. Baskı, İst., 2011.

Mirza Uluğbey, *Tört Ulus Tarihi,* Çolpan neşr., Taşkent, 1994.

Mualla Uydu Yücel, *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler,* TTK, Ank., 2007.

Murat Bardakçı, *İmparatorluğa Veda, Alioğlu yay., 3. Baskı, İst., tarihsiz.*

Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, "Celali İsyanları",*YKY yay., I. baskı, İst., 2009.

Mustafa Müftüoğlu, *Yalan Söyleyen Tarih Utansın,* c. I, İst.

Mustafa Nuri Paşa, *Netayic ül-Vukuat,* I-IV, Haz., Neşet Çağatay, TTK, Ank., 1987.

Müneccimbaşı Ahmet, *Müneccimbaşı Tarihi,* Tercüman 1001 Temel Eser, İst, tarihsiz.

Naci Yakup Anat, *Karahanlılar Tarihi,* Oku Yay., İst., 2003.

Naima Tarihi, Mustafa Hulusi, Zuhurî Danışman neşri, İst., 1967, 1969.

Necdet Sevinç, *Osmanlı'nın Yükseliş ve Düşüşü,* Bilge Karınca Yay., 8. Baskı, İst., 2007.

Nesevî, Şihabeddin Muhammed en-, *Jizneopisaniye sultana Calal ad-Dina Mangkburnı,* Z.M. Bunyatov çev., Bakü, 1973.

Nizamu'l-Mülk, *Siyâsetnâme,* Adalet neşr., Taşkent, 1997.

Orhan Sakin, *Yeniçeri Ocağı – Tarihi ve Yasaları,* Doğu Küt., İst., 2011.

Orkun, H. Namık., *Eski Türk Yazıtları,* TDK, Ankara, 1994.

Oruç Beğ Tarihi, Haz. Atsız, Tercüman 1001 Temel Eser, İst., tarihsiz.

Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye,* Boğaziçi yay., 7. Bsk. İst., 1999.

Ömer Lütfi Barkan, "Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler, 1949-1950," İktisat Fak. Mecm. Ankara, s. 525.

Paul Coles, *Avrupa'da Osmanlı Tesirleri,* Vecdi Bürün çev., İst., 1975.

Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi,* I-II, Kültür Bakanlığı, Ank., 1999.

Ramsour, Ernest Edmondson, *Genç Türkler ve İttihat Terakki,* Hacasan Yüncü çev., Kayıhan yay., İst. 2001.

Ravendî, *Râhat-üs-Südûr,* Ahmed Ateş çev., TTK, c. I-II, Ankara,1999.

Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği,* TTK, Ankara, 1989.

Reşidüddin, *Camiu't-tevarih,* Rusça çevirisi, *Sbornik letopisey,*

Sadık el-Müeyyed, *Habeş Seyahatnamesi*, yay., haz., Mustafa Baydemir, Kaknüs yay., İst.,1999.
Savelyev, Y.P., *Drevnaya istoriya kazaçestva*, Veçe izd., Moskova, 2002.
Selahattin Tansel, *Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, MEB., İst., 1971.
Selanikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selanikî*, I-II, Haz., Mehmet İpşirli, TTK., Ank., 1997.
Sertkaya, O. F., *Göktürk Tarihinin Meseleleri*, TKAE., Ankara, 1995.
Stefanos Yerasimos, *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, Babür Kuzucu çev., İst., 1974, 75.
Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri*, I/1. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2000.
Şeref Han, *Şerefnâme*, M. E. Bozaslan çev., İst., 1975.
Şerefüddin Ali Yezdi, *Zafernâme*, Taşkent, 1994.
Ramazan Şeşen, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, TKAE, Ankara, 1998.
Taşağıl, A., *Gök-Türkler*, TTK, I-III, Ankara, 2003.
Taşağıl, *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları*, TTK, Ankara, 2004.
Tolstov, S. P., *Goroda guzov*, v. drevniye xorezm, Taşkent, 1993.
Turgun Almas, *Uygurlar*, D. Ahsen Batur, Selenge yay., İst., 2010.
Türk Dünyası El Kitabı, I. cilt, TKAE., Ankara, 2001.
Uzunçarşılı, İ. H., *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları*, Ankara, 1984.
Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, I-II, TTK., Ankara, 1991.
Yaşar Yücel, *Timur'un Ortadoğu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, TTK, Ankara, 1989.
Yazıcızade Ali, *Tarih-i Ali Selçuk*, Hz., A. Bakır, Çamlıca yay., İst., 2009.
Zahireddin Muhammed Babür, *Babürnâme*, Taşkent, 1990.
Zeki Velidi Togan, *Hârizm* md., İA.
Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 3. Baskı, Enderun Kitabevi, İst., 1981.

Türk kelimesi, Gök-Türk Devleti'nin yıkılmasından Jön-Türklerin kuruluşuna kadar yaklaşık 1200 yıl boyunca Türkler tarafından hiç kullanılmamış ve kelime adeta Türkler tarafından sürgüne gönderilmiştir. Osmanlı, İstanbul'un fethinden sonra Müslüman Roma İmparatorluğu idi.

Ziya Gökalp, "*Bu milletin yakın zamana kadar kendisine mahsus bir adı yoktu. Tanzimatçılar ona: 'Sen yalnız Osmanlısın. Sakın başka milletlere bakarak sen de milli bir ad isteme! Milli bir ad istediğin dakikada Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasına sebep olursun' demişlerdi. Zavallı Türk, vatanımı kaybederim korkusu ile, 'Vallahi Türk değilim. Osmanlılıktan başka hiç bir içtimai zümreye mensup değilim' demeye mecbur edilmişti*" derken son derece haklıydı.

1912 yılında Sebilürreşat dergisinde çıkan bir yazıda "Türk" kelimesinin kullanılması, dinsizlik, kafirlik sayılıyordu. 1913 tarihli "Mecmua-i Ebuzziya" dergisinin 94. sayısında, "Bizim Türklüğümüz sembolizmden başka bir şey değildir. Bizler, yani Türkler Müslümanlık içinde erimişizdir. Türk falan değil, sadece Müslümanız" deniliyordu. Üniversitede profesörlük yapmış olan Ahmet Naim, 1913 yılında yazdığı "İslamda Dava-i Kavmiye" adlı kitabında, Türk'e karşı savaş açmıştı ve "Türk'ün geçmişini bilmesine, öğrenmesine lüzum ve ihtiyaç yok" diyordu.

1919-1920 yıllarında şeyhülislamlık görevine getirilmiş ve ülkeden kaçmak zorunda kalmış olan Mustafa Sabri Efendi, Türk'e Türklük benliğini vermek isteyenleri "soysuzluk"la suçluyordu. Türkiye'de İngiliz Muhibler Derneği'nin kurucularındandı ve Kuvay-ı Milliye mensupları için ölüm fetvası da çıkartan da o idi. Mehmet Akif ise Türklükten söz eden Ziya Gökalp'a "kaltaban" sıfatını yakıştırıyordu.

Tespitlerimize göre Gök-Türkler'den sonra "Ben Türk'üm" diyen hükümdar sayısı yalnızca yedidir. Sultan Alpaslan, Harezmşah Muhammed, Timur, Babür, Hüseyin Baykara, II. Abdülhamid ve son Buhara hanı Said Alim Han.

